image
not
available

Royaards

NEDERLANDSCH KERKREGT

BIJ DE

HERVORMDEN.

HEDENDAAGSCH KERKREGT

BIJ DE

HERVORMDEN

IN NEDERLAND.

Een Handboek voor Akademische lessen; almede ten gebruike van Predikanten en Leden van Kerkelyke Vergaderingen;

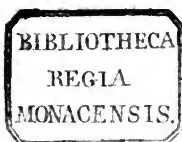
DOOR

HERM. JOH. ROYAARDS,
Dr. en Hoogleeraar in de Godgeleerdheid, te Utrecht.

TWEEDE DEEL.

Kerkelyk leven.

UTRECHT,
BIJ J. ALTHEER, AKADEMIE-DRUKKER,
1837.

Beginselen van Christelijk Kerkregt.

Christus heeft gegeven sommigen tot Evangelisten, sommigen tot Herders en Leeraars, — tot het werk der bediening, tot opbouwing des ligchaams van Christus.

Predikt het woord. — Onderzoekt de schriften. — Houdt aan in 't voorlezen, elkander toesprekende met Psalmen en Lofzangen en Geestelijke Liederen; — wederlegt, vermaant, bestraft elkander. — Dat niemand U de wet stelle in spijs, of in drank, of in het stuk der feesten, of sabbatten, welke een schaduw zijn van het toekomende, terwijl het ligchaam tot Christus behoort.

De arbeider is zijn loon waardig.

Opdat gij weten zoudt, — hoe U te gedragen in het Huis Gods, hetwelk is de Gemeente des levendigen Gods.

— Het Evangelie. —

GEDRUKT BIJ C. A. SPIN.

VOORREDE.

Er is gewoonlijk een aangenaam en dankbaar gevoel verbonden aan de voltooijing van elken aangevangen arbeid, vooral wanneer wij ons meenen te mogen vleijen niet vruchteloos te zijn werkzaam geweest. Ik ontveins niet, dat dit gevoel mij vervult, daar ik het tweede deel van dit Handboek aan mijne Landgenooten aanbiede, en daarmede de ontwikkeling van ons bestaand Nederlandsch Hervormd Kerkregt ten einde breng.

De goedkeuring en gunstige oordeelvellingen, welke ik omtrent het eerste deel mogt vernemen, gaven mij vernieuwden moed en lust om voort te gaan in het vormen en bearbeiden eener wetenschap, tot dusver in ons Vaderland te veel verwaarloosd. Het bleek mij dat deze arbeid aanvankelijk begon te beantwoorden aan de bestaande behoefte, ten einde meer geregeld en met minder moeite gebruik te kunnen maken van de toepassing onzer kerkelijke wetten, welke niet al-

leen in derzelver letterlijke uitspraak, maar vooral uit den geest onzer kerkelijke wetgeving, in verband en zamenhang met de overige, ook vroegere, kerkelijke bepalingen, moeten worden gekend en toegepast.—Dit toch scheen mij te meer noodzakelijk in een' tijd, waarin bij sommigen geheele onkunde van den geest van het Hervormde Kerkregt bestaat, des te gevaarlijker, naarmate men door anderen hier en daar beginselen van Kerkregt hoort verkondigen, die luide in strijd zijn met den geest onzer Hervormde Kerk en harer wetgeving.

Onder de vooroordeelen van onzen tijd reken ik ook dat, waarbij verandering van Kerkvorm en Kerkbestuur geacht wordt heiligschennis te zijn, aan de Hervormde Kerk gepleegd; alsof niet juist de Hervormde Kerk rustte op het beginsel, dat geen menschelijk gezag gelden mag in de bepaling van vormen en inrigtingen voor alle volgende tijden; en alsof niet onze Vaderlandsche Hervormde Kerk, sedert de dagen harer vestiging, vooral ook op de Dordsche Synode, praktisch *een beginsel had omhelsd en aanbevolen, dat door hare voorstanders in deze dagen hevig wordt bestreden.*

Maar ik meen ook te dezer plaatse te moeten waarschuwen tegen het misbruik, dat hier en daar gemaakt is, van hetgeen door mij, in het Eerste Deel (bl. 227

volg.), *geschreven is omtrent de vrijheid van Godsdienst, in Nederland door de Grondwet gewaarborgd. Men heeft toch in verscheiden twistschriften en pleitgedingen voor de Regtbanken, zich beroepen op het daar geschrevene, niet zelden, als had ik daar eene* onbepaalde *vrijheid van Godsdienstoefeningen voorgedragen. — Neen! nader onderzoek heeft mij slechts bevestigd in mijn vroeger gevoelen. Ik geloof alsnog, dat vrijheid van geweten en daarmede naauw verbonden vrijheid van Godsdienstoefening, als een onvervreemdbaar regt, door de Grondwet aan den Nederlander is verzekerd. — Maar niet* onvoorwaardelijk. *Mag toch de Staat dezelve niet weigeren, dan waar zulks strijden zou met openbare orde en goede zeden, en dus ook met de regten van bestaande Kerkgenootschappen, aan denzelven komt uit dien hoofde het regt toe, om nieuwe gezindheden te erkennen* (jus reformandi), *waarom Hij, ten einde hiertoe te kunnen overgaan, derzelver Kerkorde* uit dit oogpunt *moet kunnen beoordeelen, eer hij bescherming belooft. Deze beide vereischten zijn, naar mijn inzien, onafscheidelijk, waarom ik dezelve ook in het eerste Deel vereenigd heb voorgedragen* (*bl.* 228 *volg.*).

Dewijl in dit tweede Deel het kerkelijke leven werd ontwikkeld, trad ik meer in bijzonderheden, die eene overgroote verscheidenheid aanboden. Hierdoor is dit gedeelte uitvoeriger geworden, dan ik

gemeend had. — Telkens moesten de hier behandelde onderwerpen worden opgehelderd uit de geschiedenis, want zij betroffen meestal geene nieuwe instellingen, maar veeleer handhaving of wijziging van vroeger bestaande, naar de behoeften van onze dagen en onzen Kerkstaat.

Vooral echter scheen het mij belangrijk, even als in het vorige Deel, zoo ook hier, alle kerkelijke instellingen en betrekkingen in verband te brengen met het oorpronkelijke doel des Christendoms. — Immers, ofschoon ik verre af ben van de meening, dat wij uit het Evangelie een stelsel *van Christelijk Kerkregt kuunen opmaken, daar de Kerkgenootschappen, als van menschelijke instelling en vorm, grootendeels verschillen van de Godsdienst, die van hoogeren, goddelijken oorsprong is; zoo zijn toch de* beginselen *van Christelijk Kerkregt, uit het Evangelie te putten, hetwelk de eeuwig geldige toetssteen blijft van alle kerkelijke bepalingen.— Niet alles, wat daar aan enkele personen en Gemeenten werd voorgeschreven, kan regelmaat zijn voor een Christelijk Kerkgenootschap, dat in latere tijden, in uitgebreider maatschappij, bestaan moet; want reeds de Apostolische dagen leeren ons, dat verschil van inrigting en voorschriften in die Gemeenten bestond. Maar toch mag niets, wat met den geest en de voorschriften van het Evangelie werkelijk strijdt,*

in eenige kerkelijke wetgeving voorkomen. Dat ideäal is de toetssteen, gelijk wij zoodanig iets door de Evangelische beginselen, aan de keerzijde van het Titelblad, in beide deelen, hebben aangeduid, en van daar telkens zijn uitgegaan.

Door zulke beginselen geleid, biede ik dezen arbeid slechts als eene Proeve *der wetenschap van het hedendaagsche Hervormde Kerkregt in Nederland aan mijne Landgenooten aan. Overtuigd van het gebrekkige, hier voorhanden, zal elke bescheiden aanmerking mij hoogst welkom zijn, en, zoo ik hoop, strekken ter bevordering eener wetenschap, welker bearbeiding allengs moge toenemen en verbeterd worden.*

Zoo toch danke ik hen, die mij hunne bescheidene aanmerkingen op het eerste Deel niet hebben onthouden. — Vooral zou ik dit hier mogen doen aan den Recensent in een, vroeger bestaand, Vaderlandsch Tijdschrift (1), *die mij, bij eene hoogst gunstige beoordeeling van mijnen arbeid, aldaar tevens uit zijne onderzoekingen bijdragen leverde voor het tweede Deel, welke ik dankbaar ontving; ware ik niet onlangs, als bij toeval, onderrigt geworden, dat de geleerde Beoordeelaar een man was, die nu reeds zijne aardsche loopbaan volbragt heeft; ik bedoel den geschiedkundigen* NIK. VAN WESTENDORP. —

---

(1) *Letterk. Mag. van Wetenschap, Kunst en Smaak,* 1835, n. 1.

Maar evenzeer breng ik mijnen dank toe aan meer dan een der Secretarissen van de Provinciale Kerkbesturen, welke mij, vooral voor de 19 §. van dit Deel, wel hunne archieven wilden openen.

Gedurende het afdrukken van dit Deel, (welks bewerking door andere werkzaamheden herhaaldelijk werd afgebroken) verscheen het Compendium van kerkelijke wetten *van den Heer* G. VAN DER TUUK. *Ik verheug mij, dat onze arbeidzame Landgenoot hierdoor voldaan heeft aan eene bestaande behoefte, en ik zeg er hem gaarne openlijk dank voor, daar dit Compendium door deszelfs gepaste inrigting en beknopte zamenstelling veel zal kunnen bijdragen tot bevordering der beoefening van het Kerkregt. — Na het zevende vel, waartoe de druk van dit Deel reeds gevorderd was, toen dat Compendium verscheen, heb ik dan ook steeds naar hetzelve verwezen.*

Ik heb gemeend, dat het voor het gebruik van dit Handboek allezins bevorderlijk zijn zoude, behalve de Inhoudsopgave, vóór elk Deel geplaatst, hetzelve te voorzien van een alphabetisch Register, dat, door beknopte aanduiding van de hoofdonderwerpen, hier behandeld, alles, wat men begeerde na te slaan, gereedelijk kon aanwijzen. Ik ben hetzelve verschuldigd aan de hulpvaardigheid van twee mijner jeugdige Vrienden en geliefde Leerlingen;

daar hetzelve, voor het eerste Deel vroeger opgemaakt door den Student W. J. MIDDELBURG, *thans Predikant aan de* Maartensdijk, *alsnu voor de beide Deelen is aangevuld en vervaardigd door den Theol. Doct.* S. A. J. DE RUEVER GRONEMAN, *die naauwkeurigheid aan beknoptheid hebben weten te paren.*

Het zal echter ligtelijk den Lezer in het oog vallen, dat ik, bij de bewerking van dit Handboek, inzonderheid bedoeld heb de kweekelingen der Godgeleerdheid aan onze Hoogescholen meer te bekwamen voor dat gedeelte hunner aanstaande betrekking, welker vervulling in deze dagen bezwaarlijker wordt, en niet minder om Leden van kerkelijke Vergaderingen ten wegwijzer te dienen. Dit praktisch doel eischte, ook bij wetenschappelijke behandeling, hier en daar eene andere ontwikkeling, dan waar men uitsluitend het stelsel der wetenschap poogt te vestigen. — Eene gezette beoefening van ons Kerkregt kan ons toch meer en meer overtuigen, dat deszelfs gegronde kennis best geschikt is tot wederlegging van vele bedenkingen, welke in onze dagen, soms als magtspreuken, soms met schijn van wetenschap, tegen onze Hervormde Kerk en hare wetgeving worden ingebragt. — Moge dan ook deze arbeid strekken, om zoodanige kennis van het Kerkregt, welke onder Regtsgeleerden, zoowel als Kerkelijken, nog te veel wordt verwaarloosd, onder onze Landgenooten te bevorderen, en daar-

door tevens den vrede en de eendragt der Hervormde Kerk! — Elke poging toch aangewend om vrede in het Christendom en in elke van deszelfs afdeelingen, aan te kweeken, is immers in overeenstemming met den geest van het Evangelie? — Of moet niet, — zoo dacht ik menigmaal, terwijl ik hier dagelijks op het land, gedurende een gedeelte der zomerruste, de Natuur in haren rijkdom bewonder, — moet niet de kalme rust, welke dezelve ons dagelijks, ook na onweder en stormen, vertoont, als in een' spiegel worden weergekaatst in de Kerk van Christus, dien tempel des levenden Gods? Moet niet aldus de harmonie in de natuurlijke en zedelijke wereld op velerlei wijzen worden bevorderd? en betaamt het ons niet, elk in zijn' stand en betrekking daaraan naar vermogen mede te werken? — Indien aldus ook het Nederlandsch Kerkregt bevorderlijk zijn mag aan den opbouw der Gemeente, aan den bloei der Christelijke Kerk op aarde, dan zullen hare uitwendige instellingen een hooger zedelijk-godsdienstig doel hebben, en hiermede ook mijne wenschen vervuld worden!

SOESTDIJK, H. J. ROYAARDS.
14 Aug. 1837.

I N H O U D.

TWEEDE DEEL.

OVER

HET KERKELIJKE LEVEN

BIJ DE HERVORMDEN IN NEDERLAND.

EERSTE AFDEELING.

Kerkelijke personen in Nederland.

TWEEDE AFDEELING.

Kerkelijke zaken in Nederland.

DERDE AFDEELING.

Kerkelijke handelingen in Nederland.

TWEEDE DEEL.

OVER

HET KERKELIJKE LEVEN BIJ DE HERVORMDEN IN NEDERLAND.

§ 1.

Het kerkelijke leven.

Wij hebben de hoofdtrekken van het beeld onzer Nederlandsche Hervormde Kerk, ook in derzelver ontwikkeling, geschetst. Wij hebben door de beschouwing van de hedendaagsche gedaante der Nederlandsche Hervormde Kerk in haren aard, vorm, bestuur, betrekking tot den Staat en de andere Kerkgenootschappen ons den weg gebaand, om in te treden in de Kerk, en het kerkelijke leven daar binnen gade te slaan. — Door *kerkelijk leven* nu verstaan wij het bestaan, de verrigtingen en gedragingen der Hervormden, zoover zij door de kerkelijke wetgeving zijn voorgeschreven, of althans tot kerkelijke handelingen zich uitstrekken. Het Kerkregt toch bevat niet alleen verordeningen omtrent de Kerk zelve, en haar bestuur, maar regelt ook wat daar binnen geschieden moet. Ter bevordering van dit inwendige leven moeten Kerkvorm en Kerkbestuur dienen.

Dit laatste deel is dus te beschouwen als de toepassing van het eerste. Het doet ons Hervormden en Kerkbestuurders in derzelver *werkzaamheid* kennen, en maakt daardoor niet het onbelangrijkste gedeelte van het Kerkregt uit.

Meest geregeld zullen wij hier te werk gaan, indien wij eene, bij de schrijvers over het Kerkregt veelal gebruikelijke, verdeeling volgen, en dit *tweede deel* in drie *Afdeelingen* splitsen, welke de *kerkelijke personen*, — *kerkelijke zaken* — en *kerkelijke handelingen* voorstellen. Immers kerkelijke personen bezigen kerkelijke zaken ter verrigting van kerkelijke handelingen. — Binnen deze grenzen omschrijven wij alles, wat tot het kerkelijke leven behoort, in zoover *onze* kerkelijke wetgeving die ontwikkelt.

En zoo stelt dan dit gedeelte *de inwendige zijde van ons Kerkregt* voor. Wij zien daarin handeling en werkzaamheid inwendig binnen de Kerk. — Maar het strekt zich tevens niet verder uit, dan het *kerkelijke* leven, d. i. zoover *kerkelijke* voorschriften die werkzaamheid regelen. Vreemd blijft het aan het hoogere of *geestelijke leven* van den Christen, dat zich alleen naar de uitspraken van het Evangelie moet rigten. Doch desniettemin is het kerkelijke leven ook hulpmiddel en voertuig ter opwekking van het geestelijke leven; daardoor moet het medewerken aan de bevordering der zedelijke kracht van het Christendom op aarde.

EERSTE AFDEELING.

Over de kerkelijke personen in Nederland.

---

§ 2.

Kerkelijken.

Al de pligten en betrekkingen der kerkelijke personen hangen af van den *stand*, dien zij in de Kerk bekleeden. In de bepaling van denzelven kenmerkt zich het onderscheid tusschen de Roomsch-Katholieke en de Protestantsche Kerkgenootschappen, hetwelk meestal wordt uitgedrukt door den naam, dien zij dragen.

De Roomsche Kerk kent tweeërlei stand en orde onder de Christenen; die van Geestelijken en Leeken. De Hierarchie heeft deze verdeeling ten grondslag, waarbij de Priesterorde hoofdbestanddeel uitmaakt. De afzonderlijke Orde der *Geestelijkheid* (*Clerus*, *Clerici*) (1), van het volk, of de *Leken* (*Laici*) onderscheiden, is uit de Joodsche of Heidensche wereld, als waren zij de Priesters der Godsdienst, reeds vroeg in de Christelijke Kerk overgenomen. Van daar derzelver *ordening* (*ordinatio sacerdotalis*) en inwijding,

---

(1) Cf. Gieseler, *Handb. der Kirchengesch.*, (3e. Aufl.), I. 187, 296.

die als Sacrament tevens eene bekwaammaking of mededeeling der vereischte gaven met zich brengt.

Met het denkbeeld van Hierarchie en het bestaan der Geestelijkheid, als afzonderlijke orde, zijn noodzakelijk de verschillende rangen der Geestelijkheid verbonden. Men klimt van de eene tot de andere op; van de waardigheid van Diaken tot die van Aartsbisschop en Kardinaal; en daalt nooit af dan bij ontzetting. Van hier de ondergeschiktheid der verschillende rangen in de Geestelijkheid, wier regten en verpligtingen tevens verschillend zijn (1).

Dit denkbeeld was oorspronkelijk in strijd met de Hervorming en het Protestantisme, en werd bovenal geheel buitengesloten in de Hervormde Presbyteriale Kerk. Ook in dit voetspoor traden onze Vaderen bij de vestiging der Hervormde Kerk van Nederland; weshalve het daar geheel vreemd bleef. — Zoo toch staat dit beginsel van volle gelijkheid onder alle Kerkelijken, als hoofdbeginsel van onzen Kerkstaat, uitgedrukt door de Nederlandsche Synode te Embden (2). Daarom kende onze Hervormde Kerk wel *kerkelijke* personen, maar geene *geestelijken*. Later echter heeft men nu en dan de denkbeelden van Geestelijken en

---

(1) Zie hierover PLANCK, *Gesch. der chr. Gesellschafts-Verfassung*, 1 Bd. — WALTER, *Kirchenrecht*, § 91. (5 Aufl. 1). — EICHHORN, *Grundsätze des Kirchenrechts*, a. a. O. I. 455 ff. 464 ff.

(2) Zie *Kerkorde van Embden*, Art. 1, in het *Kerkelijk Plakaatboek*, III. 406. — *Kerkelijk Handboekje*, bl. 44 en elders; en boven I. 79, alwaar wij dit Artikel hebben vermeld.

een geestelijken stand, of althans die benamingen, overgenomen, wel niet in de kerkelijke regtsbepalingen, maar meer in de spreekwijzen, soms in de denkvormen der menschen, en ook nog in de Staats-stukken van onzen tijd (1).

Ook onze tegenwoordige Hervormde Kerk kenmerkt zich voortdurend door dit verschil. Hier is de onderscheiding van Priesterorde, of Geestelijkheid, en die van Leeken vreemd. De Leeraars zijn de eersten, of de voorgangers, onder hunne gelijken. Er bestaat wel een Leeraars*stand*, maar geene afzonderlijke *orde;* en ook daarin ontvangen de Leeraars bij het vervullen van Commissiën van Kerkbestuur geen hoogeren personeelen rang. Zij kunnen toch eveneens weder afdalen in rang van kerkelijk bestuur, wijl alleen de rang der Collegiën, niet die der personen, bestaat (2).

Men is gewoon, volgens de beginselen van Protestantsch Kerkregt, tweeërlei kerkelijken stand te onderscheiden; t. w. den *algemeenen kerkelijken stand*, (*status ecclesiasticus communis*) die alleen het Lidmaatschap der Kerk uitdrukt, in onderscheiding van den *bijzonderen kerkelijken stand* (*status ecclesiasticus specialis*) (3),

---

(1) Zoo worden de Kandidaten in de Godgeleerdheid gezegd, wat de Nationale Militie betreft, den »geestelijken stand" te zijn ingetreden.

(2) Verg. ook het belangrijk *Rapport op een voorstel over eene meer volledige vertegenwoordiging der Herv. Kerk*, (uitgebragt door den Hoogleeraar HERINGA), — te vinden in de *Handel. der Synode*, 1829, bl. 82 volgg.; vooral bl. 84, 85.

(3) Cf. BÖHMER, *Princ. Juris. Canon.*, § 76 sqq. — WALTER,

waartoe zij behooren, die in kerkelijk bestuur of bediening geplaatst zijn. Beiden moeten hier vermeld worden.

§ 3.

Leden der Hervormde Kerk.

Tot den *algemeenen kerkelijken stand* en de kerkelijke personen, in den ruimsten zin, behooren dus alle *Leden der Hervormde Kerk.*

Het *algemeene karakter* van de Leden der Hervormde Kerk staat uitgedrukt aan het hoofd van onze kerkelijke wetgeving. Daarvan toch vangt het Reglement ter Organisatie aan: » tot het Hervormde Kerkgenootschap » behooren allen, die op belijdenis des geloofs tot » Ledematen zijn aangenomen, en die in de Hervormde » Kerk gedoopt zijn (1)."

De voorbereiding daartoe geschiedt bij den *doop*, die het teeken is der inlijving in de Christelijke Gemeente. Uit dat oogpunt beschouwde men denzelven vroeger, daar » het verbond Gods aan (*of* in) de kin- » deren der Christenen met den doop werd verze- » geld (2) en » bejaarden door den doop werden in-

Kirchenrecht, a. a. O. § 92, p. 197. (5 Ed.). — DROSTE HULSHOFF, a. a. O. II. 1. S. 105. § 119.

(1) *Algem. Regl.*, Art. 1 — bij v. D. TUUK, *Handb. voor Herv. Pred. en Kerkeraadsleden*, I. 4.

(2) *Kerkeorde van Dord.*, 1574, Art. 57; — van *Dord*, 1578, Art. 59; — van *Middelburg*, Art. 39; — van *'s Gravenhage*,

» gelijfd in de Christelijke Gemeente (1)." In zoover worden dan ook de gedoopten in het Doopsformulier » Lidmaten der Gemeente" genoemd (2).

Deze doop echter geeft geen regt tot het volledig genot van het Lidmaatschap, tenzij dezelve bij rijperen leeftijd gevolgd worde van de aflegging der *belijdenis des geloofs.* Het afnemen van die belijdenis is aan de Leeraren opgedragen, door een of meer Ouderlingen vergezeld (3), en dezelve heeft ten onderwerp de Bijbelsche Geschiedenis en de Christelijke Geloofs- en Zedeleer (4), terwijl niemand als Lidmaat zal mogen aangenomen worden, die, ook bij kennis der geloofs- en zedeleer, volstrekte onkunde in de Bijbelsche Geschiedenis mogt laten blijken (5).

Na de aflegging der belijdenis volgt *de bevestiging als Lidmaat,* die overal in het openbaar moet geschieden. Dezelve bestaat daarin, dat de Predikant,

---

1586, Art. 50; — van *Dord.*, 1618, Art. 56, — allen in het *Kerkelijk Handboekje* b. a. te vinden; — alsmede in het *Formulier van den H. Doop:* » *de Doop is een zegel en onge-* » *twijfeld getuigenis, dat wij een eeuwig verbond der Genade* » *met God hebben;*" en in de Aanspraak aan de Ouders: » *de* » *Doop is eene ordening, om ons en ons zaad zijn verbond te* » *verzegelen.*"

(1) *Kerkeorde van Dord.*, 1618, Art. 59. t. a. p.

(2) DOOPSFORMULIER: *Of gij niet bekent, dat ze als Ledematen zijner Gemeente behooren gedoopt te wezen?*

(3) *Regl. op het Godsd. Onderwijs*, Art. 42, bij v. D. TUUK, I. 326.

(4) *Regl.* b. a. Art. 1.

(5) Ald. Art. 4.

in tegenwoordigheid der Gemeente, van den predikstoel drie vragen aan de aangenomenen voorstelt. — Na de beantwoording dezer vragen geschiedt de bevestiging zelve plegtiglijk en met gepaste aanspraken (1). Door dezelven eischt deze belijdenis en dat Lidmaatschap de belofte van hartelijk geloof der beleden leer, — van christelijken zin, — en van onderwerping aan het kerkelijk opzigt en de tucht der Gemeente; opdat ook de kerkelijke instellingen mogen werken op de bevordering van weldadige vruchten des Evangelies bij deszelfs belijders.

Aldus opgenomen in de Gemeente en het Kerkgenootschap, zijn de *Ledematen* geregtigd tot het genot van alle voorregten, daaraan verbonden. — Eenmaal als Ledematen opgenomen, blijven zij behooren tot het Hervormde Kerkgenootschap, zoo lang zij niet *of* zelve het verlaten, en dus duidelijk en vrijwillig verklaren zich daarvan af te scheiden; *of* door de Kerk om wettige redenen daarvan worden afgescheiden (2). Alleen in deze gevallen vervallen zij van de voorregten, aan hun Lidmaatschap verbonden. — En bijzonder ter afscheiding van onwaardige Leden bezigde men

---

(1) Aang. *Regl.*, Art. 43 bij v. D. TUUK, t. a. p. I. 327. Deze vragen zijn van den volgenden inhoud: »*of zij van harte* »*geloven de leer, die zij hebben beleden? — of zij ook voor*»*genomen hebben bij deze leer, door Gods genade, te blijven,* »*de zonden te verzaken, en een christelijk leven te leiden? —* »*of zij zich onderwerpen aan het kerkelijk opzigt, en, in ge*»*val zij zich mogten misgaan, aan de kerkelijke tucht?*"

(2) *Alg. Regl.*, Art. 2.

vroeger den Ban of de uitsluiting uit de Gemeente (1), doch onze latere wetgeving heeft daarvoor, na vooraf-gegane Kerkeraads-vermaningen, de ontzegging van het gebruik des Avondmaals, hetzij voor een bepaalden, hetzij voor een onbepaalden tijd, in de plaats gesteld (2).

Zoodanig is de kerkelijke staat der Ledematen, afgescheiden van die der kerkelijke personen, meer bijzonder dus genaamd.

§ 4.

Studenten in de Godgeleerdheid, in voorbereiding voor den kerkelijken stand.

Ook de kweekelingen voor de bediening des Evan-

---

(1) Zie het Formulier van den Ban, *of der Afsnijding van de Gemeente*, in onze *Liturgie-formulieren* voorhanden; achter onze Bijbeloverzettingen. Bij hetzelve verklaarden de Dienaars en Voorstanders der Gemeente, dat » *N. N. wordt uytgesloten buyten de Gemeente des Heeren, en vreemt van de » Gemeenschap Christi, der heylige Sacramenten, en aller geestelycke zegeningen ende weldaden Gods, — soo lange hy hartneckig ofte onboetveerdig blijft in syne sonde; — ende is daerom te houden als een Heyden ende Tollenaer, na het bevel » Christi,* Matth. 18, *dewelcke seydt, in den Hemel gebonden » te zijn, soo wat syne Dienaers binden op der aerde.*" — Een merkwaardig voorbeeld, niet slechts van kerkelijken ban, maar van een *interdict!* door de Staten van Holland in 1798 op de Gemeente van Beijerland gelegd, waarbij, hangende de deliberatiën over aldaar ontstane twisten, de uitdeeling van het Avondmaal geschorst moest worden, is door den Hoogleeraar Kist medegedeeld in ons *Archief voor Kerkelijke Gesch., inzonderheid van Nederland*, V. 487 verv.

(2) *Regl. van Kerkelijk Opzigt en Tucht,* Art. 27.

gelies aan Hoogeschoolen en Athenaeën zijn nog in den volsten zin den kerkelijken stand en het kerkelijke leven niet ingetreden. Zij worden daar gevormd in *voorbereiding* voor denzelven. Daarom vallen Studenten in de Godgeleerdheid niet meer onder de kerkelijke wet, dan alle andere Leden der Kerk. Echter staan zij in sommige opzigten in meer regtstreeksche betrekking tot onze kerkelijke wetgeving.

Dat zulks niet in meerdere mate plaats heeft, vloeit voort uit onzen staatkundigen toestand. — Wel is waar heeft de Kerk het hoogste belang bij de opleiding des Leeraars, waarom zij niet onverschillig zijn mag, hoedanig dezelve gezind en geoefend is, wanneer hij in de dienst der Kerk optreedt. Daarom ook bezorgde zij zelve in de eerste dagen na de vestiging onzer Hervormde Kerk gedeeltelijk de opleiding des Leeraars (1). — Maar na de vestiging van Hoogeschoolen en Universiteiten is de zorg hiervoor, behoudens eenige wijzigingen, aan den Staat overgegaan; ofschoon ook toen de Hervormde Theologische Professoren aan de Staatskerk verbonden waren. Toen nu de heerschende Kerk, na 1795, verdween en niet weder terugkeerde, bleef het onderwijs onvoorwaardelijk aan de Hooge Overheid opgedragen, waarom

(1) In de Kerkeorde van Wezel en later ging men bij den nog ongevestigden Kerkstaat van hier uit; zie de *Kerkeorde van Wezel*, Art. 2, en van *Embden*, Art. 37; vooral van *Dord*, 1578, Art. 47 verv.; verg. ook eenige bepalingen omtrent dezelve, voorkomende in Art. 48, 49; — van *Middelburg*, 1581, Art. 12, 14; — van *Middelburg*, 1586, Art. 17, — en van *Dord*, 1618, Art. 19.

de oprigting, inrigting en het bestuur van hooger onderwijs, en dus ook van kweekschoolen voor de Godgeleerdheid, mede ingevolge de Grondwet (1), geheel aan den Staat toekomt. De Staat regelde Hoogeschoolen, die de middenpunten en kweekplaatsen zijn moesten van beschaving en geleerdheid, en tevens inrigtingen tot onderwijs en opleiding voor de beschaafde Leden der Maatschappij (2). Daartoe werden aan de drie Hoogeschoolen van Noord-Nederland *Hervormde* Godgeleerde Faculteiten gevestigd (3); op welke de Kerk geenerlei invloed uitoefent. Hare zorg begint eerst later, waar de aanstaande Leeraars in die betrekking wenschen op te treden.

Desniettegenstaande zijn er beurtelings *door de Kerk* of *door den Staat*, ten dienste van de Kerk, eenige bepalingen gemaakt nopens de Theologische Studenten; doch alleen in zoodanige gevallen, waar zij in betrekking komen tot de Kerk. Hier toch komen zij voor, *of* als aanstaande kerkelijke Leeraars, *of* als kerkelijke verrigtingen uitoefenende.

De *kerkelijke maatregelen* omtrent de Studenten der Godgeleerdheid bepalen zich tot de *lessen aan de Akademie* bij te wonen; — en het *prediken* van Stu-

(1) *Grondw. voor het Koningrijk der Nederl.*, 1815, Art. 190.
(2) Men zie wat over de vereeniging van deze beide oogpunten, waaruit de Hoogeschoolen te beschouwen zijn, is aangemerkt in het *Rapport der Commissie om te raadplegen over sommige punten betreffende het Hooger Onderwijs*, 's Grav. 1830, bl. 248.
(3) *Koninkl. Besl. op het Hooger Onderwijs*, Art. 56, n. 1.

denten. — Ten einde van hare zijde den rigtigen gang der theologische studiën te waarborgen, eischt zij, dat de Studenten der Godgeleerdheid drie volle jaren *studeren in de faculteit der Godgeleerdheid*, na het bekomen van den daartoe voorbereidenden graad; — en twee jaren met vrucht de *lessen bijwonen* over de uitlegkunde van het O. en N. Verbond, de dogmatiek en christelijke zedekunde, en twee volle jaren behoorlijk op dezelve responderen; — alsmede dat zij tweemaal *sub praesidio* prediken (1). Hierdoor legt zij reeds aan de Akademie verpligtingen op, die hare belangen waarborgen. Doch zij eischt daarvan geene verantwoording, dan wanneer de Studenten den kerkelijken stand wenschen in te treden. Vroeger ligt zulks buiten haar bereik.

In kerkelijke betrekkingen treden ook de *Studenten* der Godgeleerdheid op, waar zij *Leerredenen* houden *voor de Gemeente*, of predikbeurten vervullen. — Na verschillende bepalingen, vroeger door de Synode genomen, gewijzigd en vermeerderd (2), is onlangs vast-

---

(1) *Regl. op het Examen*, b. a., Art. 14.

(2) *Synodale Resolutie omtrent het prediken van Studenten*, in de *Handel. der Synode*, 1816, bl. 72, en bij v. D. TUUK, *Handb.*, t. a. p. I. 261, 262; — gewijzigd in de *nadere Synodale Verordeningen op het prediken van Studenten*, in de *Handel. der Synode*, 1820, bl. 31, 54, en bij v. D. TUUK, t. a. p. II. 12, 13. — *Synodale Resolutie, verbiedende het prediken aan hen, die bij het Examen voor de H. dienst zijn afgewezen*, in de *Handel. der Synode*, 1828, bl. 60, en v. D. TUUK, *Handb.*, 1e. *vervolg*, bl. 57. — *Reglement op de Vacaturen*, Art. 20, bij v. D. TUUK, t. a. p. III. 286. — Andere beraadslagingen omtrent het prediken van Studenten, zie in de *Handel. der Synode*.

gesteld, dat geen Student een voorstel voor de Christelijke Gemeente zal mogen doen, dan na den graad van *Kandidaat in de Godgeleerdheid* verkregen, en reeds eenmaal onder voorzitting van een der Hoogleeraren in de Godgeleerdheid *gepredikt* te hebben. — Hij zal moeten overleggen een *getuigschrift* van goed zedelijk gedrag, afgegeven door de Godgeleerde Faculteit der Hoogeschool, waar hij studeert, of een der Hoogleeraren aan dezelve; hetwelk echter niet langer dan een jaar na deszelfs dagteekening zal geldig zijn. — Zijn voorstel mag alleen worden gehouden in de *namiddag-godsdienstoefening* van een dag des Heeren of een christelijken feestdag, waarop des voormiddags de predikbeurt in die Gemeente door een Predikant is vervuld; en altijd in tegenwoordigheid van een Predikant, die dat gedeelte der Godsdienstoefening moet verrigten, hetwelk bestaat in het uitspreken van den *zegen;* gelijk ook de gewone *kerkelijke formulieren*, zoo voor de bediening des H. Doops, als ter bevestiging van het huwelijk, alleen door Predikanten mogen worden voorgelezen. — In geene *vakante Gemeente* mag ooit door een Student een voorstel gedaan worden; — en in geene Gemeente zal meer dan *zes maal in één jaar* door een of ander Student een voorstel mogen gedaan worden.

Ter *waarborging* van de nakoming dezer bepaling zijn alle *Predikanten* en *Kerkeraadsleden verantwoordelijk* gesteld aan het Kerkelijk Bestuur; — wordt een *Student*, die dezelve overtreedt, onbevoegd verklaard tot het doen van eenig kerkelijk voorstel, tot na zijne toelating als Kandidaat tot de H. dienst, en

zal daarenboven bij herhaalde overtreding, zijne aangifte bij eenig Provinciaal Kerkbestuur, om geëxamineerd te worden, voor een *halfjaar* worden afgewezen, terwijl aan de Klassikale en Provinciale Besturen de zorg en uitvoering dezer bepalingen is opgedragen (1).

Ook *de Staat* heeft ter gunste van de Studenten in de Godgeleerdheid bepalingen gemaakt, zoowel nopens de *lessen*, als de *vrijstelling van militaire dienst.* — Zoo toch worden, volgens de verordeningen op hooger onderwijs, de *lessen in de Faculteit der Godgeleerdheid,* buiten eenig honorarium, dan wat van 's lands wege aan de Professoren is toegestaan, gegeven (2). — Belangrijk is echter inzonderheid de *vrijstelling van de Nationale Militie,* welke de Staat ten behoeve van de Kerk heeft gegeven, zoowel aan de Hervormden, als bij alle andere Kerkgenootschappen, ten einde den geregelden gang der opleiding van toekomstige Godsdienstleeraars niet te stremmen (3).

---

(1) Zie *Synodale Verordeningen omtrent het prediken van Studenten,* met intrekking van al de vroegere verordeningen, gearresteerd 8 Julij 1834, en welke zullen voorkomen in de *Hand. der Synode,* 1834. Verg. met die *Hand.* 1833. bl. 44, 83.

(2) *Koninkl. Besluit ter aanmoediging der theologische studiën,* d. d. 15 Nov. 1820, n. 29, bij v. d. Tuuk, *Handb.* t. a. p. II. 32; en daaromtrent de *Hand. der Synode*, 1817, bl. 106, 113; — 1818, bl. 10, 70, 73, 83; — 1819, bl. 16, 44; 89; — 1820, bl. 16-21, 28; — 1821, bl. 51.

(3) »Voor één jaar zijn vrijgesteld van de dienst der Nationale »Militie — de Studenten in de Godgeleerdheid bij onderscheidene »Genootschappen, die aangenomen zijn en hun onderwijs ontvan»gen op eene der Nederlandsche Hoogeschoolen, Athenaea of Se-

Deze vrijstelling duurt echter niet langer dan tot aan de voltrekking van het 23ste jaar, daar de vrijstelling vervalt, indien de Student alsdan den kerkelijken (geestelijken) stand niet is ingetreden. Te gelijk echter heeft de Koning ten gunste der Hervormde Kerk bepaald, dat de Nederlandsche Kandidaten der Godgeleerdheid gerekend worden den kerkelijken (geestelijken) stand te zijn ingetreden. — Wie dus voor de volbrenging van zijn drie-en-twintigste jaar niet Kandidaat is der Godgeleerdheid, is, buiten speciale dispensatie, van dit voorregt vervallen (1).

» minariën in de Godgeleerdheid, of voorbereidend daartoe bij een » Professor in de Oostersche Letterkunde, met oogmerk om zich » den geestelijken stand te wijden. — De Certificaten, houdende » verklaring, dat een jongeling is Student in de Godgeleerdheid, » met oogmerk om zich den geestelijken stand toe te wijden, wor- » den bij de Hervormden afgegeven door den Rector Magnificus van » de Hoogeschool, of het Athenaeum, namens den Akademischen » Senaat, op getuigschrift van de Professoren, bij welken de Stu- » dent collegie houdt." — Zie de *Wet op de Nationale Militie*, 8 Jan. 1817, Art. 90, voorkomende in het *Staatsblad voor het Koningrijk der Nederlanden*, 1817, n. 1; — het *Handboekje voor de Nationale Militie*, 's Hage 1820, bl. 30, — en in de *Wet op de Nationale Militie*, 's Hage 1817, bl. 40. — Hierin is geene verandering gekomen door de latere bepalingen op de Nationale Militie, 28 Nov. 1818 (zie Staatsbl., 1818, n. 41) en 27 April 1820 (Staatsbl., 1820, n. 11). Doch deze bepalingen der Wet zijn nader verklaard in een Koninklijk Besluit, 8 Julij 1818, n. 129 en 25 Julij 1818; — en de *Kennisgeving van den Direct.-Gener.*, 20 Julij 1818, bij v. d. Tuuk, *Handb.*, t. a. p. I. 269-271; en *Berigt van den Comm.-Gener. omtrent degenen, die bij de Herv. voor Geestelijken te houden zijn*, 31 Julij 1818, bij v. d. Tuuk, t. a. p. I. 271, 272.

(1) Zie behalve de aangeh. Wet op de Militie: — *Kon. Besl.*,

Daarenboven deelen ook de Hervormde Studenten der Godgeleerdheid, even als de Theologische Studenten van andere Kerkgenootschappen, in *de vrijstelling van schutterlijke dienst* (1).

Ofschoon nu de Staat de Theologische Studenten van alle militaire dienst vrijstelt, hebben zij echter, waar het Vaderland bedreigd werd, nimmer hunnen arm geweigerd aan de verdediging van den Vaderlandschen grond. Integendeel, in de jaren 1815 en 1830 boden ook de Hervormde Theologische Studenten aan de Nederlandsche Hoogeschoolen en Athenaëa, zich, in vereeniging met hunne overige Akademische medemakkers, in ruimen getale aan, als vrijwilligers in de dienst des Vaderlands, en zij toonden ook hierin, dat zij de voorregten, hun verleend, gaarne genieten, maar niet misbruiken wilden, en dat het Christendom ook hen tot uitoefening van de pligt der Vaderlandsliefde krachtig aanspoorde.

§ 5.

Kandidaten tot de Heilige dienst, bij de intrede in het kerkelijke leven.

— *Examen.* —

Zijn de Studenten in de Godgeleerdheid nog den ker-

---

12 Junij 1822, n. 90, en daarop gevolgde *Dispos. van den Dir.-Gener., waarbij Kandidaten in de Godgeleerdheid worden verklaard den geestelijken stand te zijn ingetreden*, 17 Junij 1822, bij v. D. TUUK, II. 110, 111, en *Hand. der Synode*, 1822, bl. 39.

(1) *Wet op de Schutterijen*, 11 April 1817, Art. 3. f. — in het *Staatsblad*, t. a. p. 1817, n. 17.

kelijken stand niet ingetreden; worden de Kandidaten der Godgeleerdheid alleen als zoodanig beschouwd ten opzigte van de militaire dienst; het *Kandidaatschap tot de Heilige dienst* opent de intrede in het kerkelijke leven. Dat oogenblik is gewigtig voor den aanstaanden Leeraar. Dan krijgt zijn leven eene andere rigting. Geene geloften van coelibaat, noch sacramenteele handeling, verbinden hem wel is waar voor zijn geheel volgend leven; gelijk zulks in de Roomsch-katholieke Kerk plaats heeft; integendeel blijft hij gedurende geheel zijn leven steeds vrij in de keus van zijn beroep. Maar toch geeft hij zich alsdan over aan de dienst der Kerk en wijdt zijne krachten en zijn volgend leven, zoo lang hij daarvan niet terugkeert, aan de Evangelieprediking toe. Hij treedt den kerkelijken stand (*status ecclesiasticus specialis*) (1) in. — Daarom staan ook reeds Kandidaten tot de H. dienst onder bijzonder opzigt, en worden, als kerkelijke personen, niet door de Kerkeraden, maar door de Klassikale Besturen, geoordeeld (2). Hierdoor verandert de betrekking des levens.

Waar nu het kerkelijke leven begint, heeft ook de Kerk hare regten. — Want, ofschoon zij vreemd is aan de opleiding der Studenten tot hunne volgende betrekking, en aan de keus der Hoogleeraren, die onderwijs geven (3), zij kan tegen de bezwaren, die

(1) Zie boven bladz. 5.

(2) *Regl. van Kerkel. Opzigt en Tucht,* Art. 47, bij v. d. Tuuk, t. a. p. III. 216.

(3) Verg. hetgeen hieronder is aangeteekend bij Broes, *Kerk en Staat*, t. a. p. IV. 1. 133 verv.

hieruit mogten kunnen ontstaan, zich waarborgen door doeltreffende maatregelen, vooral daar het aan haar staat, wie zij al, dan niet, wil toelaten in den kerkelijken stand. — Hieruit nu ontspruiten de pligten en regten der Kerk, ten opzigte der toelating tot de predikdienst. Zij heeft daarmede ten hoofddoel te zorgen, dat in de dienst der Kerk geene anderen treden, dan die, zoowel door kennis, oordeel en bekwaamheid, als door gedrag en zedelijkheid, zich die eere en betrekking waardig betoonen. Zoo waakt zij, dat, reeds bij de intrede in het kerkelijke leven, geen, harer onwaardig, daar binnen ga. Die waarborgen heeft zij in het *kerkelijk Examen*, waarmede de Staat zich in geenerlei wijze inlaat.

Immers is dit kerkelijk Examen in onzen hedendaagschen Kerkvorm noodzakelijk en onontbeerlijk, en mag het akademisch Examen tot verkrijging van den graad van Kandidaat der Godgeleerdheid, als *wetenschappelijken graad*, niets beslissen. — Indien toch vroeger, tijdens het bestaan eener heerschende Kerk, waaraan de Hoogleeraren verbonden waren, een Examen bij eene theologische Faculteit genoegzamen waarborg opleverde en daarom voor haar volstaan kon, gelijk zulks te Groningen plaats had; zoo zou zulks thans, nu de Staat geene Staatskerk meer erkent, geheel onvoldoende zijn, en een gebrek in onzen Kerkvorm, waardoor de Kerk niet langer leerstellig onafhankelijk bleef van den Staat. — Uit dien hoofde eischt wel de Staat een akademisch Kandidaats-Examen, als waarborg voor *akademische* studiën, en laat daarbij een

wetenschappelijken graad uitreiken; maar eischt de Kerk teregt daarenboven eén kerkelijk Kandidaats-Examen, als waarborg voor de Kerk, en geeft een *kerkelijken* graad, bij de intrede in den kerkelijken stand.

Uit dit oogpunt is thans het Examen ter toelating tot de Heilige dienst, door het Kandidaatschap tot de Heilige dienst gevolgd, te beschouwen. — In onzen vroegeren Kerkvorm was zulk een Examen tweeledig; het *praeparatore* en *peremtore* Examen; beide afgenomen door de Klassikale Vergadering; het eerste ter verkrijging van den graad van Proponent (1), soms

---

(1) Het is welligt niet ongepast, hier de *algemeene* kerkelijke bepalingen omtrent de Proponenten op te nemen, die tot aan de Dordsche Synode voorkomen. — Allengs ontstond in onze Kerk het Proponentswezen, eerst van tweeërlei aard; van hen, die *bijzondere* propositiën deden, — en van hen, die na afgelegd Examen regt kregen tot het houden van *openbare* propositiën. Deze heetten *Proponenten.* Zoo leest men in de *Kerke-orde van Wezel*, 1568: » *Daar het in groote Steden en Gemeenten bekwamelijk kan geschieden, vinden wij geheel geraden, dat men aanstelle bijzondere* Propositiën, *te doen binnens huis van soodanigen, van welke merkelijke hoope is, datse schier ofte morgen de Kerke sullen dienst kunnen doen, ende bekwaam zijn tot de openbare bediening in Godes gemeente; doch dat zulks geschiede ten overstaan van een der Predikanten, ofte immers der Leeraars ofte Profeten.*" Art. 26, t. a. p. — Later werd in de Synode *van Dord*, 1574, bepaald: *Van de Proponenten:* (Art. 21) » *Aangaande degenen,* » *die niet gestudeerd hebben, als Handwerksgezellen en dierge-* » *lijken, dewelke nochtans goed verstand hebbende, begeerig zijn* » *tot proponeren, en tot den dienst der Kerk zich te bege-* » *ven, zal men alleen die toelaten, die deze gaven hebben; ten* » *eersten, Godzaligheid, ootmoedigheid en zedigheid, daarna goed* » *verstand en discretie, ten laatste gaven van welsprekendheid.*"

ook Kandidaat geheeten; het laatste na uitgebragte beroeping, afgenomen door de Klassikale Vergadering, waaronder de roepende Gemeente ressorteerde. Groot verschil vond echter in de verschillende Provinciën hierbij plaats (1).—Doch dit tweeledig Examen is in on-

---

In de Synode van Dord 1578 werd bepaald: » *in de Gemeen-* » *ten, daar Studenten in de Theologie zijn, zullen dezelve* » *alle weken in eene bijzondere verzameling daartoe bestemd,* » *in tegenwoordigheid der Dienaren des Woords in 't propone-* » *ren geoefend worden, opdat ze tot den dienst bekwaam ge-* » *maakt mogen worden.*" Art. 49. — Zie ook dergelijke bepalingen in de *Kerkeorde van Middelburg*, 1581, Art. 14; — van 's *Hage*, 1586, Art. 18, alwaar bijgevoegd is: » *wel ver-* » *staande, dat geene Proponenten die Gemeente openbaarlijk* » *van den predikstoel zullen leeren, dan die wettelijk geëxami-* » *neerd en bekwaam gekeurd zijnde in de Universiteit ofte* » *Classe.*" — Zoo dat hier Proponenten alsnog genoemd worden, die wel *propositiën* doen, maar nog geen Examen hebben afgeleid. Den overgang hiertoe vindt men meer duidelijk aangewezen in de *Kerkorde der Synode van Dord*, 1618, Art. 8. » *Soo wanneer school-* » *meesters, handwerksluiden, ofte anderen, die niet gestudeerd* » *hebben, zich tot den predikdienst presenteren, zal de Classis* » *dezelve (indien het de Synode goedvindt), eerst examineren, en* » *nadat ze dezelve in het Examen bevindt, hen een tijd lang* » *laten in 't privé proponeren, en dan voorts met hen handelen,* » *als zij oordeelen zal stigtelijk te wezen.*" — Hier dus ontstond het Proponents-Examen, reeds bedoeld te Dord, 1574, maar voor hen, die niet gestudeerd hadden, en zich tot de predikdienst aangaven; verg. ook Art. 20 en Art. 4. — Zie over den verderen oorsprong der Proponenten in onze Vaderl. Kerk, en de verschillende bepalingen omtrent dezelven, YPEY en DERMOUT, *Gesch. d. Ned. Herv. Kerk*, I. 384 en verv.

(1) Zie daarover YPEY en DERMOUT, t. a. p. I. 387. Vergel. *Proeve van een praeparatoir en peremtoir Examen, volgens Synodale Resolutien,* door J. CLAESSEN. Amst. 1788. Verschillende

zen nieuwen Kerkvorm afgeschaft, en vervangen door één kerkelijk Examen, waartoe een Akademisch Examen voorafgaat. — Bij hetzelve nu heeft de Kerk het regt, dat alles van de Examinandi te vorderen, zoowel nopens de bewijzen van bijgewoonde lessen, als nopens gemaakte vorderingen, kennis, zedelijk gedrag, en geschiktheid tot de predikdienst, wat zij voor hare belangen dienstig keurt. Want die bevoegdheid volgt uit haar regt en hare pligt.

Reglement op het Examen.

Hiertoe dan ontwierp zij reeds bij de eerste Synodale Vergadering een *Reglement op het Examen en de toelating tot de heilige dienst.* Van hetzelve begon zij in 1816 hare eerste werkzaamheden (1). — Dit Reglement, na verkregen ondervinding door verschillende alteratiën, ampliatiën, uitleggingen gewijzigd (2), is later vervangen door een gerevideerd Reglement, waarbij men gebruik maakte van de lessen der ondervin-

---

bepalingen omtrent de Proponenten vindt men in de Resolutiën der *Provinciale Synoden.* Zoo mogten zij, b. v. in de Provincie Utrecht in de 17e. Eeuw niet prediken, noch beroepen worden in eene Vacature, eer zij een vol jaar Proponent geweest waren; *Synod. Resol.* 1623 en later; aldaar niet doopen, maar wel huwelijken bevestigen; mogten, evenmin als de Predikanten, geen lang haar of nieuw fatsoen van kleederen dragen (1641-1644). — In sommige der *Geldersche Synodale Resolutien* wordt telkens melding gemaakt van *Candidati ad S. Ministerium.*

(1) Zie *Handel. der Synode*, 1816, bl. 15, 19, 27, en het *Reglement* zelve bij v. d. Tuuk, I. 243.

(2) Zie deze *alteratiën* en *ampliatiën* bij v. d. Tuuk, I. 256, 259, 260, 265. II. 105. III. 236, 252, 264 en eld. voorkomende.

ding (1). — Hetzelve heeft thans kracht van wet in de gansche Nederlandsche Hervormde Kerk; en hieruit, zoowel, als uit het *Reglement van kerkelijk opzigt en tucht*, en latere Besluiten der Synode vloeijen al de thans werkende bepalingen nopens de Kandidaten voort.

Kerkelijk Examen.

Het *Kandidaatschap tot de H. dienst* wordt *verkregen* na afgelegd Examen. — » Allen toch, die na volbragte studie tot het Leeraarambt in de Hervormde » Kerk van Nederland verlangen te worden toegelaten, zullen zich aan een Examen voor het Kandidaatschap tot de heilige dienst moeten onderwerpen (2) bij een der Provinciale Kerkbesturen."

De *aard van* dit *Examen* is nader bepaald. Het bestaat in een onderzoek aangaande de kunde en bekwaamheid, welke zij, die na volbragte studie tot het Leeraarambt wenschen toegelaten te worden, be-

---

(1) Zie dit Reglement in de *Hand. der Synode*, 1831, bl. 170 verv. — (Verg. *bov.* I. 23) en bij v. D. TUUK, *Kerk. Handb.* I. Vervolg. Leeuw. 1834. bl. 209, even voor het afdrukken dezes in het licht verschenen. Hetzelve bevat 47 Artikelen; te weten:

Art. 1— 3. Vaststelling, aard en doel van het Examen.
» 4— 9. Examinatoren.
» 10—22. Examinandi, en derzelver vereischten.
» 23—31. Inrigting en loop van het Examen.
» 32—43. Afwijzing en toelating der geëxamineerden.
» 44—47. Algemeene bepalingen.

(2) *Reglement op het Examen*, t. a. p. Art. 1.

zitten in alles, wat tot behoorlijke waarneming van het Leeraarambt vereischt wordt (1).

Door hetzelve *bedoelt* men de regten en de belangen der Kerk te verzekeren. Daardoor toch zorgt men, dat geene anderen toegelaten worden, dan die de vereischte kundigheden en geschiktheid bezitten. Met dit hoofddoel is een nevendoel verbonden, opdat hierdoor aan meer bekwamen gelegenheid gegeven worde, om zich eene gunstige aanbeveling te verwerven (2).

De Student moet daartoe de *aangifte* voor het Examen doen ten minste twee maanden voor den tijd, wanneer hij wenscht geëxamineerd te worden. Dezelve wordt ingezonden bij den Secretaris van het Provinciaal Kerkbestuur van Zuid-Holland voor de Studenten der Leidsche Hoogeschool, — van Utrecht voor die der Utrechtsche, — en van Groningen voor die der Groningsche Hoogeschool (3).

Tot de aangifte voor het kerkelijk Examen worden vereischt de volgende *getuigschriften:* een bewijs van Kandidaatschap in de Letteren en Godgeleerdheid; — een bewijs van driejarige studie in de Faculteit der Godgeleerdheid, na het bekomen van den daartoe voorbereidenden graad; — een bewijs van tweejarig met vrucht bijwonen der Lessen over de uitlegkunde des

(1) Ald. Art. 2.
(2) Ald. Art. 3.
(3) Ald. Art. 18.

O. en N. Verbonds, de dogmatiek en de christelijke zedekunde; — eene getuigenis der theologische Professoren, zoowel van vlijtig waarnemen aller bovengenoemde lessen, en van betoonde vorderingen door tweejarig responderen op alle vereischte Collegiën, als van twee voorstellen *sub praesidio* gehouden, — en van goed zedelijk gedrag, — alsmede eene kerkelijke attestatie, mede inhoudende, dat de Kandidaat meer dan twee jaren Lidmaat is der Hervormde Kerk (1).

De *plaats* echter, waar het Examen zal moeten geschieden, staat niet in de vrije keus der Examinandi, daar de *Studenten der Leidsche Hoogeschool* geëxamineerd worden door de Provinciale Kerkbesturen van Zuid-Holland, Noord-Holland, Zeeland en Noord-Braband; — die *van de Utrechtsche Hoogeschool* door de Kerkbesturen van Utrecht, Gelderland en Overijssel, — en die *van de Groningsche Hoogeschool* door de Kerkbesturen van Groningen, Vriesland en Drenthe. — Deze Kerkbesturen examineren bij beurten, zoodat elk Kerkbestuur niet meer dan zes jongelingen na elkander tot het Examen aanneemt, waarop de zes volgende door het in rangschikking volgende Kerkbestuur worden aangenomen, en deze beurten steeds geregeld op elkander volgen (2).

Ter geleidelijke uitvoering van dezen maatregel zenden de Secretarissen der Provinciale Kerkbesturen van Zuid-Holland, Utrecht en Groningen, de bewijzen,

(1) Aangeh. Regl., Art. 14.
(2) Ald. Art. 9, 10.

door de Examinandi ingezonden, aan de Kerkbesturen, bij welke die Examina, bij tourbeurt, moeten plaats hebben, terwijl de Examinandus van denzelven dadelijk een bewijs ontvangt, waarin de dag der aangifte staat uitgedrukt. — De Secretaris van het examinerend Kerkbestuur, de getuigschriften in orde bevindende, doet dezelve dadelijk toekomen aan den President, en geeft met diens overleg aan den Examinandus kennis, dat hij voorloopig tot het Examen is toegelaten, behoudens de visie en het onderzoek der getuigschriften op de Vergadering van het Examen, alwaar zij worden overgelegd (1). Ook wordt door de Secretarissen van de Provinciale Kerkbesturen van Zuid-Holland, Utrecht en Groningen aan de Commissie tot de zaken der Protestantsche Kerken in Nederlands Oost- en West-Indie opgave gedaan van de namen dergenen, die zich bij hunne Collegiën tot het Examen hebben aangegeven (2).

De *tijd* der af te nemen Examina is bepaald tot de *gewone Vergaderingen* der Provinciale Kerkbesturen in *Mei*, *Augustus* en *October*. Dezelve worden in de Nederduitsche, Fransche, Engelsche of Latijnsche *taal*, *kosteloos* afgenomen (3), *door de Leden der Provinciale Kerkbesturen*, welke allen daaraan moeten deel-

(1) *Regl.*, t. a. p. Art. 18, 20.

(2) *Regl. op het Examen*, b. a. Art. 19. De vroegere opgave der namen aan al de Prov. Kerkbesturen is, na de verdeeling der Examinandi over bepaalde Kerkbesturen, vervallen. Zie *Regl. op het Examen*, 1816, Art. 12, bij v. d. Tuuk, I. 246 en verg. ald. II. 106.

(3) Alleen betaalt de Examinandus vóór het Examen *f* 25 ten behoeve van het Algemeen Weduwenfonds.

nemen, behalve den Ouderling, die, zulks verkiezende, zich daarvan verschoonen kan; ook mag geen Lid van het Provinciaal Kerkbestuur, tot den vierden graad van bloedverwantschap of zwagerschap den Examinandus bestaande, eenigerlei deel aan het Examen nemen. In zijne plaats treedt alsdan zijn Secundus op, indien dezelve niet reeds in de Vergadering tegenwoordig is (1), — gelijk ook voor afwezende Leden der Kerkbesturen de Secundi of Tertii optreden. — Immers worden in de Vergaderingen van Kerkbesturen, welke uit niet meer dan drie klassikale Ressorten bestaan, (in Utrecht, Overijssel en Drenthe) (2) de Secundi opgeroepen tot het medeverrigten van het werk des onderzoeks. Maar een Lid of Secundus buiten staat zijnde tot de waarneming van dit werk, zal de oudste der Moderatoren deszelfs plaats moeten vervangen (3).

Door deze maatregelen bedoelde de kerkelijke wetgeving (4) eene gelijkmatige verdeeling der Examina, *en* onder al de Provinciale Kerkbesturen, *en* onder al derzelver Leden, in genoegzamen getale vereenigd. — Hiertoe strekt mede eene andere bepaling, waarbij de werkzaamheden zoodanig verdeeld worden, dat elk der Leden meer bepaaldelijk in één vak examineert. Doch deze verdeeling mag nooit aan den Exa-

(1) Ald. Art. 21, 22, 23, 24, 25 en 6.

(2) Zie *Kerkregt*, I Deel, bl. 73-75. *Handel. der Synode*, 1825, bl. 72.

(3) *Regl.*, t. a. p. Art. 6, 7.

(4) Ald. Art. 9, en zie de *Hand. der Synode*, 1825, bl. 16, 71 verv.

minandus vooraf bekend gemaakt worden (1), evenmin als men duldt, dat er eenige voorafgaande tentamina plaats hebben, of eenige vragen, die gedaan zullen worden, vooraf aan den Examinandus worden medegedeeld (2). Daartoe ook zullen bij elk Examen de Kerkbesturen aan de Examinandi ter verklaring opgeven andere hoofdstukken uit den Bijbel, als die bij het onderzoek, op de naastvoorgaande Vergadering gedaan, (waardoor echter niet de zittingen van een en dezelfde Vergadering bedoeld worden) gebruikt zijn; terwijl over de overige vakken op elke Vergadering (hetgeen weder niet behoeft bij elke sessie der drie jaarlijksche Vergaderingen) eene nieuwe verdeeling onder de Leden moet gemaakt en gevolgd worden (3).

De verschillende vakken, die het *onderwerp van het Examen* uitmaken, strekken zich uit tot den geheelen omvang der theologische wetenschap, welker kennis bij den aanstaanden Leeraar in de Hervormde Kerk van Nederland hedendaags vereischt wordt. Zij zijn de volgende:

1) de *Bijbelsche Uitlegkunde*, waaronder zoowel de uitlegging zelve van het O. en N. Verbond, als hare theorie verstaan wordt. Hiertoe wordt vereischt de vertaling in het Latijn van twee Hoofdstukken, elk uit een bijzonder geschiedkundig boek des O. T. genomen, met bijgevoegde verklaring van den zin en de meening op uitlegkundige gronden; — en voorts der-

(1) *Regl.*, Art. 24.
(2) Ald. Art. 27.
(3) Ald. Art. 31.

gelijke vertaling en verklaring van een hoofdstuk uit een geschiedkundig boek, en van een hoofdstuk uit eenen brief, beide des N. Testaments. Hierbij kan tevens aan den Examinandus gelegenheid gegeven worden om te toonen, dat hij in de *kritiek* niet onbedreven is. — Al deze Hoofdstukken worden den Examinandus bij zijne admissie opgegeven; en dit Examen geschiedt in de Latijnsche taal;

2) de *geschiedenis der* Christelijke Kerk *en leerstellingen;*

3) de *leerstellige Godgeleerdheid*, waarin vooral zal ondervraagd worden in al de *kenmerkende* leerstukken van het Nederlandsch Hervormde Kerkgenootschap;

4) de *Christelijke Zedekunde;*

5) de *Predikkunde en de pligten van het Herders-* en *Opzieners-ambt.* Daarenboven zal de Examinandus, hetzij door een schriftelijk opstel, hetzij door mondelinge voordragt, of wel door beide, naar verkiezing des Kerkbestuurs, zijne bekwaamheid tot de predikdienst bewijzen (1).

Van de *Doctores Theologiae*, die dezen graad op eene der Nederlandsche Hoogeschoolen verkregen hebben, zal het Examen der Bijbelsche Uitlegkunde niet afgenomen worden (2).

---

(1) Ald. Art. 29.

(2) Ald. Art. 30. Vroeger waren dezelven ook van het Examen in de geschiedenis der Christel. Kerk ontslagen; zie *Regl. op het Examen*, 1816, Art. 21, bij v. D. TUUK, I. 250; verg. met *Hand. der Synode*, 1831, bl. 78, en v. D. TUUK, I. Verv. bl. 219.

De *duur* van het Examen is in zooverre aan de Vergadering overgelaten, als alleen bepaald is, dat elk Examen ten minste twee volle uren duren moet. — De President bepaalt bij elk Examen, hoe lang in elk vak zal geëxamineerd worden (1).

Het *getal* der gelijktijdig geëxamineerd wordende Kandidaten mag niet meer dan twee zijn (2).

De *toelating van den Kandidaat* zal althans bij volstrekte meerderheid der Examinatoren geschieden. Hij legt bij dezelve den plegtigen eed tegen de Simonie af (3). Deze bepalingen tegen de Simonie zijn later on-

---

(1) *Regl. op het Examen*, 1831, Art. 28, 29, bij v. d. Tuuk, t. a. p. I. Vervolg. bl. 218.

(2) Ald. Art. 28.

(3) De *formule* van dezen *Eed tegen de Simonie* is niet woordelijk voorgeschreven; maar de inhoud is opgegeven, zoodat hij: „*verklaart ter verkrijging van eenige standplaats geene overeen-„komsten te hebben aangegaan, of giften te hebben gegeven, „of immer te zullen aangaan of geven; en dat hem niet be-„wust is, dat dezelve door iemand van zijnentwege, of ten zij-„nen behoeve, aangegaan of gegeven zijn, of aangegaan of ge-„geven zullen worden; en dat hij ook nimmer eene standplaats „zal zoeken of aannemen, welke hij kan vermoeden, dat door „eenige bedingen, beloften, of welke middelen ook, van vooraf-„gegane overeenkomst, aan hem wordt opgedragen.*" — Zie *Regl. op het Examen*, Art. 37. — Het geheele laatste gedeelte van dezen Eed, gelijk ook eenige uitdrukkingen in het eerste gedeelte, waren niet voorhanden in het vroegere *Regl. op het Examen*. Zie ald. Art. 27, bij v. d. Tuuk, t. a. p. I. 251. — Deze eed is grootendeels overeenkomstig met dien, welke de Staten van Holland en Westvriesland in 1698, *bij Plak. tegen de Simonie* hadden voorgeschreven. Zie *Kerkel. Plakaatboek*, I. 74-77, opge-

der het ressort van het Provinciaal Kerkbestuur van Groningen bij de beroeping tot Predikant verzwaard, en nader door een Provinciaal Reglement verzekerd (1). — Hij legt daarenboven eene verklaring en belofte af van behartiging der belangen van het Christendom in het algemeen, en het Nederlandsch Hervormde Kerkgenootschap in het bijzonder; van aanneming, leering en handhaving der Hervormde leer, en bevordering van godsdienstige kennis, christelijke zeden, orde en eendragt (2). — Hierna ontvangt hij,

helderd door een ander *Plakaat.*, t. a. p. bl. 77. — Dezelve is ook aangehaald door den Hoogl. Ypey, *Geschiedenis van het Patroonaatregt*, II. 575.

(1) Zie hierover *Handel. der Synode*, 1831, bl. 77, 81, 102, 103, en hieronder bij de Beroepingen.

(2) Deze verklaring en belofte is van den volgenden inhoud: » *Wij ondergeschrevenen, door het Provinciaal Kerkbestuur van...* » *(of door de Commissie tot de zaken van de Waalsche Kerken)* » *tot de openbare predikdienst in de Nederlandsche Hervormde* » *Kerk geadmitteerd, verklaren bij deze opregtelijk, dat wij de* » *belangen, zoo van het Christendom in het algemeen, als van* » *het Nederlandsche Hervormde Kerkgenootschap in het bijzon-* » *der, door leer en wandel, zorgvuldig zullen behartigen; dat* » *wij de leer, welke, overeenkomstig Gods heilig woord, in de* » *aangenomene formulieren van eenigheid der Nederlandsche Her-* » *vormde Kerk is vervat, ter goeder trouw aannemen en harte-* » *lijk gelooven, dat wij dezelve naarstig zullen leeren en hand-* » *haven, en dat wij op de bevordering van godsdienstige kennis,* » *christelijke zeden, orde en eendragt, ons met allen ijver zul-* » *len toeleggen; verbindende wij ons bij deze onze handteeke-* » *ning tot al het voorschrevene, en ons, zoo wij bevonden wor-* » *den tegen eenig gedeelte van deze verklaring en belofte gehan-* » *deld te hebben, deswege ons te zullen onderwerpen aan de* » *uitspraken der bevoegde kerkelijke vergaderingen.*" Zie *Reglem. op het Examen*, Art. 38.

met eene gepaste aanspraak van den President tot de predikdienst toegelaten, een getuigschrift van Kandidaatschap, door President en Secretaris geteekend (1). — Te dezer gelegenheid zijn ook de Provinciale Kerkbesturen gehouden de Kandidaten uitdrukkelijk te herinneren, dat zij verpligt zijn in de Gemeenten, in welken zij geroepen mogten worden, het gansche jaar door wekelijks getrouwelijk te catechiseeren (2).

Maar moet het Examen het bolwerk zijn ter verzekering van de regten der Kerk, dan mag bij hetzelve geene verkeerd geplaatste barmhartigheid werken ten nadeele der Kerk, in de toelating van onwaardige Leeraars. — Wie de vereischte bekwaamheden niet bezit, wordt *als Kandidaat afgewezen.* Wijl nu de Bijbelverklaring de grondslag is van alle godgeleerde studie, en hoofdvereischte voor den Leeraar, zoo moet het Examen in de Bijbelsche Uitlegkunde teregt beslissen, en wordt hij, die hierin onvoldoende bevonden wordt, niet verder tot het Examen in de overige theologische wetenschappen toegelaten (3). — Ook waar de stemmen staken, moet de geëxamineerde worden afgewezen (4). — Overigens zal bij de afwijzing de gebijzonderde aanwijzing geschieden

---

(1) Zie het Formulier van dit getuigschrift ald. Art. 39.

(2) Zie *Regl. op het Examen*, Art. 41, en *Besluit omtrent de Zomercatechisatien*, d. d. 20 Julij 1830, Art. 5, in de *Hand. der Synode*, 1830, bl. 114, en v. D. TUUK, I. Vervolg. bl. 171.

(3) *Regl. op het Examen*, b. a. Art. 29.

(4) Ald. Art. 35.

der vakken, in welke de Examinandus te zwak bevonden wordt (1). Hij zal alsdan, ten minste na verloop van een jaar eerst wederom tot een tweede Examen mogen worden toegelaten; en dan nog onbekwaam bevonden wordende, zal er ten minste weder een vol jaar verloopen, eer hij voor de derde maal mag worden onderzocht. Maar wie bij het derde Examen geene genoegzame bekwaamheid toont te bezitten, wordt voor altijd afgewezen. — Doch eenmaal of tweemaal afgewezen zijnde, moet hij, bij een vernieuwd Examen, weder geëxamineerd worden bij het Kerkbestuur, dat hem heeft afgewezen, buiten en boven het getal, dat hetzelve op zijne beurt moet aannemen (2).

Ten einde *toezigt* gehouden worde *over de Examina*, wordt eene dubbelde *opgave van den uitslag des Examens* gedaan. — Immers van ieder gehouden Examen zijn de Kerkbesturen verpligt een naauwkeurig verslag in te zenden *aan het Departement* voor de zaken der Hervormde Kerk, — *en een aan de Synode.* Dit verslag moet mede bevatten eene opgave van de hoofdstukken, gebruikt bij het uitlegkundig Examen, — van de verdeeling der vakken bij het Examen tusschen de Leden, — en van den tijd, die tot het geheele Examen besteed is. — Daarenboven geschiedt de openbare bekendmaking der toelating in den Boekzaal door het Kerkbestuur alleen met deze woorden: Door het Provinciaal Kerkbestuur van.... (of door de Commis-

---

(1) Ald. Art. 32.
(2) Ald. Art. 33, 34.

sie der Waalsche Kerken) is tot de predikdienst toegelaten N. N. (1).

Examen der Waalsche, Hoogduitsche, Engelsche en Indische Kandidaten.

Gelijk deze bepalingen de grondregels bevatten voor al de Examina, die in onze Hervormde Kerk worden afgenomen, zoo ondergaan dezelve echter eenige, hoewel geringe, wijziging voor de verschillende Hervormde Kerken, buiten de Nederduitsche, naar derzelver behoeften. — Daar de *Engelsche* en *Hoogduitsche* Kerken in de Nederlandsche Hervormde Kerk, wat het algemeene Kerkbestuur betreft, zijn ingelijfd, worden ook de Examina der Kandidaten voor die Kerken afgenomen door de Provinciale Kerkbesturen (2). Doch in geval een Provinciaal Kerkbestuur, bij hetwelk aangifte van een *Kandidaat* voor de Engelsche, of Schotsche, Kerk geschiedt, bestaat uit Leden, der Engelsche, of Schotsche, taal niet genoeg magtig, om daarin het Examen af te nemen, zal hetzelve verpligt zijn daartoe ten minste twee Predikanten, die in de Engelsche, of Schotsche, Kerk dienen, tot de Vergadering op te roepen (3).

Geheel anders is het gelegen met de *Waalsche* Kerken. — Het *Examen der Kandidaten voor de Waalsche Kerken* geschiedt in de Fransche taal, voor de Commissie tot de zaken der Waalsche Kerken; aan welke de Secretaris van het Kerkbestuur, bij wien de eerste

(1) Ald. Art. 36, 43.

(2) Ald. Art. 4.

(3) Ald. Art. 5.

aangifte geschiedt, de stukken inzendt. — Ook zij doet opgave van de namen der Examinandi aan de Commissie voor de Oost- en West-Indische Kerken; — en voorts worden ook deze Examina volgens de kerkelijke bepalingen van het Reglement ingerigt, en op de gewone Vergaderingen der Commissie, kosteloos, afgenomen (1).

Het Examen van *Kandidaten*, van 's lands wege opgeleid *tot de dienst in de Koloniën van den Staat*, geschiedt voor de Commissie tot de Indische Kerken. Deze examineert ook Kandidaten *voor andere buitenlandsche Kerken*, met uitzondering der genen, die zich tot de dienst in de Fransche taal bepalen (2).

Examen van buitenlandsche Studenten en Kandidaten.

Daar ook *Buitenlanders, die elders hunne studiën volbragt hebben, of* ook *Nederlanders*, die op buitenlandsche Hoogeschoolen studeerden, zich tot de predikdienst hier te lande kunnen aangeven, heeft de kerkelijke wetgeving hierin tevens voorzien, opdat door toegevendheid geen misbruik gemaakt worde, of inbreuk op de regten der Nederlandsche Kandidaten. — Daarom bepaalde men, dat *niemand*, hetzij Nederlander, of Buitenlander, *die buiten 's lands gestudeerd*, en *aldaar het regt tot de predikdienst verkregen* heeft, doch tot nog toe geene vaste standplaats heeft vervuld, in

---

(1) Ald. Art. 4, 23, 18, 19, 21.

(2) Ald. Art. 4, en *Verordeningen op het bestuur der Indische Kerken*, Art. 6, 7 Dec. 1820, bij v. d. Tuuk, t. a. p. II 46.

het Koningrijk der Nederlanden om te prediken (1) zal toegelaten worden, dan nadat hij een Examen voor een Kerkbestuur heeft ondergaan. Deze maatregel is ook toepasselijk op hen, die op de buitenlandsche Hoogeschoolen hunne studiën voltrekken, en zich tot de dienst der Waalsche, Engelsche en Hoogduitsche Kerken hier te lande aangeven, in zooverre zij niet reeds als Predikant eene vaste standplaats gehad hebben. — Ook *Nederlanders, die hier te lande gestudeerd hadden, doch buitenslands het regt tot de predikdienst bekomen hebben*, zullen evenmin hier te lande tot het prediken worden toegelaten, dan na afgelegd Examen (2).

Deze *allen moeten bij het Examen overleggen* behoorlijke *getuigschriften* der Hoogleeraren van de Hervormde Godgeleerde Faculteit dier Hoogeschoolen, waar zij hebben gestudeerd, en bijzonder van goed zedelijk gedrag; gelijk ook eene kerkelijke attestatie (3).

Daarenboven mogen *Buitenlanders, die hunne studiën niet op eene der Nederlandsche Hoogeschoolen* volbragten, niet tot het Examen worden toegelaten, zonder de *agrëatie van het Gouvernement* bekomen te hebben (4). Hierdoor wordt gewaakt, dat zij niet ten nadeele der Nederlandsche Kandidaten, en vooral ten verderve van den geest der Hervormde Kerk, en ter in-

---

(1) Dus niet alleen: niet tot de predikdienst toegelaten worden, maar ook niet om b. v. als Hulpprediker in eene Gemeente te prediken, enz. Zie *Hand. der Synode*, 1819, bl. 105, 106 verv.

(2) Ald. Art. 12, 13 en 11.

(3) Ald. Art. 13, 14.

(4) Ald. Art. 16.

planting van schadelijke beginselen, in onze Vaderlandsche Kerk insluipen.

Examen van Leden van andere Protestantsche Kerkgenootschappen.

Daar ook Leden van andere Protestantsche Kerkgenootschappen verlangen kunnen te worden toegelaten tot de predikdienst bij de Hervormden, was het noodig die bepalingen vast te stellen, welke bij de algemeene voorschriften gevoegd werden, of daarin wijzigingen aanbragten. Daarom moeten de zoodanigen bij de aangifte leveren: een *bewijs* van Lidmaatschap der Nederlandsche Hervormde Kerk; — van tweejarig Lidmaatschap bij eenig Protestantsch Kerkgenootschap; — van Kandidaatschap in de Godgeleerdheid; — van bijwoning der lessen over de uitlegkunde van het O. en N. Testament, de dogmatiek en de christelijke zedekunde, bij dezulken, die, volgens de erkende verordeningen van het Kerkgenootschap, hetwelk hen tot de predikdienst heeft toegelaten, daartoe bevoegd zijn; — een *getuigschrift* van goed zedelijk gedrag, door dezelfden afgegeven, — en ééne *verklaring* van het Provinciaal Kerkbestuur, onder welks ressort zij, gedurende den tijd, waarin zij Kandidaten waren bij andere Kerkgenootschappen, gewoond hebben, dat hetzelve tegen de toelating tot het Examen geene zwarigheid heeft (1).

---

(1) *Regl. op het Examen*, Art. 17, — en *Ampliatie* der Synode op hetzelve, bij Koninklijk Besluit gesanctioneerd, 13 Nov. 1832, n. 87. — Zie *Hand. der Synode*, 1832, bl. 23 en 107, — en v. D. TUUK, *Handb.*, I. Vervolg. t. a. p. bl. 214, 250.

Regten en pligten van Kandidaten.

Kandidaten, na afgelegd Examen, toegelaten tot de dienst in de Nederlandsche Hervormde Kerk, *zijn kerkelijke personen*; — zij staan onder kerkelijk opzigt en tucht, en kunnen, even als de Predikanten, door de Klassikale en Provinciale Kerkbesturen worden geschorst, onberoepelijk verklaard voor een bepaalden, of onbepaalden, tijd, of geheel afgezet worden; — en eenmaal wegens zedelijk wangedrag afgezet zijnde, kunnen zij nooit weder als zoodanig aangenomen worden. — Zij behooren onder het Klassikaal Bestuur, waar zij hunne woonplaats hebben (1). — Zij zijn *beroepelijk*, mits den ouderdom van 22 jaren bereikt hebbende, en ingevolge de wetten op de beroeping (2). — Zij kunnen, onder het gewone toezigt, het *godsdienstige onderwijs* in de Gemeente *geven*, en tot *Krankbezoekers* verkozen worden (3).

Daarenboven kunnen Kandidaten bij de Waalsche Commissie, of bij eene der Provinciale Kerkbesturen geëxamineerd, indien zij verlangen, buiten de grenzen van het Koningrijk, in zulke Gemeenten, bij welke de Fransche taal gebruikelijk is, in dienst te treden, met oplegging der handen door de Waalsche Commissie worden ingezegend, onder de daarbij voorgeschreven

---

(1) *Alg. Regl.*, Art. 46, 47, 64. — *Regl. van Kerkel. Opzigt en Tucht*, Art. 58, 47, 69, 75.

(2) *Reglem. op de Vacaturen en Beroeping*, Art. 53, bij v. d. Tuuk, *Handb.*, t. a. p. III. 294.

(3) *Reglem. op het Godsdienstig Onderwijs*, Art. 10, 11.

vereischten (1), — en door de Commissie tot de Indische zaken voor buitenlandsche Gemeenten, waar de Fransche taal niet gebruikelijk is (2).

Telken halfjare moeten in de Boekzaal lijsten geplaatst worden van de alsdan bestaande Kandidaten (3).

Naauwkeurig heeft men door dit alles de toelating tot het Leeraarambt zoeken te regelen, en de vereischten van hen, die als op den drempel staan van het gebouw der Nederlandsche Hervormde Kerk.

§ 6.

Predikanten,

en derzelver beroeping en dienst.

Onder de kerkelijke personen, die tot den meer bijzonderen kerkelijken stand (4) behooren, zijn er wel geene, van wier aanleg, kunde, ijver, gezindheid en werkzaamheid meer afhangt, dan van de Predikanten, vooral tot bevordering van den bloei der chris-

---

(1) *Hand. der Synode*, 1820, bl. 43, 93-94, en daarop gevolgd *Koninkl. Besl.*, 24 Sept. 1820, n. 65, en *Dispositie van den Direct.-Gener.*, *houdende magtiging van de Comm. tot de zaken der Waalsche Kerk*, *om buiten 's lands vertrekkende Kandidaten in te zegenen*, 2 Oct. 1820, bij v. D. TUUK, t. a. p. II. 30, 31.

(2) *Verordeningen op het bestuur der Indische Kerken*, 7 Dec. 1820, Art. 6, bij v. D. TUUK, t. a. p. II. 46.

(3) *Dispositie van den Comm.-Gener. omtrent de kerkelijke berigten in de Boekzaal*, d. d. 1 Julij 1816, sub n°. 7, bij v. D. TUUK, t. a. p. I. 200.

(4) Zie boven II. 5.

telijke Gemeenten. — Heeft toch Jezus, de Heer der Gemeente, de goddelijke Stichter van het Christendom op aarde, sommigen gegeven tot Apostelen, sommigen tot Evangelisten, tot Herders en Leeraars, tot het werk der bediening, tot de volmaking der Heiligen, tot opbouwing des ligchaams van Christus (1); de telkens, bij voortplanting van het Christendom, veranderde behoeften der Gemeenten in de verschillende deelen der wereld, en in onderscheidene eeuwen, bragten door den loop der tijden ook in den aard der kerkelijke bediening verandering aan. Maar desniettemin maakten de Leeraars, onder welken vorm en naam dan ook, als onmisbaar tot voortplanting van Christendom en christelijke kennis, steeds het middenpunt uit van het christelijke Kerkgenootschap. — Wel heeft de Hervorming en het Protestantisme, daaruit ontstaan, de Geestelijkheid en den Priesterstand, die uit de Heidensche en Joodsche wereld in de Christelijke was overgegaan (2), geheel geweerd en verbannen, als in strijd met den geest van het Evangelie; maar men is tevens teruggekeerd tot de meer eenvoudige voorstelling van Herders en Leeraars.

De Hervormde Kerk van Nederland heeft sints hare vestiging meer naauwkeurige bepalingen gemaakt nopens de beroeping, in dienst treding, Evangeliedienst en verpligtingen der Predikanten; doch de uiteenloopende beginselen, die in de verschillende Provinciën, en zelfs

(1) Eph. IV: 10, 11.
(2) *Zie boven* II. 3.

in dezelfde Provinciën onder Kerkelijken, Staatslieden en Magistraten heerschende werden, hebben vaak botsingen veroorzaakt, welke op den vorm, de orde, en den vrede der Kerk den grootsten invloed hadden (1). — In de hedendaagsche Hervormde Kerk van Nederland is men, bij de eenheid van kerkelijke wetgeving, tot eenparigheid van beginselen geraakt. Wat omtrent dit belangrijk onderwerp wettig is vastgesteld, staat hoofdzakelijk opgegeven in het *Synodale Reglement op de vacaturen, de beroeping en het ontslag van Predikanten*, eerst opgemaakt in 1816 (2), en later gerevideerd in 1826 (3); welk later Reglement

---

(1) Men vindt de vroegste bepalingen in de meermalen aangehaalde *Kerke-ordeningen*, in welken dit verschil vooral blijkt, inzonderheid naarmate de Staten-Provinciaal, of de Kerkelijken, het gezag over de Kerk daarin voor zich handhaafden. Zoo b. v. bleek in de Provincie Utrecht de staatsinvloed op de Kerk duidelijk in het regt van beroeping der Predikanten. Men zie de *Kerke-ordeningen van Utrecht*, 1590 en 1612, en hetgeen wij daarover boven aanteekenden. D. I. bl. 54-58. — Vergel. over geheel dit onderwerp YPEY en DERMOUT, *Geschied. der Nederl. Herv. Kerk*, I. 390 verv.

(2) Zie *Hand. der Synode*, 1816, bl. 40, 49, 86. Het Reglement is te vinden bij v. D. TUUK, *Handb.*, t. a. p. I. 345 volg.

(3) *Hand. der Synode*, 1825, bl. 15, 17, (69, 70, 95); — 1826, bl. 46, 47, 74-89, en bij v. D. TUUK, *Handb.*, III. 281 volg. Dit *Reglement* bevat 4 Afdeelingen:

1 Afd. § 1—31. *Van het ontstaan en de bediening der Vacaturen.*
2 » - 32—68. *Van de vervulling der vacaturen en de beroeping van Predikanten.*
3 » - 69 - 89. *Van het ontslag en de bevestiging van Predikanten.*
4 » - 90—92. *Algemeene bepalingen.*

Zie voorts nadere beraadslagingen over dit Reglement in de *Hand.*

alsnu kracht van wet heeft in onze Kerk. — Andere bepalingen vindt men in andere kerkelijke Reglementen, vooral in die omtrent de Kerkeraden (1). — Hetgeen nu de kerkelijke wet omtrent het kerkelijk bestaan der Predikanten bepaald heeft, strekt zich uit tot derzelver *benoeming*, *beroeping*, *bevestiging*, *dienst* en *ontslag*, welke hoofdtrekken wij geleidelijk moeten schetsen.

1. *Benoeming.*

Voor de rigtige waarneming van de dienst des Evangelies in de Gemeenten heeft de Kerk gezorgd door den geregelden loop der vervulling van vacante standplaatsen aan te wijzen, te verzekeren, te bestieren, en toezigt daarover te houden. — De Predikant nu treedt in de Gemeente op door *benoeming* en *beroeping*. Doch waren vroeger *benoeming* en *beroeping* minder duidelijk in onze wetgeving onderscheiden, bij de juister afbakening van de regten der Kerk en die van bijzondere personen, of van den Staat, in onzen hedendaagschen Kerkvorm, heeft men deze beide naauwkeurig onderscheiden. Het is van belang ter voorkoming van verwarring van begrippen dit onderscheid voor oogen te houden. — Gewoonlijk toch treedt de Predikant zijne kerkelijke bediening in eene Gemeente door de op

---

der Synode, 1827, bl. 45; — 1828, bl. 56, 59; — 1829, bl. 93; — 1831, bl. 31, 87, 81, 102, 104; — 1832, bl. 24, 124, 44, 128, 130; — 1833, bl. 38, 39, 41.

(1) *Reglementen op de Kerkeraden* (zie boven I. 120) en *op de Kerkvisitatie*, bij v. d. Tuuk, *Handb.*, III. 242, en 1e. *Vervolg*, bl. 128 verv. en andere, later bij de bijzondere Artikelen aan te halen.

hem uitgebragte beroeping in. Soms echter vervalt deze, of wordt althans voorafgegaan van eene bijzondere benoeming door daartoe geregtigden.

Vrije Staatsbenoeming.

De *benoeming* van Predikanten door den Staat heeft vrij en onafhankelijk plaats bij de Veldpredikers (Legerpredikanten) en Garnizoenspredikanten (1). Doch benoeming gaat de kerkelijke beroeping vooraf, waar de regten van *collatie* of *patronaat*, en van *floreenpligtigen* zijn behouden gebleven.

Benoeming bij Collatieregt.

Het Collatieregt, of Patroonaatregt, dagteekent van vroegen oorsprong in de Christelijke Kerk (2). — Het is ook in Nederland, sints de vestiging van het Christendom, door den loop der middeleeuwen, in zwang geweest. Het had zijn' oorsprong in de stichting, grondschenking of begiftiging eener Kerk (3). Na de Hervorming had de verschillende denkwijze der Kalvi-

(1) Zie hieronder § 9.

(2) Vgl. vooral BOEHMER, *de jure patronatus* en deszelfs *Jus Ecclesiast. Protestant.*, III. Tit. 38. p. 462-563. — LIPPERT, (H. L.) *Versuch einer historisch-dogmatischem Entwickelung der Lehre vom Patronate nach den Grundsätzen des kanonischen Rechts*, *Giessen* 1829; bijna gelijktijdig verschenen met het werk van onzen beroemden Landgenoot, den Hoogl. YPEY, *Gesch. van het Patroonaatregt*, Breda 1829, 2 deelen; waarin die Geschiedenis, zoowel in het algemeen, als bijzonder in betrekking tot ons Vaderland, wordt opgehelderd. — Verg. ook WALTER, *Kirchenrecht*, § 156 ff. — V. GROLLMAN, *Grundsätze des Kirchenr.*, S. 214 ff.

(3) Getuige het oude:

Patronum faciunt dos, aedificatio, fundus.

nisten en Zwingliaansch-Melanchtonianen hier te lande grooten invloed op de erkenning, of verwerping, van dit regt, daar zij, die tot de laatste overhelden, het regt van beroeping bij uitsluiting aan de Gemeenten toekenden. Het werd echter in onze Vaderlandsche Hervormde Kerk allengs gevestigd na de Dordsche Synode (1), en bleef stand houden, schoon het veel strijd te doorstaan had (2). Doch bij de omwenteling van 1795 verviel hetzelve, te gelijk met alle andere regten van Ambachtsheeren, als strijdig met de ingevoerde gelijkheid van allen (3). — Eenigermate werd hetzelve na de bedaring der gemoederen in 1806 hersteld; en na de herstelling van Nederland in 1813, in overeenstemming met de vastgestelde bepalingen omtrent de heerlijke regten geregeld, en alzoo werd aan de twisten daarover een einde gemaakt (4).

Daartoe strekten twee Besluiten van den Souvereinen Vorst der Vereenigde Nederlanden (5), waarbij bepaald

---

(1) Zie Ypey, *Gesch. van het Patroonaatr.*, II. 512 verv. — *Hand. der Dordsche Synode* in de *Post-Acta*; sess. 156, 157.

(2) Hevig werd het bestreden door *Voetius*, in zijne *Politia. Eccl.* II. III. n. 1. p. 589 (waarover men verg. Boehmer, *Jus Parochiale*, p. 102, 103), *Hoornbeek*, *Koelman* en a., en onder de Regtsgeleerden door *Mattheus.* — Tegen hen over stouden: *Maresius*, *F. Burman*, *Vitringa* en a. — Verg. Ypey, t. a. p. II. bl. 541 volg.

(3) Ypey, t. a. p. II. 597.

(4) Ald. bl. 610 verv. — Zie mede Ypey en Dermout, *Gesch. der Herv. Kerk*, I. 392 volg. en elders.

(5) Het *Besluit nopens de heerlijke Regten*, *van* 26 *Maart* 1814, n. 23, in het *Staatsblad* 1814, n. 46, werd, ten opzigte van Collatoren, geregeld in het *Koninkl. Besl. omtrent de uitoefe-*

»werd, dat het regt van Collatie toegekend wordt aan »de wettige Eigenaars, d. i. aan de Eigenaars der Heer»lijkheden en andere wettige Collatoren, welke tot den »jare 1795 het volstrekte Collatie-regt tot begeving van »Predikantsplaatsen hebben gehad, zonder voorafgaande »nominatie van den Kerkeraad, of de Gemeente, en zulks »zonder onderscheid, of op zoodanige plaats het trakte»ment geheel, of gedeeltelijk, profluëert uit de plaatse»lijke kerkelijke goederen, of uit 's lands kas; alles »onder reserve van nadere bepalingen." — Tevens werden bij dit regt de kerkelijke wetten en de bepalingen op de *handopening* en *approbatie* gehandhaafd.

Eene hoogst nuttige beperking vond later plaats, toen in de Provincie Groningen het misbruik was ingeslopen: » bij hetwelk het regt van Collatie, of van » benoeming tot Predikantsplaatsen, op zich zelfs, en » afgezonderd van den grondeigendom, titels of be» zittingen, waarop hetzelve rust, als een voorwerp » van handel wordt beschouwd, verkocht en tot eene » finantiëele speculatie wordt vernederd, of ook tot be» vordering van bloedverwanten aangewend." — Hierdoor toch werd eene deur geopend voor de Simonie. Deze beperking nu was gelegen in de bepaling, » dat » geen Collatie-regt, hetwelk thans aan zekeren grond-

---

ning van het regt van Collatie, 28 Sept. 1814, n. 4, en nader gewijzigd in het *Koninkl. Besl. ter nadere bepaling der uitoefening van het regt van Collatie*, 1 Febr. 1815, n. 15, te vinden in het *Staatsblad*, 1814, n. 102; — 1815, n. 10, en voorts bij v. d. Tuuk, *Handb.*, t. a. p. I. 365-371, en Ypey, *Patroon.*, t. a. p. II. 615 volg.

» eigendom, of aan eenige heerlijke bezitting is ver-
» knocht, daarvan mag afgescheiden, veel min als een
» afzonderlijk object mag verkocht worden; — dat
» voortaan geen eigendoms-overgang, hetzij bij over-
» eenkomst, of gifte onder levenden, of bij gifte ter
» zake des doods, van de thans reeds van den grond
» of bezitting afgescheidene, en dus afzonderlijk be-
» staande Collatie-regten, of van aandeelen in dezelve,
» voortaan zal kunnen plaats hebben, dan onder 's Ko-
» nings uitdrukkelijke goedkeuring, welke alleen zal
» verleend worden onder de voorwaarden, welke de
» belangen van den Godsdienst mogten komen te vor-
» deren. — Daarenboven mag geen *Unicus Collator* (1)
» de Collatie doen aan iemand, die hem binnen den
» vierden graad van bloedverwantschap, of zwagerschap,
» bestaat, tenzij onder 's Konings speciale goedkeuring (2)."

Zoo regtmatig nu als het *Collatie-regt* door de daartoe regthebbenden wordt *uitgeoefend*, even wettig wordt het *door den Koning* uitgeoefend in alle Domeinen van den Staat en in alle andere Gemeenten, waar hetzelve bevorens is uitgeoefend, of door den Souverein, of door de voormalige Heeren dier plaatsen, welke na de vereeniging dier Heerlijkheden met de Landsdomeinen moeten geacht worden door het Gouverne-

---

(1) Zie over het regt van den *Unicus Collator* Ypey, *Geschied. van het Patroonaatregt*, II. 584.

(2) *Koninkl. Besl. omtrent het verkoopen en de uitoefening van het regt van Collatie*, 11 Aug. 1819, — te vinden in het *Staatsblad*, 1819, n. 43, en bij v. d. Tuuk, t. a. p. I. 372 volg.; — ook bij Ypey, *Gesch. van het Patroonaatr.*, II. 619.

ment in derzelver regten te zijn opgevolgd. Voor deze Gemeenten draagt het Ministeriëel Departement, na bekomene kennisgeving der invallende vacature, van wege het Klassikaal Bestuur, een tweetal voor ter keuze des Konings (1).

Ook de regten van *agrëatie der Predikants-beroepingen*, en van *medestemming*, zijn op den ouden gebruikelijken voet behouden (2).

Benoeming in Vriesland door Floreenpligtigen.

Eene geheel eigene wijze van verkiezing heeft in Vriesland plaats door de *Floreenpligtigen.* — Immers van vroegen oorsprong is het regt, dat aldaar bestaat, waardoor de verkiezing, of benoeming, van Predikanten bij de Hervormde Gemeenten in Vriesland veelal toekomt aan de stemgeregtigde Hervormde land- en goedbezitters, van welken de fondsen herkomstig zijn, waaruit het onderhoud der Kerkelijken voortvloeiden, of dat der Kerken en Pastorijen. — Aldaar was het eigenlijke Collatie- en Patronaat-regt, dat aan één of weinigen toebehoort, onbekend, terwijl dit regt zich tot de meerderheid der Hervormde schotpligtigen uitstrekte (3).

(1) *Koninkl. Besl. omtrent de uitoefening van het regt van Collatie*, 14 Oct. 1814, n. 46, b. a., n. 4; bij v. D. TUUK, t. a. p. I. 366, 367, — en *Regl. op de Vacat.*, t. a. p. Art. 34, bij v. D. TUUK, t. a. p. III. 290.

(2) Aangeh. *Besluit*, n. 3.

(3) Zie over het regt der Floreenpligtigen, YPEY en DERMOUT, t. a. p. I. 407 verv. — YPEY, *Gesch. van het Patroonaatregt*, II. 579, 591.

Dit regt, uit de vroegere middeleeuwsche instellingen ontstaan, en in de Nederlandsche Hervormde Kerk van Vriesland als een wettig eigendomsregt behouden, was met alle overige bijzondere en heerlijke regten opgeheven in 1795, doch werd reeds in 1803 hersteld, en door een nieuw *Reglement* in 1804 geregeld, hetwelk door het Staatsbestuur van Vriesland in 1805 werd goedgekeurd, en als zoodanig zijne werking en kracht bleef behouden (1). Doch de vele bezwaren, die zich telkens in latere jaren opdeden, gaven aanleiding, dat onlangs een nieuw *Reglement op de verkiezing van Predikanten bij de Hervormde Gemeenten in Vriesland* (2), bij Koninklijke sanctie goedgekeurd, werd ingevoerd in 1833.

---

(1) Zie *Wetboek en Kerke-orde van Vriesland*, Fran. 1806, bl. 16; verv. — en Ypey, t. a. p. II. 605.

(2) Dit *Reglement op de verkiezing en beroeping van Predikanten bij de Hervormde Gemeenten in Vriesland*, gesanctioneerd bij Koninklijk Besluit, 14 Sept. 1833, n. 102, is ook onlangs medegedeeld door van der Tuuk, in het *Handb.*, t. a. p. I. Vervolg. bl. 268-289. — Hetzelve bevat 9 Hoofdstukken:

Hoofdst. I. *Algemeene bepalingen*.............Art. 1— 3.

» II. *Van de stemmen, door de Floreenpligtigen uit te brengen*............... — 4—14.

» III. *Wie stemgeregtigd zijn*............. — 15—24.

» IV. *Van het stemmen in eigen naam, of in kwaliteit*........................ — 25—28.

» V. *Van de wijze van stemmen, hetzij in persoon, hetzij bij lastgeving*....... — 29—44.

» VI. *Van hetgeen de stemming moet voorafgaan, en bij dezelve in acht moet genomen worden*................. — 45—58.

» VII. *Hoedanig de uitslag der stemming wordt opgemaakt*.................. — 59—67.

Bij hetzelve werd het *beginsel* behouden, dat het regt van verkiezing, of benoeming, van Predikanten bij de Hervormde Gemeenten in Vriesland, alwaar tot hiertoe Floreenpligtigen hetzelve hebben uitgeoefend, bij voortduring behoort aan de dadelijke bezitters van floreenpligtige vastigheden, mits zijnde van de Hervormde Godsdienst, ingevolge de bepalingen van onze kerkelijke wetgeving (1). Elders wordt de gebruikelijke wijze van benoeming, mits wettig tot stand gekomen, en niet strijdende met de kerkelijke wetgeving, bewaard (2).

De *uitoefening van dit regt* moest door vaste bepalingen worden geregeld, ten einde menigvuldige misbruiken voor te komen. Eenparigheid was daartoe wenschelijk. — Ter *voorbereiding* dan van de stemming der Floreenpligtigen is vastgesteld, *dat* de Kerkeraad eener vacante Gemeente, ten minste drie weken voor den door de kerkelijke wet bepaalden tijd der beroeping aan het hoofd van het Plaatselijk Bestuur kennis geeft van het voornemen, om de Hervormde Floreenpligtigen ter benoeming van een Predikant op te

---

Hoofdst. VIII. *Hoe de geschillen over stemmingen beslist worden*.................... Art. 68—82.
» IX. *Van de beroeping van Predikanten*.. — 83—86.

Wij hebben getracht den inhoud van dit Reglement, en de verschillende bepalingen, in den tekst zoo beknopt mogelijk op te geven, voor zooverre dezelve tot de kennis van ons Kerkregt behooren, met weglating van kleinere bijzonderheden.

(1) Art. 1, 2.
(2) Art. 3.

roepen, met duidelijke opgave van den dag, het uur en de plaats dier Vergadering; — dat voorts, ten minste acht dagen voor den dag der stemming de Floreenpligtigen, in die kerkelijke Gemeente woonachtig, in naam en door de zorg des Kerkeraads, bij huiskondiging door den Koster, of ander gekwalificeerd persoon, met opgave van tijd en plaats daartoe worden opgeroepen; terwijl de oproeping aan de buiten de Gemeente wonende Floreenpligtigen, door den Consulent, in naam des Kerkeraads, in de Leeuwarder Courant, op twee Vrijdagen, waarvan de eerste ten minste veertien dagen voor den stemdag, bij een voorgeschreven formulier geschiedt (1).

Heeft dit plaats gehad, dan kan men tot de stemming overgaan. Doch alleen *Hervormde Floreenpligtigen* zijn *stembevoegd* onder verzekerende bepalingen. — Daarom is het floreenregister de grondslag en het rigtsnoer van het stemregt (2), zoodat ieder *geheele* landsfloreen éène stem geeft, en het getal stemmen geregeld wordt naar het getal florenen onder de kerkelijke Gemeente, waarvoor die stemming geschiedt (3), mits de bezitters, hetzij eigenaars, hetzij vruchtgebruikers dier vastigheden, waarop de florenen liggen, en eveneens zij, die in kwaliteit stemmen, van de Hervormde Godsdienst zijn (4). Dit *stemregt* der Hervormden, onafscheidbaar van den eigendom, of het vruchtgebruik, dier goederen, waarop de floreen ligt,

(1) Art. 45-48. Aldaar komt ook dit vastgestelde formulier voor.
(2) Art. 4.
(3) Art. 5.
(4) Art. 13, 14.

kan *niet afzonderlijk* aan een ander worden *over gedaan* (1). — Ook kunnen de *florenen gecumuleerd* worden door echte lieden onderling, mits niet van goederen gescheiden; — door ouders, ook afzonderlijk door vaders en door moeders, voor hunne florenen met die hunner minderjarige kinderen, en voor minderjarige kinderen bij elkander; — maar geenszins door andere verschillende personen, of andere, dan de bovengenoemden, in eigen naam en in kwaliteit stemgeregtigden (2). — Maar *het stemregt komt toe* aan elken bezitter, hetzij eigenaar, of vruchtgebruiker, in eigen naam, of in kwaliteit, die één volle floreen of meer hoedt. Daarenboven is een getrouwd man stemgeregtigde voor de floreen zijner vrouw, mits niet van haar gescheiden van goederen; zoo ook voogden voor de minderjarigen of de geïnterdiceerden onder hunne voogdij; beheerders van verlaten boedels en goederen van afwezigen, en curatoren over ledige erfenissen voor die goederen; stedelijke en grietenijbesturen; tijdelijke administrateuren van pastorijgoederen en schoolonderwijzers wegens de floreen, die op de goederen, landen en *corpora*, onder hun bestier staande, liggen; kerkvoogden en voogden van wees- en gasthuizen; voogden en bestuurders van andere corporatiën en leengoederen, niet kennelijk door eenige andere godsdienstige Gezindte buiten die der Hervormden bezeten; maar geene beheerders van goederen, als zoodanig (3).

(1) Art. 24.
(2) Art. 6-12.
(3) Art. 15-23.

Naauwkeurig heeft men daarenboven bepaald, hoe men de stemming in eigen persoon of in kwaliteit en bij lastgeving uitbrengt (1), alsmede hoe de Vergadering der Floreenpligtigen in de Kerk, bestuurd door den Kerkeraad, met gesloten deuren, wordt gehouden (2), de uitslag der stemming opgemaakt wordt, en de geschillen over stemmingen beslist worden door het Klassikaal of Provinciaal Bestuur (3). — Na den afloop dezer stemming is de wettige benoeming van den Predikant beslist, en wordt tot de kerkelijke beroeping overgegaan (4).

2. *Beroeping.*

In alle Gemeenten wordt de Predikant *kerkelijk beroepen*, hetzij dan na verkregen handopening bij vrije beroeping, hetzij na benoeming door Collator, of stemming van Floreenpligtigen, hetzij onder voorbehoud van agrëatie, of na keus (*electie*) uit eene opgegeven nominatie. — De Kerkeraad brengt immer het beroep kerkelijk uit, uiterlijk drie maanden na het begin eener vacature, gerekend van den dag des doods, des afscheids of der afzetting van een Predikant (5). — Doch waar in eene Gemeente een jaar van gratie wordt waargenomen, of een Emeritus verklaard Predikant

(1) Art. 25-44.

(2) Art. 49-58.

(3) Art. 59-82.

(4) Art. 83 volg. Wij rekenden het minder noodzakelijk deze bepalingen *hier* op te nemen, waarom wij kortheidshalve verwijzen naar het aangehaalde Reglement.

(5) *Regl. op de Vacaturen*, b. a. Art. 36, 37.

een halfjaar voor de dienst moet zorgen, moet de beroeping twee maanden voor het eindigen van dien tijd geschieden (1).

Tegen de *vertraging der beroeping* zijn verschillende bepalingen gemaakt. — In elk geval geeft het Klassikaal Bestuur daarvan kennis aan het Ministeriëel Departement, met opgave der maatregelen ter bespoediging door hetzelve genomen. — Het maant *de Kerkeraden*, door wie de vertraging veroorzaakt wordt, herhaaldelijk aan; — en indien zulks niet baat, formeert het Bestuur een drietal, ten einde de benoeming door den Koning gedaan worde daar, waar de Kerkeraad het regt van beroeping heeft (2). — Doch waar Collatoren, of andere stemgeregtigden, het regt van benoeming, medestemming of agrëatie hebben, doet het Klassikaal Bestuur, bij vertraging des Kerkeraads, wat des Kerkeraads is, om de beroeping tot stand te brengen. Ontstaat echter de vertraging door schuld van Collatoren, of van hen, die het regt van medewerking bezitten, zoo wordt de benoeming gedaan door den Koning, indien dezelve niet geschied is binnen den tijd, bepaald door het Departement (3).

De *vrije beroeping geschiedt door den Kerkeraad* bij volstrekte meerderheid van stemmen, onder voorzitting, doch buiten medestemming van den Consulent, daar, waar zijne werkzaamheid vereischt wordt. In

(1) Ald. Art. 38.
(2) Ald. Art. 39-40.
(3) Ald. Art. 41, 42, 48.

geval van collatie enz. wordt de benoemde kerkelijk door den Kerkeraad beroepen (1). Doch het vroeger in gebruik zijnde *nominatieprediken* van Predikanten, die eene vaste standplaats vervullen, is thans verboden (2). — Ook mag geen beroep plaats hebben op een Leeraar in zijne eerste standplaats, alwaar hij nog geen twee jaren gestaan heeft; gerekend van den dag, waarop de roepende Gemeente vacant wordt (3); noch ook beneden den ouderdom van 22 jaren; noch in Gemeenten van meer dan vier Predikanten beneden den ouderdom van 25 jaren, en binnen eene driejarige dienst (4). — Is aan alle deze voorschriften der wet

---

(1) Ald. Art. 46, 47. Waar de stemmen staken, kan in moeijelijke gevallen door het lot beslist worden, terwijl nader bepaald is, dat wanneer, bij eene Predikantsberoeping, van drie genomineerden één twee stemmen op zich vereenigd heeft, terwijl de twee overige stemmen verdeeld zijn, het lot eerst zal beslissen, wie der twee genomineerden, die de minste stemmen hebben, van de beroeping zal uitvallen; en nadat de stemming tusschen de twee overgeblevenen zal zijn herhaald, bij het verder blijven steken der stemmen, door hetzelfde middel, door het *lot*, zal worden uitgewezen, wie de beroepene zijn zal. — Zie *Hand. der Synode*, 1833, bl. 40, — en *Aanschrijving der Synode aan de Klassikale Besturen*, 8 Julij 1834.

(2) Art. 52, en *Hand. der Synode*, 1818, bl. 82, en 1823, bl. 79, alwaar het *Rapport* voorkomt, daarover uitgebragt; — ook nevens andere historische ophelderingen dezer gewoonte, vroeger in onze Kerk in zwang, te vinden in den *Kerk. Raadvrager en Raadgever van den Hoogl.* Heringa, II. ii. bl. 215-244.

(3) Art. 55.

(4) Art. 53, 54. Vergel. over de dispensatie van deze Artikelen Art. 53 en 55, *Koninkl. Besl.* en de *Minist. Disp.*, — te vinden bij v. d. Tuuk, t. a. p. I. Verv., bl. 123, 185.

voldaan, dan wordt de Beroepsbrief opgemaakt, volgens een bepaald Synodaal formulier (1).

De *beroepene moet zich* binnen vier weken na de ontvangst der beroeping *stellig verklaren*, of hij de beroeping aanneemt; zullende bij gebreke van dien geacht worden voor dezelve bedankt te hebben (2); terwijl hij, die in gebreke blijft eene reeds aangenomen beroeping op te volgen, zich naar kerkelijke bepalingen moet gedragen, bij gebreke waarvan naar dezelve met deze beroeping gehandeld wordt (3). — Na het bedanken voor eene beroeping zal de Kerkeraad uiterlijk binnen zes weken, eene *nieuwe beroeping* moeten doen, of in geval van collatie enz. onverwijld van het bedanken kennis geven aan hen, die het regt van benoeming hebben mogten (4).

Alleen nog behoeven *vreemdelingen*, hier te lande niet genaturaliseerd, als Predikanten beroepen zijnde,

---

(1) Zie het vroeg. *Formulier van den Beroepsbrief*, bij v. d. Tuuk, *Handb.*, I. 188, 189. (Verg. met de *Hand. der Synode*, 1817, bl. 98). — Door de latere bepalingen omtrent de Zomercatechisatiën, waartoe de verpligting in den beroepsbrief moest worden uitgedrukt, is een veranderd Formulier ingevoerd, in 1830; te vinden in de *Hand. der Synode*, 1830, bl. 116, 117; en bij v. d. Tuuk, t. a. p. I. Vervolg. bl. 173, 174.

(2) Aangeh. *Reglement*, Art. 43.

(3) Zie over de deliberatiën der Synode hieromtrent de *Hand. der Synode*, 1820, bl. 44, 80; — 1821, bl. 40, 43 verv. — en dit *Synodaal Besluit*, door Koninklijk Besluit gesanctioneerd, 19 Sept. 1821, bij v. d. Tuuk, II. 90-92, — en het *Regl. op de Vacaturen*, Art. 44.

(4) Ald. Art. 45.

de agrëatie des Konings. De aanvraag daartoe wordt door den Kerkeraad, door middel van het Klassikaal Bestuur, ingezonden aan het Ministeriëel Departement. Het Klassikaal Bestuur doet die aanvrage gepaard gaan van de noodige consideratiën, vóór of tegen de agrëatie (1).

3. *Approbatie.*

Is de beroeping aangenomen door den Predikant, het is alsdan de pligt, ook der Kerk, en van den Staat, elk van zijne zijde te waken. Daartoe behoeft de aangenomen beroeping *drieërlei goedkeuring* (approbatie) — van de Gemeente, — van de Kerk — en van den Staat. — Die *der Gemeente* wordt ingeroepen bij drie herhaalde afkondigingen der uitgebragte beroeping van den predikstoel, op achtereenvolgende Zondagen, om te vernemen, of iemand iets wettigs tegen den beroepenen heeft in te brengen. — De bezwaren tegen denzelven moeten schriftelijk bij den Kerkeraad ingeleverd, en door denzelven, na de derde afkondiging, worden ingezonden bij het Klassikaal Bestuur. Indien dit dezelve gewigtig oordeelt, brengt het die ter kennis ven het Klassikaal Bestuur, waaronder de beroepene ressorteert. Dit laatste onderzoekt en beoordeelt de bezwaren, en geeft deswegens kennis aan het eerstgenoemde Klassikaal Bestuur, hetgeen alsdan ter eerster instantie, behoudens hooger beroep, beslist (2).

---

(1) Art. 57, en de latere *Dispositie van den Minister omtrent het vragen van agrëatie voor van buiten 's lands beroepene Predikanten*, 16 Julij 1829, n. 6, — bij v. d. Tuuk, 1e. Vervolg. bl. 121-122.

(2) Aangeh. *Reglement*, Art. 58-60.

De *kerkelijke goedkeuring* wordt, indien de voorstellen ongehinderd geschied, of de ingebragte bezwaren ongeldig bevonden zijn, verleend door het Klassikaal Bestuur. — Daartoe wordt de beroeping, met al de daartoe vereischte bescheiden, door den Kerkeraad ingezonden aan het Klassikaal Bestuur. — Te dier gelegenheid doen zich de Klassikale Besturen onderrigten, dat de kerkelijke wet omtrent het nominatieprediken, den leeftijd en de dienstjaren naauwkeurig is opgevolgd, alsmede de bepalingen omtrent de beroepingen, bijzonder ook omtrent de collatieregten (1). En inzonderheid is zulks in de Provincie Groningen, ten opzigte van Simonie, meer naauwkeurig geregeld, en door reglementaire verordeningen voorgeschreven (2). — In twijfelachtige gevallen, ten

(1) Aangeh. *Reglement*, Art. 49, 56, 61.

(2) Zie hierover *Hand. der Synode*, 1831, bl. 81, waarbij tot eene speciale *Aanschrijving van wege de Synode aan het Provinciaal Kerkbestuur van Groningen* besloten werd, strekkende: » om hetzelve te magtigen en op te wekken, tot het tegengaan » van alle onwettige middelen ter verkrijging van beroepingen » en misbruiken van Collatiën;" — en de *Aanschrijving* zelve ald. bl. 102–103. — Na een *Voorstel*, later ter Synode gedaan (zie *Hand. der Synode*, 1833, bl. 77,) door het Provinciaal Kerkbestuur van Groningen, is door hetzelve, op aanwijzing der Synode, ontworpen en door Koninklijke sanctie goedgekeurd, (*Besluit*, 3 April, 1834, n. 83,) een *Reglement op het aannemen en de kerkelijke goedkeuring eener beroeping tot Predikant bij de Hervormde Gemeenten, onder het ressort van het Provinciaal Kerkbestuur van Groningen*, waarbij *allen* Kandidaten en Predikanten bij het aannemen eener beroeping wordt opgelegd de inzending eener eigenhandige schriftelijke verklaring van den volgenden inhoud:

» *Ik ondergeteekende verklare door deze, bij plegtigen eede,* » *als in tegenwoordigheid van God, den Alwetenden, ter ver-*

aanzien der kerkelijke approbatie, wendt zich het Klassikaal Bestuur, met opgave der bijzonderheden en voordragt, aan het Ministeriëel Departement (1), of verleent in zaken van Simonie voor alsnog de goedkeuring niet (2). — Doch bij overtreding der kerkelijke wet, wordt de beroeping kerkelijk geïmprobeerd en vernietigd. Inmiddels verzuimt het Klassikaal Bestuur, waar het zwarigheid vindt in het verleenen der kerkelijke approbatie, geen middel, om ten spoedigste uitspraak

» krijging van de door den Collator (of Collatoren, of stemgeregtigden) op mij uitgebragte benoeming, en dienvolgens op mij » gedane beroeping tot Predikant in de Hervormde Gemeente » te..... geene overeenkomsten te hebben aangegaan, of giften » te hebben gegeven, of immer alsnog te zullen aangaan, of » geven, en dat mij niet bewust is, dat dezelve door iemand van » mijnentwege, of ten mijnen behoeve, aangegaan of gegeven » zijn, of alsnog aangegaan, of gegeven zullen worden; en dat » ik nimmer die standplaats zoude hebben genomen, bijaldien ik » eenig vermoeden had, dat door eenige bedingen, beloften, of » welke middelen ook van voorafgegane overeenkomst, dezelve » aan mij is opgedragen geworden."

Aan den Consulent der roepende Gemeente is opgedragen te zorgen, dat de beroepene, bij de toezending van den beroepsbrief, van den inhoud dier verklaring worde geinformeerd; terwijl aan geene beroeping de klassikale goedkeuring zal verleend worden, zonder dat deze schriftelijke verklaring zal zijn ingekomen; en eene schriftelijke verklaring, volgens voorgeschreven Formulier, door Collatoren of stemgeregtigden, als wettige bezitters van het Collatie-regt, zal zijn overgelegd. Zie Art. 1-4 van het voorn. *Reglement.*

(1) *Regl. op de Vacaturen en Beroepingen*, b. a. Art. 50.

(2) Zie *Besluit der Synode omtrent het regt verstand der Synodale aanschrijving van* 1831, *omtrent misbruik van Collatieregt*, in de *Hand. der Synode*, 1832, bl. 128-130.

te kunnen doen (1); maar wordt integendeel alles in orde bevonden, zoo wordt de beroeping kerkelijk goedgekeurd (2).

Eindelijk wordt de *goedkeuring van den Staat* ingeroepen. Na de kerkelijke goedkeuring wordt de beroepsbrief door het Klassikaal Bestuur, namens den Kerkeraad, ingezonden bij het Ministeriëel Departement, ter bekoming van de *koninklijke goedkeuring;* waar de laatste slagboom geplaatst is ter weering van onwaardige Predikanten (3). — Deze goedkeuring wordt niet vereischt, waar de Koning de benoeming doet (4). — Doch bij de beroeping van Kandidaten moet eerst het *visum* van het Provinciaal Kerkbestuur gevraagd worden (5). — Daartoe zal de Kandidaat bij het Provinciaal Kerkbestuur overleggen den klassikaal geapprobeerden beroepsbrief; — eene Kerkeraads-attestatie van goed zedelijk gedrag — en eene verklaring bij handteekening, dat hij bij zijne vorige onderteekende verklaring en belofte (6) volhardt (7).

Al de wettige *onkosten* door de beroeping, het vertrek en transport des beroepenen Leeraars, met deszelfs huisgezin en goederen, veroorzaakt, komen, ten zuinigste berekend, ten koste der roepende Gemeente.

(1) Aangeh. *Regl.*, Art. 65.
(2) Art. 61.
(3) Art. 62.
(4) Art. 64.
(5) Art. 63.
(6) *Regl. op het Examen*, Art. 38; zie boven bl. 30.
(7) Aangeh. *Regl.*, Art. 45.

Doch geen Kandidaat heeft regt deze vergoeding te vragen (1). — Indien de Predikant nogtans een beroep aanneemt, dat binnen twee jaren na den dag zijner bevestiging op zijne standplaats op hem is uitgebragt, zal de teruggave der kosten van hem gevorderd kunnen worden (2).

4. *Bevestiging.*

De Kandidaat, of Predikant, beroepen, en zijne beroeping drieledig goedgekeurd zijnde, moet uiterlijk binnen zes weken na het ontvangen berigt der koninklijke approbatie, of, waar deze niet vereischt wordt, van de kerkelijke approbatie, *bevestigd* worden. — Bij noodzakelijke verhindering moet hij zich om verlenging van den gestelden termijn adresseren bij het Ministeriëel Departement. — Een beroepen Predikant moet vóór de bevestiging de acte van dimissie aan den Kerkeraad der nieuwe Gemeente overgeven. De *beroepene* wordt door den Consulent, of deszelfs Secundus, *bevestigd*, tenzij deze zulks aan een ander afstaat; doch in allen gevalle in deszelfs tegenwoordigheid, daar hij niet zonder goedkeuring van den Praeses van het Klassikaal Bestuur zich door een ander kan doen vervangen. — Alleen de bevestiging van Kandidaten geschiedt met *oplegging der handen*, doch

(1) Ald. Art. 66.

(2) *Regl. op de Vacaturen*, Art. 67, — en *Alteratie* van hetzelve in de *Hand. der Synode*, 1828, bl. 59, 60, — en *Koninkl. Besluit ter sanctie* der door de Synode bepaalde alteratie, d. d. 11 Sept. 1828, n. 104, bij v. d. Tuuk, *Handb.*, 1e. Verv. bl. 61, 62.

het Liturgie-formulier wordt gewoonlijk bij elke bevestiging gebezigd (1). — Na het bekomen berigt der bevestiging, door den Consulent aan het Klassikaal Bestuur, en van Kandidaten daarenboven aan het Provinciaal Kerkbestuur ingezonden, verklaart het eerste den bevestigden Predikant tot *Lid der Klasse*, en zendt daarvan acte aan den Predikant, en berigt aan den Praetor van den Ring (2).

5. *Evangeliedienst.*

Van dit oogenblik af aan treedt de bevestigde Predikant al de deelen der *Evangeliedienst* te gemoet, en aan dezelve is zijn leven en zijn zijne krachten gewijd. — Het karakter nu dier Evangeliedienst staat uitgedrukt in de namen, die hem ambtshalve gegeven worden. — Op hem zou, uit den aard zijner zedelijke bediening, die van *Geestelijke* kunnen schijnen te voegen, zoo als hij verkeert omtrent de behartiging van 's menschen geestelijke belangen; maar, behalve dat dit geestelijk karakter niet op den persoon overgaat, kan men vooral de denkbeelden van een geestelijken stand, welke de Roomsche Kerk daaraan onafscheidelijk ver-

(1) *Regl.* als boven, Art. 78, 79, 80, 81, 83, 84.

(2) Ald. Art. 85, 88. De kwalificatie *in forma* ter vervulling van alle de deelen der H. Bediening, die te voren door het Provinciaal Kerkbestuur aan den als Predikant bevestigden Kandidaat werd afgegeven, (zie vroeger *Reglem. op het Examen*, 1816, Art. 36; — *Reglem. op de Vacaturen*, Art. 86), is later weggelaten bij het gerevideerd *Reglem. op het Examen*, 1831, Art. 46; en afgeschaft bij *Koninkl. Besl. ter sanctie van dit Reglement*, 30 Dec. 1831, n. 84; — bij v. d. Tuuk, t. a. p. I. Vervolg. bl. 207, 208. Verg. met de *Hand. der Synode*, 1831, bl. 184, 185.

bonden heeft, hiervan niet genoegzaam verwijderen. — De naam van *Priester* is regtstreeks in strijd met den geest van het Protestantismo, wijl geene priesterlijke verrigtingen daaraan verbonden zijn (1).

Neen! zij zijn *Evangeliedienaars*, die de blijde boodschap des Evangelies, alleen uit Gods Woord geput, verkondigen, en daardoor de Christenen opleiden tot bekeering en zedelijke verbetering. Als Bedienaars des Evangelies zijn geheel hun leven, bestaan, oefening en werkzaamheid daarheen gerigt, dat zij dit groote doel hunner zending tot de Gemeente steeds voor oogen houden.

Ter vervulling van deze Evangeliedienst treden zij op als *Leeraars* der Gemeente; niet slechts als Volks-Leeraars in het algemeen, (gelijk men wel eens in lateren tijd gemeend heeft,) maar als Christelijke Godsdienst-Leeraars van het Volk, die de Gemeente moeten onderwijzen in de leer en beoefening des Evangelies, en wien de behartiging aller geestelijke behoeften der Gemeenteleden is opgedragen. — Dat begrepen onze Vaderen, naar het voorbeeld der Apostelen (2). Dit staat uitgedrukt in onze kerkelijke bepalingen; want daarom wordt er bij het Examen ter toelating tot de H. dienst onderzoek gedaan naar de kundigheden en

---

(1) Verg. Pahl, *das öffentliche Recht der evang.-lutherischen Kirche im Deutschland*, § 41, S. 285 ff. — N. C. Kist, *Verh. over de Christel. Kerk op aarde*, b. a. in *Teylers Godg. Gen.*, D. XXX, bl. 146, 147.

(2) Verg. het *Formulier ter bevestiging van de Dienaren des Woords.*

bekwaamheid der Kandidaten (1); en bij de Kerkvisitatie naar die vervulling van hun Leeraarambt door het waarnemen der predikbeurten enz., welke hun door het Reglement op de Kerkeraden is opgedragen (2), en waartoe zij zich bij hunne bevestiging hebben verbonden.

Als Godsdienst-Leeraars zijn zij tevens *godsdienstige onderwijzers* der Christenen in de Catechisatiën, zoowel der ongeoefenden, als der Lidmaten. Dit catechetisch onderwijs maakt een gewigtig deel van hunne bediening uit, omdat zij hierdoor den krachtigsten, zoowel verstandelijken, als zedelijken en godsdienstigen invloed kunnen uitoefenen. — Daartoe moeten zij Catechisatiën houden voor ouderen en jongeren, die nog geene belijdenis hebben gedaan, en is hun het houden van Catechisatiën met Ledematen ernstig aanbevolen (3). Dat godsdienstig onderwijs moet door hen ook des zomers, het geheele jaar door, gegeven worden (4).

Niet minder eigenaardig drukt de naam van *Herders* den aard hunner bediening uit. — Ontleend van Jezus Christus, onzen Heer, en van de Apostelen (5), geeft

(1) Verg. het *Regl. op het Examen.*

(2) *Regl. op de Kerkvisatie*, Art. 12. Verg. met *Regl. op de Kerkeraden*, Art. 17-23, en de *Huishoudel. Reglem. op de Kerkeraden.*

(3) *Regl. op het Godsdienstig Onderwijs*, Art. 9.

(4) *Synod. Besl. omtrent het catechiseren ook des zomers*, — in de *Hand. der Synode*, 20 Julij 1830, bl. 113, en v. D. TUUK, *Handb.*, I. Vervolg. bl. 170. Zie hierover onder in de III *Afd.: Godsdienstig Onderwijs.*

(5) Joh. X: 11. — Eph. IV: 11.

die naam het *zedelijk opzigt en bestuur der Gemeente* te kennen. Als zoodanig zoeken zij de Christenen te leiden en te besturen in gedrag en wandel, te troosten en te sterken in ziekten, en in de ure des doods bij te staan met de kracht, de vermaningen, waarschuwingen en beloften des Evangelies, in den geest van christelijke liefde en ernst, en gaan hen voor in deugd en godsvrucht. Voor die zorg, zooverre zij van hen afhangt, zijn zij verantwoordelijk. — Maar daarom wordt er vooral op derzelver zedelijk gedrag gelet. Want daar zij aan het hoofd der Gemeente staan, moet hun wandel onberispelijk zijn; zijn zij onder meer bijzonder kerkelijk opzigt, en worden zij, bij gegeven ergernis, of zedelijk wangedrag, geschorst, of afgezet.

Daartoe zorgen zij op de beste wijze, zooveel noodig met voorkennis en advies van den Kerkeraad, voor het herderlijke werk in de Gemeente (1).

Als Leeraars zijn zij te gelijk *Voorgangers en Bestierders van de Eerdienst.* — Uit dit oogpunt worden al de maatregelen ter bevordering en leiding van de openlijke Godsdienstoefeningen hun aanbevolen. — Hunne verpligtingen omtrent het regelen en bestieren der godsdienstige vergaderingen, — omtrent het voorlezen van Gods Woord, door hen voorgeschreven, even als de leiding van het godsdienstig gezang, — en de gebeden; — omtrent de Leerredenen — en omtrent alles, wat hunner zorg in het algemeen is aanbevolen,

(1) Zie het *Formulier ter bevestiging*, b. a. — *Regl. op de Kerkeraden, Kerkvisitatie* en *Kerkel. Tucht*, t. a. p.

zijn meer of minder bijzonder geregeld, even als die bij de bediening van Doop en Avondmaal en de kerkelijke bevestiging des Huwelijks (1). Ook daarom wordt op de gezette waarneming der predikbeurten naauwkeurig gelet, en is ook bij het stilzwijgen der wettelijke bepalingen, al wat tot hunne bediening behoort, hunne pligt, gelijk zulks, en in afzonderlijke Reglementen, en in het aangehaalde Formulier ter bevestiging staat uitgedrukt. Dit gedeelte hunner bediening wordt meest aangeduid door den in onze Kerk gebruikelijken naam van *Predikant*, schoon dezelve echter minder geschikt is om den ganschen omvang dier bediening uit te drukken, waartoe dezelve meestal gebezigd wordt.

De Leeraars en Bestuurders der Gemeente zijn ook *Voorzitters* en Leiders, of Leden van de Kerkeraden, gelijk ook Leden van kerkelijke Collegiën. Zij behartigen in alles de belangen der Gemeente.

Gereedelijk dan volgt uit dit alles, dat de Evangeliedienaars in de Gemeente de geestelijke leidslieden der Christenen zijn, die het kerkelijke, en meer nog het geestelijke, leven derzelver opwekken, leiden, besturen, regelen; en wier werkzaamheid daarom meer dan van anderen, op de hoogere belangen der mensch-

---

(1) Zie over deze en de volgende verpligtingen het *Regl. op de Kerkeraden*, Art. 17–23, enz. — *Kerkvisitatie*, Art. 12, enz. *Circulaire van de Synode omtrent de kerkelijke inzegening des Huwelijks* — in de *Hand. der Synode*, 1816, bl. 32, — en v. D. TUUK, t. a. p. I. 169.

heid den weldadigsten invloed kan uitoefenen. Het is bijzonder hunne hooge bestemming het *zout der aarde* te zijn en het *licht der wereld.*

6. *Ontslag.*

Doch ook deze werkzaamheid heeft hare grenzen. Dezelve eindigt door afstand, ontslag, afzetting of sterven. — De Predikant wordt ontslagen uit de dienst, zoowel bij vrijwilligen afstand, als bij verroeping en Emeritaat, op de bij de wet gebruikelijke wijzen. Geen Predikant toch vertrekt uit zijne Gemeente zonder kerkelijk ontslag, losmaking of dimissie. — Deze geschiedt door het Klassikaal Bestuur, in eene Kerkeraads-vergadering, in tegenwoordigheid van den Consulent (1). Alsdan wordt den gedimitteerden, of losgemaakten, Predikant, Acte van dimissie, naar vereischte, gegeven (2); en dit alles geldt, zoowel bij verroeping naar eene andere Gemeente, als bij Emeriti en eervol ontslagenen (3). De *afzetting* geschiedt bij uitspraak van het daartoe bevoegd Kerkelijk Bestuur, behoudens regt van beklag bij een hooger Kerkbestuur. (4). — Dadelijk bij den *dood* van een Predikant ontstaat de vacature, en in geval *een beroepen Predikant* na zijne dimissie, en voor zijne bevestiging in eene andere Gemeente, mogt *overlijden*, wordt hij gerekend overleden te zijn als Predikant der Gemeente, welke hij verlaten zou, indien hij overlijdt gedurende de

(1) *Regl. op de Vacaturen*, Art. 1, 69, 70.
(2) Art. 72, — en de Acte bij v. d. Tuuk, t. a. p. I. 190 verv.
(3) Art. 75, — en de Acte bij v. d. Tuuk, t. a. p.
(4) *Regl. van Kerkel. Opzigt en Tucht*, Art. 75 en verv.

maand, in welke hij was gedimitteerd, doch in het tegenovergestelde geval wordt hij gerekend gestorven te zijn als Predikant der Gemeente, bij welke hij beroepen was (1).

Binnen deze grenzen omschrijft de kerkelijke wet het kerkelijke leven van den Predikant in zijne Gemeente. — Al het overige laat zij over aan zijne gemoedelijke pligtsbetrachting; en het hooge en heilige gevoel van de waarde zijner bediening en van het heil van onsterfelijke zielen vervulle hem tevens met heiligen ijver, met moed en kracht, om met Gods hulp en onder Zijnen zegen, dagelijks voor zijne Gemeente en het Christendom te doen, wat *zijne* hand vindt, om te doen.

§ 7.

Consulenten,
en vervulling der Evangeliedienst in vacaturen.

Zoo belangrijk de dienst der Predikanten in de Gemeenten is, zoo noodzakelijk is het, dat tijdige zorg en voorziening worde aangewend, opdat in dezelve geene vertraging ontsta. — Daarom tracht de kerkelijke wetgeving in alle behoeften der Gemeenten, zoover deze onder haar bereik liggen, te voorzien. Regelmatig nu wordt in dezelve voorzien door de dienst der Predikanten; maar waar deze ontbreken, daar ontstaat eene *vacature*, waarom de wetgeving de belangen der vacante

(1) *Regl. op de Vacaturen*, Art. 37, 73.

Gemeenten, die van herderlijke zorg verstoken zijn, geenszins mag verwaarlozen, maar integendeel dubbel voor dezelve moet waken. Ten einde dus het zedelijk-godsdienstige doel van het christelijk Genootschap ook daar bevorderd worde, heeft men de aloude instelling van Consulenten (1) bij onze nieuwe kerkelijke wetgeving behouden, en nader geregeld.

In het bovenvermelde *Reglement op de vacaturen, de beroeping en het ontslag van Predikanten* (2) heeft men deze bepalingen opgenomen, en later zijn daaromtrent eenige nadere verordeningen vastgesteld (3). Doch over de *kerkelijke handelingen* in de vacaturen zal later gesproken worden (4). Hier letten wij op de

(1) Men vindt de instelling van Consulenten in alle *Synodale* en *Klassikale Handboekjes* aangewezen, gelijk ook door de Staten b. v. van Holland soms bepalingen voor dezelve gemaakt zijn; zie *Kerkel. Plakaatboek*, III. 42 en elders.

(2) Deze bepalingen komen voor in het aangeh. *Regl. op de Vacaturen*, Art. 2 en verv.

(3) Tot dezelve behooren de:

Circulaire van den Direct.-Gener. aan de Klassikale Besturen, betrekkelijk de declaratiën der Consulenten, ten laste der Gemeenten; 2 Nov. 1819, — bij v. d. Tuuk, I. 379. Deze zijn verbindend verklaard door de Kerk in de:

Synodale Aanschrijving omtrent de Consulenten, 20 Julij 1820; in de *Hand. der Synode*, 1820, bl. 103, en bij v. d. Tuuk, t. a. p. I. 19.

Besluit der Synode, omtrent de betaling van den Consulent, wegens het houden der Bevestigings-Leerrede, 9 Julij 1829. — Zie *Hand. der Synode*, 1829, bl. 94 — en bij v. d. Tuuk, *Handb.*, 1e. Vervolg. bl. 112;

behalve bijzondere bepalingen in de afzonderlijke Reglementen voorkomende.

(4) Zie hieronder in de IIIde Afd. van dit Deel.

Consulenten bij derzelver Ambtsbediening in vacaturen.

Terwijl de predikdienst in vacante Gemeenten aan de Ringspredikanten is opgedragen, wordt voor iedere Gemeente een *Consulent* en Secundus benoemd, ten einde bij vacaturen in alles buiten de predikdienst, in plaats van den Predikant, te fungeren; gelijk ook bij niet vacante Gemeenten voor zieke, krankzinnige, gesuspendeerde of afwezige Predikanten op aanschrijving van het Klassikaal Bestuur (1). — Zij worden *benoemd* door het Klassikaal Bestuur voor alle Gemeenten onder haar ressort, naar derzelver bijzondere belangen en behoeften; en de noodige veranderingen worden in die benoemingen eveneens door hetzelve gemaakt (2). De Kerkeraden ontvangen van de benoeming des Consulents, en van de daarin gebragte veranderingen, kennis (3).

Ingevolge dit doel hunner instelling is *aan Consulenten* het *herderlijke werk* in de Gemeenten *opgedragen* van het oogenblik, dat de vacature ontstaat. — Hetzelve wordt hun, bij de dimissie, of het ontslag, van den Predikant, namens het Klassikaal Bestuur, door een van deszelfs Leden, in eene Kerkeraadsvergadering, onder voorzitting van den Consulent overgedragen. — Van dien dag, of dien des doods af, vervangt hij in alles den *Pastor loci.*

---

(1) *Regl. op de Vacaturen*, Art. 2, 28, 29.

(2) Art. 3, 4.

(3) Art. 5.

Zijne ***werkzaamheden*** strekken zich meer bijzonder uit tot de herderlijke zorg, ***gedurende de vacaturen,*** en ***ter vervulling derzelve.*** — Om ***gedurende de vacature*** werkzaam te zijn, treedt hij als *Pastor loci* dadelijk op in vacante Gemeenten, waartoe hij, in geval van overlijden des Predikants, onverwijld kennis geeft aan den Praetor van den Ring en het Klassikaal Bestuur, en in elk ander geval van dit Bestuur kennis bekomt (1). — Hij vervult de eerste predikbeurt, volgende op den dag der begrafenis, of van het afscheid, ontslag, en ontvangen berigt der afzetting van den Predikant (2). — Hij is Voorzitter bij alle Kerkeraads-vergaderingen en Kerkvisitatiën, zoodat, zonder zijne toestemming, geene Vergadering mag gehouden worden (3). — Hij bepaalt in het begin der vacature met den Kerkeraad, hoe dikwijls hij zich ter verrigting van het herderlijke werk naar de vacante plaats zal begeven. In geval van verschil hierover doet het Klassikaal Bestuur uitspraak (4). — Hij neemt de catechisatiën waar in de vacaturen. — Hij houdt een der sleutels van de Kist, waarin de kerkelijke boeken en papieren, gewoonlijk onder den Predikant berustende, bewaard worden, en waarvan de andere door den oudsten Ouderling bewaard wordt (5). — Zonder zijne toestemming mag niemand

---

(1) Art. 11, 70, 6, 77.

(2) Regl., t. a. p. Art. 15.

(3) Ald. Art. 11, 46, — en *Regl. op de Kerkvisitatie*, Art. 6.

(4) *Regl. op de Vacaturen*, Art. 9, 10.

(5) Art. 14. Dit geldt ook bij suspensie van Predikanten. Zie *Dispos. van den Minister van Staat omtrent de toepassing van Art.* 14 *van het Regl. op de Vacaturen en Beroepingen*, *betrek-*

iets, wat tot het Herder- en Leeraarambt betrekking heeft, in de vacature verrigten (1).

Vooral echter is zijne *zorg* werkzaam *bij de vervulling der vacature.* — Waar Kandidaten in eene vacature wenschen te prediken, vertoonen zij aan hem vooraf hunne Acte van Geboorte en van Kandidaatschap. — Hij presideert bij de beroeping, doch zonder stem. — Aan het Klassikaal Bestuur geeft de Consulent onverwijld kennis, zoowel in geval van weigering des Kerkeraads, om de beroeping uit te brengen op den bij collatie of anderzins wettelijk benoemden, als van de bevestiging des Predikants, hetwelk hij omtrent een Kandidaat ook berigt aan het Provinciaal Bestuur. — Hij bevestigt regtens den nieuw beroepen Predikant, of is daarbij, in geval van afstand der beurt, tegenwoordig (2). — Doch zoo veel mogelijk doet hij *schriftelijk* met den Kerkeraad af, en wat uitstel lijden kan, verschuift hij tot zijne tegenwoordigheid in de vacante Gemeente, ten einde noodelooze uitgaven te besparen (3).

In alle voorkomende zaken en geschillen handelen Consulenten met het Klassikaal Bestuur, en geven aan hetzelve berigt.

---

kelijk de bewaring der Archieven in cas van suspensie der Predikanten, d. d. 29 Mei, 1832, n. 1; — bij v. D. TUUK, t. a. p. I Vervolg, bl. 230.

(1) Art. 11.

(2) Art. 53, 46, 48, 85, 81, en over het Stemregt van Consulenten bij beroepingen, de *Hand. der Synode*, 1820, bl. 63.

(3) *Circulaire van* 2 Nov. 1819, b. a.

Deze verschillende werkzaamheden eischen dan van den Consulent gemoedelijke pligtsbetrachting bij het besef, dat, bij de zorg zijner eigene Gemeente, niet minder die der vacante Gemeente, aan hem is opgedragen, opdat de geestelijke belangen der Leden niet worden verwaarloosd tijdens het gemis van een afzonderlijken Leeraar.

§ 8.

Emeriti Predikanten,
aan de grenzen van het kerkelijke leven.

Aan het einde van het kerkelijke leven des bejaarden, of voor zijn dienstwerk langer ongeschikten, Predikants, staat het *Emeritaat,* als eene betamelijke rustplaats na behoorlijke ambtsbediening. — Gelijk nu *eervol ontslag* en *afzetting* tot de regten der Kerk behooren, en vrijwillige *afstand* tot elks individuëel regt, zoo *verleent de Staat,* op stellig verzoek van den Predikant zelven, het *Emeritaat;* daar aan hetzelve het pensioen, door den Staat uitbetaald, verbonden is.

Bij de *aanvrage om het Emeritaat* wordt alleen vereischt een attest van den Kerkeraad (1). Dit attest wordt, nevens het rekwest om Emeritaat, aan het Ministerie opgezonden. — Na de *Emeritus verklaring* blijft de Predikant gewoonlijk nog zes maanden zorgen voor

(1) Zie *Synodale Resolutie, omtrent attesten vereischt bij de verzoeken om Emeritaat*, 25 Julij 1816 — in de *Hand. der Synode*, 1816, bl. 74, — en v. d. Tuuk, *Handb.*, I. 488.

zijne dienst (1). — Alsdan wordt hij, als Lid van den Kerkeraad, in eene Kerkeraads-vergadering, en als Lid der Klasse, ontslagen (2), en kan later in geen Kerkelijk Bestuur meer worden benoemd (3). Ook wordt aan hem Acte van Emeritaat afgegeven (4). —

(1) In het vroegere Reglement (1816) was zulks stellig bepaald: »*Het beroep wordt gedaan voor het einde der zes maanden, gedurende welke de Emeritus verklaarde Predikant voor de waarneming van de dienst in de Gemeente moet blijven zorgen;*" (Art. 28, bij v. D. TUUK, t. a. p. I. 352) even gelijk zulks vroeger had plaats gehad. Zie *Reglement op de waarneming van de dienst enz., gearresteerd bij Besluit van den Koning van Holland*, 7 April 1809, Art. 3, bij v. D. TUUK, t. a. p. II. 201. — In het latere *Regl. op de Vacaturen*, 1826, (Art. 38, bij v. D. TUUK, III. 291,) wordt dit voorwaardelijk gesteld: »*Zoo een Emeritus Predikant een halfjaar voor de dienst moet instaan.*"

(2) *Regl. op de Vacaturen*, Art. 75, bij v. D. TUUK, III. 299, alwaar tevens melding gemaakt wordt van de Acte, hem te verleenen.

(3) *Synodale Resolutie omtrent het ontslag van Emeriti*, 14 Julij 1819, — in de *Hand. der Synode*, 1819, bl. 86, 87, en v. D. TUUK, I. 390. — In de nadere *Synodale Resolutie omtrent het plaatsen van Emeriti op de nominatiën voor de posten van Kerkel. Bestuur*, 13 Julij 1832, (zie *Hand. der Synode*, 1832, bl. 125, en v. D. TUUK, I. Verv., bl. 235,) werd bepaald: »*dat geene Emeriti op de nominatiën voor posten van Kerkel. Bestuur kunnen gebragt worden, dan in die enkele gevallen, dat derzelver benoeming,* in het belang der Kerk gebiedend *werd gevorderd, — wanneer de redenen daarbij zullen worden opgegeven.*" De Emeritus verklaarde Predikant kan echter vóór zijne dimissie tot de verkiezing van zijn opvolger medestemmen; zie *Hand. der Synode*, 1823, bl. 48.

(4) *Formulier der Acte van dimissie van den Kerkeraad en van de Klassis*, ingevolge Synodaal Besluit, d. d. 14 en 16 Julij 1817, (zie *Hand. der Synode*, 1817, bl. 98, 108), bij v. D. TUUK, I. 192, 193.

Echter blijven de Emeriti onder de Predikanten betrokken, en ressorteren onder het Klassikaal Bestuur hunner woonplaats (1). Zij deelen in de kinder-, school- en akademiegelden en in de algemeene weduwenbeurs, schoon zij van hunne Emeritus-verklaring kennis geven aan den Quaestor-Generaal (2).

Hierdoor voorziet de Staat in den toestand van hen, die hunne krachten en hun leven ten dienste der Kerk hebben besteed, en handhaaft de eer van de Leeraren, die den kerkelijken stand, meer dan anderen, vervullen.

§ 9.

Legerpredikanten en vroegere Garnizoenspredikanten, in betrekking tot het kerkelijke leven der Krijgslieden.

Gelijk het Christendom werkt op alle standen, en

(1) *Regl. van Kerkel. Opzigt en Tucht*, Art. 47, bij v. d. Tuuk, III. 216, 217.

(2) *Dispositie op de reclames van kinder-, school- en akademiegelden over* 1818, (waar voor de eerste maal melding gemaakt wordt van de Emeriti), bij v. d. Tuuk, I. 460. — *Reglement voor de Alg. Weduwenbeurs*, Art. 4 en 5, bij v. d. Tuuk, I. 482. — *Berigt van den Quaest.-Gener. omtrent opgaven nopens de Weduwenbeurs*, 1 Oct. 1822, bij v. d. Tuuk, III. 129.

In de Zuidelijke gewesten waren eenige bepalingen vastgesteld op het verkrijgen van het Emeritaat; zie *Organisatie der Prot. Gemeenten in de Zuidelijke gewesten*, Art. 9, bij v. d. Tuuk, I. 85. — Vergel. hiermede de *Handel. der Synode*, 1821, bl. 69; — en 1825, bl. 57.

waakt over aller belangen, zoo vergeet het ook geenszins den Krijgsman zoowel in vredestijd, als vooral in den oorlog; opdat de zaden van deugd en godsvrucht, en dus ook het hoogere geestelijke leven, worden opgewekt in de gemoederen van hen, die onder dubbele verzoekingen, verstrooijingen en gevaren, den invloed van het Christendom, meer nog dan anderen, behoeven. — Dat gevoelde de Staat, toen dezelve *Legerpredikanten* en *Garnizoenspredikanten* verordende.

Ook de Garnizoens- en Legerpredikanten zijn kerkelijke personen, in zooverre geene andere, dan Predikanten daartoe benoemd kunnen worden; doch de bepaling van derzelver instructie en derzelver benoeming hangt geheel van den Staat af, die dezelve heeft ingesteld. — *Garnizoenspredikanten* zijn bestemd ten behoeve van Krijgslieden in Garnizoenen in tijd van vrede; *Legerpredikanten* in tijd van oorlog voor het leger te velde. De eersten zijn dus meer bestendig, de laatste tijdelijk; maar beiden voorzien in de geestelijke behoeften van den Krijgsman. — Wij moeten voor onzen Staat voornamelijk de eersten gadeslaan, ten einde daaruit de laatsten te leeren kennen.

Garnizoenspredikanten bestaan thans *in Noord-Nederland niet* meer. — Daar het Protestantisme in alle Steden, waar Garnizoenen zijn, gevestigd is, wordt godsdienstig onderwijs aan dezelven door de gewone plaatselijke Predikanten gegeven, en kunnen deze geredelijk in die behoeften voorzien, waartoe in de

aanzienlijkste Vaderlandsche Gemeenten des Zondags afzonderlijke godsdienstoefeningen voor het Garnizoen bestemd worden. — Zij worden dus alleen dáár vereischt, waar door de gewone Evangeliedienst in deze behoeften niet kan voorzien worden.

Daarom was er *tijdens de vereeniging van België met Nederland* gezorgd, niet alleen voor de belangen der Protestanten in België door de vestiging van Protestantsche Gemeenten; maar tevens voor Protestantsche Militairen, die in Vestingen en andere Steden der Zuidelijke Gewesten, alwaar geene Protestantsche Predikanten waren, in bezetting lagen, en waren hiertoe *Garnizoens-Gemeenten* ingesteld. — Deze bepalingen zijn door den Koning vastgesteld (1), later gewijzigd (2) — en door Ministerieëele beschikkingen geregeld (3).

---

(1) Zie *Koninkl. Besl. ter Organisatie der Protestantsche Gemeenten in de Zuidelijke Provinciën des Rijks*, 16 April 1816, Art. 13 volg., — bij v. d. Tuuk, *Handb.*, I. 87.

(2) *Koninkl. Besl.*, *houdende nadere bepalingen omtrent de Garnizoensdienst en Garnizoenspredikanten*, 4 Maart 1817, — bij v. d. Tuuk, t. a. p. II. 156 volg. — De tractementen, remuneratiën en transportkosten der Garnizoenspredikanten zijn bij de aangeh. Besluiten geregeld, en later bij een *Kon. Besl. omtrent de transportkosten der Garnizoenspredikanten*, d. d. 2 Nov. 1818, n. 44, — bij v. d. Tuuk, *Handb.* II. 163.

(3) *Dispositie houdende de verordeningen omtrent den Garnizoensdienst, daargesteld door de Comm.-Gener. voor het Depart. van Oorlog, en voor de zaken der Herv. Kerk*, d. d. 20 Oct., 1817, — bij v. d. Tuuk, t. a. p. I. 91 en verv.

Dispositie van den Comm.-Gener. voor de zaken van de Herv. Eerdienst op de waarneming van de dienst der Vacaturen in de Klasse van Brussel, d. d. 21 Aug. 1817, — bij v. d. Tuuk, I. 97

Reeds *bij de organisatie der Protestantsche Gemeenten* in Zuid-Nederland (België) werden *tien Garnizoenspredikanten verordend* in Zuidelijke Steden en Vestingen, alwaar geene Protestantsche Gemeenten waren, of om te fungeren in Garnizoenssteden, nader aangewezen (1). — Derzelver dienst werd geregeld ook voor Gemeenten, alwaar zij niet gevestigd waren, en waar zij nu en dan de predikdienst moesten gaan vervullen. — Tevens was daar bij verordend, dat alles, wat tot het materiëel der Kerkgebouwen behoort, door het Departement van Oorlog zou worden bezorgd; en wat de Eerdienst en het materiëele daarvan betreft, door het Departement van de Eerdienst zou worden beschikt. — Bij de Garnizoens Gemeenten waren ook *Garnizoens-Kerkeraden* bepaald (2). — *Later* heeft de Koning, uit hoofde der verandering in de plaatsing der onderscheidene korpsen van de Armée, en bijzonder van de Nationale Militie, het getal der Garnizoenspredikanten aldaar op *zes* bepaald (3); — terwijl de zorg voor andere

---

Dispositie omtrent de aanstelling en werkzaamheden van Penningmeesters bij de Kerkeraden der Garnizoensgemeenten, 26 Sept. 1821, — bij v. D. TUUK, II. 93 volg.

Circulaire van den Comm.-Gener. aan de Garnizoenspredikanten omtrent de vervulling van derzelver werkzaamheden, d. d. 20 Oct. 1817, — bij v. D. TUUK, II. 160 volg.

(1) *Koninkl. Besl.*, b. a. 16 April 1817, Art. 13, verg. met *Dispos.* b. a. 20 Oct. 1817.

(2) Aangeh. *Dispos.*, Art. 18, — bij v. D. TUUK, I. 95 verv.; alsmede *Dispos.*, 26 Sept. 1821, — bij v. D. TUUK, II. 94.

(3) *Koninkl. Besl.*, b. a. 4 Maart 1817, — bij v. D. TUUK, II. 156.

Garnizoens Gemeenten werd opgedragen aan naburige Protestantsche Predikanten (1).

Dezelve stonden dus in eene dubbele betrekking; deels, gelijk met alle andere Predikanten, ressorteerden zij onder Kerkeraden, Ringen, Klassikale en Provinciale Kerkbesturen, en waren dus onder dezelfde kerkelijke Wetgevers en Kerkbestuurders; deels, gelijk met de Militaire Ambtenaren, onder het Departement van Oorlog. — Zij werden echter beschouwd niet zoozeer als Leden der Hervormde Kerk bijzonder, maar der algemeene Protestantsche Kerk in Nederland, en moesten vooral te midden der Roomschgezinden zich door zedelijkheid, gematigdheid en verdraagzaamheid aanbevelen (2).

Door de Belgische omwenteling (1830) is het bestaan der Garnizoenspredikanten vervallen, en heeft dus deze dienst opgehouden.

De dienst van *Legerpredikanten*, of *Veldpredikers*, werd niet bijzonder door vaste en duurzame bepalingen gere-

---

(1) Als: te *Brugge* voor *Yperen* en *Brugge;* te *Doornik* voor *Doornik*, *Ath* en *Meenen;* te *Mons* voor *Mons*, *Charleroi* en *Binche;* te *Namen* voor *Namen*, *Philippeville* en *Marienburg;* te *Luik* voor *Luik* en *Hui;* en een in *Luxemburg*. Zie aangeh. *Besluit*, 4 Maart 1817, Art. 3.

(2) Zie over dit alles de belangrijke *Circulaire*, 20 Oct. 1817, h. a., bij v. d. Tuuk, II. 160, en de *Circul. aan de Predikanten in Limburg*, *omtrent de vervulling van het herderlijke werk*, schoon meer algemeen de Protestantsche Leeraars betreffende, — bij v. d. Tuuk, 1e Vervolg, bl. 125 volg.

geld, daar hun bestaan aan het invallen van den Krijg verbonden was. Zoodanige werden in 1815, tijdens den Franschen veldtogt, benoemd, doch in het tijdvak van vrede na de organisatie onzer Kerk (1816–1830), was aan dezelven geene behoefte. Alleen was bepaald, dat de Garnizoenspredikanten ook in oorlogstijd, of in elk ander geval, waarin het leger van den Staat, of een gedeelte daarvan te velde mogt trekken, de dienst van Legerpredikanten moeten vervullen (1). — Gedurende de Belgische onlusten (na 1830) zijn zoodanige Legerpredikanten afzonderlijk benoemd bij de onderscheidene divisiën van het leger te velde (2); terwijl voor onze kamperende troepen in 1818 en later afzonderlijke maatregelen getroffen zijn (3).

Zoo bedoelde de Staat, zoowel in Garnizoensdienst, als bij het leger te velde, de aanbeveling van het Christendom, en den invloed van hetzelve onder de Krijgsmagt des Vaderlands, door het onderwijs en het voorbeeld der Leeraren, te bevorderen; opdat aldus de beginselen van deugd en godsvrucht ook onder hen werden geplant. — Daardoor werd de Godsdienst, als de ziel van den Staat, openlijk erkend.

---

(1) *Kon. Besl.*, 16 April 1816, Art. 13, b. a., bij v. D. TUUK, I. 87.

(2) Zie *Boekzaal der Geleerde Wereld*, 1831, verv.

(3) Zie over dezelven: *Verslag van Legerpredikatien voor Nederlandsche Krijgslieden, gehouden in den herfst* 1818, — te vinden in den *Kerkelijken Raadvrager en Raadgever*, van den Hoogl. HERINGA, 1e. stuk; Utr. 1819, bl. 169 verv.

§ 10.

Predikanten
voor de Oost- en West–Indische Kerken.

Het kerkelijke leven kan in de Oost- en West-Indische Koloniën van den Staat niet worden behartigd, tenzij regelmatig in de Evangeliedienst worde voorzien door Predikanten, die uit het Moederland derwaarts heentrekken, om de boodschap des vredes ook in andere werelddeelen te brengen. Hun vooral sta de uitspraak van Jezus voor den geest: *Gaat heen, onderwijst alle volken!*

Ook zij zijn *Nederlandsche* Predikanten; maar het verschil der betrekking tot den Staat, waarin de *Protestantsche* Indische Kerken geplaatst zijn met die der *Hervormde* Kerken van Nederland, heeft mede invloed op de vorming, opleiding, benoeming, bezoldiging en het ontslag der Predikanten, voor die Kerken bestemd. — Wij zullen hier ter plaatse alleen deze punten van verschil opgeven, daar latende, wat gemeenschappelijk voor hen en de overige Predikanten in Nederland is bepaald.

De *Predikanten voor de Koloniën van den Staat* worden niet door de Indische Kerken, maar door den Koning *benoemd;* welk regt natuurlijk volgt uit de regten van het Moederland op de Koloniën. Doch de zorg voor dezelve is aan de Commissie voor de Indi-

sche Kerkzaken toevertrouwd (1). — Meer dan eens trachtte deze Commissie te voorzien in de behoefte der Indische Kerken aan Predikanten. — Zij noodigde in 1817 en 1821 Predikanten en Kandidaten uit, liefst ongehuwden, die bekwaam en regt christelijk gezind waren, om uit hoofde van het belang der zaak, de uitgebreide gelegenheid om voor het Koningrijk van den Heer Jezus onbeschrijfelijk veel nut te doen, en op de dringende roepstem der herderlooze Oost-Indische Gemeenten zich aan te geven voor de dienst der Indische Kerken (2). Ofschoon welligt de behoefte aan Predikanten *aldaar* nog bestaat, is bij den tegenwoordigen overvloed van Kandidaten *hier te lande* aan zulk eene ernstige *uitnoodiging* thans minder behoefte.

De *Studenten* aan de Hoogeschool, die zich *voor de dienst der Indische Kerken* bijzonder mogten toewijden, staan onder toezigt der Commissie (3). — Ook door deze Commissie worden de *Kandidaten*, van landswege opgeleid *voor* de dienst in *de Koloniën van den Staat*, *geëxamineerd*, *en* zoowel als de Predikanten, Zendelingen en verdere Onderwijzers *ingezegend* (4).

Eervol is de *rang aan de Predikanten aldaar toege-*

---

(1) Zie de Besluiten, boven aangeh., I. 148.

(2) *Uitnoodiging der Commissie voor de O. I. Kerkzaken, voor de dienst der Hervormde Oost-Indische Gemeenten*, 23 Julij 1817, — bij v. d. Tuuk, I. 107; en *Uitnoodiging*, 8 Maart 1821, bij v. d. Tuuk, II. 58 verv.

(3) Zie *Verordeningen op het Bestuur der O. I. Kerken*, 7 Dec. 1820, Art. 9, — bij v. d. Tuuk, II. 46.

(4) Ald. Art. 6 en 7.

wezen, en niet onvoordeelig zijn de *geldelijke voorwaarden*, aan denzelven verbonden. — Zij staan gelijk met de civile ambtenaren der derde klasse, en worden als zoodanig niet karig bezoldigd (1). — Daarenboven zijn door het Gouvernement te Batavia (1823) nadere bepalingen ten hunnen voordeele gemaakt, vooral betrekkelijk de verhooging der Tractementen na een bepaald aantal dienstjaren, het aandeel aan het burgerlijk weduwenfonds, enz. (2).

Voor de *West-Indische* Koloniale *Gemeenten van Suriname en Curaçao* zijn afzonderlijke bepalingen, inzonderheid na de vereeniging der Luthersche en

---

(1) Ten voorbeelde. *Op de reis naar Java* genieten zij vrij transport en scheepsvoeding, en een maandelijksch tractement van *f* 100, van hetwelk hun vóór het vertrek, bij voorschot, betaald wordt *vier* maanden; indien zij gehuwd zijn bovendien *twee* maanden voor hunne vrouw, en zoo zij kinderen hebben voor elk derzelve eene maand; alsmede voor de afreize eene gratificatie ter uitrusting van *f* 1200. — *Bij derzelver aankomst op Java* wordt hun eene gratificatie betaald; aan ongehuwden *f* 500 (Indische gulden); aan gehuwden *f* 600, voor derzelver echtgenooten *f* 300; voor een kind *f* 60, voor 2 kinderen *f* 102, voor drie *f* 138, en voorts percentsgewijze. — *Het gewone tractement* in Oost-Indië bedraagt voor hen in de maand *f* 500 (Ind.). Daarenboven wordt aan gehuwde Predikanten 's maands *f* 50; en voor ieder kind 's maands *f* 10 (Ind.) tot op den ouderdom van 14 jaren voor de zoons en van 18 jaren voor de dochteren uitbetaald. — Zie *Uitnoodiging*, 8 Maart 1821, b. a. bij v. D. TUUK, II. 59.

(2) Na verloop der eerste vijf dienstjaren eene verhooging van Tractement van *f* 150 (Ind.) 's maands; en eveneens na de volgende vijf jaren dienst. — Zie *Berigt der Commissie*, 14 Febr., 1824; — bij v. D. TUUK, III. 146; — *Boekzaal der Geleerde Wereld*, 1824. Febr.

Gereformeerde tot ééne Protestantsche Gemeente, vastgesteld (1).

Niet alleen door het *aandeel in het algemeen Weduwenfonds* in Nederland, maar veel meer door de toepassing onzer kerkelijke wetgeving op de Indische Kerken en Predikanten, wordt de *band* bewaard *met het Moederland* (2), veelszins gelijk aan dien der Koloniën met den Staat.

§ 11.

Godsdienstige Onderwijzers.

Catechiseermeesters en Catechiseermeesteressen. Krankbezoekers.

Zal het kerkelijke leven in Nederland worden behartigd, dan moet in de geregelde behoeften der Gemeenten worden voorzien, ook dáár, waar het kleiner aantal Predikanten niet alles verrigten kan, wat de belangen van duizenden Gemeenteleden vereischen. Daartoe is wel de predikdienst aan hen bij uitsluiting opgedragen, maar is dat gedeelte van derzelver herderlijke werkzaamheden, hetwelk in het onderwijs en bezoeken der kranken bestaat, mede aanbevolen aan eene andere klasse van kerkelijke personen.

---

(1) *Kon. Besl.*, *houdende bekrachtiging der vereeniging van de Herv. en Luth. Gemeente op Curaçao*, 12 Nov. 1824, n. 110, Art. 5, bij v. D. TOUK; III. 181; — en *Berigt der Commissie nopens de Predik.-tractementen in de Kolonie Suriname*, bij v. D. TOUK, III. 303; en *Boekzaal*, t. a. p. Jan. 1817.

(2) Zie boven I. 140 verv.

Tot dezen toch behooren, behalve de Predikanten, allen, die kerkelijke ambtenaren zijn, of eene kerkelijke aanstelling hebben. Inzonderheid komen hierbij in aanmerking de *Godsdienstige Onderwijzers* of *Catechiseermeesters*, als hoogstbelangrijk voor de zedelijke en godsdienstige opleiding en vorming van de Leden en Lidmaten der Hervormde Kerk, en de bevordering van den zedelijken invloed des Christendoms op het leven.

Daarom trokken zij, die als godsdienstige onderwijzers optraden, bijzonder de aandacht der Synode, en de bepalingen omtrent dezelven werden vervat in een *Reglement op het Godsdienstig Onderwijs in de Nederlandsche Hervormde Kerk*, gearresteerd in 1816 (1), en later gewijzigd voor de Zuidelijke Provinciën (2).

Terwijl toch het godsdienstig onderwijs een der

---

(1) Dit *Reglement op het Godsd. Onderwijs in de Nederl. Herv. Kerk*, bevat 4 Hoofdstukken:

1 Hoofdst.	Over het godsd. Onderwijs in 't algemeen.	Art.	1- 8.
2 »	Over de godsd. Onderwijzers en derzelver vereischten........................	—	9-25.
3 »	Over het godsd. Onderwijs in Scholen, Godshuizen, openbare Gestichten en aan de Armen.	—	26-33.
4 »	Over het toezigt op het Godsd. Onderwijs.	—	34-43.
	Voorbehoud der Synode......................	—	44.

Zie daarover de *Hand. der Synode*, 1816, bl. 27, 41, 46, 81, en het *Reglem.* zelf bij v. D. Tuuk, I. 315-327.

(2) Zie *Dispos. van den Dir.-Gener. ter wijziging van onderscheidene kerkelijke verordeningen voor de Prot. Kerken in de Zuidel. Prov.* — 6 Julij 1821; — bij v. D. Tuuk, II. 79, 80.

6*

eerste en voornaamste pligten is van de Herders en Leeraars (1), is hetzelve onder hun opzigt opgedragen aan eene bijzondere klasse van godsdienstige onderwijzers, bekend onder den naam van *Catechiseermeesters* en *Catechiseermeesteressen* (2), wier bediening, vereischten en pligten door de kerkelijke wet zijn geregeld.

Derzelver *vorming en opleiding* is opgedragen aan de Predikanten, waarom in grootere Gemeenten een of meer derzelver daarmede belast worden. — Derzelver *getal* wordt in elke Gemeente bepaald door hen, aan wie het toezigt over het godsdienstig onderwijs is opgedragen (3).

Als *vereischten* voor Catechiseermeesters of Catechiseermeesteressen is bepaald, dat zij, sedert twee jaren Lidmaten der Hervormde Kerk, zich onbesproken en voorbeeldig hebben gedragen, en tot het geven van godsdienstig onderwijs, zich gedurende ten minste twee jaren opzettelijk geoefend en voorbereid hebben onder het opzigt of de leiding van een of anderen Leeraar hunner Gemeente; alsmede, dat zij, die tot deze opleiding worden toegelaten, niet boven dertig jaren oud mogen zijn. — Aldus gevormd, worden zij niet toegelaten, tenzij zij in tegenwoordigheid van een

(1) Zie boven bl. 62.

(2) Zie de *Voorstellen* en *Rapporten* over middelen ter voorziening in het gebrek aan ondergeschikte Onderwijzers in de *Hand. der Synode*, 1822, bl. 39; — 1823, bl. 20, 36, 52; — 1824, bl. 17; — 1825, bl. 20, 22.

(3) *Regl.*, Art. 15, 16.

Leeraar of van Leeraren voldoende proeven hebben gegeven van hunne geschiktheid tot het mededeelen van onderwijs en meer bejaarden, en daarvan schriftelijk getuigenis afleggen, even als van hun tweejarig Lidmaatschap en tweejarige oefening. — Hierna ondergaan zij kosteloos, gedurende ten minste twee volle uren voor het Klassikaal Bestuur, waaronder de Gemeente hunner woonplaats ressorteert, een *Examen* in de gewijde Geschiedenis, — den inhoud der Bijbelboeken; — de christelijke geloofs- en zedeleer, — en de geschiedenis van het Christendom; waarbij zij tevens gaven van onderwijzing en eenige kennis van de gronden der Hollandsche taal moeten aan den dag leggen (1).

Met ten minste tweederde der stemmen *toegelaten*, ontvangen, zij na onderteekening eener *verklaring* (2), Acte tot het geven van godsdienstig onderwijs (3).

---

(1) *Regl.*, Art. 17, 20, 18, 19, 21.

(2) Deze *Verklaring* is van den volgenden inhoud: » *Wij ondergeteekenden, bij het Klassikaal Bestuur van.... geëxamineerd, en toegelaten tot het geven van godsdienstig onderwijs, verklaren in goeden gemoede, de leer, welke, overeenkomstig Gods heilig Woord, vervat is in de formulieren van Eenigheid der Nederlandsche Hervormde Kerk, hartelijk te omhelzen, belovende dezelve bij ons onderwijs, getrouwelijk te zullen leeren, en ons overeenkomstig het Reglement op het godsdienstig onderwijs, in alles stiptelijk te zullen gedragen, ons onderwerpende aan het oordeel van het Klassikaal Bestuur, indien daartegen door ons mogt gehandeld worden.*" — Zie *Regl.*, Art. 22.

(3) Zie *Formulier* van deze Acte, ald. Art. 23.

Van nu af aan vangt de *bediening hunner werkzaamheden* aan. — Buiten de Leeraars zijn zij alleen geregtigd tot het geven van godsdienstig onderwijs, hetwelk aan niemand anders vergund is. — Na deze admissie kunnen zij door de Kerkeraden in elk ressort beroepen worden, zonder welke *beroeping* zij niet kunnen werkzaam zijn (1). — En gelijk de Kerkeraad alleen de aan- en afstelling heeft, zoo bepaalt deze ook derzelver Instructie (2), waarna de Acte van toelating door het Klassikaal Bestuur, waaronder de Gemeente ressorteert, moet worden goedgekeurd (3). — Zij *geven onderwijs*, zoowel naar verkiezing aan de huizen der Gemeenteleden, als aan hunne huizen, alwaar de catechisatiën voor ieder toegankelijk zijn op de door de Commissie voor het Godsdienstig Onderwijs bepaalde voorwaarden (4). Zij zijn verpligt deel te nemen aan de openbare catechisatiën, waar dezelve gehouden worden; vooral diegenen, welke door hunne plaatsing in Scholen en Godshuizen, en door de daaraan verbonden bezoldiging, boven anderen bevoorregt zijn. — De keus der onderwijzers in *Scholen, Godshuizen, openbare Gestichten*, en aan de *Armen*, is overgelaten aan de Bestuurders of Regenten dier Scholen en Gestichten, met overleg van hen, aan wie het

(1) *Regl.*, ald. Art. 24; 9, 10, 13, 25.

(2) Zie *Reglem. op de Kerkelijke Administratie*, Art. 54; — *Vriesland*, Art. 62. — In Groningen: alleen zoo ver dezelve uit kerkelijke fondsen gesalariëerd worden — bij v. d. Tuuk, III., bl. 33 en 101.

(3) *Regl. op het Godsd. Onderwijs*, Art. 25.

(4) Ald. Art. 39, n. 4.

toezigt over het godsdienstig onderwijs is opgedragen (1). — Ook mogen zij zonder toestemming der Predikanten geene *oefeningen* houden (2). Zij sisteren zich voor de Commissie tot het Godsdienstig Onderwijs met eene lijst, waarop het getal der leerlingen, als ook derzelver naarstigheid en verzuim, staat aangeteekend (3).

Eene behoorlijke *bezoldiging* voor de Catechiseermeesters, in Schoolen en Gestichten aangesteld; alsmede voor hen, die aan behoeftige personen om niet onderwijs in de Godsdienst geven, zal door de Commissie voor het Godsdienstig Onderwijs worden verzorgd. Tevens wordt aan Catechiseermeesters en Krankbezoekers, die door ouderdom of ziekte tot de waarneming van hun werk onbekwaam geworden zijn, een billijk en geëvenredigd *pensioen* uit de Kas der Gemeente toegelegd door middel dier Commissie (4).

Krankbezoekers.

Uit de Catechiseermeesters (of ook uit Kandidaten en geordende Leeraars buiten vaste bediening) worden in Gemeenten, waar zulks gebruikelijk is, de meestgeschikten tot *Krankbezoekers* verkozen, met inachtneming van jaren, kunde, menschenkennis, bescheidenheid, en godvruchtigen wandel, en na behoorlijk onderzoek (5). — Ook derzelver *getal* in de

(1) Ald. Art. 12, 31.
(2) Ald. Art. 14.
(3) Ald. Art. 40.
(4) Art. 39, n. 3 en n. 8.
(5) Art. 11.

Gemeenten is bepaald (1). — Ook zij sisteren zich voor de Commissie van Godsdienstig Onderwijs, met de lijst der Kranken, door hen bezocht, en bijvoeging van het getal der bezoeken, bij dezelven afgelegd (2).

Gezamelijk staan Catechiseermeesters, Catechiseermeesteressen, Krankbezoekers en Oefeninghouders, *onder opzigt* en tucht *van den Kerkeraad* (3).

§ 12.

Ouderlingen en Diakenen.

Kerkelijke aanstelling ontvangen ook de *Ouderlingen en Diakenen*, die derhalve kerkelijke personen zijn, en wier betrekking en rigtige pligtsbetrachting van hoog belang is voor de dienst der Kerk, en de regeling van het kerkelijke leven. Wij hebben hen boven *als Leden des Kerkeraads* beschouwd in derzelver bestier; hier moeten wij hen als Ouderlingen en Diakenen *in derzelver persoonlijke werkzaamheid* leeren kennen.

De algemeene vereischten en bepalingen van het ambt van Ouderling en Diaken zijn geschetst in het *Algemeene Reglement* (4). Later zijn dezelve door ver-

(1) Art. 16.

(2) Art. 40.

(3) *Reglem. van Kerkel. Opzigt en Tucht*, Art. 26, — bij v. d. Tuuk, III. 212.

(4) *Algemeen Reglement voor het Bestuur der Herv. Kerk*, Art. 85, 89.

schillende kerkelijke en *synodale Resolutiën* nader vastgesteld (1). — In het *Reglement op het Godsdienstig Onderwijs* en dat *op kerkelijke Tucht* zijn bepaalder voorschriften gegeven (2). Maar vooral is derzelver werkkring aangewezen in de *Reglementen op de Kerkeraden* (3), terwijl vele der verpligtingen, die uit de Commissiën der Ouderlingen voortvloeijen, in de verschillende afzonderlijke Reglementen ter bekwamer plaatse zijn opgenomen.

Ouderlingen.

Als *algemeen* vereischte der Ouderlingen geldt, dat zij gekozen worden uit de achtingwaardigste, kundigste en voornaamste, of elders uit de Notabele Leden der Gemeenten (4). — Meer bijzonder zijn vastgesteld als vereischten van de Ouderlingen, dat zij zijn Ledematen der Gemeente, — niet beneden de dertig jaren oud, behalve in geval van hooge noodzakelijkheid, welker beoordeeling in *Utrecht* aan het Klassikaal Bestuur,

(1) Verg. boven Deel I, bl. 119 en verv.; en voorts de *Synodale Resolutie omtrent de verkiezing van Ouderlingen*, 14 Julij 1817; — in de *Hand. der Synode*, 1817, bl. 97; en v. d. Tuuk, I. 144.
Missive der Synode, ten geleide dier Resolutie, t. a. p.
Aanschrijving der Synode omtrent de pligten der Kerkeraden en van derzelver bijzondere Leden, 15 Julij 1824. — Zie *Hand. der Synode*, 1824, bl. 46 — en v. d. Tuuk, t. a. p. III. 155.

(2) *Regl. op het Gods. Onderwijs*, Art. 37, 39, 42, — en *Regl. op Kerkel. Tucht*, Art. 26, 75.

(3) Zie over dezelve boven Deel I, bl. 119-120, en de Reglementen bij v. d. Tuuk, t. a. p. 1e. Verv., bl. 128 en verv.

(4) *Alg. Regl.*, Art. 85; verg. de *Hand. der Synode*, 1817, bl. 39, 41, 90, 97.

of hetzelve niet vergaderd zijnde, aan deszelfs Praeses of Scriba staat (1). Zooveel mogelijk moeten zij behooren tot de aanzienlijkste Leden der Gemeente (in *Utrecht* wederom met het bijvoegsel: althans naar de betrekking, waarin zij benoemd worden, bijzondere achting en onderscheiding waardig); voorts onberispelijk in belijdenis en zeden; bekende (of in *Zeeland:* bij voorkeur) voorstanders van de openbare Godsdienst, en geene tegenstrevers van de bestaande kerkelijke verordeningen.

Zij mogen daarenboven in Zeeland geene aan den Kerkeraad ondergeschikte bedieningen bekleeden, als Voorlezer, Koster enz. Nergens mogen bij derzelver benoeming eenigerlei roosters, of andere vroeger gebezigde beperkingen, in aanmerking komen. Er wordt dus ook niet meer vereischt, dat zij vroeger Diaken geweest zijn, gelijk reeds vóór de invoering der Reglementen op de Kerkeraden, bepaald was, dat in Gemeenten, grooter dan 25000 zielen, waar het gebruik bestond, dezelve alleen uit de Diakenen te kiezee, voortaan de helft der Ouderlingen uit de Diakenen mogt gekozen worden, en in zoodanige Gemeenten, niemand, dan na twee jaren buiten werkelijken dienst geweest te zijn, wederom tot Ouderling mogt verkozen worden (2).

Derzelver wijze van *benoeming*, *verpligting tot aanvaarding* dier bedieningen, en *aftreding* is reeds boven

---

(1) *Regl. op de Kerkeraden*, Art. 8. — *Huish. Regl. op de Kerkeraden*, Art. 9; — van *Utrecht* en *Drenthe*, Art. 10.

(2) Zie *Synod. Resol.*, 14 Julij 1817, b. a.

vermeld (1); ook derzelver *afzonderlijke verpligtingen en werkzaamheden*, zijn nader bepaald. Immers zij moeten zooveel mogelijk de openbare Godsdienstoefeningen bijwonen, en den Predikant, daartoe verzocht zijnde, bijstaan in het herderlijke werk, en zijn uitdrukkelijk gehouden naar vermogen mede te werken om de goede orde bij de Godsdienstoefeningen te bewaren (2). Ook gedurende hunne dienst moeten zij zich onberispelijk gedragen in belijdenis en wandel, waarnaar bij de Kerkvisitatie wordt onderzoek gedaan (3); terwijl de regelen van dienst en werk, vroeger wettelijk vastgesteld, in derzelver verbindende kracht behouden gebleven zijn, zooverre zij niet bepaaldelijk zijn afgeschaft (4). — Ook bij de Kerkvisitatie moeten zij tegenwoordig zijn (5), alsmede een of meer derzelver bij het aannemen van Ledematen (6). — In vacante Gemeenten houdt de oudste Ouderling een der sleutels van de Archiefkist (7).

Verscheidene *Commissiën* zijn aan de Ouderlingen opgedragen in de Collegiën van Kerkelijk Bestuur, zoowel in het Klassikaal en Provinciaal Bestuur, de Sy-

---

(1) Boven Deel I, bl. 123, 124, 184.

(2) *Regl. op de Kerkeraden*, Art. 24, 25, — en *Huishoud. Reglem.*, Art. 28, 29; — van *Zeeland*, Art. 27, 28, — van *Drenthe*, Art. 29, 30.

(3) *Regl. op de Kerkvisitatie*, Art. 12 b. a.

(4) *Synod. Aanschr.*, 15 Julij 1824.

(5) *Regl. op de Kerkvisitatie*, Art. 6.

(6) *Regl. op het Godsdienstig Onderwijs*, Art. 42.

(7) *Regl. op de Vacaturen*, Art. 14.

node en de Synodale Commissie, als in de Waalsche Commissiën, gelijk vroeger vermeld is (1).

Diakenen.

Behalve hetgeen reeds van de algemeene bepalingen omtrent de *Diakenen, in betrekking tot den Kerkeraad*, derzelver benoeming, aftreding enz. vermeld is (2), nemen wij derzelver meer bijzondere *vereischten en verpligtingen, als Diakenen*, hier ter plaatse op.

Tot de vereischten der Diakenen hier te lande behoort, dat zij, bij derzelver benoeming, naar de burgerlijke wet meerderjarig zijn; en in *Noord-Holland* bij voorkeur gehuwd; — voorts onberispelijk in belijdenis en zeden, — voorstanders van de openbare Godsdienst en geene tegenstrevers der kerkelijke verordeningen; Ledematen der Gemeenten, behoudens eenige uitzonderingen daar, waar zij tevens algemeene Armverzorgers zijn moeten; — (met de bijvoeging in *Utrecht:* naar de betrekking, waarin zij benoemd worden, bijzonder achting en onderscheiding waardig); terwijl zij in *Zeeland* geene aan den Kerkeraad ondergeschikte bedieningen mogen bekleeden, als die van Voorlezer, enz. (3).

Overeenkomstig de Apostolische instelling in de

---

(1) Zie boven Deel I, bl. 88, 101, 104, 110, 136.

(2) Zie boven Deel I, bl. 121 verv.

(3) *Regl. op de Kerkeraden*, Art. 9. — *Huishoud. Reglem.*, Art. 10; — van *Utrecht* en *Drenthe*, Art. 11.

eerste Christenkerk (1), gehandhaafd door den loop der eeuwen, en dus uit den aard hunner bediening, volgen derzelver *verpligtingen en werkzaamheden.* — *In het algemeen* is hun de *zorg voor de Armen* der Gemeenten naar plaatselijk gebruik aanbevolen (2). — Daartoe zorgen zij *in het bijzonder* voor de inzameling der aalmoesen, en de ondersteuning van de behoeftige Leden der Gemeenten; — zij behartigen zooveel mogelijk hetgeen tot vinding, uitbreiding of bevordering kan strekken van de fondsen en middelen tot onderhoud der behoeftigen; — zij doen rekening en verantwoording van hunne administratie, volgens gebruik of Reglement; — zij raadplegen met den Kerkeraad, en handelen in belangrijke, bij de Reglementen bepaalde, en in ongewone gevallen niet zonder derzelver goedkeuring (3).

Een der Diakenen wordt jaarlijks, of ook onder goedkeuring des Kerkeraads bij continuatie, tot *Boekhouder* aangesteld. Dezelve doet jaarlijks rekening en verantwoording van zijne administratie, zoo vroeg mogelijk, uiterlijk voor 1 April (in *Utrecht* voor 1 Mei). Deze rekening geschiedt na voorafgaande bekendmaking aan de Gemeente voor de gezamelijke Leden des Kerkeraads (of in grootere Gemeenten der Provincie *Utrecht* voor deszelfs Gecommitteerden, die alsdan daarvan verslag doen aan den Kerkeraad); zullende te-

(1) *Hand. der Apost.* VI: 1 verv.

(2) *Alg. Regl.*, Art. 89.

(3) *Regl. op de Kerkeraden*, Art. 26-30. — *Huish. Reglem.*, Art. 30, 31, (29, 30, 31, 32), 34, (33, 35), 35, (34, 36).

vens aan de Gemeente gelegenheid gegeven worden om visie te nemen van de Diakenierekening (1).

Diakenen mogen gedurende den tijd hunner administratie *geene leverantie* doen aan de Diakenie, noch daaraan eenig deel hebben, noch ook in *Zeeland* en *Utrecht* ten haren behoeve eenig werk verrigten, of laten verrigten, waarvoor zij bezoldigd worden; tenzij daarvoor dringende redenen bestaan, ter beoordeeling van het Klassikaal Bestuur, of hetzelve niet vergaderd zijnde, van deszelfs Praeses en Scriba. — In *Zuid-Holland* zal in kleinere Gemeenten van deze bepaling uitzondering kunnen verleend worden, en in *Friesland* in het algemeen op besluit des Kerkeraads, onder goedkeuring van het Klassikaal Bestuur, of deszelfs Praeses en Scriba (2).

Diakenen staan *in* naauw *verband tot den Kerkeraad* (3), en even als Predikanten en Ouderlingen onder onmiddellijk opzigt en beoordeeling des Klassikalen Bestuurs (4). — Ook zij zijn bij de Kerkvisitatie tegenwoordig, moeten zich gedurende hunne bediening onberispelijk gedragen; en ook voor hen gelden bij voortduring, even als voor de Ouderlingen, de

(1) *Huish. Regl.*, Art. 32 (31, 33).

(2) Ald. Art. 33; — van *Zeeland*, Art. 32; — van *Drenthe*, Art. 34.

(3) Zie boven *Deel* I, bl. 121, 129, — en *Regl. op de Kerkeraden*, Art. 2, — en *Huish. Regl.*, Art. 2.

(4) *Reglem. van Kerkel. Opzigt en Tucht*, b. a. Art. 47, 58, 75.

regelen van werk en dienst, vroeger in gebruik, en niet wettig afgeschaft (1).

§ 13.

Kerkelijke Ambtenaren en Bedienden.

Aan het einde van de reeks der kerkelijke personen staan alle anderen, die kerkelijke ambten bekleeden, waarvoor zij aan de dienst der Kerk verbonden zijn, en kerkelijke bezoldiging ontvangen. Tot dezelve behooren *Kosters*, *Voorlezers*, *Voorzangers* (2), *Organisten*, en andere bedienden. — Hier echter is veel aan plaatselijke bepalingen overgelaten, terwijl alleen eenige beginselen zijn vastgesteld, die in de verschillende Gemeenten derzelver toepassing vinden.

Gewoonlijk worden kerkelijke Bedienden *aangesteld en afgesteld* door het Collegie van Kerkvoogden, met of zonder den Kerkeraad, behoudens de regten van Collatoren. — Dit Collegie maakt derzelver *Instructie* op en regelt de *Tractementen*, alles volgens de bepalingen en uitzonderingen, daarvan boven vermeld. — Kerkelijke Bedienden, door de Gemeente bezoldigd, kunnen nimmer tot Kerkvoogden benoemd worden. — De gewone kerkelijke Bedienden worden gebezigd tot

---

(1) *Regl. op de Kerkvisitatie*, Art. 6 en 12. — *Synodale Aanschrijving*, 15 Julij 1824, b. a.

(2) In onze eerste Hervormde Kerk was aan een of anderen Ouderling en Diaken, of iemand anders uit de Gemeente, daartoe gekozen, het voorlezen van een of twee kapittelen opgedragen; zie *Kerk-orde van Wezel*, Art. 29. Doch men is reeds dadelijk daarvan afgeweken.

het bezorgen van kerkelijke stukken of het ontbieden van personen (1).

Ook zij kunnen kerkelijk worden *bestraft*, in hunne bediening geschorst, of van dezelve ontzet worden, wegens nalatigheid of ontrouw in dezelve. Zij zijn daarenboven *aansprakelijk* voor alle kosten en nadeelen, door hun verzuim of ontrouw veroorzaakt (2). Doch terwijl aan Kerkeraden en Kerkvoogden al het overige is overgelaten, regelt de kerkelijke wet alleen datgene, wat aan den uiterlijken welstand der Gemeente en de bevordering van orde en betamelijkheid bij dezelve strekken kan.

In de geheele reeks van kerkelijke personen, welker betrekking wij vermeld hebben, is dus geene schijn van Hierarchie of Geestelijkheid te vinden. Door derzelver werkzaamheden wordt in de geregelde dienst van de Christelijke Hervormde Kerk voorzien; zonder dat eenige inbreuk geschiede op het kenmerkende beginsel van Christendom en Christelijke leer: het algemeene Priesterdom van alle Christenen, in tegenoverstelling van Joodsche Priesterdienst en van Roomsche Priesterorde.

---

(1) *Huish. Regl. op de Kerkel. Administrat.*, Art. 53, 54; — van *Vriesland*, Art. 62.

(2) *Regl. van Kerkel. Opzigt en Tucht*, Art. 12. Vroeger werd bij de Kerkvisitatie ook onderzoek gedaan naar de geschiktheid, den wandel en de pligtsvervulling der Voorlezers, Voorzangers, Kosters en andere kerkelijke Bedienden; zie vroeger *Regl. op Kerkel. Tucht*, Art. 26, n. 13-16. — Dit is bij het gerevideerde Reglem. achterwege gelaten.

TWEEDE AFDEELING.

Over de kerkelijke zaken in Nederland.

§ 14.

Kerkelijke zaken.

In de Kerk treden kerkelijke personen op. Binnen dezelve zijn zij werkzaam, en die werkzaamheid oefent tevens invloed naar buiten. Daartoe echter behoeven zij *kerkelijke zaken.*

Intusschen eischt het Nederlandsche Hervormde Kerkregt, bij de behandeling van kerkelijke zaken, eene geheel andere orde, dan welke in het Duitsche Protestantsche Kerkregt gewoonlijk voorkomt. Immers veel, wat uit den bijzonderen toestand der Duitsche Kerk ontleend is, vindt *hier* deszelfs plaats niet; inzonderheid daar de Duitsche Evangelisch-Luthersche kerken meer kerkelijke zaken uit de Roomsche Kerk hebben overgehouden, dan de Hervormde, met name onze Vaderlandsche Kerk. Deze heeft daarenboven hare eigendommelijke inrigting, gang, ontwikkeling. Op dezelve moet de behandeling gegrond zijn, zal zij kunnen strekken, om het Nederlandsche Kerkregt in deszelfs eigenaardig karakter te leeren kennen, en daardoor ook den geest onzer kerkelijke wetgeving te doorgronden.

Dien toestand onzer Vaderlandsche Kerk en hare wetgeving voor oogen houdende, brengen wij alles in

deze Afdeeling tot twee hoofdpunten: *kerkelijke boeken en schriften*, — en *kerkelijke gebouwen, goederen en geldmiddelen.*

I.

Kerkelijke Boeken en Schriften.

§ 15.

Bijbelvertalingen, *tot kerkelijk gebruik bestemd.*

Het geheele Christendom is gegrond op den Bijbel. Van denzelven gaat alle godsdienstige verlichting en Godsvrucht uit. In denzelven vindt de Protestant den eenigen toetssteen zijner Goddelijke leer en zijnes Christelijken levens. In overeenstemming met deszelfs uitspraken moet elke Eerdienst worden ingerigt. Daarom staat ook de *Bijbel*, bij de Protestanten, aan het hoofd der Boeken, tot kerkelijk gebruik bestemd, als de eenige kenbron van Christelijke Godsdienstleer, en de grondslag van alle godsdienstig onderwijs. Maar gelijk dezelve strekt tot huisselijk gebruik, zoo worden even eens de erkende, en door kerkelijk gezag aangenomene, *Bijbelvertalingen* gebezigd tot kerkelijk gebruik, vooral bij de openbare Godsdienstoefeningen.

Die behoefte gevoelde de Vaderlandsche Kerk reeds vroeg. Daarom ook heeft men in de Nederlandsche Hervormde Kerk dadelijk, op het voetspoor van Landgenooten, die, als Voorloopers der Hervorming, den Bijbel ontsloten, een *Wessel*, *Thomas a Kempis*, vooral *Erasmus*, den Bijbel als hoofdbron van godsdienstige kennis,

en *regel van kerkelijk gezag* ingesteld. Men heeft *Bijbelvertalingen* in de moedertaal ingevoerd in de kerkgebouwen, alwaar dezelve tot op heden aanwezig zijn, als grondslag van alle kerkelijke handelingen, en van openlijke eerdienst.

Ook tot dit doel strekten de pogingen, in Nederland, ter verkrijging eener goede Bijbeloverzetting, door Geleerden zoowel, als door kerkelijke vergaderingen, aangewend.

Reeds vroeg toch was, bij het ontstaan onzer Letterkunde, de aandacht gerigt op de H. Schriften. *Van Maerlants Rijmbijbel* was de eerste vertaling der Bijbelschriften in het Nederduitsch, en het kleed (niet het wezen) der Poëzij bood den eersten vorm aan, waarin onze letterkunde optrad (1). Gelijktijdig ontstond ons Proza, en men begon den Bijbel bij gedeelten te vertolken, hetzij met invoeging van de *Historia Scholastica* van *Comestor* (2), hetzij geheel naar

---

(1) Zie over dezen Rijmbijbel Le Long, *Boekzaal der Nederd. Bijbels.* Hoorn 1764 (2de uitg.) I. bl. 155—222, hoogstbelangrijk voor al de Nederduitsche uitgaven des Bijbels en derzelver letterkundige Geschiedenis. — Verkeerdelijk heeft men denzelven soms, op het voetspoor van Boxhorn, den *Bijbel der Waldensen* genoemd. Zie le Long, t. a. p. I. 159, alwaar ook een berigt, omtrent de nog overig zijnde H. H. S. S. van dezen Bijbel, en de opgave van den inhoud voorkomt. Zie over denzelven van Harderwijk, *Versl.* enz. (in de volgende noot aan te halen) en de schrijvers aldaar genoemd, bl. 4, in de noot.

(2) Voor de uitvinding der Boekdrukkunst werd geene overzetting van den geheelen Bijbel in het Nederduitsch gegeven. — De *eerste Overzetter* van het O. T., omstreeks 1300, waarschijnlijk

de *Vulgata* (1). — Na de uitvinding der Boekdrukkunst volgden vele drukken (2) den eersten *Nederduitschen Bijbel* op, die te Delft, 1477, gedrukt was (3). Maar vooral gaf, behalve de zoogenaamde *vervalschte Bijbels* (4), het tijdperk der Hervorming aanleiding tot vele Bijbeluitgaven naar nieuwe vertalingen (5), zoo-

---

geen Geestelijke, maar een Vlaamsche leek, welligt dezelfde *van Maerlant*, had de *Historia Scholastica* van *Thomas Comestor* tusschen den tekst ingevoegd, en met roode lijnen afgescheiden. Althans *le Long* vermoedde, dat dezelve door van Maerlant vervaardigd was (t. a. p. I. 230), en onlangs is dit, door vergelijking met een ander H. S., voorgedragen door J. VAN HARDERWIJK, *Verslag van een H. S., bevattende Jacob van Maerlants Nederduitsche Prozaische Bijbelvertaling*. 's Gravenh. 1831. Verg. voorts over deze prozaische Overzetting LE LONG, t. a. p. I. 230—254. Verg. SIBINGA t. a. p. bl. 641.

(1) Deze overzetting, zoowel als eene andere van het N. T., die omtrent denzelfden tijd verscheen, was naar de *Vulgata* gemaakt. Zie LE LONG, t. a. p. I. 270 volg. Dezelve werd door andere overzettingen gevolgd, waarover zie LE LONG, t. a. p. I. 290—360.

(2) LE LONG, t. a. p. II. 367 verv.

(3) Dezelve geeft bijna woordelijk de vertaling van 1300 terug, doch zonder de *Historia Scholastica*, en met invoeging van het aldaar ontbrekende. LE LONG, t. a. p. II. 365 verv.

(4) Men meent toch, dat de Roomsch-Cathol. Geestelijkheid na 1500 gepoogd heeft, de vertaalde Bijbels den volke afhandig te maken, en het door *vervalschte Bijbels* te misleiden, vooral in Frankrijk; en dat dezelve uit het Fransch in het Nederduitsch vertolkt zijn. — Dezelve zijn zeer zeldzaam, als zijnde, gelijk men vermoedt, naderhand door de Priesters opgekogt, ten einde dit misdrijf te verduisteren. Ik bezit een exemplaar van den tweeden druk te Antwerpen, 1516, (zie LE LONG, t. a. p. II. 414) uit de Bibliotheek van J. KONING afkomstig. Zie over dezelve de naauwkeurige opgave van LE LONG, t. a. p. II. 406—492.

(5) Zie dezelve opgegeven bij LE LONG, t. a. p. II. 493 volg.

wel van *Erasmus* (1) als van *Luther* (2); naar deze laatste, werd eene vertaling bij *Liesveld* in 1526 uitgegeven, welke in ons land de eerste was, die van den geheelen Bijbel uitkwam, en tot 1556 door een verbazend groot aantal van Overzettingen of Uitgaven van Nederduitsche Bijbels gevolgd werd (3).

---

(1) Was Erasmus de eerste, die eene Vertaling van het N. T. uit het Grieksch uitgaf, zulks gaf aanleiding, dat men den tekst der *Vulgata* verliet. De titel der uitgave van *Erasmus* is: *Novum Instrumentum omne, diligenter ab Erasmo recognitum et emendatum non solum ad graecam veritatem, verum etiam ad multorum utriusque linguae codicum, eorumque veterum simul et emendatorum fidem, postremo ad probatissimorum autorum citationem, emendationem et interpretationem* cet. cet. *Basileae in aedibus Frobenii* 1516, fol. min. — Deze Vertaling van Erasmus werd welligt reeds in 1518, maar zeker in 1524 en later, in onze taal overgebragt en gedrukt, onder den titel: *Dat nieuwe Testament, welc is dat levende Woert Goods. wtgesproken doer onsen Salichmaker J. C. dye welke was God ende Mensch; beschreven doer ingeven des Heiligen Geestes*, enz., enz.; *met groter naersticheyt overgeset ende gheprent in goede platte Deutsche; gheprent tot Delft* in Holland 1524. Zie LE LONG, t. a. p. II. 497, volg., en over de uitgave van 1518, aldaar bl. 503.

(2) Van *Luthers* Overzetting: *Biblia d. i. die gantze H. Schrift Altes und Neues Testaments, verteutschet durch D. Martin Luther*, — kwam, reeds in het zelfde jaar der Duitsche uitgave, eene Nederduitsche vertaling des N. T. uit: *'t Nieuwe Testament Antw. bij H. v. Roemund* 1522. 8. — en *'t Nieuwe Testament, 't Amsterd. bij Doen Pieters*, 1523. nevens andere uitgaven; zie LE LONG, t. a. p. II. 512 verv. 515.

(3) Over het algemeen werden de Bijbels van *Liesveld* meest gebezigd, zoowel in het algemeen door verschillende Protestanten, als bijzonder door Hervormden. Zie LE LONG, t. a. p. II. 526—586, en het *Chronologische Register der Nederd. Bijbels*, ald. achter D. II. bl. 865.

In 1556 verscheen de eerste *Nederduitsche Bijbel voor de Hervormden*, te Embden, zijnde eene vertaling van den Zurichsen Bijbel, en allengs begonnen Nederlanders ook *vertolkingen uit de oorspronkelijke talen* te leveren; gelijk aldus de zoogenaamde *oude vertaling* ontstond (1).

Dezelve droeg, als zijnde te midden van den druk der tijden uitgegeven, ook de gebreken van haren tijd. Van daar, dat men op de Nederlandsche Synoden, zoowel te *Embden* (2) (1571, als te *Dord* 1574 (3) en

(1) Deze zoogenaamde *oude vertaling* is bij alle volgende uitgaven tot op den Staten-Bijbel toe gebezigd. Zij bevatte de eerste oorspronkelijke Nederduitsche Vertaling van het N. T. uit het Grieksch, vervaardigd door *Joh. Wtenhove*, *G. van Wingen*, *Marten Micron* en *Wouter de Leen*, voorgelicht door *Joh. a Lasco.* In dezelve is de tekst en verdeeling van *Robert. Stephanus* gevolgd (1556). Hierbij werd het *O. T.* gevoegd naar de Overzetting van *Luther*, doch verbeterd naar die van *Geneve.* — De titel is: BIBLIA, d. i. *de gansche H. Schrift — te Embden*, 1562, *bij Gellis van den Erven*, of *Gellius Ctematius*, folio. Voorafgegaan door het nieuwe Testament. *Het N. Verbond onzes Heeren J. C. Na der Griekscher waerheyt in Nederlandsche sprake grondlijk en trouwlick overgezet. Embden by Gellius Ctematius.* 1556 Duod. Verg. LE LONG, t. a. p. II. 708, 719 volg. — Wtenhove bezorgde in 1567 eene uitgave dier vertaling, met de aanteekeningen van Marloratus; zie t. a. p. bl. 773. — Verg. ook YPEY en DERMOUT, *Gesch. der Nederl. Hervormde Kerk.* I. bl. 538—542. Voorts het *Chronologische Register* bij LE LONG, b. a. — PARS, *Naamrol van Bat. Schr.* 231 volg. — LE LONG, *Bibl. sacra.*

(2) Te *Embden* (1571) stelden de naar Keulen uitgewekene Nederlanders voor, de vervaarding eener verbeterde Vlaamsche Overzetting; doch zulks werd tot eene algemeene Synode uitgesteld.

(3) Te *Dord* (1574) was op de Synode besloten, hiermede te wachten, tot dat de Fransche en Latijnsche overzettingen zouden

1578,) en te *'s Gravenhage* (1586) (1) werkzaam was, en pogingen aanwendde, vooral ook bij den beroemden *Ph. van Marnix van St. Aldegonde*, ter bezorging van eene verbeterde Bijbelvertaling. Doch na vele ver-

zijn in het licht gekomen; zie de *vragen* en *questien in 't Synod. beantwoord*, vr. 2; over de volgende pogingen ter verkrijging van eene verbeterde overzetting, behalve LE LONG t. a. p. II. bl. 781. vooral N. HINLOPEN, *Historie van de Nederd. Overzetting des Bijbels.* Leyd. 1777. YPEY en DERMOUT, t. a. p. II. 345—354. J. HERINGA, Ez., *Bijzonderheden betreffende de vervaardiging van de gewone Nederd. Bijbelvertaling* (meest uit schriftelijke Bescheiden, Afschriften van Synod. acten.) bl. 60 en verv. — te vinden in ons *Archief voor kerkelijke geschiedenis, inzonderheid van Nederland.* V. bl. 57—202. D. F. SIBINGA, *over de Nederl. vertaling des Bijbels, de Staten-Overzetting genoemd;* te vinden in de *Godgel. Bijdragen*, 1831. v. bl. 641—681.

(1) Velerlei vertraging ondervond dit werk op de volgende Synoden. Te *Dord* (1578) had men aan *Phil. van Marnix van St. Aldegonde* en aan *Petrus Datheen* opgedragen, naar mannen voor dezen arbeid geschikt, om te zien. Nadat *van Marnix* reeds zelf een aanvang gemaakt had met de Vertaling, droeg de Synode van 's Hage (1586) hem dit werk op. Doch de ongunst van *van Marnix* bij de Kerkelijken, en daaruit geboren tegenstand der Staten, als vrienden van Marnix, om gelden te verstrekken, gaven beurtelings aanleiding, dat dit werk telkens bleef steken. — In 1592 werd zulks hem door de Zuid-Hollandsche Synode weder opgedragen en nader door de Staten geregeld. Hij vertrok daartoe naar Leiden, en de Overzieners zijner Vertaling werden door de Synode gekozen en door den Staat grootendeels goedgekeurd. Doch zijn vertrek, als Gezant, naar Parijs, en vooral, na zijnen terugkeer, zijn overlijden (15 Dec. 1598) verijdelden deze pogingen. Hij liet alleen het boek: *Genesis*, vertaald na, en vergeefs waren later de pogingen, om deze taak door de Predikanten *van der Linden* en *Helmichius* te doen uitvoeren. — Zie HINLOPEN, t. a. p. I. bl. 1—63. YPEY en DERMOUT, t. a. p. 345—354. — HERINGA, t. a. p. bl. 63—69.

geefsche, of mislukte pogingen, deden de kerkelijke onlusten dit werk staken, tot dat de Dordsche Synode (1618 en 1619) hetzelve krachtdadig doortzette (1).

Staten-Overzetting.

Immers, reeds kort na hare bijeenkomst, begon de Dordsche Synode de sints eene halve eeuw vaak ondernomene taak der Bijbeloverzetting te behandelen. Aanleiding nemende uit daartoe gedane voorstellen, stelde de Synode in de zesde zitting op den voorgrond de gebreken der oude overzetting, besloot eenparig tot eene nieuwe Vertaling (2), en benoemde eene Commissie van *Overzetters*, en eene *Commissie van Herzieners* (*Reviseurs*) der Vertaling, uit leden der verschillende Provinciale ressorten zaamgesteld (3).

Nadat men zich tot de algemeene Staten gewend had om onderstandgelden, tot het werk benoodigd, hetgeen

---

(1) Zie HERINGA, t. a. p. bl. 80 verv.

(2) In deze Commissie werden benoemd, tot Vertalers van het O. V. *Joh. Bogerman*, Pred. te Leeuwaarden (later Hoogl. te Franeker); *Wilh. Baudartius*, Pred. te Zutfen en *Gerson Bucerus*, Pred. te Vere; — voor het N. V. met de Apocryfe boeken: *Jak. Rolandus*, Pred. te Amsterdam, *Herm. Faukelius*, Pred. te Middelburg en *Petr. Cornelii*, Pred. te Enkhuisen.

(3) Tot Overzieners der Vertaling werden gekozen, voor het O. T. *Anth. Thysius*, Hoogl. der Godg. te Harderwijk, *Joh. Polyander*, Hoogl. der Godg. te Leiden, *Petrus Plancius*, Pred. te Amsterdam, *Jod. Larenus*, Pred. te Vlissingen, *Sibr. Luberti*, Hoogl. der Godgel. te Franeker, *Jak. Revius*, Pred. te Deventer, *Franc. Gomarus*, Hoogl. te Groningen. — Voor het N. V. *Seb. Damman*, Pred. te Zutfen, *Fest. Hommius*, Pred. te Leiden, *Goz. Geldorp*, Pred. te Amsterdam, *Ant. Walaeus*, Pred. te Middelburg, *Bern. Fulle-*

vertraging deed ontstaan, vergaderden de Overzetters eerst den 22 Mei 1625, te 's Gravenhage (1). Ter vermijding van bezwaren werd bepaald, dat de Overzetters hun werk der vertaling te Leiden zouden voortzetten. Doch een aan sommigen geweigerd verlof tot het verlaten hunner Gemeenten veroorzaakte, dat de Overzetters des O. V. eerst den 13 Nov. 1626, en die des N. V. nog later vergaderden (2). — IJverig werd deze taak, ook na het overlijden van twee leden der Commissie (3), voortgezet, zoodat de Overzetting van het O. V. voltooid was, tegen het einde van 1632, die van het N. V. tegen het einde van 1634. — Nu werd de laatste hand der Herzieners vereischt, die vereenigd met de Overzetters vergaderden. Ook deze arbeid liep, met kracht voortgezet, ten einde, voor het O. V.

nius, Pred. te Leeuwaarden, *Joh. Langius*, Pred. te Vollenhove, *Ubbo Emmius*, Hoogl. in de Gesch. en Grieksche Letteren te Groningen; waarbij in 1622 uit Utrecht gevoegd werd voor het O. T. *Arn. Teeckman*, en voor het N. V. *Joh. Langius*, Pred. te Utrecht; in wiens plaats, daar hij in 1619 van Vollenhove naar Utrecht vertrok, door Overijssel verkoren was *Kasp. Sibelius*, Pred. te Deventer. Zie Hinlopen, bl. 73 volg., alwaar tevens levensbijzonderheden van elk derzelven voorkomen. — De lijst der voorgedragenen voor dit dubbele werk vindt men volledig bij Heringa, t. a. p. bl. 117 verv., en de redenen opgegeven, waarom uit Drenthe geene keus geschied is, bl. 125 verv. — Verg. Ypey en Dermout, t. a. p. II. 355. Sibinga t. a. p. bl. 645 volg.

(1) In de plaats van twee gekozen Overzetters, die overleden waren, *Faukelius* en *Cornelii*, verschenen *Walaeus* en *Festus Hommius*.

(2) Hinlopen, t. a. p. 91 verv. — Heringa, t. a. pl. 136.

(3) *Rolandus* en *Bucerus* stierven te midden van den arbeid. In derzelver plaats traden geene anderen op, schoon vroeger daartoe benoemd waren. Zie Ypey en Dermout, t.a.p. II. 364 en Heringa, t.a.p. 140. volg.

tegen September 1634, en voor het N. V. d. 10 Oct. 1635, terwijl allen in het vertrouwen op hunnen Goddelijken Meester en Verlosser ijverig en moedig werkzaam waren gebleven, ook toen de pest te Leiden duizenden rondom hen in het graf rukte (1).

Deze Overzetting, aldus door den arbeid van geleerde en vrome mannen vervaardigd, en met kantteekeningen voorzien, werd nu, (1637), *door Staats gezag bekrachtigd*, »om in de Kerken en Scholen der Vereenigde »Nederlanden te worden gebruikt, op dat dienvolgens »alle kerkelijke vergaderingen, Kerkendienaars, Professoren en Doctoren der Theologie, Regenten van Collegien, en voorts elk, die zulks aangaat, in het uitoefenen van derzelver dienst zich daarnaar mogten regelen." Men beoogde hierdoor het belang der Hervormde Kerk, »om alzoo de eenigheid, welstand en dienst der ge»melde scholen en kerken meer en meer te bevor»deren" (2).

(1) Zie de *Acte der geauthoriseerde Translateurs en Reviseurs van de translatie des O. Test.*, *met de Brieven en andere stukken, hiertoe behorende, en de Resolutien van de Overzetters en Reviseurs, aangaande de Duitsche Talen*, als Bijlage gevoegd bij HINLOPEN's *Geschiedenis*, t. a. p. — verg. met HERINGA, t. a. p. bl. 150 verv., en over de Goddelijke bewaring, hun geschonken, gedurende de verderfelijke ziekte te Leiden, aldaar bl. 162 verv.

(2) Zie de *Acte van authorisatie van de Staten Gen. der Vereenigde Nederl.*, 29 Julij 1637, — te vinden voor de uitgaven van den Staten Bijbel. In dezelve zeggen de Staten Gen., dat zij »*goed »gevonden hebben, die van de Synode nationaal,* 1618 *en* 1619 *te »Dordrecht vergadert, te versoecken, authoriseren en lasten, de »voornoemde Oversettinghe by der hand te nemen,*" *en daartoe, »als oock tot de Revisie van dien eenige geleerde ende ervarene »Theologanten te deputeren*" enz., en verder: »*Soo ist, dat wy na*

Maar de werkelijke *invoering* had met vele bezwaren te kampen, en zij ondervond het lot, dat gewoonlijk aan alle nieuwe Liturgische Schriften verbonden is. — Aan vele Leeraars, en ook Gemeenteleden in onze Hervormde Kerk, die uit de reine bron der Heilige Schriften anderen wilden laven of zelve gelaafd worden, was zij hoogst welkom. Ook de Remonstranten, vooral door Episcopius (1) voorgelicht, prezen haar. Maar een groot deel der Hervormden zag daarin eene schadelijke nieuwigheid. Menschen, meende men, hadden Gods Woord verbasterd. — De Staten Generaal, dezelve eenmaal bekrachtigd hebbende, lieten de verdere invoering voor kerkelijk gebruik over aan de Provinciale Staten en aan de Kerkelijken, doch de pogingen hiertoe mislukten in sommige Provinciën een geruimen tijd, vooral ook te Amsterdam; en daar b. v. de Staten van Holland, vreezende voor onlusten, schoorvoetende te werk gingen, meldden de Synoden zich vaak te vergeefs aan (2). Doch den gematigden invloed der Pre-

———

»rijpe deliberatie, en hierop gehad hebbende 't advijs van den »Raad van State dezer Vereenighde Nederlanden, de meer gemelte »Oversettingh hebben geapprobeerd, ende geauthoriseerd;" enz. De druk van dezen Bijbel was overgegeven aan de drukpers van *P. A. van Ravesteyn*, die dezelve drukte te Leiden voor de Wed. *H. J. van Wouw*, Drukker van H. H. M. M. in 's Hage, alwaar dezelve eerst is uitgegeven in 1637, en die daartoe octrooi hadden bekomen voor 15 jaren.

(1) Bij derzelver gemeenschap werd deze Overzetting aangenomen. Zie over dezelve Episcopius, *Instit. theol.* C. 4. S. 1. c. 21; verg. Ypey en Dermout, II. aant. n°. 431. bl. 260, 261.

(2) Zoo antwoordden de Staten van Holland in 1639, dat het aan de vrijheid der kerken bleef overgelaten, of de oude, of de nieuwe Vertaling te bezigen; zie bij Ypey en Dermout, t. a. p. II. 372.

dikanten gelukte de invoering, trots alle vooroordeelen, allengs en trapswijze, zoodat dezelve in 1641 grootendeels in Holland was ingevoerd, doch later in andere Provinciën en in Gelderland eerst omstreeks 1650.

Sedert dien tijd heeft deze nieuwe Overzetting, of zoogenaamde *Staten-Bijbel, kerkelijk gezag bekomen*, en tot op heden behouden. Maar had men eerst hier en daar geweigerd dit te erkennen, en moest dit besluit worden gehandhaafd, zoodat de Predikanten, na de invoering, door de Synoden moesten vermaand worden, dat zij, ten einde geen kwaden dunk bij de Gemeente op te wekken, zich zouden onthouden van aanmerkingen ter verbetering van dezen arbeid (1); later verviel men in een ander uiterste. Velen kenden aan dezelve een gezag toe, eenigermate gelijk aan hetgeen de Roomschen aan de *Vulgata* hechten; ja! eene bijna goddelijke onfeilbaarheid, van welk denkbeeld de Vertalers zelve zoo vreemd waren. Die onfeilbaarheid schenen in hun oog ook de kantteekeningen te bezitten. Doch, ofschoon zulks ook zelfs door de leerlingen van een' *Maresius* gedreven werd, andere vrome en geleerde Godgeleerden schatteden hare waarde, zonder tot zulk eene overdrijving te vervallen (2).

---

(1) Ald. bl. 373 en noot 437 op bl. 262.

(2) Zie J. Alting, *Oper.* T. V. p. 384. Epp. 62. — Om zijne tegenspraak der Vertaling, werd de Deventersche Hoogl. *H. Perizonius*, in 1672, door de Herv. Predikanten aldaar van ketterij beschuldigd. Zie andere voorbeelden aangehaald bij Ypey en Dermout, t. a. p. aant. bl. 263—265. Hoe *Maresius Alting* beschuldigde, dat hij aan de kantteekeningen geen meerder gezag toekende, dan aan andere verklaringen, zie bij Alting, *Op.*, T. V. p. 481 n. 28.

Men vindt de gunstige oordeelvellingen van niet weinige geleerden over deze Overzetting vermeld bij Heringa, *Verh. over het gebruik*

Teregt echter werd groote *waarde* aan deze overzetting gehecht, ofschoon dezelve menschelijk werk bleef, en dus voor verbetering vatbaar, gelijk zij ook de gebreken droeg van haren tijd. — Dezelve is wel grootendeels uit de oorspronkelijke talen gemaakt, maar toch hebben zich de Overzetters veelal gerigt, of naar de Hoogduitsche Overzetting van *Piscator*, of naar de oude Nederduitsche vertaling, die tot 1640 in gebruik was, vooral in het N. V. — Zij is getrouw, en daarom ook geheel letterlijk, met behoud van het Oostersche taaleigen, even als dit voorbeeld, behalve door *Piscator*, ook door *Junius* en *Tremellius* was gegeven, waartegen de meer vrije vertaling van *Bucerus* en *Castellio* overstonden. Vlijtig maakten de Overzetters gebruik van die hulpmiddelen, welke hunne leeftijd hun opleverde, als ook van de kritiek (1).

---

en misbruik der Kritiek, in de *Verh. van het Haagsche Genootschap*, 1790. bl. 55 in noot z; ook aangehaald bij Ypey en Dermout, t. a. p. II. aant. bl. 266, aant. 438—442; waarbij men voege: van der Palm, in de *Opdragt* zijner *Bijbelvertaling aan de Synode*, voor het eerste deel te vinden, bl. 25, die zegt, »*dat zij* »*in het bewaren van den oorspronkelijken Bijbelstijl zich onder-* »*scheidt van alle anderen; en ook daarin*, *behalve in meerdere* »*naauwkeurigheid en uitgebreider taalkennis*, *die van* Luther »*te boven gaat; gelijk deze haar wederkeerig in genie en* »*kracht soms overtreft.*" De Hoogleeraar ziet in dezelve: »*de eenige*, »*ware en waardige wijze*, *om de oude Orakelrollen in onze spraak* »*ter lezing te geven.*" — Sterringa heeft (*Anim. phil. s. in Pentat. Praef.*) deze Overzetting vergeleken met andere Overzettingen in den oorspronkelijken tekst. Verg. ook Leusden, *Diss. de nova sacrorum librorum versione Belgica*, in zijn *Philolog. Hebr. mixtus* Diss. X en XI. p. 76 seq. Sibinga t. a. p. bl. 662 volg.

(1) Zie, behalve de aangeh. Schrijvers, Heringa, t. a. p. 55-57.

Deze Bijbelvertaling bleef, sints de helft der 17de eeuw tot op onze dagen, in bestendig gebruik op alle Scholen en in alle Hervormde Kerken, nadat dezelve op nieuw was gezuiverd van ingeslopen druk- en spelfouten (1). Naar dezelve waren alle uitgaven van Nederduitsche Bijbels, die sedert verschenen, ingerigt. Meest waren de drukken van *Ravesteyn*, *Keur* en *Elzevier*, of de *Gorkumsche* drukken, bij *Goetzee*, met de Kantteekeningen, gezocht; terwijl de behoefte aan dezelve telkens vernieuwde drukken in allerlei formaat deed ondernemen, geheel naar de eerste uitgaven, ook in taal en spelling, ingerigt. Het

---

Aanmerkingen op deze Vertaling werden reeds gemaakt door de Reviseurs, SIBELIUS en à RENESSE; welke aanmerkingen, volgens LE LONG, t. a. p. II. 851, bij de apographa berusten. — Voorts S. VAN TILL, *Inl. tot de profet. schrift.*, p. 91. Verg. ook GERDES, *Miscell.* IV. 672.

(1) In 1655 verscheen een *Register van verbeteringen der Drukfouten en Misstellingen, die in den eersten druk van den nieuw overgezetten Bijbel gevonden werden. Tot Amsterd. by P. A. v. Ravestein*, 1655. Hetzelve was vervaardigd op orde van eenige Provinciale Synoden, waarbij de eerste druk werd overgelezen en vergeleken met het Autographon, en met privilegie der Staten Gen. voorzien, om daarvan in de volgende drukken gebruik te maken. De eerste druk der verbeterde Bijbeluitgave verscheen in 1657, bij P. v. Ravesteyn: *volgens kerke-orde verbeterd*, gelijk op den Titel gelezen werd. — Zie over de verschillende drukken van den Nederduitschen Bijbel de historische aanteekeningen bij LE LONG, t. a. p. II. 802—838 en 860—893. Een der *Lemmata*, die bestendig op onze Provinciale Synoden op de lijst der Agenden voorkwamen, was: *Drukfouten in Bijbels en Liturgien*, (*en Psalmboeken*). In de Schriften van *A. Ypey*, *W. C. Ackendijk*, *M. C. van Hall* en *W. de Clerq*, komen belangrijke aanmerkingen voor, omtrent het nut dezer overzetting voor de kennis der Nederduitsche taal.

Nederlandsche Bijbelgenootschap bezigde in onzen tijd deze uitgave in de door haar verspreide Bijbels, gelijk ook eene uitgave te Londen verscheen, door het Engelsche Bijbelgenootschap, vóór de oprigting van het Nederlandsche Bijbelgenootschap (1) (1812) uitgegeven. Laatstelijk begon men ook de uitgave van den zoogenaamden Staten-Bijbel, ingerigt naar de nieuwe spelling (2).

Dit kerkelijk gezag bleef aan de Staten Overzetting bewaard, ook toen latere tijden behoefte deden gevoelen aan eene andere Vertaling, waarin men *gebruik* maakte van de vorderingen, welke taal-, uitleg- en natuurkunde, kennis der Oostersche Poëzij en Geschiedkunde, gemaakt hadden. Zoo verschenen in Nederland de Overzettingen van *Klinkenberg*, *van Vloten* en *van Hamelsveld*, welke laatste het voetspoor van *Dathe* en *Michaëlis* volgende, zijne vertaling meer van haar Oostersch kleed ontdeed, en meer in Westersch taaleigen deed optreden. Doch van een geheel ander standpunt ging de beroemde *van der Palm* uit, die het geheele taaleigen en den schrijfstijl van den Ooster-

---

(1) Biblia, d. i. *de gansche H. Schrifture, vervattende alle de Canonijke Boeken des Ouden en Nieuwen Testaments, — door last* enz. *gedrukt bij Hamblin en Seyfang, Queenstreet, Cheapside. Te Londen* 1812. Op het schutblad van den titel leest men: *gedrukt voor rekening van het Engelsch en Buitenl. Bijbelg. te Londen.* 8°. Dezelve is gansch niet vrij van grove drukfouten.

(2) Bijbel, *of de gansche H. Schrift — op last van de Hoogm. Heeren* enz. — en *volgens besluit van de Synode Nationaal, gehouden te Dordrecht*, 1618 en 1619. *Ingerigt overeenkomstig de thans meest gebruikelijke taal en spelling.* Arnh. en Nijmeg. 1834 in gr. 4°. Deze is in de laatste dagen door andere, ook zoogenaamde Pracht-Bijbels, gevolgd.

ling behield, en een herziene en verbeterde overzetting des Bijbels wenschte te leveren. Zijn voortreffelijke arbeid, geheel voltooid, en door de vertaling der Apocryfe Boeken gevolgd, maakte dan ook, gelijk al zijne schriften, zeldzamen opgang, en verwierf zich meer gezag, dan aan eene andere, buiten de Staten-Overzetting, te beurt viel, doch daar zij *niet tot kerkelijk gebruik* bestemd, en dus door geen kerkelijk gezag gevolgd werd, behoort dezelve niet tot de kerkelijke Boeken.

Bijbelvertalingen,

bij de Walsche, Duitsche en Engelsche Kerken in gebruik.

In de *Fransche en Walsche Kerk* bezigde men gewoonlijk de eerste Fransche vertaling door R. P. Olevianus, met behulp van Kalvijn vervaardigd (1535), en later (1588) door de Geneefsche Theologanten verbeterd, tot kerkelijk gebruik; doch *Maresius* en *Martin* hebben dezelve hier te lande beschaafd (1); terwijl bij de *Hoogduitsche*, *Engelsche* en *Schotsche* Kerken hier te Lande, de gebruikelijke Bijbelvertalingen gebezigd worden.

---

(1) Verg. YPEY, *Gesch. der Chr. Kerk in de* 18 *eeuw.* D. VIII. bl. 705 — en de daaruit overgenomen *Aant.* in YPEY en DERMOUT, t. a. p. II. Aant. 456 bl. 272. — Men leze ook de voorrede: *a tous ceux, qui aiment la Verité de Dieu,* voor de gewone Fransche Kerkbijbels geplaatst, vooral over de verbeteringen door de Theologen van Geneve aangebragt. Zie ook over de Fransche Bijbelvertalingen: *le* NOUVEAU TESTAMENT, *traduit par* BEAUSOBRE en L'ENFANT, Preface, Genev. p. 218—227.

§ 16.

Symbolische Boeken, of Formulieren van eenigheid.

Na den Bijbel en deszelfs vertalingen komen onder de Kerkelijke Geschriften vooral de zoodanigen in aanmerking, die, van den Bijbel afgeleid, en aan denzelven ondergeschikt, de leer des Bijbels, zoo als die door de Kerkgenootschappen beleden wordt, voorgedragen, en, als zoodanig, kerkelijk gezag bekomen hebben. *Symbolische boeken* toch, of *Formulieren van eenigheid,* d. i. zoodanige Geschriften, welke de kenmerkende gevoelens van een Kerkgenootschap voordragen, hebben geen geringen invloed en vaak geen gering gezag bekomen (1).

Vroegere en latere Symbolische boeken.

Waren de H. Schriften voor de eerste Christenen de eenige bron, niet alleen hunner godsdienstige kennis, maar tevens ter beslissing bij verscheidenheid van meening; reeds vroeg bezigde men, daaraan ondergeschikt, tevens de schriften van Apostolische Vaders en Kerkvaders: en de ontstane twisten in de Christelijke Kerk gaven alras *aanleiding tot* het schrijven van *Geloofsbelijdenissen en Formulieren.* — Reeds de Synode van *Nicëa* (325) gaf hiervan eene proeve (2), en de

(1) Zie over het belang der Symbolische schriften onder anderen J. Heringa, *Berigt aang. zeven stellingen betreffende Formulieren van eenigheid*, bl. 19 verv.

(2) *Formula Concilii Nicaeni*, later in de Kerkvergadering te Constantinopel (381) gewijzigd. Zie, behalve Heidegger en anderen, vooral J. C. Suicerus, *Symbolum Nicaeno-Constantin. expositum et ex antiquitate ecclesiastica illustratum.* Utr. 1718. 4°.

geschiedenis der Kerkvergaderingen levert zoo vele Bijdragen tot dezelve. Ook afzonderlijke Godgeleerden of Kerkelijken gaven hunne Geloofsbelijdenissen, of dezelve werden op hunnen naam verdicht (1).

Allengs werd de Kerk gevestigd, en nu kregen deze Formulieren op Synoden *kerkelijk gezag.* Zulks werd eerst te *Nicea* gevestigd. Zoo waren er drie, in de oude Christenkerk geldende, Formulieren, t. w. *de Geloofsartikelen*, of *het Symbolum Apostolorum*, de *Niceesche Geloofsbelijdenis*, en die op den naam van *Athanasius* voorkomt (2). Doch in de Roomsche Kerk had men voorts aan geene andere Formulieren behoefte, wijl de onfeilbare Regter zelf besliste, en immer ter beslissing gereed was.

Bij de Hervorming schenen Formulieren onnoodig, want de Bijbel was voor de Protestanten de eenige kenbron van Godsdienstleer en betrachting, het groote en onfeilbare formulier, waaraan men zich alleen hield, met verwerping van alle menschelijk gezag. — Maar allengs ontstonden andere behoeften onder de Protes-

---

(1) Zie dezelve in MANSI en HARDUINI, *Acta Conciliorum.* De *Symbola*, vóór het Concilie van Nicëa vervaardigd, komen onder anderen ook voor in BINTERIMS, *Epist. de probationis vi, rectoque usu in rebus theologicis per Symbola et antiquae fidei libellos; uti et amplissima Collectio Symbolorum, usque ad s. 8. — P. 1. continet Symbola orthodoxa antenicaenae.* Leipz. 1822.

(2) Cf. VOSSIUS, *Diss.* 3 *de tribus Symbolis.* Amst. 1622. — Over het *Symb. Apostolorum* vooral WITSII, *Exerc. in Symb. Apost.* 1681. — PEARSONII, *Expos.* S. A. 1691. — KRUG, *Historia Symb. Apost.* Lipz. 1706. — Over dat van den Pseudo-ATHANASIUS, de schriften van RIXNER, PAREUS en LAURENTIUS; verg. CLARISSE, *Encyclopaedia Theol.* (ed. 2.) p. 485, 486.

tanten. — Immers eischte de strijd tusschen Catholicisme en Protestantisme, dat de laatste Geloofsbelijdenissen en Verdedigingsschriften opstelden en uitgaven (1), alsmede Leerboeken tot onderwijs voor het volk en tot regelmaat der nieuwe Protestantsche Leeraars. Aldus ontstonden de Catechismus van Luther, Calvyn en anderen, de Augsburgsche en Nederlandsche Geloofsbelijdenissen, nevens zoo vele andere kerkelijke schriften uit de eeuw der Hervorming. — Daarenboven ontstond er verschil van gevoelen onder de Protestanten, en hieruit werden verschillende Kerkgenootschappen geboren, die in leerstukken verschilden. Bij dezelve was er behoefte aan Geloofsbelijdenissen en Symbolen, die derzelver bijzonder gevoelen kenmerkend uitdrukten (2).

Ook deze Geloofsbelijdenissen en Leerboeken kregen alras Symbolisch gezag. Zij werden aangenomen als kerkelijke schriften. Doch dit gezag was alstoen *historisch* en *dogmatisch* (leerstellig). Zij waren *getuigen* der leer, in het Kerkgenootschap beleden, en tevens ten leerstelligen bewijze, hoe de leerstukken, met de H. Schrift strijdig, zijn wederlegd (3).

Maar deze broedergeschillen gaven ook aanleiding,

(1) In dezelve handhaafden en verklaarden zij hun geloof voor den Keizer of de Vorsten (gelijk in de *Augsburgsche* en *Nederl. Geloofsbelijdenis*).

(2) *Formula Concordiae; Canones Dordraceni* e. a. De *Zwitsersche Geloofsbelijdenissen*. De verschillende leervoorstelling door *Zwingli* en *Calvijn* gaf aanleiding tot *verschillende* Symbolische boeken in de Hervormde Kerk.

(3) Zoo leest men in het *Formula Concordiae* (p. 572) — *Sym»bola — non obtinent autoritatem Judicis; haec enim dignitas*

dat de banden naauwer werden toegehaald. Eerst werd de onderteekening der Symbolische Schriften bepaald; zoo ontstonden Symbolische Schriften met kerkelijk gezag bekleed. Allengs vestigde elk Kerkgenootschap zich in naauwer afbakening. En noodwendig ging dus met de vestiging en regeling der afzonderlijke Genootschappen en Kerken de geboorte van Symbolische boeken gepaard; te meer daar de ondervinding na de Hervorming, vroeger en later, leerde, dat een *grooter Kerkgenootschap* zonder Symbolische boeken niet bestaan kon, maar aan dezelve onmisbare behoeften had.

Straks echter werden dezelve door velen als *regelen van geloof* aangemerkt, en daardoor werd in meerdere of mindere mate aan het gezag van den Bijbel, als den eenigen regel van geloof, te kort gedaan. — Dit gaf aanleiding, dat in de 18de Eeuw over het gezag der formulieren onderzocht en getwist werd, en dat, bij de overdrijving van derzelver gebruik door sommigen, anderen tot geheele verwaarloozing en minachting derzelver vervielen. — Meer algemeen waren zij vooral bij de Hervormden aangenomen als: *formulieren van eenigheid*, als uit den Bijbel ontleende Formulieren,

---

»*solis sacris literis debetur, sed duntaxat pro Religione nostra* »*testimonium dicunt, eamque explicant, ac ostendunt, quomodo* »*singulis temporibus sacrae literae in articulis controversis in* »*Ecclesia Dei a Doctoribus, qui tum vixerunt, intellectae ac* »*explicatae fuerunt, et quibus rationibus dogmata, cum sacra* »*scriptura pugnantia, rejecta et condemnata sunt.*" Verg. hiermede de historische bewijzen, hiertoe geleverd door JOHANNSEN, *Allseitige wissenschaftliche und historische Untersuchung der Rechtmässigkeit der Verpflichtung auf die Symbol. Bücher.* Alton. 1833. 268. ff. 317.

ter bevordering van de eenheid in geloof en zeden in het Kerkgenootschap, waar zij golden (1).

Doch ook meerdere verscheidenheid, dan in de Luthersche Kerk (2), bestond in de Hervormde Kerken (3). Zoo wel de verschillende Hervormde Landskerken van Zwitserland, Frankrijk, Engeland en Duitschland, hadden hare bijzondere Formulieren van Eenigheid, als onze Nederlandsche Kerk.

Nederlandsche Hervormde Formulieren.

Immers ook in Nederland ontstonden, tijdens de Her-

(1) Zie over het gezag van Symbolische boeken, behalve *Johannsen*, b. a. — MARTENS, *über die Symbol. Bücher der evang.-luth. Kirche.* Halb. 1830. S. 156-324. — AUGUSTI, *Diss. hist. et literaria de libris Eccl. Reformatae Symbolicis;* obvia in *Corpore librorum symbolicorum, qui in Eccl. Reformatorum auctoritatem publicam obtinuerunt.* Elb. 1827, p. 578 sqq. — C. L. A. YELIN, *Versuch einer hist. litt. Darstellung der Symbolische Schriften.* Nürnb. 1829. — J. HERINGA, *Berigt aang. zeven stellingen, betreffende Formulieren van Eenigheid des geloofs in de Nederl. Herv. Kerk.* Utr. 1834. — P. HOFSTEDE DE GROOT, *Gedachten over de beschuldiging tegen de Leeraars der Nederl. Herv. Kerk.* Groning. 1834. — *Godgel. Bijdr.*, VIII D., 1834, bl. 733, volg. 757 volg. bl. 840 volg. IX. 1835. — *Vrijmoedige gedachten over de zoogen. Formulieren van Eenigheid* (sine loco et anno) — nevens eene gansche menigte van vroegere en latere Schrijvers, zoo wel buitenslands, als in Nederland, aangehaald door CLARISSE, *Encycl. Theol.*, (ed. 2a) p. 495-496.

(2) J. G. WALCH, *Christl. Concordienbuch.* Jena 1750. — J. A. H. TITTMANN, *Libri Symbol. Eccl. Evangelicae.* Meissen. 1827. (ed. 2a). — HASE, *Libr. Symb. Eccl. Luth.* Leipz. 1827, — nevens de Schrijvers over de bijzondere Symbolische boeken, aangehaald bij CLARISSE, *Encycl. Theol.*, p. 486-489 (ed. 2).

(3) AUGUSTI, *Corp. Libr. Symb.* b. a.; — en de Schrijvers, aangehaald bij CLARISSE, *Encycl. Theol.*, p. 489-492.

vorming *de Nederlandsche Geloofsbelijdenis* en de vertaalde *Heidelbergsche Catechismus.* – Deze werden allengs als Formulieren van eenigheid erkend en aangenomen; doch vooral als zoodanig gevestigd op de Dordsche Synode, toen de Remonstrantsche twisten geboorte gaven aan een derde Formulier: *de leerregelen van Dord;* en dit door een *Formulier van onderteekening* werd gehandhaafd (1).

De *Nederlandsche Geloofsbelijdenis* was het eerste der, in onze Kerk aangenomene, Formulieren van eenigheid. Dezelve, in 1559 door Guido de Bres vervaardigd, en goedgekeurd door vele binnen- en buitenlandsche Godgeleerden, moest strekken om de Nederlandsche Hervormden bij het Spaansche Hof te zuiveren van lasteringen, vooral ten einde men hen niet zou verwarren met de muitende Wederdoopers. In het Waalsch opgesteld, en gedrukt in 1562, werd zij ten zelfden jare in het Nederduitsch vertaald (2).

---

(1) Verg. Ens, *over de publieke schriften rakende de leer en dienst der Nederd. Kerken van de Vereenigde Nederlanden.* Utr. 1733. — Daarenboven was in de *Classis van Walcheren*, ten jare 1694, een vierde Formulier aangenomen, *de Walchersche Artikelen* genaamd, welker onderteekening aan alle Leeraren in die Classe was opgelegd. Zie Brahé, *Aanm. over de 5 Walchersche Artikelen, welke benevens de gewone formulieren van eenigheid in de Classis worden onderteekend;* twisten over dezelve ontstonden met v. d. Sloot en Boddaert; verg. ook *Godgel. Bijdr.*, 1834, bl. 757 volg. In de Waalsche Kerk van Nederland had men alleen de *Nederlandsche Geloofsbelijdenis* en *de Leerregelen van Dord.*

(2) *Guido de Bres* was Pred. te Rijssel en Valenciennes. — Onder de Buitenlandsche Godgeleerden, die haar goedkeurden, wa-

De *Heidelbergsche Catechismus*, op last van den Keurvorst, *Fredrik van de Paltz*, vooral door *Zachar. Ursinus*, in 1562, opgesteld, en uitgegeven in 1563, werd ten zelfden jare, zoo men meent door *P. Datheen*, in het Nederduitsch vertaald. Reeds dadelijk werd dit Onderwijsboek door Datheen achter zijne Psalmberijming gevoegd, en later werd het achter de nieuwe Nederduitsche overzettingen des Bijbels gedrukt (1).

Deze beide geschriften, aldus in onze Kerk ingevoerd, ontvingen later ook kerkelijk gezag, en werden *de eerste Formulieren van eenigheid onzer Hervormde Kerk.* Zij verkregen dit karakter op de eerste Synoden, alwaar onze Kerk werd gevestigd. Op de Synode te Antwerpen

---

ren vooral *Saravia* en *Kalvijn*, welke laatste echter aanraadde voor alsnog zich te blijven bedienen van de Belijdenis der Fransche Kerken. Zie den *Brief*, in 1562 bij de overzending der Belijdenis aan den Koning en aan de Staten gevoegd. — Later werd dezelve nagezien door de Emdensche en Nederd. Predikanten in Londen, zoo wel als in Nederland; zie Schoock, *de bonis ecclesiasticis*, p. 519-522. — *Epistola Saraviae ad Utenbog.*, obvia in *Epist. eccles. et theol.*, p. 294, 295. — Verg. Ypey en Dermout, t. a. p. I. 444 volg. — Rotterdam, *Hist. Berigt nopens de Nederl. Geloofsbelijdenis.* — Te Water, *Tweede Eeuwgetijde der Belijdenis der Gereform. Kerken van Nederland.* — Bekker, *Verkl. der Geloofsbelijdenis.*

(1) Verg. onder vele andere schriften vooral H. S. van Alphen, *Letterk. Geschied. van den Heidelbergschen Cathechismus*, vertaald in het Nederd., Gork. 1805. — Schoock, l. l., p. 522 sqq. en Ypey en Dermout, t. a. p. I. 455 verv. — J. C. W. Augusti, *Hist. Krit. Einl. in die beide Haupt-Catechismen der Evangel. Kirche*, Elb. 1824, in het Nederd. vertaald en uitgegeven. Groningen 1830.

(1566) (1), toen men het Kerkgenootschap wilde oprigten, werd de Geloofsbelijdenis als Formulier van eenigheid erkend, om eenstemmigheid te bevorderen, zoo wel in de leerwijze der Leeraren, als in de belijdenis, door de Leden af te leggen. — Gelijk reeds vroeger de Edelen, zoo schijnen ook nu de Leden der Synode deze Belijdenis aldaar onderteekend te hebben (2); zij werd later achter de Kerkschriften gevoegd bij de Nederduitsche uitgaven des Bijbels (3). — Te *Wezel* (1568), bij het leggen der grondslagen onzer Kerk, eischte men niet meer, gelijk te Antwerpen, alleen een blijk van goedkeuring; maar men wilde de Leeraren verbinden aan de leer, vervat in de Belijdenis, gelijk ook in den Catechismus, en daardoor de Gemeenten waarborgen, dat geene andere Leeraars optraden, dan wier onderwijs met de leer der Kerk overeenkwam; hetgeen vooral in die dagen, toen Catholicisme en Protestantisme nog veelal gemengd waren, en Priesters overgingen als Hervormde Leeraren, noodzakelijk was. Men deed zulks door eene *mondelijke* verklaring (4). — Iets verder ging men te *Embden* (1571), alwaar wij het eerste voorbeeld aantreffen van *ver-*

(1) Aldaar had men haar op nieuw overzien, welke revisie te onregt door *Wtenbogaart* is ontkend. Zie TE WATER, t. a. p., bl. 66.

(2) VOETIUS, *Pol. Eccl.*, III. 1. Tr. I. p. 32.

(3) Eerst in 1617 werd zij achter *Wtenhove's* Vertaling des N. T., en daarna achter de gewone vertalingen, gevoegd.

(4) »*Daarna sal men hem (den Leeraar) afvragen, of hij in* »*alles overeenkomt met die leere, welke in de Kerk openbaarlijk* »*wordt onderhouden, en vervat is in de Belijdenisse... gelijk* »*ook in den Catechismus.*" *Kerkorde van Wezel*, II. 2. Art. 8, in *Kerkel. Handb.*, bl. 10, 11.

pligte onderteekening door alle, ook aankomende, Leeraren, ter bevordering van eenstemmigheid in de leer, doch eveneens van onderteekening der belijdenis van de Fransche Kerken, ten bewijze der eenigheid met dezelven (1). Deze bepaling werd, meer in het algemeen, op de Synode van *Dord* (1574) herhaald, doch met verwijzing op den Bijbel, als de eenige kenbron der leer (2), en aldaar vier jaren later (1578) niet alleen aan de Dienaren des Woords en de Professoren der Theologie opgelegd, maar ook wenschelijk geacht voor de Ouderlingen (3); gelijk te Middelburg (1581) de bepaling van 1578 herhaald werd en uitgebreid

(1) »*Om die eendragtigheid in de leer tusschen de Nederland*»*sche Kerken te bewijzen, heeft het den Broederen goed gedacht,* »*de belijding des geloofs der Nederl. Kerken te onderschrijven;* »*insgelijks* (opmerkelijk voorzeker!) *ook de belijdinge der Kerken* »*in Frankrijk te onderteekenen, om daarmede haar verbindinge* »*en eenigheid met dezelver Francoischer Kerken te betuygen, ze*»*kerlijk vertrouwende dat de Dienaren derzelver Francoiser Ker*»*ken ook op haar zijde de belydenisse des Geloofs der Nederland*»*sche Kerken, tot getuygenisse der onderlinge eendragtigheyt,* »*onderschrijven sullen.*" *Kerkorde der Synode van Embden*, Art. 2. Men liet zulks (Art. 3) den Broederen in Frankrijk aankondigen, en vermaande de Nederlandsche Kerken-Dienaren, die in die Synode niet waren, daarin mede te bewilligen, gelijk ook allen, die voortaan in dienst zouden treden. (Art. 4). Zie *Kerkel. Handb.*, 44, 45.

(2) *Kerkorde van Dord*, 1574, Art. 14: »*De Dienaars — zal* »*men de Confessie en Artykelen doen onderschrijven* (bij het »Examen)." — Bij derzelver bevestiging in de dienst zal men hen ondervragen: »*of zij de H. Bijbelsche Schrift houden het Woord* »*Gods en de eenige volmaakte leere der Godzaligheyt te wezen,* »*welke sommierlijk in den Catechismus begrepen is.*" Art. 25. Hier dus werden dezelve van gelijke kracht gerekend.

(3) *Kerkorde van Dord* (1578), Art. 53, verg. 50.

tot de Ouderlingen en Diakenen, en raadzaam geoordeeld voor de overige personen (1). Hier dus zien wij, hoezeer allengs de Hervormde Kerkleer indrong in het geheele burgerlijke leven. — Ook door de Waalsche Predikanten is zulks, na de Antwerpsche Synode (1582), gedaan (2).

Tot dusverre dus hield men zich, wat de *onderteekening* betreft, aan één Formulier, de Geloofsbelijdenis (1568–1581), waarmede men den Catechismus overeenkomstig achtte; een bewijs, dat men niet angstvallig op elke ontwikkeling der leer, maar meer in het algemeen op de voornaamste leerstukken doelde (3). — Maar allengs versterkte men dien band. Men ging reeds een stap verder op de Kalvinistische Synode van 1586, toen men of schorsing, of afzetting van dienst voor Leeraars, die de onderteekening weigerden, bepaalde (4). Intusschen werd ook hier alleen van de Geloofsbelijdenis gehandeld, en aan Schoolmeesters zelfs vrijgelaten, of deze, of den Catechismus, te onderteekenen (5).

---

(1) *Kerkorde van Middelb.*, 1581. Art. 37.

(2) YPEY en DERMOUT, t. a. p. I. 451.

(3) Dit blijkt te meer daaruit, dat men ook de Geloofsbelijdenis der Kerken van Frankrijk te Embden liet onderteekenen. Men wilde dus eene Gereformeerde Belijdenis, zonder angstvallig alles, wat daarin voorkwam, te wikken.

(4) De *Dienaars des Woords* enz. — »*die zulks sullen refuseren, sullen de facto van haren dienst bij den Kerkenraad ofte de Classe opgeschorst worden, ter tijdt toe zij haar daarin geheelijken verklaart zullen hebben, en indien zij opstinatelijken in weygeringen blijven, sullen zij van haren dienst geheelijken afgestelt worden.*" *Kerkorde van 's Hage.* 1586. Art. 47.

(5) Ald. Art. 48.

Wat echter op de algemeene Vaderlandsche Synoden niet geschiedde, werd allengs, zoo het schijnt, op de Provinciale Synoden ingevoerd; t. w. dat men, in de plaats van een, twee Formulieren ter onderteekening voorschreef, t. w. Belijdenis en Catechismus (1); en deze langzamerhand in zwang geraakte Provinciaal-Synodale instelling werd niet alleen als eene algemeene bepaling vastgesteld op de Nationale Synode van Dord (1618, 1619), maar aldaar werd bij deze twee Formulieren ook een derde, slechts eenige toen betwistte Leerstukken rakende, gevoegd, t. w. de *leerregelen van Dord.* Want, nadat de twisten tusschen de Remonstranten en Contra-Remonstranten waren beslist door veroordeeling van de leer der Remonstranten, werden de punten en artikelen der betwistte leer nu vastgesteld in vijf *Canones* of *Leerregelen*, als zoo vele *Oordeelvellingen*

(1) Zoo werd, b. v. op de *Provinciale Synode te Gouda* 1601, (Art. 27) bepaald: »*dat alle Predikanten komende uit het Sticht* »*van Utrecht en in onze Kerken* (Zuid-Holland) *beroepen, de Ge-* »*loofsbelijdenis en den Heidelbergschen Catechismus, als overeen-* »*komstig Gods Woord zullen verklaren aan te nemen;*" — te *Dord* »(1608): *tegen weigerende om die beide te onderteekenen, zal men* »*kerkelijk procederen.*" In 1610 werd zulks voor *Zeeland* bepaald en een formulier daarvan vervaardigd, dat in gebruik bleef tot 1620; in *Drenthe* in 1602, *Vriesland* in 1616, zie Ypey en Dermout, t. a. p. I. 460 volg., die melden, dat zij in Groningen en de Ommelanden sedert 1595 werden voorgeschreven. — Doch in een MS. der *Acta Synod. Prov. Urbis Groningae et Omlandiae*, dat onder mij berust, wordt in de Acten van de eerste Groningsche Synode in 1595 hiervan geen melding gemaakt, even min als in het *Repertorium Synod. Groning.*, maar verwezen naar de Synode van 1613. — In het *Synod. Handb. van Utrecht* komt voor 1619 niets voor van zoodanige onderteekening.

(*Judicia*), door de Dordsche Godgeleerden over die leer uitgebragt. Deze leerregelen waren opgesteld door eene Commissie en ter Synode goedgekeurd (1). — Die besluiten werden door de Staten der onderscheidene Provinciën goedgekeurd, Vriesland uitgezonderd, alwaar de Kerkelijken zulks wel beproefden, maar de invloed van den Staat de aanneming weerde (2). — Achter de Kerkschriften zijn deze *Canones Dordraceni* nimmer gevoegd, maar wel afzonderlijk uitgegeven (3).

Er is dus te onderscheiden tusschen de tijdperken, waarin deze Formulieren ontstonden. — In het algemeen valt op te merken, dat dezelve nimmer door kerkelijk gezag, als *regelen des geloofs* (4) zijn aangenomen. Zij behelsden alleen de uitdrukking van het geloof, waarin de Hervormden gemeenschappelijk overeenstemden. Zij waren eerst Belijdenissen, Bekentenissen

(1) Deze Commissie bestond, behalve den President en de Assessores, uit de Synodale Leden: *Georgius*, *Bisschop van Laudaf*, uit Groot-Brittannië; *Abrah. Schultetus*, uit den Paltz; *Joh. Deodatus*, uit Geneve; *Joh. Polyander*, Hoogl. te Leyden; *Ant. Walaeus*, Hoogl. te Middelburg en *Jac. Trigland*, Pred. te Amsterdam. De leerregelen werden v. 25 Maart tot 16 April 1619 opgemaakt. Toen werden zij door de meerderheid aangenomen, schoon niet in den geest van sommige der ijverigste Calvinisten.

(2) Zie YPEY en DERMOUT, t. a. p. II. 242 en de aanteek., en HERINGA, *Berigt*, b. a. 59-62 en VAN DER KEMP, *de eere der Nederl. Herv. Kerk gehandhaafd.* III. 307.

(3) Zie deze *Canones* in de *Acta Syn. Dordr.*, sess. 136. Vele uitgaven zijn deze gevolgd, zoo wel Latijnsche, als vertaalde Nederduitsche; van *G. Kuypers*, *W. van Irhoven*, *J. Amersfoordt*; en ook in onze dagen ontbreekt het niet aan uitgaven derzelve.

(4) HERINGA, *Berigt*, b. a. bl. 31 volg. — HOFSTEDE DE GROOT, t. a. p. bl. 43 verv.

en Leerboeken, en werden eerst later Formulieren van eenigheid. Om over die overeenstemming te kunnen oordeelen, werden zij op de Dordsche Synode (1608) gerevideerd, en eerst vastgesteld, nadat men die Leer bijbelsch bevonden had (1). Men bleef de H. Schrift als de eenige kenbron van Godsdienstleer erkennen, waarmede geene menschelijke schriften in vergelijking mogten gebragt worden (2).

Formulier van onderteekening.

Ten naauwste was echter de trapswijze toegenomen verbindtenis aan de Formulieren verbonden aan het zich ontwikkelend denkbeeld van *kerk*, *gevestigde kerk*, *heerschende kerk*. Was de Kerk gevestigd, men rekende zich in gemoede verpligt haar te handhaven, en met haar de leer der Kerk, die mede gevestigd was, en daartoe alle maatregelen te nemen; want, zeide men, met de leer valt de Kerk, met de Kerk de ware religie. — Daarenboven in alle Protestantsche landen onderscheidden zich de Kerkgenootschappen door Symbolische boeken, en zulks was behoefte in die dagen, ook voor Nederland. Daar nu daarbij de denkbeelden omtrent het gewigt en gezag der Formulieren, in overeenstemming met de denkbeelden in andere Protestantsche landen, zich allengs in onze Kerk ontwikkelden, en geheel gevestigd werden op de Dordsche Synode, werd, »om in deze onderteekening sommiger

(1) *Hand. der Synode van Dord*, Litt. 144-147. bl. 345 volg.

(2) Dit schreef men niet alleen in 1559 in de *Geloofsbelijdenis*, Art. 7, maar van dit beginsel ging de Dordsche Synode uit.

»verkeerde uitvlugten voor te komen," een *Formulier van onderteekening* gesteld, gewijzigd voor verschillende betrekkingen; doch waarvan alleen dat voor Predikanten hier in aanmerking komt (1).

Dit *Formulier van onderteekening* bevat eene plegtige verklaring van hartelijk geloof, »dat alle artike-»len en stukken der leer, in de Belijdenis en Cate-»chismus der Nederlandsche Gereformeerde Kerken »begrepen; mitsgaders de verklaring over eenige pun-»ten der voorzeide Leer, in de Nationale Synode, »A°. 1619 te Dordrecht gedaan, in alles met Gods »Woord overeenkomen (2)."

Het gold dus bij de onderteekening, niet slechts *één* formulier, gelijk vroeger, maar drie, met name genoemd; niet maar de *hoofdzaken* der leer, maar *alle* de artikelen en stukken der leer; en daaronder ook de Dordsche leerregelen. Het bevatte de verklaring, dat die *allen* met Gods Woord overeenkomen. Zoo werd dan Gods Woord ook hier als kenbron voorgesteld, doch tevens eene verklaring afgelegd omtrent den inhoud der Formulieren, als met Gods Woord overeenkomende. En wel: *in alles.* — Wat zegt dit? Het is, naar ons inzien, buiten twijfel, dat de bedoeling der Synode was, deze verpligting zoo streng mogelijk, behoudens het Protestantsche beginsel van vrij

(1) Dit Formulier van onderteekening is welligt nagevolgd van het *Geldersche Formulier*, zie *Godgel. Bijdragen*, b. a. 1834. V. 732. Zie hetzelve in de *Post-Acta Syn. Dord.*, sess. 162, 164, d. 16, 18 Mei 1619.

(2) Zie *Post-Acta der Dordsche Synode*, sess. 164, te vinden in het *Kerkel. Plakaatb.*, I. 129, 130. — *Kerk. Handb.*, bl. 257, 258.

onderzoek (1), te maken. Daartoe die uitdrukking: *in alles;* gelijk zij zelve schreven: *om veler uitvlugten voor te komen* (2). De Leerstukken hielden zij *in alles* streng vol. Daardoor zou nu, nadat eenmaal de Remonstrantsche leer verworpen was, gelegenheid gegeven worden om de Kerk zuiver te houden en de zuivere leer te handhaven.

Maar ofschoon zij door *alles* voorzeker alle hoofdzaken, en ook leeringen van minder belang, begrepen, zoo werden hierin echter door hen geenszins begrepen noch de bewijsplaatsen, noch de wijze van spreken. Dit blijkt uit de beraadslagingen der Synode, de revisie dezer boeken, de getuigenis van Voetius en andere handelingen (3).

---

(1) Hofstede de Groot, t. a. p., bl. 21, 50 volg.

(2) Zie dit, ook door vergelijking met het Geldersche Formulier, aangetoond in de *Godgel. Bijdr.*, t. a. p., bl. 740 en 735.

(3) Ofschoon de waardering van leeringen van meerder en minder belang toen en later aanmerkelijk zal verschild hebben, werd zulks voorzeker op de Synode zoo streng bepaald, om zich de gelegenheid te verschaffen, de »ware religie," zoo zij meende, te handhaven. Men moet echter buiten twijfel onderscheid maken tusschen de *bedoeling der Synode zelve bij het opmaken van dit Formulier*, en het *gebruik*, dat al dadelijk van hetzelve gemaakt is, *na het scheiden der Vergadering*, en later door de Synodale Leden en andere Godgeleerden. De Synode bedoelde wel eene strenge handhaving der »zuivere" leer. Maar in de *praktijk* bleek het al dadelijk, dat men zich, ook bij strenge handhaving *dier leer*, hier en daar eenige afwijking *moest* veroorloven, in de *ontwikkeling*, vooral in de *voordragt dier leer.* — Ook de Synode zelve gedoogde wel eenige afwijking, maar alleen in hetgeen zij onverschillig rekende; gelijk zij zoo b. v. de door *Bogerman* aangeraden verandering ongeraden oordeelde, als eene kleinere afwijking, zie *Godg. Bijdr.*, t. a. p. bl. 744. Vooral bleek

Bij deze *verklaring* was eene *belofte* of *verbindtenis* »gevoegd, waarbij men zich verbond, »om die leer »naarstiglijk te zullen leeren, alle dwalingen daartegen »te wederleggen, tegen te spreken en te weren; — »opkomende twijfelingen daaromtrent niet te verbrei- »den, maar ter bekwamer plaatse te openbaren — en »zich aan het oordeel van Kerkeraad, Classe, of Sy- »node te zullen onderwerpen, en steeds bereid te zul- »len zijn aan dezelve verklaring te geven van zijn »gevoelen over eenigen artikel der Formulieren, be- »houdens regt van appel."

Deze belofte of verbindtenis *was streng*. Maar zij

---

dit uit de *Revisie* der Formulieren op de Synode, welke plaats had *na* het arresteren van dit Formulier. (sess. 171, verg. HERINGA, t. a. p. bl. 67). — Ook de beraadslagingen der Synode toonden duidelijk, dat zij over bewijsplaatsen, of wijze van spreken verschillend dachten; (zie HERINGA, t. a. p. bl. 63 verv. en de daar aangevoerde bewijzen), en niet allen hetzelfde gewigt aan dezelve hechteden, schoon zij het eens waren in de hoofdzaak dier leeringen. De *revisie* toch bestond alleen in een onderzoek naar de *leerstukken*, in de Confessie begrepen. Duidelijk werd daarom verklaard, »dat zij oordeelden, dat in deze Confessie geen *leerstuk* begrepen »was, hetwelk met de waarheden in de H. Schrift was strijdende; »maar ter contrarie, dat alles met dezelve waarheid en met de »Confessiën van andere Gereformeerde Kerken was overeenkomen- »de." Zie *Hand. der Dord. Synode*, sess. 146. bl. 346. Wie ziet niet, dat hier alleen van *leerstukken*, niet van *redenering*, *spreekwijzen* of *bewijsplaatsen* gesproken wordt? De *methode* van spreken werd daarenboven eerst nagezien, nadat de verklaring gearresteerd was. Dit onderscheid leert ook VOETIUS duidelijk, *Pol. Eccl.*, P. IV. p. 19, 52-74 en 372, 776. — De Bijbelvertalers hebben dit mede aangetoond; zie HERINGA, *Berigt*, a. bl. 71, 88 en de daar aangevoerde bewijzen; ook de juiste opmerking van den Hoogl. G. BONNET, ald. bl. 86.

is geheel te verklaren uit den oogenblik, waarin zij werd opgesteld. Men had de »regtzinnige" leer gehandhaafd, en daarbij ondervonden, hoezeer deze »dwalingen" onze Kerk hadden geschokt. Het oogenblik scheen nu daar, om voortaan de Kerk te bewaren voor die onrust. Men *meende* zulks te kunnen doen door eene belofte, zoo streng mogelijk, ten einde alle uitvlugt af te snijden. — Men handhaafde het Protestantsche beginsel: *vrijheid van geweten en onderzoek;* maar verleende daarom nog geene *vrijheid van onderwijs*. Immers niet, gelijk in de Roomsche Kerk, eindigde men dit Formulier met den vloek uit te spreken over hen, die anders oordeelden of anders geloofden. Het gold hier alleen hen, die onderwijs gaven. Voor de *leden* der Gemeente werd hierbij niets bepaald. Voor allen werd *vrijheid van denken* bewaard. Maar eenigermate werd de godsdienstige vrijheid beperkt voor *Leeraars;* niet echter om hen te stremmen in die vrijheid, waarop zij als Protestanten aanspraak maakten. Maar de Hervormde Kerk had nu *hare leer* gevestigd. Geene andere wilde zij onderwezen hebben in haren boezem. Daarom oefende het Kerkgenootschap eischen en regten op allen, die onderwijs gaven (1). Gelijk men geen gezag van menschelijke schriften kende, zoo wilde men ook alle ontijdige verbreiding van dwalingen, en daardoor ontstane onrust in de Gemeenten, tegen gaan. Daarom

(1) Dat men dit *in de uitvoering* ook betrekkelijk maakte op mondelijk en schriftelijk *onderwijs* van hen, die geene Leeraren waren, blijkt onder anderen uit de *Synodale Handel. in de zaak der Remonstranten,* in het *Archief voor Kerkel. Gesch.*, VII Dl.

opende men den weg voor bezwaren, door dezelve ter bekwamer plaatse te doen opperen, en wel, volgens de toen heerschende begrippen, in kerkelijke Vergaderingen.

Maar, wat de Dordsche Synode voorzag, is gebeurd. Zij begreep, dat men in volgende tijden niet altijd eveneens over alle leerstukken denken zoude, en dat de vrijheid van onderzoek dus niet mogt worden belet door deze Formulieren. Zij bedoelde geenszins door deze verklaring de Hervormde Kerk in volgende dagen te binden. De vrijheid, waarvan zij zich zelf bediend had, wilde zij ook aan de *Hervormde Kerk* vervolgens overlaten, maar aan deze alleen, niet aan afzonderlijke *Leeraars*, zoo lang zij onderwijs gaven. Daarom lag het in haar plan, dat telken drie jaren, op de Nationale Synoden, deze Formulieren zouden worden gerevideerd, gelijk zij zelve dit regt had uitgeoefend. Door dit middel zou de Kerk ten allen tijde gelegenheid gehad hebben hare meening uit te spreken. — Maar die bedoeling werd niet bereikt. De Nationale Synode vergaderde niet meer, en daarbij bleef ook de revisie der Formulieren uit. Zij bleven dus onveranderd, en kregen daardoor het aanzien van onveranderlijkheid, ja, werden door sommigen als *Regelen van geloof* aangezien. — En het gevolg hiervan bleef niet uit. Reeds dadelijk weken Leden der Dordsche Synode af, niet van de leerstukken, maar van verklaringen, uitleggingen, gevoelens, als die op de leerstukken zulken invloed hebben (1). Vooral toen

(1) Zie HERINGA, *Berigt*, t. a. p. bl. 51 volg. De bewijzen van

later een geest van onderzoek was opgewekt, en de godgeleerde wetenschappen voortgangen maakten, week men niet zelden af van de bepalingen, te Dord vastgesteld, blijkens de leerstellige en kerkelijke twisten, in onze Kerk ontstaan (1).

En echter deed dit Formulier geene geringe uitwerking; want voor velen was het een band, die hen terughield van de uitersten. Over het algemeen gevoelde men zich te moeten houden aan deze leer. Maar allengs kwam in gebruik, dat men *facto* afweek van de strenge verklaring des formuliers; vervolgens dat men eene ruimer verklaring aan dezelve gaf (2); ja! dat men hierop steunende, soms zich weinig meer om hetzelve bekreunde; en eindelijk, dat men niet zelden onnadenkend teekende. — Zoo was in allen gevalle de kracht dier verbindtenis gebroken. Dezelve bestond slechts stoffelijk, zonder zedelijke werking; alleen in die mate, dat men dezelve bij tijd en wijle bezigen kon; maar de strenge toepassing lag niet meer in den geest des tijds.

Formulier van 1816.

Aan dezen toestand moest hulpe geboden worden.

---

afwijking in leerstukken is wel een bewijs, hoe men dit Formulier heeft *gebezigd*, maar geenszins wat er door te *verstaan* zij in den geest der Synode.

(1) Verg. Hofstede de Groot, t. a. p. bl. 59 volg. — *Godgel. Bijdragen*, t. a. p. bl. 843 volg.

(2) Heringa, *Berigt*, t. a. p. bl. 88: »dat zij instemden in al »de hoofdstukken der leer, bijzonder in die, door welker belijde»nis onze Gemeenten van andere Christelijke Genootschappen on»derscheiden werden

Dat deed de Synode van 1816. Deze vond de geheele vroegere kerkelijke inrigting en het kerkelijk bestuur verlamd, vervallen, zonder verband. Hare taak was het alles te regelen, op den voet van het Algemeen Reglement. Daartoe behoorde ook, dat zij een nieuw Formulier ter onderteekening vaststelde (1), en daardoor het Dordsche (1618) tevens afschafte. Waartoe dit? Omdat *al* de synodale Leden *eenstemmig* de overtuiging deelden, dat men in den tegenwoordigen toestand der Kerk het Dordsche verbindtenis-formulier niet langer kon aanhouden, daar hetzelve, als te veel eischende, niets konde daarstellen, en dat men dus behoefte had aan een Formulier, waarin de pligten der Leeraren werden voorgesteld, en waartoe men zich behoorlijk verbinden kon.

Doch dit Formulier was van geheel anderen aard en van ruimeren omvang, dan het Dordsche. Dit laatste gold *alleen* de *handhaving* der zuivere leer, en droeg geheel den stempel van tijden, waarin twisten de Kerk beroerden. Het nieuwe Formulier, in rustiger tijd opgesteld, toen zoodanige twisten verre af schenen, bepaalt zich niet alleen tot de Leer en leerstrijdigheid, maar het bevat eene verklaring en belofte nopens de geheele ambtsbediening van den Leeraar, en omvat dus leer, wandel en ambtspligten. — In de verklaring nu omtrent de leer komt ook eene zinsnede voor omtrent de Formulieren van eenigheid (2), die te kennen gaf, hoedanig de Synode omtrent dezelve

(1) Zie dit boven door ons opgegeven, II. bl. 30.

(2) »Dat wij de leer, welke overeenkomstig Gods H. Woord, »*in de aangenomene Formulieren van eenigheid*

dacht. Te weten, door deze verklaring werd Gods Woord als het hoogste gezag, als de regelmaat en eenige kenbron der leer voorgesteld, — en, daaraan ondergeschikt, het bestaan van Formulieren van eenigheid der Nederlandsche Hervormde Kerk erkend, — de in de Nederlandsche Hervormde Kerk aangenomene Formulieren gehandhaafd — en onze aangenomene Formulieren, als *in het algemeen* overeenkomstig met Gods Woord, aangeduid (1).

»der Nederlandsche Hervormde Kerk is vervat, ter goeder trouw »aannemen en hartelijk gelooven."

(1) Het is, gelijk in de Synode te Dord, 1574, gezegd werd: »*de leer van Gods Woord, die* SUMMIERLIJK *in den Catechismus* »*begrepen is.*" Art. 25. — Aan dit woord onzer Vaderen houden wij ons liefst, om den geest uit te drukken van deze Verklaring.

Veel toch is er — ook in deze dagen — getwist over den zin van dit Formulier, met betrekking tot de Formulieren van eenigheid. Men heeft de ongelukkige, tot velerlei twisten aanleiding gevende, terminologie van *quia* en *quatenus*, van SEMLER af tot op onze dagen afgedaald, en in buitenlandsche Kerken gedreven, (zie b. v. SEMLER *App. ad libr. symb.* p. 13 en JOHANNSEN, *Untersuchung der Rechtmäss.* u. s. w., a. a. O. p. 19 ff.) ook op onzen vaderlandschen bodem verplant. Dat toch Symbolische boeken alleen *in zoover* gelden mogen, als zij met de leer des Bijbels overeenkomen, behoort tot die grondbeginselen, van welke geen Protestant mag afwijken, en is buiten eenigen twijfel de eenparige overtuiging van al de Leden der Synode van 1816 geweest. Dit grondbeginsel staat ook hier vast. — Maar het geldt hier eene andere vraag, over welke verschillend gedacht wordt, t. w. of men bij de onderteekening dier verklaring de Formulieren van Eenigheid erkent *als zijnde* overeenkomstig de leer des Bijbels, dán wel alleen *in zoover* zij overeenkomstig zijn, of met dezelven overeenstemmen. Intusschen loopen, naar mijn inzien, de voorstanders van beide gevoelens niet zoo geheel verre uiteen, als wel schijnen kon; althans

Dit — en niet meer — heeft, naar mijne overtuiging, de Synode van 1816 willen uitdrukken. Als zoodanig komt hetzelve ons voor, een blijk te zijn der wijze gematigdheid dier Synode; als een gelukkig red-

zij, die dezelve niet in uitersten drijven, waartoe toch het grooter gedeelte nog niet geneigd, ja! waarvan het veeleer afkeerig is.

Immers, wie meent, dat hier verklaard wordt, dat de leer, in de Formulieren vervat, in alles overeenkomstig is met Gods Woord, ook in de ontwikkeling der leerstukken, betoogtrant, bewijsplaatsen en spreekwijzen, houdt een gevoelen vast, zoo onredelijk en onevangelisch, als in strijd met den voortgang der godgeleerde wetenschap. Dit strenge *quia* is onverdedigbaar. — Maar evenzeer het onbepaalde *quatenus*, (indien onze eeuw dan toch duidelijkheidshalve deze ongelukkige woorden behoeft,) waarbij men te kennen geeft, dat men de leer, in de Formulieren vervat, aanneemt, in zoover zij, naar ieders subjectief oordeel, met Gods Woord overeenkomt. — Deze verklaring, die *niets* beduidt, voegde, als zijnde eene loutere formaliteit, als een holle klank, geenszins in eene plegtige belofte. Gelijk het strenge *quia* te veel eischt, eischt het onbeperkte *quatenus* te weinig! Een gematigd *quia* zal wel met een gematigd *quatenus* bijna geheel overeenstemmen. Gematigde Godgeleerden zullen wel daarin grootelijks elkander ontmoeten. Want wij moeten hen uitzonderen, die zouden meenen, dat de Symbolische boeken in onze Kerk zijn *afgeschaft.*

Het geldt hier toch minder de vraag, wat de *eerste* ontwerpers dier verklaring daarmede bedoeld hebben; of wat er door bedoeld zij, toen eene Concept-verklaring aan de Synode werd *ingeleverd;* maar alleen, wat door de verklaring, zoo als zij door de Synode van 1816 is opgemaakt, en door die van 1831 is bevestigd, in haren geest moet worden verstaan, en hoe dezelve kan worden uitgelegd. Voor *mijne* overtuiging is dit niet twijfelachtig. Dat toch de Synode van 1816 *eenstemmig* Gods Woord als de eenige kenbron der waarheid en regel des geloofs op den voorgrond stelde; — dat zij daaraan ondergeschikt hield het gezag van Formulieren; — dat zij desniettemin de aangenomene Formulieren van eenigheid der Nederl. Hervormde Kerk erkende, zonder toen over het *quia* of

middel voor onze, toen bijna ontbonden, Hervormde Kerk, in welke nu het *bestaan* van de aangenomen Formulieren werd gehandhaafd en verzekerd. Uit dit oogpunt meenden ook reeds bejaarde, veruitziende en

---

quatenus te willen twisten, is, dunkt mij, ontwijfelbaar; ook uit de deliberatien der Synode op dit punt. In het Ontwerp van Reglement, aan de Synode aangeboden, stond alleenlijk: *de leer, vervat in de Formulieren van eenigheid;* dus geheel onbepaald. De Synode voegde er bij: *de aangenomene Formulieren van eenigheid der Nederlandsche Hervormde Kerk*, vermijdende hierdoor de twistvraag over de Dordsche Leerregelen, welke niet in de geheele Nederl. Kerk waren aangenomen, en over de Walchersche Artikelen. Ik weet, dat, althans bij de meerderheid, door deze uitdrukking bedoeld werd: de Formulieren, die *aangenomen* waren, te handhaven. Dit was het groote punt, waarop het toen aankwam. Dit meende men toen beslist. Zoodanig achtte men den zin dezer periode.

Wat nu de vraag aanbelangt: in hoever Formulieren gehandhaafd werden? Ik antwoorde: in zoover zij in een Protestantsch Kerkgenootschap behooren te gelden; (zie Heringa, *Berigt*, bl. 19, volg.). De natuurlijke verklaring dezer periode komt mij nog altijd voor: de leer, *welke als zijnde in het algemeen overeenkomstig Gods H. Woord.* Hiertoe leidt mij *en* de geest der Vergadering, die, naar mijne overtuiging, over het algemeen zoo gestemd was en geenszins geneigd den band der Formulieren zoo streng als vroeger aan te binden, noch ook denzelven geheel te ontbinden; — *en* het verband der woorden, daar anders de geheele verklaring omtrent Formulieren beter ware uitgelaten; — *en* de natuurlijke verklaring, welke *overeenkomstig* verklaart: *in overeenkomst*, *in overeenstemming*, d. i. welke in overeenstemming is met Gods Woord, — en het spraakgebruik, ook kerkelijk gewettigd. Zoo verbond de Synode van Gouda van 1601 de Leeraren, te verklaren, *dat men de Geloofsbelijdenis en de Heidelbergsche Catechismus, als overeenkomstig Gods Woord, aanneemt;* d. i. *als zijnde*, niet *in zoover*, evenmin als: *omdat zij* overeenkomstig zijn. Men wilde eene verklaring, dat zij geacht werden daarmede overeen te

waakzame Leden dier Synode, dat er alstoen iets goeds gesticht was voor de Hervormde Kerk, waarover zij zich dankbaar verheugden. Meer kon men in den toenmaligen toestand der Kerk, dien men heden ten dage te veel uit het oog verliest, niet verlangen.

---

komen. — Zoo vindt men, zoo wel *voor de nieuwe Psalmberijming*, als *voor de Evangelische Gezangen: Wij verklaren het Boek der Psalmen* (*de vorenst. Evangelische Gezangen*) OVEREENKOMSTIG ONZE GEDANE KEUS GEBOEKT TE ZIJN, d. i. *als zijnde overeenkomstig* — of *in overeenstemming.* Zoo schreef de Synode zelve: *overeenkomstig dit beginsel*, *behooren Kerkbesturen*, d. i. *in overeenkomst met dit beginsel.* Zie *Circulaire* bij V. D. TUUK, t. a. p., en nog duidelijker is, in een geheel gelijk onderwerp, bijna gelijkluidend dezelfde spreekwijs door dezelfde Synode gebezigd; in de *Synodale Resolutie omtrent de kerkelijke approbatie van Boeken*, d. 23 Julij 1816, »*Het Christelijk Synode* »*verklaart, dat hetzelve geene van den Godsdienst handelende* »*geschriften — erkent en waarborgt, als bevattende de leer en* »*belijdenis der Nederl. Herv. Kerk, zoo als dezelve*, overeen»komstig Gods Heilig Woord, *in hare aangenomene Formulieren* »*van eenigheid is begrepen*" enz. (Zie V. D. TUUK, t. a. p., I. 382. *Comp.* 233). — Hier spreekt dezelfde Synodale Vergadering, — eenige dagen na het arresteeren der bovenstaande verklaring, — en bezigde opzettelijk (gelijk mij van elders bewust is) deze uitdrukking, om daardoor de Formulieren te handhaven in onze Kerk. Hier zal wel niemand eene andere verklaring daaraan geven, dan deze: zoo als dezelve in hare aangenomene Formulieren begrepen is — of *overeenstemmende*, of *in overeenstemming*, of *als zijnde overeenkomstig Gods Woord.* — Doch evenmin het: *omdat*, als het: *in zoo ver*, ligt in deze spreekwijs regtstreeks opgesloten; eerder het: *als zijnde* (quippe). — Ofschoon wij dus geenszins ontkennen, dat *overeenkomstig* ook hier ter plaatse tweeledig zou kunnen worden opgenomen, zoo is het echter, naar ons inzien, vóoral wegens bestendig kerkelijk spraakgebruik, geenszins twijfelachtig, of de bedoelde zinsnede zij in den bovengenoemden zin te verstaan, dat men verklaart de leer der Formulieren overeen-

Het was voor onze tijden bewaard, al de daaromtrent heerschende denkbeelden te overdrijven; aan de eene zijde, de banden zoo strak mogelijk toe te halen, daardoor lasten op te leggen, te zwaar om te dragen, en inbreuk te maken op de vrijheid der Pro-

---

komstig te achten met Gods Heilig Woord. Zie HERINGA, *Berigt*, bl. 97 verv. en de bewijzen aldaar aangehaald.

Het spreekt echter van zelf, — en het blijkt ook uit de bewoordingen, — dat dit niet in dien strengen zin kan worden opgenomen, waarin de Dordsche Vaderen hun formulier schreven. Neen! het was hier niet: *in alles;* niet: *in alle hoofdstukken en artikelen der leer.* Het gold bij deze overeenkomst alleen de hoofdzaken, en, na de vorderingen der Godgeleerde wetenschappen sedert twee eeuwen, ware het onredelijk geweest iets meerders te eischen. — Over het algemeen (want dit staat over tegen: *alle hoofdstukken en alle artikelen* — en *in alles*) zijn de Formulieren van eenigheid overeenkomstig met de leer des Bijbels. In die Formulieren vindt men niet *in alles*, maar in het *wezenlijke*, (zie HOFSTEDE DE GROOT, t. a. p., bl. 62), de leer des Bijbels. — Dat — en niet meer — eischte de Synode; — dat en niet meer, kon zij teregt verlangen van de Leeraars der Kerk. Daarom veranderde zij met wijsheid het bestaande Formulier, dat afgeleefd was; en liet opzettelijk die engere bepalingen van hetzelve in het nieuwere geheel weg.

Doch ook de strijd over het *quia* en *quatenus* is, naar ons inzien, nutteloos. Waar men toch verklaart, *voor zoo veel die met Gods Woord overeenkomstig is*, »ook daar (om de woorden »van den Hoogl. *Kist* te bezigen) sluit het gezegde formulier altijd »de ronde en hartelijke verklaring in zich, dat de Hervormde Kerk»leer, in de Symbolische schriften, wel niet in alle bijzonderhe»den, en elke eenzijdige voorstelling der leerstukken, maar toch »in hare hoofdtrekken en leeringen, (wel in de leerstukken, *die*, »niet *zoo als* die voorgesteld worden,) met de Heilige Schrift »overeenkomt." — Dat kan men van den Koran, en de besluiten van Trente niet verklaren. En even gereedelijk onderschrijve ik, door nadere kennis voorgelicht, hetgeen de Hoogl. *Kist* schrijft

testanten; ter andere zijde alle bestaande banden los te scheuren en het Kerkgenootschap *facto* te ontbinden. De waarheid zal ook hier wel in het midden liggen. De ware vrijheid is warsch van losbandigheid, even-

---

over de hoogst bejaarde Leden dier Synode (1816), die te scherpzinnig waren en te zorgvuldig, dan dat zij den milden geest des Formuliers zouden hebben kunnen voorbijzien, maar ook te vol van moed en ijver »voor de ware belangens der Nederl. Hervormde Kerk, om, waar zij deze slechts in het minst bedreigd zagen, »niet als mannen in de bres te staan tot derzelver verdediging enz." Men leze voorts de daarvolgende getuigenis en geheel deze belangrijke aanteekening, met welke ik gaarne instem, *de Christel. Kerk op aarde*, 2e uitg., Deel II, bl. 99—105.

Ik heb openhartig in deze uitvoerige noot mijne meening gezegd, onverschillig of zij welligt mishage aan overdreven Orthodoxen en overdreven liberalen. Voorgelicht door hetgeen ik zoo menigmaal van één der bejaardste Leden dier Synode vernam, ook over de beraadslagingen aldaar, meende ik aan de waarheid deze getuigenis schuldig te zijn. Alleen mag ik hier nog bijvoegen, dat op de Synode van 1831, waarvan ik Lid was, over de bewuste Periode, zoover mij bewust is, geen woord gesproken is; niet uit onverschilligheid, maar omdat men zich billijk verheugde in het bezit eener gematigde vrijheid, dien zegen van het Protestantisme! en zich gewaarborgd achtte tegen teugellooze losbandigheid. De ongelukkige strijdvragen waren in onze Kerk nog niet levendig, en er was toen geene reden dezelve te vermoeden. Mogten zij voor altijd versterven! Moge door dezelve de waarheid, die gewoonlijk in het midden ligt, meer en meer aan het licht komen. Dan zullen deze kerkelijke twisten een weldadig zaad nalaten in onze Hervormde Kerk! — Zie over dezen middenweg *de Aanspraak van den Comm. Gener. ter opening van de eerste Synode* 1816, bij HERINGA, t. a. p., bl. 92. — (BROES) *over de Vereeniging der Protestanten in Nederland*, bl. 297. — CLARISSE, *Encyclop. Theol.*, 2e ed., p. 483 *et* not.

zeer als van dwang. Men gedenke ook hierbij aan de spreuk: *servi legum sumus, ut liberi esse possimus.*

Formulieren der Waalsche Kerk in Nederland.

Ook op de Synoden der Waalsche Kerken in Nederland werd de onderteekening van ***Formulieren van Eenigheid*** (***Formulaires d'Union***) voorgeschreven. Reeds op de Synode der Waalsche Kerken te Antwerpen in 1580, werd besloten de Belijdenis te onderteekenen (2); op de Bredasche Synode, in 1619, werden de Dordsche Leerregelen daarbij gevoegd; en op de Synode te Leyden, in 1667, de Dordsche Kerkorde (3). Doch van 1619–1667 schijnt meerdere on-

(1) Zie hierover de *Preface* van Ant. Hulsius, gevoegd voor: *la Confession de foy des Eglises Reformées des Pays-Bas, représentée en deux colomnes, l'une portant la Confession ancienne: et l'autre la Revision que en été faite au Synode National de Dordrecht, l'an* 1619, *avec le jugement du dit Synode, sur les* 5 *Articles;* et publié par ordre du Synode des Eglises Walonnes, tenu à Leyden, 14 Sept. 1667. Leyd. 1769. — en de lijst: *Signatures des Pasteurs, depuis* 1580, aldaar voorkomende, bl. 119 verv. — Aan het hoofd dier onderteekening staat, dat zij geteekend hebben: »*pour donner mémoire à la posterité de la Confession de foy, que nous avons enseignée en nos eages.*"

(2) Zie *Confession*, t. a. p., bl. 120 verv. — Aan het hoofd der onderteekening van de Dordsche Leerregelen leest men deze verklaring: »*Nous Ministres de la Parole de Dieu — en signe d'ap*»*probation et consentement, avons signé de nos mains cet Acte* »*present, promettans devant Dieu de nous y confirmer.*" Zie ald. bl. 121, nevens de lijst der Predikanten, welke dezelve onderteekenden. — Zie de *derde lijst* der genen, die sedert 1668 de drie Formulieren gemeenschappelijk onderteekend hebben, ald. bl. 122 volg.

(3) Zie *Avertissement* van de Predd. *Flournoy* en de *Chaufepié*,

gelijkmatigheid in de onderteekening geheerscht te hebben. Daar deze beide Formulieren afzonderlijk geteekend werden, is zulks wel eens verzuimd (1). Na 1668 werden dezelve gezamenlijk, ook met de Kerkorde van Dord, onderteekend. In 1686 werd, ten opzigte der Fransche vlugtelingen, de *Acte d'Uniformité*, op de Rotterdamsche Synode daarbij gevoegd (2), en te Nijmegen, in 1707, is die onderteekening aan de Proponenten opgelegd, terwijl ter voorkoming van verwarring in 1727, te Bergen op Zoom, bepaald werd, dat de Proponenten de Geloofsbelijdenis en de Synode (?) van Dordrecht; de Predikanten, de Kerkeordening, de Post-Acten der Dordsche Synode en de Rotterdamsche Acte van Uniformiteit moeten onderteekenen. Zulks is vervolgens volgehouden.

---

die de genoemde lijsten opmaakten, voor de aangeh. *Preface*, op het keerblad van den Titel voorkomende.

(1) Over deze *Articles du Synode de Rotterdam* of *de Acte d'Uniformité*, zie b. a. *Confess. de foi*, p. 111 en verv. en de *Preface*, en de onderteekening daarvan, bl. 124.

(2) Zie ald. bl. 133. Men vindt dan ook in: *Reglemens du Synode des Eglises Wallones des Provinces-Unies des Pays-Bas — imprimes par ordre du Synode à la Haye*, 1762. Amsterd. 1763. deze kerkelijke bepaling opgenomen (Ch. V, Art. 15, p. 15) »*Ceux, qui sont admis au nombre des Preposans signeront, dans* »*l'Assemblée même et avant que d'être reçus, la Confession de foi* »*et le Synode National de Dordrecht, dont ils seront tenus de faire* »*lecture avant que de se presenter;*" met verwijzing op de Syn. de *Nim.* 1707, Art. 26 en *Gorcum* 1709, Art. 28, en over de Pred. Chap. 16, Art. 1, p. 47. — Op de Walsche Synode van 1667 werd tot de vereenigde uitgave dier Formulieren besloten. Zie voorts over de Exemplaren, die bij de Synode, of de Waalsche Kerken, ook ter onderteekening berustten, de meergen. *Preface*.

Daar de Waalsche Kerken, sedert de nieuwe kerkelijke organisatie, behooren tot de Nederlandsche Hervormde Kerk, en alle kerkelijke wetten, waarvan geene uitzondering gemaakt is, ook op haar toepasselijk zijn, is, door het nieuwe Formulier bij het Examen, mede de vroegere onderteekening afgeschaft en dezelfde bepaling mede op haar toegepast.

§ 17.

Kerkelijke Leerboeken. Catechismen.

Daar het godsdienstig onderwijs eene hoofdwerkzaamheid van den Leeraar zijn moet, heeft men in alle eeuwen behoefte gevoeld aan *Godsdienstige Leerboeken*, ten leiddraad bij het onderwijs. Soms zijn dezelve met kerkelijk gezag bekleed geworden; zij heetten dan *kerkelijke leerboeken*. Soms echter scheen het aan de kerkelijke Vergaderingen niet noodig, nadere bepalingen op derzelver gebruik te maken.

Dra na de Hervorming ontstond er behoefte aan goede godsdienstige leerboeken. Ter bereiking van dit doel vervaardigden de Hervormers (*Luther*, *Kalvijn*) en de voornaamste Godgeleerden dier eeuw *Catechismen*, zoo wel grootere als kleinere, ter onderwijzing van meer- of mingeoefenden. Deze werden door kerkelijk gezag ingevoerd, als kerkelijke schriften erkend, of in het bijzonder, gebezigd.

Gelijkerwijs ontstonden ook de *kerkelijke leerboeken in de Nederlandsche Hervormde Kerk.* — Het was, van

de vroegste dagen af, *een beginsel der Nederlandsche Hervormde Kerk*, aan de Leeraren zekere vrijheid te laten in het gebruik der godsdienstige leerboeken. Aan dit beginsel bleef men veelal getrouw.

Van elders ontving men hier te lande de eerste Leesboekjes. Behalve de schriften tot godsdienstige opleiding van *Bugenhagen*, *Erasmus*, *Bullinger*, *Zuylen van Nyevelt*, *Crom* en *Gnapheus* (1), kwam in de Nederlandsch-Waalsche Kerk al vroeg de Catechismus van *Kalvijn* in gebruik. De eerste Nederlandsche Hervormde Catechismus was de *groote Emdensche Catechismus van a Lasco*, die in de Nederduitsch-Hervormde Gemeente te *Londen* gebezigd werd (2). Doch hier te lande kreeg de *kleine Catechismus van a Lasco* of *de eerste ondersoeckinge des geloofs*, algemeenen ingang. Naar denzelven werd, na 1566, het godsdienstig, vooral het bijzonder, onderwijs ter voorbereiding tot het doen dier belijdenis gegeven (3),

---

(1) Ypey en Dermout, t. a. p. I. 428 volg. en de aant. 405, bl. 195.

(2) Deze *Catechismus*, door *Joh. a Lasco* in het Latijn geschreven, en in de Oostvriesche landtaal overgezet, is nimmer in een dier beide spraken gedrukt. Dezelve werd in 1551 door *Wtenhove* in het Nederlandsch-Vlaamsch overgezet, ten dienste der Nederd. Hervormde Gemeente te Londen, onder den titel van: *Catechismus of Kinderleer*, *die men te Londen in de Duytsche Ghemeinte is ghebruickende.* Gedrukt tot Londen, 1551.

(3) Voor diezelfde Londensche Hervormden vervaardigde a Lasco een nog korter leesboek, dan den *kleinen Katechismus van Micron*, doch welke eerst werd uitgegeven bij zijne Kerkorde, te Frankfurth, 1555. Dit werd verkort door *M. Micron* en reeds in 1554 bij de Nederduitsche Kerkorde gevoegd, onder den titel van: *eene corte ondersoeckinghe des Gheloove.* Zie over dit alles Ypey en Dermout, t. a. p. I. 435 verv. en 505.

behalve naar andere leerboekjes, hier en daar in gebruik (1).

Voor het godsdienstig onderwijs aan de Lidmaten echter diende een ander geschrift. Ook hier te lande bereikte *de Heidelbergsche Catechismus*, eer hij, als Formulier van eenigheid is aangenomen, deszelfs oorspronkelijke bestemming, en diende na 1566 tot godsdienstig *leerboek*, waarnaar het godsdienstig onderwijs *aan de Lidmaten* gegeven werd. Voor Lidmaten, zoo wel als kinderen, werd dit Leerboek des Zondags in de namiddag-godsdienstoefeningen verklaard (2). De Kerkvergaderingen te *Wezel*, *Embden* en *Dord* (1578) bevestigden deszelfs gebruik met betamelijke vrijlating (3). Doch de Dordsche Synode, bedacht op de

(1) B. v. *de kleyne catechismus, kinder- of berechtleere der Duytscher Ghemeinte te London, ghemaeckt door* Marten Micron, 1551, waarin de orde van den grooten Emdenschen gevolgd is. — In *Drenthe* werd ook de kleine *Catechismus* van Phil. van Marnix gebezigd. Zie Ypey en Dermout, t. a. p. I. 505—507 en de aant. n. 490, bl. 229 volg.

(2) Zie *Acte Syn. Dordr.* sess. 17, coll.-sess. 13—15, p. 29 sqq. Ypey en Dermout, t. a. p. I. 499, 500, alwaar ook de inrigting van de namiddag-godsdienstoefeningen vermeld wordt.

(3) Te *Wezel* besloot men: »In de Nederlandsche Walsche »Kerken zal men volgen de Catechismus van Geneve; in de Duitsche »Kerken de Heidelbergsche; doch wij laten dit in de vrijheid der»zelven tot de eerste aanstaande Synode." Zie *Kerkorde*, III Cap. Art. 2. — Te *Embden* werd hetzelfde besloten, met nog ruimer vrijlating aan de Leeraren. Zie *Kerkorde*, Art. 5. — Eveneens te *Dord*, alwaar echter bijgevoegd werd: het zal ook de Duitsche Gemeente vrij staan, het korte onderzoek des geloofs, uit den Catechismus zamengetrokken, te gebruiken, om te onderwijzen, die hen tot de Gemeente begeven; zie *Kerkorde*, ald. Art. 54.

bevordering van het catechetisch onderwijs, verordende meer strenge bepalingen, en liet gelijktijdig een ander opstel vervaardigen (1), dat echter in het gebruik veelal week voor een *Kort Begrip der Christelijke Religie*, door *Faukelius*, Predikant te Middelburg, opgesteld. Hetzelve werd door de Dordsche Synode (1619) aanbevolen, door de Zuid-Hollandsche Synode (1620) ingevoerd, en van toen af achter de Kerkschriften gevoegd (1). Vooral na 1637 kwam het in vele Nederlandsche Gemeenten in gebruik.

Daar echter geen openbaar gezag aan dit, of een ander Onderwijsboekje gehecht was, werden ook *andere Leerboekjes* aan derzelver zijde geplaatst. Hoe langer hoe meer werden andere Katechiseerboekjes uitgegeven, waarover vruchteloos klagten in de 17de en 18de Eeuw, ter Synodale Vergaderingen, werden aangeheven. — Maar grootendeels werden dezelve verdrongen door *Hellenbroek's* Onderwijsboek, dat, hoe weinig geschikt ook, vooral onder de Voetianen grooten opgang maakte, en bij de Coccejanen en Ernstigen, het *Kort Begrip* aan zijne zijde had (2). — Doch daar men vrij bleef in de keus derzelver, zocht men, vooral aan het einde der voorgaande en in deze Eeuw,

---

(1) Zie *Acta Syn. Dordr.*, sess. 17, p. 52, — en *Post-Acta*, sess. 177, en YPEY en DERMOUT, t. a. p. II. aant. bl. 200, en over het *Kort Begrip*, YPEY en DERMOUT, t. a. p. II. 276, nevens de in de noot, Aant. bl. 198, aangehaalde schriften van v. D. HONERT, P. S. GRAVEZANDE en andere, — de daar aang. verklaringen van KUIPERS, NAHUYS, VAN EMDRE, n. 327.

(2) Zie YPEY, *Kerk. Gesch. der 18de Eeuw*, VIII Dl., bl. 748 volg. — en YPEY en DERMOUT, t. a. p. II. 280.

meer en meer te voldoen aan de behoefte naar verbeterde handleidingen (1). Ook nu echter werden geene dezer Katechetische Leerboekjes kerkelijk aangenomen.

Evenmin, als onze vroegere Kerk, voerde ook onze *nieuwe kerkelijke wetgeving*, eenig kerkelijk Leerboek in. Zij bepaalde slechts, »dat men zich tot handlei-»ding in het godsdienstig Onderwijs alleen bedienen »zal van Leerboeken, uit den schoot der Hervormde »Kerk oorspronkelijk, of met hare goedkeuring voor-»zien; gelijk ook ondergeschikte Onderwijzers zich »van geene andere Leerboeken bedienen mogen, dan »die goedgekeurd worden door hen, aan wien het »opzigt over het godsdienstig Onderwijs is opgedra-»gen (2)." Later deed de menigte en verscheidenheid der Leerboeken, in de Nederlandsche Hervormde Kerk in gebruik, haar besluiten »als geschikte Ca-»techiseerboekjes over de Christelijke leer eeniglijk de »zoodanigen aan te prijzen, welke, in navolging van »onzen Heidelbergschen Catechismus, niet alleen de »Geloofsleer, maar ook de Zedeleer van het Evan-»gelie opzettelijk behandelen, en de waarheden der »Geloofsleer meest van derzelver vertroostende en »heiligende zijde voordragen; terwijl, ten aanzien der »Bijbelsche Geschiedenissen, zulke Leerboeken door »haar werden aanbevolen, die het voor de jeugd »bevattelijkste en geschiktste gedeelte derzelve slechts »behelzen, en zulks als eene opleiding tot de veree-

(1) B. v. die van *Ledeboer*, *de Roo*, *Tilanus*, *v. d. Berg*, *Sprenger van Eyk*, *Beusekamp*, *Reddingius*, *Brink* en lateren.

(2) *Regl. op het Godsd. Onderwijs*, b. a., Art. 5 en 6.

»ring van Gods Opperbestuur over de wereld en over »enkele menschen, en als een oefenschool van deugd »en goede zeden (1)."

Daar dus geenerlei kerkelijk gezag uitsluitend aan eenig godsdienstig Leerboek gehecht werd, beoogde men door deze bepaling een hooger, zedelijk en godsdienstig doel te bereiken; en trachtte alleen de behoeften der Gemeenten te leiden door vaste, evangelische, beginselen voor de Leerboeken te bepalen. Men beperkte geenszins de kerkelijke vrijheid, maar wenschte dezelve alleen te leiden en te regelen.

§ 18.

Liturgische Schriften.

Psalmberijming, tot kerkelijk gebruik bestemd.

De kerkelijke Boeken betreffen zoo wel de Godsdienstleer en het onderwijs in dezelve, (Bijbelvertalingen, Symbolische Boeken, Leerboeken) als de Eerdienst en de regeling en inrigting derzelver. Deze laatste, gewoonlijk *Liturgische Schriften* genoemd, zijn in onze Vaderlandsche Kerk tweeërlei; eensdeels brengt men hiertoe de gebruikelijke Liturgische *Boeken*, welke het *Kerkgezang* betreffen, als Psalmberijmingen en Evangelische Gezangen; anderdeels de gebruikelijke *Formulieren* van Liturgie. — Belangrijk zijn in het

(1) Zie *Synod. Resolutie omtrent de Leerboeken van het Godsdienstig Onderwijs*, 7 Julij 1817, bij v. d. Tuuk, *Handb.*, t. a. p. I. 329 en *Comp.* a. bl. 234. — *Hand. der Synode*, 1817, bl. 12, vooral het *Rapport* over dit onderwijs en besluit, bl. 44-50.

algemeen de Liturgische Schriften daardoor, dat het kenmerkende verschil der Roomsch-Catholieke en Protestantsche Eerdienst en Kerk daarin staat uitgedrukt.

De Liturgische Boeken, welke het Kerkgezang betreffen, worden, zoo ver zij kerkelijk zijn ingevoerd, meestal gevoegd achter de Bijbeloverzettingen, en oefenen geen' geringen invloed uit op de bevordering van het kerkelijke leven, en niet minder van het hoogere geestelijke leven der Christenen. — Doch ook hier kan dit onderwerp alleen deszelfs licht ontvangen van de Geschiedenis, waarom wij zoo wel de *vroegere* berijmde Psalmbundels, als inzonderheid de *tegenwoordige Psalmberijming*, moeten leeren kennen.

Vroegere Psalmberijmingen in kerkelijk gebruik.

Was zang- en toonkunst bij alle volken met Godsdienst en Godsdienstoefeningen verbonden, ook bij de Mozaïsche eerdienst werd aan deze behoefte der menschheid voldaan (1); en eveneens had men *in de Christelijke Kerk, van de vroegste tijden af, kerkelijk gezang*, waardoor de lof van God en den Verlosser verkondigd werd, en de gevoelens van het godsdienstig hart werden opgewekt (2). Daarom vermaande reeds Paulus, elkander op te wekken door *Psalmen*, *Gezangen* en *geestelijke Liederen* (3). — Aan dit Apos-

(1) Zie van Til, *Zang-, Speel- en Dichtkunst der Hebr.*

(2) Jozua van Iperen, *Kerkelijke Historie van het Psalmgezang der Christenen, van de dagen der Apostelen af tot op onzen tegenwoordigen tijd toe, en inzonderheid van onze verbeterde Nederd. Psalmberijminge, uit echte gedenkstukken saamgebragt.* Amsterd. 1777, I. Deel, bl. 1 verv.

(3) Eph. V: 19. Coll. III: 18.

tolisch bevel bleven de Christenen ook in de meest verbasterde tijden getrouw, en in de Latijnsche Kerk had men vele kerkelijke liederen, die alom waren ingevoerd, en welke mede in onze Vaderlandsche Kerken gebruikt werden (1).

De Hervorming eischte zuivering ook *van het Kerkgezang*, waaruit de leeringen en uitdrukkingen des Bijgeloofs en der verbasterde Kerk moesten geweerd worden. Men was daartoe in alle landen, waar de Hervorming was doorgedrongen, ijverig werkzaam. Maar grooter belangstelling in de *Eerdienst*, en ook de musikale geest van Luther, deden in de Luthersche Kerk meerderen prijs stellen op het Kerkgezang, dan bij de Hervormden, alwaar men aan de Eerdienst minder plaats inruimde. — Intusschen begon men toch ook in de Hervormde Kerk reeds dadelijk op de verbetering van het Kerkgezang te letten (2).

Onze Vaderlandsche Hervormde Kerk deelde in deze verbetering. — Vroeger waren de Latijnsche kerke-

---

(1) Zie de belangrijke aanteekeningen hierover bij VAN IPEREN, *Kerkel. Historie van het Psalmgezang der Christenen*, b. a., D. I. 1-83, en vooral ook A. O. RAMBACH, *Anthologie der Gesangen aus allen Jahrhunderten der Kirche; nach der Zeitfolge geordnet, und mit geschichtlichen Bemerkungen begleitet*, Alt. 1817. I. — Voorts vergelijke men WALCH, *de Hymnis. Eccl. Apost.* in *Misc. Sacr.*, Ex. II. p. 34 sqq. — BINGHAM, *Origines Eccl.* passim, nevens de Archaeologische werken van AUGUSTI en BINTERIM, ook RHEINWALD, *Kirch. Archaeologie*, Berl. 1830. S. 262 en AUGUSTI, *Handb. der Chr. Archaeologie*, II. S. 106 ff.

(2) Verg. VAN IPEREN, t. a. p. I. bl. 84 verv.

lijke *Lofzangen* en *Antiphoniën* hier te lande in gebruik. Doch bij de oorspronkelijke Luthersche Gemeenten schijnen de Psalmen en Liederen van Luther gebruikt geweest te zijn (1), die in de Gemeenten, later tot de Hervormde Kerk behoorende, vervangen werden door nieuwe Nederduitsche berijmingen van Psalmen en Liederen (2).

Gelijk toch de Onroomschen hier te lande reeds in 1530 hunne godsdienstige Gezangen in het Nederduitsch schijnen gehad te hebben; zoo ontstonden, vooral sints 1540, Nederduitsche Psalmberijmingen, die tot kerkelijk gebruik gebezigd werden (3). Aldus schijnt de Bundel van *Souter-liedekens*, of de *Psalter* van J^{r}. *W. van Zuylen van Nyeveld* (4), door de Hervormden hier te lande tot in 1566 gebezigd geweest te zijn (5), en in sommige Gemeenten bezigde men

(1) Van Iperen, t. a. p. I. 133 en Ypey en Dermout, t. a. p. I. 542 en noot bl. 259.

(2) Over onze Psalmberijmingen, zie, behalve van Iperen, Ypey en Dermout, t. a. p., ook den Hoogl. Heringa, *Berigt aangaande Evangelische Gezangen, in Nederl. Herv. Gemeenten vroeger gebruikt;* — te vinden in deszelfs *Kerkel. Raadvrager en Raadgever*, Utr. 1826, II. ii. bl. 245-353, alwaar vele hoogstbelangrijke bijzonderheden voorkomen.

(3) Verg. Brandt, *Hist. der Reform.*, I. 104. — Ypey en Dermout, I. 543.

(4) Deze Bundel, niet in 1539 (v. Iperen, t. a. p. bl. 98), maar in 1540 (zie Heringa, t. a. p. bl. 248) eerstmaal uitgegeven, schijnt liederen te bevatten, van de Rederijkers afkomstig. Vele drukken zijn van dezelve verschenen.

(5) Zie over dezelve van Iperen, I. 97 verv. — Ypey en Dermout, t. a. p. I. 543 en de noten. — Heringa, bl. 147 verv.

welligt de Gezangen van Wtenhove (1); doch de algemeene verzameling (2) van denzelven kon in 1566, toen zij verscheen, niet worden ingevoerd, omdat zij verdrongen werd door de Psalmberijming van *Datheen*, eenige maanden vroeger verschenen (3), welke, te gelijk met de vestiging onzer Hervormde Kerk, voorzeker door Datheens invloed op de Kerkvergaderingen, (1568–1578) kerkelijk werd aangenomen (4).

---

(1) Even als te voren de Godsdienstige Gezangen veelal uit de volksliederen genomen waren, zoo waren ook nu nog de zangwijzen dezer Souter-liedekens van die der volksliederen ontleend. Verg. HOFFMAN, *Horae Belgicae*, — *Holl. Volkslieder.*, Bresl. 1833, 2 Abth. *Geistl. Lieder.*, I. ff.

(2) Vroeger had *Luc. de Heere*, een vriend van Willem I, reeds 37 Psalmen van *Marot* en *Beza* uit het Fransch overgebragt, 1565. — De Psalmen van JOH. WTENHOVE, een Gendsch Edelman, waren eerst bij gedeelten uitgekomen. Zie over het kerkelijk gebruik derzelver bij sommige Gemeenten: TE WATER, *Reformatie van Zeeland*, bl. 88, 89. — VAN IPEREN, I. bl. 117. — HERINGA, t. a. p. bl. 252. — YPEY en DERMOUT, I. 545.

(3) Deze eerste volledige Nederduitsche Psalmberijming, vervaardigd naar de Fransche berijming van *Marot* en *Beza*, was daarom ten hoogste welkom. Veel werkte er mede, om deze zoo gebrekkige Psalmberijming kerkelijk in te voeren. Eenige maanden vroeger dan die van *Wtenhove*, en lang voor die van *Marnix* (1580) verschenen, scheen zij aan eene dringende behoefte der Hervormde Kerk te voldoen, en werd vooral, en bij de Gemeenten, en op Kerkvergaderingen, ondersteund door het aanzien, den ijver en het gezag, zoo wel als door de prediking van den streng Kalvinistischen en welsprekenden *P. Dathenus*; daar integendeel die van *Wtenhove* door zijn vroegtijdig afsterven van steun beroofd werd, hoezeer dezelve overigens die van *Datheen* overtrof. Verg. VAN IPEREN, YPEY en DERMOUT en HERINGA, t. a. p.

(4) Op de Synode te Wezel (1568), alwaar *Datheen* voorzitter was, werden zijne Psalmen uitsluitend voor kerkgebruik bestemd,

Doch reeds, zoo het scheen, gevestigd in de Hervormde Kerk van Nederland, had echter deze Psalmberijming nog één' strijd te strijden. Terwijl toch velen eene zuiverder Psalmberijming verlangden, verscheen in 1580 die van *Marnix van St. Aldegonde* (1), en verwierf teregt voorkeur bij velen, die haar in de Kerken wenschten ingevoerd te zien. Zulks schijnt dan ook beproefd te zijn te Middelburg (1581), alwaar bepaald werd, dat » alleen de Psalmen Davids in de Kerken » zouden gezongen worden," zonder eenige vermelding van Datheen (2). — Doch de invloed der Kalvinistische en Leycestersche partij op de Synode van 1586 verhinderde geheel en al de invoering der Psalmberijming van Marnix. Vooral ijverden de Predikanten tegen eene verandering, zoodat, ook nog op de Dordsche Synode (1618, 1619), te vergeefs de laatste poging werd aangewend. *Marnix* zwichtte voor *Datheen*. En zoo bleef deze Psalmberijming kerkelijk ingevoerd en in gebruik in onze Vaderlandsche Kerk, trotsch de

---

en zulks vernieuwd te Dord (1574), tot dat de generale Synode anders zou besloten hebben. Vroeger was te Embden (1571), waar *Datheen* niet tegenwoordig was, van dit ontwerp niet gerept. Doch strenger was de bepaling van de Synode te Dord (1578), onder het voorzitterschap van *Datheen;* daar dezelve alleen in de Kerken mogten gezongen worden, met achterlating van Gezangen, in de H. Schrift niet gevonden. Zie *Kerkorde* van *Wezel*, 1568, b. a. Art. 31; — van *Dord*, 1574, Art. 43; — van *Dord*, 1578, Art. 76 (24). Zie over deze bepalingen ook Heringa, t. a. p. bl. 260 verv.

(1) *Het Boeck der Psalmen Davids, wt de Hebreische Spraecke in Nederd. Dichte, op de ghewoonlycke Francoise wyse overgheseth*, door Philips van Marnix, genaamd van St. Aldegonde.

(2) *Kerkorde van Middelburg*, 1581, Art. 51.

pogingen ter verbetering aangewend, en de kreupele zangen van Datheen hadden in partijgeest en vooroordeel grooteren steun, dan wijsheid, goede smaak en bezadigdheid aan een verbeterden Bundel konden opleveren. Er moesten twee eeuwen verloopen, eer gezuiverder smaak deze behoefte meer algemeen deed gevoelen (3).

Nieuwe Psalmberijming.

Die behoefte aan eene verbeterde Psalmberijming werd levendig gevoeld, maar had, bij de invoering, met groote bezwaren te kampen, soms verhoogd door kerkelijke onlusten. — Vruchteloos waren de pogingen ter verbetering der bestaande, of ter invoering van eene nieuwe Psalmberijming door de Vriesche Synode in 1696 en 1701 aangewend. Eerst eene halve eeuw later ontstond allengs tegenstand tegen de Datheniaansche Psalmen, zoo wel in de aanteekeningen van *Andriessen* (1), als in de *Dátheniana* van *Juvenalis Glaucqmastix* (1758) (2),

---

(1) Verg. v. IPEREN, t. a. p. I. 137 verv. — YPEY en DERMOUT, t. a. p. I. 540-544. — HERINGA, t. a. p. 260 — en over de Psalmen van *Marnix* leze men, wat over dezelven, in vergelijking met andere Berijmingen, is geschreven door onzen BROES: *de Historische Hymnen van het Israëlitische Volk, nevens dergelijke eigene Hymnen, aangeprezen tot gebruik voor de Christen Volken, en niet het minst voor het Nederlandsche Volk*, te vinden in het *Nieuw Christelijk Maandschrift*, 1834, n. 6 en verv.

(2) A. ANDRIESSEN, *Aanmerkingen over het gebrek van Taal- en Dichtkunde in de Psalmen* enz., Amst. 1756. — Zie daarover VAN IPEREN, t. a. p. I. 248.

(3) *Juvenalis Glauçomastix, Beschermer der Verdrukte Onnozelheid, Datheniana*, 1758.

waarmede de Bijdragen van Taal- en Letterkunde zich in pennestrijd waagden (1).

Dit alles werkte mede om meer algemeen de behoefte aan eene verbeterde Psalmberijming te doen gevoelen, vooral ook in een' tijd, waarin de beschaving der poëzij hoofdbezigheid des Dichters was. Daardoor zoo wel, als door genomene proeven ter verbetering der Psalmen van Datheen, werd zulks een voornaam onderwerp der beraadslagingen van alle kerkelijke vergaderingen (2), na welker telkens herhaalde aanvragen hierover werd beraadslaagd ter Staten-Vergaderingen. Op voorgang der Staten van Holland, werd eindelijk door alle Staten-Vergaderingen *tot de verandering der Rijmpsalmen besloten;* waarop de Staten-Generaal, d. 25 Mei 1762, bepaalden, dat de Rijmpsalmen, bij de openbare Godsdienst gebruikelijk, of verbeterd, of geheel veranderd zouden worden (3).

Over de beslissing dezer twee punten werd vervolgens beraadslaagd, doch alras werd het laatste ver-

---

(1) *Taal- en Dichtkundige Bijdragen*, Maart, April 1759 en elders. Zie VAN IPEREN, I. 253 volg.

(2) Op aanleiding, gegeven door de Klasse van 's Gravenhage, werd hierover gehandeld op de Zuid- en Noord-Hollandsche Synode, en allengs ging zulks over tot de andere Klassen en Synoden. — De aard toch van ons toenmalig Kerkbestuur eischte eene langdurige beraadslaging, daar de zaak niet alleen op de Provinciale Synoden, maar op elk der Klassen, moest worden behandeld. — Intusschen men begon deze kerkelijke beraadslagingen in 1754, doch men bleef tot in 1771 op de verschillende Provinciale Synoden van gevoelen verschillen.

(3) Zie over dit alles VAN IPEREN, I. 259-276. — YPEY en DERMOUT, t. a. p. IV. 77-80.

kozen, de middelen hiertoe beraamd, en eene Commissie ter verbetering der Nederduitsche Rijmpsalmen benoemd (1).

Reeds den 10den Januarij 1773 begon de Vergadering dier Afgevaardigden, als eene *Synodus contracta*

---

(1) Men verschilde eerst in meening, aan welke der bestaande nieuwe Psalmberijmingen de voorkeur zou worden gegeven. Die van *Voet*, *Ghijsen* en van het Kunstgenootschap: *Laus Deo*, *Salus Populo*, kwamen boven allen in aanmerking. (*Het Boek der Psalmen*, *nevens de Gezangen*, *bij de Hervormde Kerk in gebruik*, door JOH. EUSEBIUS VOET, 's Grav. 1764. — *Den Hoonigraat der Psalmdichten*, *ofte Davids Psalmen enz.* — *zijnde eene verzameling uit* 17 *berijmde Psalmboeken*, door H. GHIJSEN, Amsterd. 1686. — *Het Boek der Psalmen*, *door het Kunstgenootschap: Laus Deo*, *Salus Populo*, Amst. 1761.) Ook de Staat werd in dit verschil van meening gemoeid. Langzamerhand echter neigden de Synoden tot eenstemmigheid, zoodat eindelijk de Staten-Generaal, op voorstel der Provinciale Staten, den 6den Mei 1772 besloten, dat de nieuwe Psalmen uit deze drie verzamelingen zouden worden gekozen; doch zoo dat men nooit gedeelten van Psalmen, maar altijd geheele Psalmen uit deze verschillende Bundels mogt overnemen. Hierop benoemden de Staten van elke Provincie, ook van het landschap Drenthe, ieder een' Predikant uit de Provinciale Synode, die de vereischte bekwaamheden van Taal- en Dichtkunde geacht werd te bezitten; waarbij door de Staten-Generaal twee Commissarissen-politiek gevoegd werden, die zich twee Amanuenses kozen.

Door de Staten der verschillende Provinciën werden uit de verschillende Synoden benoemd: *A. van den Berg*, Pred. te Barneveld; *J. van Spaan*, te 's Gravenhage; *R. Schutte*, te Amsterdam; *J. van Iperen*, te Vere; *J. Hinlópen*, te Utrecht; *G. Lemke*, te Harlingen; *D. S. van Binnevest*, te Deventer; *T. Lubbers*, te Groningen; *H. J. Folmer*, te Dwingelo. Door de Staten-Generaal werden als Commissarissen-politiek afgevaardigd: W. Baron *van Lynden van Hemmen* en *Th. Hoog*, die tot hunne Amanuenses kozen: *P. L. van de Kasteele* en *J. Visser*.

der geheele Unie, hare bijeenkomst in 's Hage (1), en bragt dit werk den 1sten Julij 1773 in 117 zittingen ten einde, waarna in eenige nazittingen, tot den 19den Julij, over de twee aanwijzingslijsten, de bepaling van den druk, en de bewaring der archieven besloten werd.

Deze nieuwe *Psalmberijming*, zoo gelukkig geslaagd, werd nu *in grooten getale gedrukt*, en den 1sten October 1773, door de Staten van Holland en Zeeland voor hunne Provincie geärresteerd »en in de Gereformeerde Kerken dier Provinciën alom ingevoerd, om »te dien einde, alleen en met uitsluiting van alle »andere Berijmingen, op de predikstoelen, alsmede »in de gestoeltens of zitplaatsen der Magistraten, Ge»regten, Kerkeraden en andere publieke Ambtenaren, »mitsgaders in de Godshuizen en Scholen, zoo in de »steden, als ten platten lande, gebruikt te worden." Hierna werden maatregelen genomen ter wering van misbruiken (2).

---

(1) In dezelve werd, ingevolge den Lastbrief der Staten-Generaal, (zie VAN IPEREN, I. 346,) geraadpleegd, en, in tegenwoordigheid van Commissarissen-politiek, elke Psalm naar volgorde gekozen, uit een' der drie aangewezene Bundels; voorts werden de noodige verbeteringen aangebragt en vastgesteld. Hoogstbelangrijk is het Geschiedverhaal van *van Iperen*, t. a. p. I. 335 — II. 417, alwaar naauwkeurig berigt gegeven wordt van elke zitting en van de keus der onderscheidene Psalmen, alsmede van de veranderingen, aan elk derzelver aangebragt. Eerst had men eenige beginselen van spelling en zinsneden ontworpen; eene Commissie benoemd tot het regelen der taal- en spelkundige verbeteringen en de grondregelen vastgesteld bij de keus der Psalmen uit de verschillende Bundels.

(2) Ter wering van zoodanige misbruiken werd in Holland bepaald,

Trapswijze werd dezelve in 1773 en 1774, in vele Provinciën *ingevoerd* en aanbevolen door kleinere Geschriften, Gedichten en Leerredenen. — Over het algemeen had zulks een gewenschten voortgang, maar op sommige plaatsen had dit Psalmboek te worstelen tegen vooroordeelen en driften, zoodat hier en daar openlijke tegenstand, verregaande onlusten, oproeren en gewelddadigheden plaats hadden (2). — Ook in onze *Oost- en West-Indische Koloniën* en in de Nederduitsche Gemeente te *London* werd hetzelve alras (1775–1777) ingevoerd (3).

Deze invoering was hier en daar vergezeld van plegtig muzijk, en gaf veelal aanleiding tot het maken van orgels in de Kerken, tot verbetering van het Kerkgezang, en tot den korteren zang (4), maar voor-

---

dat tot het drukken en uitgeven dier Psalmboeken geene anderen zouden bevoegd zijn, dan zoodanige Boekverkoopers of Drukkers, die daartoe door de Magistraten der steden, bij speciale Acte van consent en permissie, zijn toegelaten, wien vervolgens tot het drukken der eerste Uitgave een geauthentiseerd Exemplaar, op de Drukkerij der Staten vervaardigd, zou worden ter hand gesteld, terwijl de Magistraten zouden zorgen, dat de uit te geven Psalmboeken werden gecollationeerd en geteekend. — In bijna dezelfde bewoordingen was de Acte van Invoering in de overige Provinciën vervat. Zie deze Acte bij VAN IPEREN, t. a. p. II. Bijlage A, bl. 513 en verv. — en een uittreksel daaruit, wat het laatste gedeelte betreft, in de stedelijke *Acten van Consent en Authorisatie*, voor de meeste Uitgaven der Psalmen voorkomende.

(1) Zie VAN IPEREN, t. a. p. II. 425-436.

(2) De voorbeelden hiervan zijn aangevoerd door VAN IPEREN, t. a. p. II. 463-492.

(3) Ald. bl. 439.

(4) Ald. bl. 442 verv. — YPEY en DERMOUT, t. a. p. IV. bl. 82

al tot stichting van het Christelijke gemoed en ter aankweeking van het Godsdienstige leven (1).

§ 19.

Kerkelijke Gezangen. — Evangelische Gezangen.

Gelijk de behoefte ten allen tijde voor de Christenen bestond, om bij de Hebreeuwsche Liederen, die den geest van de Mozaïsche Godsdienst ademden, vooral ook de zoodanigen te voegen, welke meer regtstreeks op den inhoud van het Christendom doelen; gelijk het bevel, of de vermaning hiertoe, reeds door de Apostelen gegeven was; zoo is zulks in alle eeuwen, ook in de Roomsch-Catholieke Kerk, in gebruik geweest, alwaar vele Kerkliederen kerkelijk gezag verkregen hebben.

Vrees voor inmengselen van Roomsche en andere leeringen deed, na de Hervorming, meest onder de strenge Kalvinisten, zekeren tegenzin ontstaan tegen andere kerkelijke Gezangen, daar de Hymnen te voren eene belangrijke plaats hadden ingenomen. Waren de Kalvinisten overdreven in het reinigen van de *eerdienst*, geen wonder dat zij, tegelijk met de orgels

---

verv. — en over dit alles: *de Beknopte Historie der Nieuwe Psalmberijming;* te vinden voor het zoogen. *Kunstkeurig Psalmboek*, uitgegeven bij de Wed. *Loverius* en *Allart*, 1776, in 8°., met platen en portretten.

(1) In de Duitsch-Gereformeerde Gemeente van den Haag en Rotterdam bleef men de in Pruissen gebruikelijke Psalmberijming van *Lobwasser* (1565) bezigen, totdat dezelve, mede tot stichting der Christelijke Gemeente, door die van den achtingswaardigen *Matth. Jorissen* vervangen werd.

in de Kerken, soms ook kerkelijke gezangen tegenwerkten.

Desniettemin heeft onze Vaderlandsche Hervormde Kerk ten allen tijde bij de Psalmen andere Gezangen voor de Kerkdienst gevoegd.

Vroegere Kerkgezangen (1).

Aanstonds bij het gebruik en invoeren van Psalmen tot Kerkgezang *in onze Hervormde Gemeenten, bezigde men ook Christelijke Gezangen,* meestal de zoodanigen, die bijna woordelijk uit den Bijbel, zoo wel uit het O., als N. T., genomen waren. — Zoo toch waren bij de eerste *Souter-liedekens* van *Zuylen van Nyeveld* (2) 12 Gezangen gevoegd, ontleend uit de Israëlitische en Profetische Geschiedenissen des O. V. en uit het N. V. (3). — Hierdoor verschilden dezelve eenigermate van de latere Psalmbundels van *van Wtenhove* en *de Heere* (4), waarbij ook andere gevoegd waren, meer uit kerkelijk gebruik, dan uit de woorden des Bijbels, ontleend. — Ook *Datheen* (1566) voegde bij zijn' Psalmbundel zeven Gezangen, waarvan 5 uit

(1) Zie over onze Kerkgezangen LE LONG, *Kort Hist. Verhaal van den eersten oorsprong der Nederl. Ger. Kerken onder het Kruys*, Amst. 1751; behalve de aangehaalde werken van VAN IPEREN — YPEY en DERMOUT, enz. Vooral HERINGA, b. a.

(2) *Souter-liedekens. Ghemaect ter eeren Gods, op alle die Psalmen van David; tot stichtinghe ende een gheestelike vermakinghe van allen Christen menschen. — Gheprent T'hantwerpen*, 1540, *door Jr. Willem van Zuylen van Nyevelt.*

(3) Zie de opgave derzelve bij HERINGA, t. a. p. 250 verv.

(4) Zie over dezelve VAN IPEREN, t. a. p. I. 116 verv. — HERINGA, t. a. p., bl. 252, 274.

de H. S. ontleend waren, nevens de Geloofs-Artikelen en het gebed voor de Predikatie, door Wtenhove berijmd, ofschoon bij een lateren druk (1591) nog anderen gevoegd zijn (1).

In hoeverre nu deze of andere Gezangen in de Hervormde Kerk zouden gebezigd worden, moest door *kerkelijke bepalingen* worden geregeld. — Eer de Nederlandsche Hervormde Kerk gevestigd was, handelden enkele Gemeenten naar verkiezing. De Nederlandsche *Synoden* regelden, nevens andere voorwerpen, ook het Kerkgezang. Doch te *Wezel* en te *Embden* (1571) werd van Gezangen niet gerept, en welligt dat alstoen nog de voorhandene Gezangen gebruikt zijn. — In de Synode te *Dord* (1574) werden met de Psalmen van Datheen ook de Gezangen, daarbij gevoegd, als gebruikelijk aangenomen (2); doch later (1578) werd besloten, dat men zou achterlaten die Gezangen, die in de Heilige Schrift niet gevonden werden; welke bepaling daar in onmiddellijk verband staat met het weglaten der Orgels, en getuigt van den streng Kalvinistisch-hervormenden geest der Synode (3). — Zoo had *van Marnix*, die meerdere Gezangen, dan anderen, bij zijn Psalmboek gaf, welligt ten einde te gemoet te komen aan den geest zijns tijds en den wensch der Synode, meestal woorden der Heilige Schrift ten on-

(1) Zie Heringa, t. a. p. 258 en de aldaar aangeh. Schrijvers.

(2) De *Bedezang voor de Predikatie*, door *Wtenhove* gedicht, bleek toen ook in Holland en Zeeland algemeen in gebruik te zijn. Zie voorts *Kerkorde van Dord*, 1574. Art. 41, 43.

(3) *Kerkorde van Dord*, 1578. Art. 76.

derwerp gekozen (1). — Het beginsel der Kerkorde van Dord (1574) werd ook volgehouden in de *Haagsche* Synode van 1586, doch in de *Utrechtsche Kerkorde* van 1612 schreef men andere Gezangen, vooral over Jezus leven, voor, waarvan in 1615 eene proeve schijnt genomen te zijn met een' Bundel van Gezangen, toen uitgekomen, doch niet ingevoerd (2).

Integendeel werd op de Synode te Dord in 1619 besloten, dat alle andere Gezangen uit de Kerk zouden geweerd worden, buiten eenige met name genoemd (3). Desniettegenstaande ging men in sommige Gewesten hiervan af, daar bij de Kerkorde van *Drenthe* in 1638 aangeraden werd ook andere geestelijke Gezangen te bezigen; gelijk ook in *Vriesland* het geval was (4). — Had echter Nederland onder de schare van Dichters, welken dit of een later tijdperk opleverde, ook zoodanigen, die Godsdienstige (of geestelijke) Gezangen vervaardigden, en daaronder een *Vollenhove*, *Sluiter*, *Lodesteyn*, *Schutte*, *van Alphen*, *van den Berg*, *Feith*; men begon, door hen opgewekt, ook bij de openbare Godsdienstoefeningen behoefte te gevoelen

---

(1) Zie HERINGA, t. a. p. bl. 268.

(2) In de niet ingevoerde Kerkorde van 1591 werden zes gezangen opgenoemd, die gezongen konden worden. — Over den Bundel van 58 gezangen, of den *Utrechtschen Bundel*, zie HERINGA, t. a. p. bl. 278-346, die een naauwkeurig berigt geeft van dezen, tot in onze tijden toe, bijkans onbekenden Bundel.

(3) *Acta Syn. Dordr.*, sess. 162. — *Kerkorde*, Art. 69. Niettegenstaande deze bepaling heeft men steeds blijven gebruik maken van den *Morgenzang* en *Avondzang* — *het Gebed voor* — *en de Dankzegging na den Eten.* Zie HERINGA, t. a. p. bl. 348.

(4) HERINGA, t. a. p. bl. 350.

aan de stichting van het godsdienstig gemoed door middel van Gezangen, waarin de geest van het Evangelie en deszelfs voornaamste waarheden stonden uitgedrukt, zonder alles in de typen des Ouden Testaments te willen zoeken.

Evangelische Gezangen.

Nog dertig jaren moesten er echter verloopen na de nieuwe Psalmberijming, eer de Nederlandsche Kerk in het bezit geraakte van *Evangelische Gezangen.* De begeerte daarnaar, sedert lang gekoesterd, openbaarde zich meer luid op de Noord-Hollandsche Synode in 1796, toen de Predikanten *Engelberts* en *Rutgers* verzocht werden deze zaak te behartigen, en de overige Kerkvergaderingen om derzelver medewerking. — Op al de Synodale en Klassikale Vergaderingen werd hierover sedert dien tijd gehandeld, en vroeger of later tot medewerking besloten. En de ijver hiertoe werd aangewakkerd door de ingevoerde Evangelische Gezangen bij de Waalsche en Hoogduitsche Gemeenten (1).

Eindelijk werd in 1803 eene *Commissie* benoemd tot het verzamelen van een' Bundel Evangelische Liederen en Kerkgezangen (2), welke na veelvuldig over-

(1) Zie het *Historisch Berigt* bij Ypey en Dermout, t. a. p. IV. bl. 319 verv. — Belangrijk zijn de *Handelingen der Provinciale Synoden* sedert 1796, alwaar men telken jare deze zaak naauwkeurig behandeld vindt. In de *Utrechtsche Synod. Acten* vindt men dezelve steeds § 29 vermeld.

(2) Het besluit hiertoe ging, volgens het toenmalige Kerkbestuur, uit van de Klassen. Deze besloten in 1803, elk in hare Vergaderingen, tot invoering van kerkelijke liederen en gezangen. Van daar werd dit op de Provinciale Synoden gebragt, door dezelve

leg en onderzoek, (naauwkeuriger voorzeker, dan hetwelk had plaats gehad bij de kerkelijke invoering der Psalmen van Datheen,) den Bundel der *Evangelische*

---

hiertoe besloten, en werden Leden der Commissie benoemd. Dezelve bestond uit de volgende Afgevaardigden uit de verschillende Provinciale Synoden: de Predikanten, *A. van den Berg*, te Arnhem; Prof. *P. I. de Fremerij*, te 's Hertogenbosch; Dr. *J. Scharp*, te Rotterdam; *M. Jorissen*, te 's Gravenhage; *E. M. Engelberts*, te Hoorn; *A. Rutgers*, te Haarlem; *H. A. Bruining*, te Vere; *P. Janssen*, te Bergen op Zoom; *G. Masman*, te Utrecht; *J. A. Lotze*, te Maartensdijk; *B. Taay*, te Rhenen; *M. J. Adriani*, te Tjalbert; *B. van Weemen*, te Leeuwarden; *J. Rutgers*, te Groningen; *G. Smit*, te Meppel; nevens den Hoogl. *Th. Lubbers*, te Groningen, (opgevolgd geworden door den Hoogl. *H. Muntinghe*,) en de beide beroemde Nederlandsche Dichters, *P. L. van de Kasteele* en *Rhijnvis Feith*, Oud-Ouderlingen te *'s Hage* en *Zwol*. — Deze Commissie hield eene praeparatoire Vergadering te Utrecht, d. 27 Sept. 1803 en verv., waarbij alleen de Afgevaardigden van Overijssel en Drenthe ontbraken. Hier handelde men over de algemeene beginselen van werkzaamheid, keus, spelling, taal, stijl en zangwijzen, het getal, de onderwerpen, de toon en den geest der Gezangen, en verdeelden zich de Leden in Sub-Commissiën, onder eene algemeene Correspondentie. Nadat die verzamelde Liederen bij alle de Leden waren rondgezonden, en na vergadering en correspondentie der Sub-Commissiën, werden in eene volgende Vergadering, mede te *Utrecht* (17 April en 24 Mei 1804), 300 Liederen uit het grootere getal geschift, 50 bij voorraad aangenomen en tevens aan al de Provinciale Synoden door de Commissie van het verhandelde verslag gedaan. De nadere zorg werd aan drie Commissiën aanbevolen, die in September en October 1804 weder in 's Hage vergaderden, waarna in den volgenden winter de geheele Bundel aan de Leden werd rondgezonden, en in de laatste algemeene Vergadering in 's Hage (van den 12 Junij 1805 af) geheel ten einde gebragt. — Men vindt dit *Verslag* in de geschreven *Handel. der Provinciale Synoden*. In die van *Utrecht*, welke door mij gebezigd zijn, ter *Synod. verg.* 4 Sept. 1804, § 24.

Gezangen verzamelde en regelde, en dezen arbeid in 1805 ten einde bragt.

Alras werd dezelve met *kerkelijk gezag* bekleed. Zoodra toch door de Gecommitteerden tot de Evangelische Gezangen was rapport uitgebragt van de volbrenging hunner taak en het Gezangboek was overgegeven, werd aan de Gecommitteerden, aan welken vroeger door de Provinciale Synoden de authorisatie verleend was, ook tot afdoening der zaak, en tot goedkeuring der Liederen, alsnu opgedragen het ontwerpen van een plan aangaande de wijze van invoering derzelver tot kerkelijk gebruik (1).

Aan dezen last werd voldaan, en nu werd achtereenvolgens door de verschillende Provinciale Synoden, na de Klassen gehoord te hebben, en derzelver adviezen aangenomen te hebben, het Gezangboek, getiteld: *Evangelische Gezangen*, verklaard »te zijn met en be»nevens de thans in gebruik zijnde Psalmen en Lie»deren het Gezangboek der Hervormde Kerk van ons »Vaderland, hetwelk op denzelfden voet en wijze kan »en behoort gebruikt te worden bij de publieke eer-

(1) Reeds in 1805 hebben *Gelderland*, *Zuid-Holland* en andere Synoden, de authorisatie op de Gecommitteerden voor de Kerkgezangen uitgestrekt tot finale afdoening der zaak *tot aan* de invoering der verzamelde Liederen ten kerkelijke gebruike; en zulks op gronden, dat de approbatie der Liederen zelve door de Synode wanvoegelijk, onnoodig en aan vele bezwaren onderworpen is, en schadelijke gevolgen hebben moet. Dit laatste ziet men uitdrukkelijk op de Provinciale Synode van 1805 opgegeven, b. v. door de Zuid-Hollandsche Deputaten, ter Synode te *Utrecht*, *Geschr. Hand.*, 3 Sept. 1805, § 24.

»dienst, als de thans in gebruik zijnde Psalmen en »Liederen, bij de Gemeenten onder haar ressort."

Door deze kerkelijke bepaling, die in al onze Synoden, en dus *door de geheele Nederlandsche Hervormde Kerk*, welks wettig bestuur in dezelve vereenigd was, werd vastgesteld, is het doel van dezen Bundel *voor kerkelijk gebruik bestemd.* — De invoering werd overal bepaald op den 1sten Januarij 1807 (1).

---

(1) Wij zullen eenige der Provinciaal-Synodale Besluiten vermelden, bij de invoering van het Gezangboek genomen, daar dezelve strekken kunnen om den geest onzer kerkelijke Wetgeving op dit, in onze dagen, zoo belangrijk punt te doen kennen, zoowel als de overeenstemming in dezelve heerschende, en het *verpligtend* gebruik van Evangelische Gezangen; welker opgave dus voegt in het Kerkregt. — Alleen merken wij hierbij aan, dat vroeger de Generaliteits-landen bij de Provinciale Synode waren ingelijfd; als het land van Heusden en de Baronie van Breda bij Zuid-Holland, en de Meijerij van den Bosch bij Gelderland, (nevens de Klassis van Maastricht en de landen van Overmaas). Zie BACHIENE, *Kerkel. Geographie*, I. bl. 17 en de *Kerkel. Kaarten*, n. 1-4, aldaar voorkomende, tegenover bl. 16 en 128 verv.

Gelderland bepaalde: »*dat op den eersten Zondag in November van de leerstoelen aan de Gemeenten zal worden bekend* »*gemaakt, dat van den* 1 *Jan.* 1807 *af bij de Godsdienstoefeningen* »*Liederen zullen gezongen worden; welke Liederen, met en be-*»*nevens de thans in gebruik zijnde Psalmen en Liederen, als* »*Gezangboek van de Hervormde Kerk van Nederland, van onze* »*Synode worden erkend en aangenomen, zullende bij elke ordi-*»*naire Godsdienstoefening (de Feest- en Bededagen uitgezonderd)* »*ten minste eenmaal uit de Psalmen moeten gezongen worden.*"

De Synode van *Zuid-Holland* verklaarde *het Gezangboek*, *geti-teld: Evangelische Gezangen*, *enz.*, »*te zijn met en benevens* »*de thans in gebruik zijnde Psalmen en Liederen*, *het Gezang-*»*boek der Hervormde Kerk van ons Vaderland*, *'t welk op den-*

Het was noodig *nopens het gebruik*, dat van dezelven moest worden gemaakt, *afzonderlijke bepalingen* door kerkelijk gezag vast te stellen. Men verklaarde daarom aan de Klassen en Gemeenten, »dat het in gee»nen deele de intentie van de Synode was de schoone

»*zelfden voet en wijze met* 1°. *Jan.* 1807 *kan en behoort gebruik,* »*te worden bij den publieken eerdienst, als de genoemde, thans* »*in gebruik zijnde Psalmen en Liederen bij de Gemeenten onder* »*haar ressort. — De Synode begeert, dat van dit haar besluit* »*overal van de predikstoelen en verder, daar het behoort, op den* »*eersten Zondag in Nov. zal kennis gegeven worden, ten einde* »*niets de invoering van dit haar besluit belemmere enz.*"

Bij *Noord-Holland* werd besloten: 1. »*dat deze Verzameling van* »*Liederen, met de in gebruik zijnde Psalmen, het openbaar* »*Godsdienstig Gezangboek der Hervormde Kerken zal uitma*»*ken — en dat zorg zal worden gedragen tegen alle stoornis van* »*de invoering dezer Gezangen; —* 2. *dat het zingen der Kerkge*»*zangen bij den openbaren Godsdienst met* 1°. *Jan.* 1807 *zal* »*beginnen; —* 3. *dat bij elke openbare Godsdienstoefening, ten* »*minste eenmaal uit de Psalmen zal moeten gezongen worden,* »*maar dat bij Feest- en andere plegtigheden eene meerdere vrij*»*heid wordt gelaten; —* 4. *dat door de Classen aan de onder*»*scheidene Kerkeraden van het synodaal besluit omtrent de in*»*voering, deszelfs tijd en wijze zal worden kennis gegeven, met* »*last, om hetzelve besluit in hunne Actenboeken in te schrijven,* »*op den bepaalden tijd in werking te brengen, en hetzelve door* »*den Predikant op den eersten Zondag in Nov. te doen bekend* »*maken, met de noodige opwekkingen aan de Gemeenten tot een* »*eenparig Godverheerlijkend gebruik; verwachtende de Synoden* »*van de Classen stellig rapport, of, en in hoeverre, aan hare* »*serieuse intentie voldaan zij, ten einde dit besluit te handhaven,* »*indien ergens eenige vertraging of belemmering mogt ontstaan; —* »5. *dat in de Boekzaal zal geplaatst worden, dat deze Synode* »*dit Evangelisch Gezangboek, als overeenkomende met de zuiver*»*heid der leer in de Nederlandsche Kerk, met het bij dezelve in* »*gebruik zijnde Psalmboek, als het openbaar Godsdienstig Ge-*

»Psalmen en Gezangen, toen in gebruik, in onbruik »te brengen, maar dat men integendeel wilde, dat die »overal in bestendig gebruik zouden blijven, en daarom, »voor het minst, althans eens bij iedere Godsdienstoe»fening gebezigd zouden worden, onder vergunning

»zangboek aanneemt, om met 1 Jan. 1807 in de openbare Gods»dienstige Vergaderingen van het Hervormde Kerkgenootschap »gezongen te worden, enz. enz."

In de *Handelingen der Synode van Zeeland*, vond ik mede even als bij de Hollandsche, Geldersche en andere Synoden, vooral bij de Classis van Schouwen in de Coetuële Vergadering der 4 Zeeuwsche Classen, te Middelburg gehouden den 14 en 15 Mei 1800 (n. 17), reeds vroeg aangedrongen op de invoering van Kerkgezangen, hetzij afzonderlijk, hetzij in overeenstemming met de corresponderende Synoden (14 Mei 1801, n. 17), waarop de Vergadering nuttig en noodig oordeelde, corresponderende Synoden vriendelijk op te wekken, om *quovis meliore modo* maatregelen te nemen, in navolging van de Waalsche Synode, ter verzameling van eenige Christelijke Liederen en Gezangen, die, kon men ze voor als nog niet tot Kerkgezang doen dienen, echter *voor dat oogenblik berekend zijnde*, altijd *een nuttig en stichtelijk boek voor huisselijk gebruik zouden uitmaken.* — Soortgelijk voorstel werd herhaald en aangedrongen door sommige Classen op de Coetuële Vergadering, 13 Mei 1802 (zie *Acta*, 1802, bl. 46), waarvan eene verklaarde »hare Gecommitteerden *in mandatis* gegeven te hebben, om andermaal op eene eenparige zamenwerking van alle de Classen op deze aangelegene zaak aan te dringen, daar zij anders wel zou kunnen resolveren om dit werk afzonderlijk bij de hand te nemen, vermits er stof genoeg in de Liederen van *van Alphen* en anderen voorhanden was; enz. enz." Toen echter ook de andere Synoden hiertoe besloten hadden, werd aan den wensch voldaan, en bepaaldelijk werd op de Vergadering van den Coetus van Zeeland, 10 Mei 1803 (*Acta*, bl. 68, 69), besloten tot invoering van Gezangen, en dit besluit, 10 Mei 1804 (bl. 82), algemeen en eenparig gemaakt. — Nadat door het Staatsbestuur van Zeeland, den 1 Oct. 1805, aan den Coetus van Zeeland vergund

»van eenige meerdere vrijheid bij Lijdensstoffen, op »Feestdagen en bij plegtige gelegenheden; zoodat deze »Gezangen van dezelfde waarde moeten gehouden wor- »den, en evenzeer gebruikt zullen worden als de ge- »wijde Liederen, achter het Psalmboek geplaatst."

---

was den naam van Synode aan te nemen, besloot de *Synode van Zeeland*, in verwachting dat zulks, immers bij de meerderheid der andere Synoden onzes Hervormden Genootschaps in deze landen, even zoo zal bepaald worden, tot de invoering der Gezangen, op den 1 Jan. 1807. — Na de resolutien der overige Synoden ontvangen te hebben, besloot zij, dat door Deputaten aanschrijving zal gedaan worden aan alle Classen onder haar ressort, ten einde te zorgen, dat in alle Gemeenten schikkingen gemaakt worden, en de noodige Gezangboeken voorhanden zijn. Verder waren de besluiten geheel overeenstemmende met de bovenvermelden.

De Synode van *Utrecht* heeft, na voorafgegane langdurige deliberatiën, besloten tot de invoering op den 1 Jan. 1807, bij het blijvend gebruik der Psalmen, ten minste eens bij elke Godsdienstoefening, behoudens nuttige vrijlating op Feestdagen, enz. enz.; alles in gelijkervoege als boven vermeld is. Doch daar deze deliberatiën eerst aan het einde van 1806 tot een Synodaal Besluit leidden, werd hier bijgevoegd, »*dat zoo wanneer wegens de kort*»*heid des tijds in sommige Gemeenten alsnog geen gebruik* »*van hetzelve* (*tegen* 1 *Jan.* 1807) *konde worden gemaakt, hier*»*omtrent eene behoorlijke inschikkelijkheid diende in acht geno*»*men te worden.*" (Zie *Rapport der Deputati Synodi* ter *Synode van* 1807, § 24).

Bij de *Synode van Friesland* is het volgende besluit genomen: »*dat de invoering der Kerkgezangen bepaald is op den* 1 *Ja*»*nuarij* 1807, *in het vertrouwen, dat alsdan een genoegzaam* »*aantal gedrukte Exemplaren in alle formaten zullen voorhan*»*den zijn; zullende echter daardoor de vrijheid tot eenig uitstel* »*aan de Kerkeraden van die plaatsen, waar de voorzigtigheid* »*hetzelve waarlijk noodzakelijk mogte maken, niet benomen* »*worden; dat, behalve de Psalmen, geene andere Gezangen,*

Zoo werden deze Gezangen in de Nederlandsche Hervormde Kerk ingevoerd sedert den 1 Januarij 1807. *Derzelver gebruik was verpligtend* geworden, en aan

---

»*dan deze, nu bepaalde, Kerkliederen, bij openbare Godsdienst-*»*oefeningen zullen worden gebruikt; dat echter, voortaan bij alle* »*gewone Predikatien, ten minste eenmaal uit de Psalmen zal* »*worden gezongen, met vergunning echter van eenige meerdere* »*vrijheid bij Lijdensstoffen en op Feestdagen en bij andere pleg-*»*tige gelegenheden. — Dat Deputaten Synodi bij dezen worden* »*gelast bij behoorlijke aanschrijving aan de Classen te zorgen,* »*dat in alle Gemeenten schikkingen gemaakt worden, om van* »*deze Liederen gebruik te maken, en de Kerkeraden, of ander-*»*zins de Gemeente hiervan op eene gepaste wijze kennis te* »*geven.*"

Ook in *Overijssel* werd hetzelfde, als elders, besloten, en was daar »*den Correspondenten naar de andere Synoden in last ge-*»*geven niet alleen om dit besluit te communiceeren, maar ook* »*om er zoo veel mogelijk op aan te dringen, dat bij dezelve,* »*ter bereiking der zoo noodige eenheid, een gelijk besluit moge* »*vallen.*"

De *Synode van Stad en lande* (*Groningen*) voerde insgelijks »*dezen Bundel Gezangen in, om voortaan nevens het Boek der* »*Psalmen gezongen te kunnen worden;*" — doch voegde er bij: »*latende het aan de wijsheid der Predikanten over, om er dat* »*gebruik van te maken, als zij het best en meest geraden voor* »*hunne Gemeenten zullen vinden.*" Tevens dringt zij op eenparigheid in de besluiten der overige Synoden aan.

Eveneens werden de Evangelische Gezangen in *Drenthe*, alwaar op de Synode in 1805 een Afgevaardigde voor de Commissie benoemd was, ingevoerd den 1 Jan. 1807, »*onder goedkeuring* »*des Bestuurs van dat Landschap;*" welk Bestuur gedurende den vroegeren kerkelijken toestand steeds den grootsten invloed had, vooral wegens het houden der Synoden aldaar slechts om de drie jaren. Op de eerste Drenthesche Synode na 1805, welke in 1809 gehouden werd, werd hier van eveneens kerkelijk kennis genomen.

de Classen werd opgedragen daarover te waken. Van den uitslag werd berigt gedaan op de Synoden, in 1807 gehouden. Het bleek daaruit, dat over het algemeen deze invoering in alle Provinciën gewenscht voortging. Men verblijdde zich over de stichting, daardoor aan het godsdienstig gemoed aangebragt, en over de versterking van godsdienstig gevoel en evangelische Godsvrucht bij de openlijke Eerdienst. — In sommige Vaderlandsche Gemeenten echter verzetteden zich tegen dezelve onkunde, vooroordeel en halsstarrigheid, zoodat zulks aanleiding gaf tot tegenstand, botsingen en buitensporigheden. — Deze deden hier en daar behoefte ontstaan aan nadere kerkelijke bepalingen, die verklaringen behelsden van de vroegere synodale besluiten, en daardoor vernieuwde kracht aan derzelver handhaving *daar* moesten bijzetten, waar dezelve tegenstand ontmoeteden. Elders was dit niet noodig. Immers door de invoering dier Evangelische Gezangen, »om met en nevens het Boek der Psalmen gebruikt »te worden," was derzelver gebruik verpligtend gemaakt voor alle Predikanten en Kerkeraden. Doch waar zich nog tegenstand aan wettige kerkelijke bepalingen openbaarde, werden synodale aanschrijvingen aan de Gemeenten onder derzelver ressort gedaan, die op den eersten Zondag in November 1807 van de predikstoelen moesten worden afgelezen, waarbij uitdrukkelijk de zin van vorige besluiten werd uitgedrukt, t. w. dat de Predikanten verpligt zijn, bij alle Godsdienstoefeningen, ten minste eenmaal uit de Evangelische Gezangen te laten zingen, waartoe zij (volgens uitdrukkelijke bepaling, ter Utrechtsche Synode

genomen,) door elken Predikant moeten worden opgegeven (1).

Deze maatregelen, door beleid en beradenheid aangeprezen, deden eene gunstige werking. Het Evan-

(1) Wij zullen, ter aanvulling van het Kerkregt, ook hier eenige voorbeelden van zoodanige synodale aanschrijvingen aanhalen. In *Zuid-Holland* werd: 1°. *»aan alle Predikanten geinjungeerd, om »zich bij elke openbare Godsdienstoefening, conform de Syno»dale Besluiten te gedragen, zoowel in het gebruiken van onze »Psalmen, als van de nu ingevoerde Evangelische Gezangen, »interdicerende aan dezelve wel uitdrukkelijk alles, wat strijdig »is met het gemanifesteerde oogmerk der Vergadering; als daar »is het heimelijk of meer openbaar vilipenderen der Psalmen en »Gezangen, het noemen der Psalmwijze, waarop eenig Gezang »gesteld is, het alleenlijk laten zingen der Gezangen, eer nog »des Heeren Heilig Woord is voorgelezen, het schuilen achter »eene pretense Resolutie des Kerkeraads of van anderen, of be»loften van indemniteit, het gebrek aan de noodige Gezangboe»ken; in een woord: alles wat verstrekken kan om de bedoeling »der Synode te ontduiken, of dezelve illusoir te maken; zullende »zood. Predikanten, die zich onder welk protest, of op hoedanige »wijze dan ook, hier aan schuldig maken, door de respective Ker»keraden, of bij nalatigheid van dien, door de Classen, waaron»der zij ressorteren, ten allen ernstigde worden gereprimendeerd, »en volhardende als moedwillige overtreders der kerkelijke wetten »worden gestraft, zelfs tot suspensie en afzetting van hunne dienst.*

»2°. *Dat allen Kerkeraadspersonen en Voorzangers onder dit »ressort mede wel ernstig wordt geeinjungeerd om zich te ont»houden van alles, wat aan de uitvoering van dit Synodaal »besluit, ten opzigte van het stichtelijk gebruik der Gezangen zou »kunnen hinderlijk zijn, daar zij als Voorgangers der Gemeente »verpligt zijn aan anderen een goed voorbeeld te geven, zul»lende tegen de overtreders volgens Kerkenorde worden gepro»cedeerd.*

»3°. *Dat de Synode allen Kerkeraden en Klassen onder haar »ressort met den meesten nadruk vermaant, om in onverhoopte*

gelisch Gezangboek werd allengs en in alle Gemeenten ingevoerd. Trapswijze verdwenen vele vooroordeelen, en werd tegenstand ontzenuwd tegen dezen Bundel, die zich, behoudens deszelfs gebreken, voor de open-

---

»*gevallen, zonder eenige conniventie, naar bevind van zaken,* »*conform dezes te handelen, en opdat er alomme uniformiteit* »*op dit respect moge plaats hebbèn, zoo heeft de Synode goed*»*gevonden en verstaan, dat deze resolutie in elke Gemeente, bij* »*de eerstvolgende Kerkeraadsvergadering* in pleno synedrio *zal* »*worden voorgelezen, en in* Actis *geïnsereerd, en wat de respec*»*tive Classen betreft, dat dezelve* in visitatione *bij elke Kerk,* »*onder haar ressort, wel expresselijk zullen onderzoeken, of er aan* »*den inhoud dezes is en wordt voldaan, ten einde daarvan in* »*Synodo rapport (te doen); terwijl eindelijk in de Klassikale* »*Vergaderingen, zoolang men zulks elk in den hare zal noodig* »*oordeelen, bij de* particularia *hoofdelijk zal worden afgevraagd,* »*of elk ten dezen aanzien zijnen pligt betracht, en of ook ie*»*mand, ten opzigte zijner medebroederen of Kerkeraadsleden,* »*eenige gegronde klagten heeft; — latende de Synode het voorts* »*aan de wijsheid der Classen over, om, ingevalle van tegen*»*stand, bij onverhoopte uitersten, van executie dezes zoodanig* »*gebruik te maken van de beloofde protectie der Politieke magt in* »*de uitoefening van den openbaren Godsdienst, als zij zullen* »*meenen te behooren.*

»*Eindelijk zullen de Correspondenten dezer Synode niet alleen* »*van dit Besluit den corresponderende Synoden berigt geven,* »*maar op uniformiteit ten dezen aanzien zooveel mogelijk aan*»*dringen.*"

Dit belangrijk besluit strekte dus slechts tot *handhaving* van de vroegere invoering der Gezangen, daar waar zulks noodig was. — Ook die gewenschte *overeenstemming* heeft werkelijk bestaan. Overal, waar zulks noodig was, besloot men in denzelfden geest, daar aller eenstemmig besluit was, te handhaven, wat als kerkelijke wet was afgekondigd. Waar geene, dan geringe tegenstand gevonden werd, waren de vroegere besluiten duidelijk genoeg en krachtig. Predikanten en Gemeenten volgden die kerkelijke wet op, en be-

lijke Eerdienst uitmuntend aanbeval. Vruchtbaar toch werkte dezelve op de voortplanting van Christelijke deugd en Godsvrucht.

Maar voor onze tijden was het bewaard den strijd te hervatten tegen de Evangelische Gezangen. Die strijd scheen gepaard te gaan aan blakenden ijver voor de »regtzinnige" leer, en werd daarvan als het ware de leus. Dezelve was de aanvang der pogingen, aangewend ter omverrewerping of ter ondermijning van het bestaande Nederlandsche Hervormde Kerkgenootschap. — Doch de Kerkbesturen hielden zich aan de

---

dienden zich bij elke Godsdienstoefening van de Gezangen. Elders volgden nadere Aanschrijvingen. — Zoo werd dergelijk besluit, als in *Zuid-Holland*, door de Synode van *Zeeland* genomen, waar ook, in Mei 1809 bepaald werd, »*dat de Predikanten verpligt zijn zul-* »*len telkens ten minste eens uit de Evangelische Gezangen een* »*lied of gedeelte daarvan af te geven, en dezelve, bij onwillig-* »*heid, van hun dienst gesuspendeerd, en zelfs van dezelve ont-* »*zet zullen worden.*"

Reeds in 1808 besloot de *Synode van Utrecht*, eenparig een' ernstigen brief te zenden aan Predikanten en Kerkeraden, onder dezelve behoorende, om daarbij ter kennisse te brengen, »*dat de bedoeling der* »*Synodale Besluiten was, dat de gemelde Gezangen niet alleen* »*in alle Gemeenten zijn ingevoerd, maar ook in elke openbare* »*Godsdienstoefening, van welken aard ook, ten minste eenmaal* »*gezongen, en daartoe door elken Predikant moeten opgegeven* »*worden.*" Dit werd uitdrukkelijk aan dezelve aanbevolen.

In *Friesland* was reeds in 1807 besloten nadrukkelijk ter kennis te brengen, dat »*de Predikanten onder het ressort der Friesche* »*Synode verpligt zijn, bij alle Godsdienstoefeningen ten minste* »*eenmaal uit de Evangel. Gezangen te laten zingen.*" — In 1808 besloot de *Friesche Synode*, »*dat, ter handhaving der Synodale* »*Resolutiën van 1806 en 1807, niet alleen de Predikanten en Ker-* »*keraadsleden, onder poene van censuur, zich zullen moeten ont-*

handhaving der kerkelijke verordeningen, die algemeen geldig waren voor de Nederlandsche Hervormde Kerk, en welke bevestigd waren door onze nieuwe kerkelijke wetgeving (1).

Waalsche en Hoogduitsche Gemeenten.

Eenige jaren vóór de invoering der Evangelische Gezangen, was zulk een Bundel ingevoerd bij de Waalsche Kerken hier te lande, onder den titel: *Cantiques pour le culte public, recueillis et imprimés par ordre*

»*houden van alle meerdere of mindere tegenwerking van het behoor-* »*lijk gebruik der Evangelische Gezangen; maar ook naauwkeurig* »*op elke storing, welke er bij of onder het openbaar gezang der Evan-* »*gelische Gezangen mogt verwekt worden, zullen letten en hetzelve* »*zooveel mogelijk tegengaan; zullende daarenboven die Ledematen,* »*welke als tegenstrevers der Evang. Gezangen bekend staan, niet* »*als Leden des Kerkeraads verkiesbaar zijn, en verkozen zijnde,* »*niet door den Predikant mogen bevestigd worden; wordende ein-* »*delijk de respective Classen nadrukkelijk gelast, om aan den in-* »*houd van dit Synodaal Besluit de hand te houden.*"

De *Synode van Stad en lande* (*Groningen*), die meer aan de wijsheid der Predikanten had overgelaten, verheugde zich, even als de overige Synoden, over het gewenscht gebruik der Gezangen in de meeste Gemeenten; doch daar de Predikanten der weinige Gemeenten, alwaar het nog niet geschied was, zich schenen te verbeelden, dat het *al* of *niet* invoeren en gebruiken aan hun eigen goedvinden verbleven ware, verklaarde de Synode, »*dat de* »*Predikanten, uit kragt van de op dit stuk genomene Resolutiën,* »*verpligt en gehouden zijn de Evangelische Gezangen bij elke Gods-* »*dienstoefening ten minste eenmaal te laten zingen.*"

(1) Zie *Alg. Regl.*, Art. 10, en *Synodale Aanschrijving omtrent de pligten van Kerkeraden en van derzelver Leeraars*, 15 Julij 1824, bij v. d. Tuuk, *Handb.*, III. 153. *Comp.* bl. 112. — verg. met het boven door mij aangeteek., *Kerkregt*, I. bl. 24, 25 in de noot.

du Synode Wallon. Op de Waalsche Synode te Zwol in 1797 was hiertoe besloten, te Gorcum, in 1798, eene Commissie ter verzameling benoemd (1), de Bundel der *Cantiques* op de Leidsche Synode (September 1801) aangenomen, en de invoering aan de verschillende Gemeenten overgelaten, welke achtereenvolgende denzelven hebben aangenomen en dien bij de Christelijke Godsdienstoefeningen bezigen (2).

De *Hoogduitsche Gemeenten* in ons Vaderland bedienden zich van de *Feestliederen* van JORISSEN, reeds in 1798 tot dit doel uitgegeven (3).

§ 20.

Liturgie–Formulieren.

Ook de Formulieren van Liturgie behooren tot de Liturgische Kerkschriften. — Gelijk nu de Symbolische boeken, of Formulieren van eenigheid, de eenheid moesten bevorderen der leer, zoo strekten de

---

(1) Deze Commissie bestond uit vier Predikanten, de Hoogl. *S. F. J. Rau*, te Leiden; *L. Geraud*, te Rotterdam; *J. Teissèdre L'Ange*, te Amsterdam; *P. D. Huët*, te Amsterdam; een Ouderling, *G. Titzingh*, en een Diaken, *D. J. van Lennep*, beide te Amsterdam.

(2) Zie *Extraits des Articles du Synode, relatifs a l'introduction des Cantiques*, en de daarbij gevoegde *Voorrede* der Commissie, Leiden, 9 April 1802, — te vinden voor de uitgaven der Cantiques. — Verg. ook YPEY en DERMOUT, t. a. p. IV. 281-283.

(3) Zie *Sammlung einiger Lieder für die Festtage der Christen*, Wezel 1798; veelal gevoegd achter de *Psalmberijming* van JORISSEN, h. a.

Formulieren van dienst, of Liturgie, om de eenparigheid bij de openbare Godsdienstoefeningen te bewaren. De naam van Formulieren, aan beiden gegeven, heeft wel eens bij onkundigen aanleiding gegeven, dat gelijk gezag aan beiden werd toegekend.

Reeds vroeg werd de eerdienst der Christenen geregeld naar aanleiding van *liturgische schriften* en dienstboeken, bij de onderscheidene Kerken in gebruik. Men vond ze als zoodanig in de Oostersche, Grieksche en Latijnsche Kerken (1). Vooral eischte de eenparigheid der Latijnsche Kerk eene geheele eenparigheid van dienst en Liturgie, die door de Miskanon, en in de *Missalia*, *Breviaria* en *Ritualia* en andere boeken, stond uitgedrukt (2). — Dezelve vervielen met de Hervorming, en de vrijheid, die in de Protestantsche Kerken heerschte, deed daar verscheidenheid van Liturgie ontstaan. In de Luthersche Kerk, en vooral in de Anglikaansch-Episcopale Kerk werd dezelve met zorg bepaald. Doch ook de Hervormde Geneefsche en andere Kerken schenen vooral in de eerste tijden behoefte te hebben aan eenige vaste Liturgieformulieren, ten einde reeds vroeg in de Christelijke Vergaderingen den geest van het gezuiverde Evangelie te bewaren; mingeoefenden, ook onder de Leeraren, te besturen;

---

(1) Cf. J. A. Assemannus, *Cod. Liturg. Ecclesiae Universae*, Rom. 1749, 13 Bd. 4. — Renaudot, *Liturgiarum Orientalium Collectio*, Paris 1716, 2 Bd. 4. — Muratori, *Liturgia Romana vetus*, Venet. 1748, 2 vol., fol.

(2) Verg. Dr. A. Muller, *Lexicon des Kirchenrechts*, 3 Bd., p. 505 sqq.

en bij de verscheidenheid der Kerkgenootschappen eenheid te brengen in de openbare Godsdienst.

Ook de *Nederlandsche* Kerk ontving bij hare geboorte Formulieren van dienst of *Liturgieformulieren*, welke gedeeltelijk nog in gebruik, gedeeltelijk allengs in onbruik geraakt zijn, terwijl een ander nieuwlings is vastgesteld.

Van velen derzelver schuilt de *oorsprong* nog in het duister, alleen van sommigen is dezelve meer bekend (1). — Men had in onze Hervormde Kerk oudtijds tweeërlei Liturgie. De oudste, oorspronkelijk uit de Straatsburg-Waalsche, door *Polanus*, voor de helft der 16de eeuw, vervaardigd, werd door *a Lasco* voor de Nederlandsche Gemeente te *Londen* ingerigt, aldaar door *J. Wtenhove* in 1551 in het Nederduitsch vertaald, en later ten dienste onzer Kerken door *Marten Micron* verkort en uitgegeven buiten Londen (2).

---

(1) Verg. hierover ENS, *Kort Berigt van de publieke schriften, rakende de leer en dienst der Nederl. Kerken van de Vereenigde Nederlanden, zijnde de Formulieren van eenigheid en de Liturgie*, Amsterd. 1746. — TRIGLAND, *Kerk. Hist.* — VOETII, *Politica Ecclesiastica*, Pars I. Tom. I. c. I. Tit. II. Tract. I. Cap. I. de formul: d. Liturg. et ritib., p. 350. — LE LONG, *Hist. Verh. van den eersten oorsprong der Nederl. Ger. Kerken onder 't kruis, benevens al derzelver leer- en dienstboeken*, Amsterd. 1751, bl. 59 volg. — YPEY en DERMOUT, t. a. p. I. 521 volg. — VAN DER KEMP, *de eer der Nederl. Kerk gehandhaafd*, I. 133 volg. 215, 243.

(2) VALL. POLLANUS; *Liturgia sacra. s. ritus ministerii in Ecclesia peregrinorum Francofordiae ad Moenum*, Franc. 1554. — JOH. a LASCO, *Forma ac ratio tota ecclesiast. ministerii in peregrinorum, potissimum vero Germanorum, Ecclesia; instituta*

Zoowel uit deze Liturgie, als vooral uit de Paltsische, werd door *Petrus Datheen* de Nederlandsche Liturgie vervaardigd, welke in 1566 achter zijne Psalmberijming is in het licht gegeven, en in 1568 achter de Nederlandsche vertaling van het N. V. door *Wtenhove* gevoegd (1). — Ofschoon nu Datheen deze Liturgie bekend gemaakt en hier en daar door zijn' invloed ingevoerd had, verkreeg dezelve echter niet zoo gereedelijk *kerkelijk gezag* (2); althans niet voor de Dordsche Synode (1618, 1619) werd hetzelve gevestigd, toen bepaald werd, dat deze Liturgie, gerevideerd

---

Londini in Anglia, ect., Francf. 1555. — MARTEN MICRON, *Christelycke Ordonnantiën der Nederlandsche Ghemeynten Christi*, enz., 1554. (Zie daarover LE LONG, t. a. p., bl. 41-47 en YPEY en DERMOUT, I., aant. 525, bl. 244). Deze uitgave buiten Londen had welligt te Embden plaats; zie YPEY en DERMOUT, t. a. p. I. 524.

(1) VOETIUS, l. l. p. 350, ENS, t. a. p., bl. 171, beweren, dat onze Nederl. Liturgie vooral uit de Paltsische genomen is; minder YPEY en DERMOUT, I. 525. Zie over de *Paltsische Liturgie*, en derzelver vermoedelijken opsteller, URSINUS, ald. bl. 525; voorts VOETII, *Pol. Eccl.*, l. l., T. I. p. 350. WILHELMI, *Hist. der Reformatie van de Kerken van de Paltz en Geneve*, I. 155.

(2) Op de *Synode van Wezel* gaf men in de Gebeden de voorkeur aan de Liturgie van Geneve, zoodat alstoen die van Datheen nog niet was aangenomen; (*Kerkorde van Wezel*, Art. 27) en daar het *Formulier van den Doop* genomen werd uit de *Kerkelijke Ordonnantien* (van M. Micron), bleek het, dat althans Datheens invloed nog geen gezag aan dezelve kon verleenen. Op de Synode te Dord (1574) werd echter aan die van Datheen meer gezag gehecht, ontleend van het gangbaar gebruik; daar bepaald werd, »dat »alle Dienaren eenerlei Forme van Kerkgebeden gebruiken zullen; »t. w. de Gebeden in den Catechismus vervat." (Art. 42). — Hierdoor werd dit gebruik geheel gewettigd. Alleen werd hetzelve te Middelburg (1581) eenigermate gewijzigd.

zijnde, bij de Kerkschriften zoude gevoegd worden. Van toen af aan is zij in de Kerk in gebruik gebleven (1).

Zeer gepast werd aan deze Formulieren minder gewigt gehecht, dan aan de Formulieren van eenigheid. Derzelver verkorting of verandering bij het gebruik werd den Leeraren vrijgelaten, en gaf slechts zelden aanleiding tot geschillen. — Doch in het algemeen verkregen de *Formulieren bij den Doop* en *het Avondmaal* het meeste aanzien, en werden door onkundigen niet zelden met de Formulieren van eenigheid gelijk gesteld (2). Sommigen kwamen langzamerhand in onbruik. Anderen werden slechts gedeeltelijk gebezigd (3).

---

(1) Na de Dordsche Synode (1618, 1619) gerevideerd zijnde, zijn deze Formulieren gevoegd bij de Kerkschriften. Die revisie werd aan *Festus Hommius* opgedragen, die in 1621 de herziene Liturgie aan de Synoden voordroeg, waarna zij als zoodanig is bewaard gebleven. Wel klaagde men later over fouten, in de drukken ingeslopen, maar beradenheid deed afzien van een plan, om deze Liturgie te zuiveren van spel- en taalfouten, in 1780 op de Hollandsche Synoden geopperd.

(2) De Evangelische geest, die in dezelve heerscht, vooral in de *Gebeden* dier Liturgie, kenschetst voortreffelijk de tijden der vervaardiging. — Over het *Doopsformulier* zie YPEY en DERMOUT, t. a. p. I. 531. — VAN DER KEMP, t. a. p. I. 243.

(3) De *ziekentroost*, in de vroegere uitgaven *J. v. H.* onderteekend (hetwelk Corn. van Hill schijnt aan te duiden) is toevallig, eerst omstreeks 1587, als een *Stichtelijk Boek*, achter Datheens Psalmberijming gevoegd. Later merkelijk verkort, stond zij achter de Psalmberijming van *Ph. van Marnix*, en bleef als zoodanig achter dezelve staan. — Het *Formulier van den Ban* en *van de wederopneming der Afgesnedenen*, en de *Formulier-Gebeden* kwamen in onbruik. Zie boven, I. 18, 19. — Zie de Liturgieformulieren der Waalsche Kerk in Nederland, in: *La Confession de foy*, b. a., Leyden 1769, bl. 169 volg.; — gedeeltelijk

Ook in onze *hedendaagsche* Hervormde Kerk bleven deze Liturgische formulieren tot heden toe in gebruik. Zij worden alsnog, zooverre zij dienstig zijn, gebezigd, vooral die van Doop en Avondmaal. Doch derzelver *kerkelijk gebruik en gezag* is door eene synodale bepaling in 1817 geregeld; waarbij verklaard is, »dat de behoefte, die vroeger bestond aan Li»turgieformulieren, thans minder bij de Leeraren be»staat, waarom onderscheidene Liturgieformulieren »reeds zijn verouderd, anderen, behoudens derzelver »geest, bekort of veranderd." — De Synode oordeelde derhalve, »dat het bepalen van nieuwe Formulieren, »of van veranderingen in de oude, de Leeraren zoude »belemmeren, en den geest aan nieuwe banden leg»gen (1)."

Het kan daarom geenszins tegen den geest onzer Hervormde Kerk geacht worden, dat hier en daar proeven genomen werden van nieuwe Liturgieformulieren (2); dat sommigen van dezen, of in enkele, of in meerdere Gemeenten, door Predikanten gebruikt werden (3). Want kerkelijk heerscht teregt, overeenkomstig het echt Protestantsche beginsel, omtrent het gebruik der Liturgieformulieren, eene meerdere vrij-

ook zijn zij achter de Fransche Kerkbijbels te vinden. Zie ook Ypey en Dermout, t. a. p. I. Aant. 247.

(1) *Hand. der Synode*, 1817, bl. 75 — en *Verordeningen omtrent de openbare Eerdienst*, b. a., bij v. d. Tuuk, *Handb.*, I. bl. 159, 160. — *Comp*, bl. 100.

(2) Men vindt zoodanige hier en daar verspreid in de *Bijdragen tot de Eerdienst*, boven aangehaald, Dl. I. bl. 26, 27 elders.

(3) Zoo wordt in vele Gemeenten gebruik gemaakt van een *Groningsch Formulier des Huwelijks*.

heid, gelijk die vroeger bij onze vaderen heerschte. Gaarne echter erkennen wij, dat vele onzer kerkelijke Liturgieformulieren, behoudens de noodzakelijke of nuttige uitlatingen en veranderingen, in geest en kracht niet door nieuweren overtroffen worden; dat de gehechtheid aan het oude, in onze Gemeenten heerschende, meerder gewigt doet hechten aan een verstandig gebruik van de vroegere Liturgieformulieren, waaraan voorzeker het historisch belang, daar dezelve reeds gedurende meer dan twee eeuwen bij onze Godsdienstoefeningen en Godsdienstige plegtige handelingen gebezigd zijn, niet weinig gewigt en waarde bijzet.

Nieuw Liturgieformulier.

Vragen, vóór het Avondmaal aan de Gemeente voorgesteld.

Men meende echter in onzen tijd behoefte te gevoelen aan de vaststelling en algemeene invoering van een Liturgieformulier, hoedanig een in sommige deelen onzer Hervormde Kerk in gebruik was. — In Groningen toch en Vriesland was het gebruikelijk, dat telkens, bij de voorbereiding voor de viering des Avondmaals, de belijdenis der Gemeente plegtig vernieuwd werd door de beantwoording van vier vragen. De Synode van 1817 besloot zoodanige plegtige hernieuwing der belijdenis algemeen in te voeren. Daartoe werd het gebruik van vier Formulier-vragen, door dezelve aan de Gemeente voor te stellen, verbindend gesteld voor al de Predikanten in onze Hervormde Kerk, bij gelegen-

heid der voorbereiding voor het H. Avondmaal (1). Later is, op daartoe gedaan aanzoek, vergund aan Gemeenten, wier Kerkeraden zulks ten meesten nutte dier Gemeenten achten te zijn, de gemelde vragen, niet bij de voorbereiding, maar vóór de bediening des Avondmaals te doen (2).

---

(1) Deze voorgeschrevene vragen zijn van den volgenden inhoud: »*Aan de Leden der Gemeente wordt afgevraagd: 1. of gij van* »*harte gelooft, dat de waarachtige en volkomene Leer der za-*»*ligheid, ons van Gods wege geopenbaard, vervat is in de boe-*»*ken des O. en N. Verbonds? — 2. of gij van harte gelooft,* »*dat gij door uwe zonden diep bedorven en voor God strafwaar-*»*dig zijt, en uzelven deswegens mishaagt met ootmoed en be-*»*rouw? — 3. of gij van harte gelooft, dat God, uit loutere ge-*»*nade, ons Zijnen eeniggeboren Zoon, Jezus Christus, heeft* »*geschonken, tot onzen eenigen en volkomenen Zaligmaker, wiens* »*ligchaam voor ons verbroken, en wiens bloed voor ons vergo-*»*ten is tot vergeving der zonden; en of gij Hem, voor uzelven,* »*met een geloovig harte aanneemt tot wijsheid, regtvaardigheid,* »*heiligmaking en verlossing? — 4. of gij, overeenkomstig de ver-*»*pligting, die door uwen Doop op u gelegd is, een opregt voor-*»*nemen hebt, om door de kracht des H. Geestes, bij deze belij-*»*denis te volharden, uw geloof te sterken, uw leven te beteren,* »*in ware liefde en eenigheid met uwe naasten te leven, en alzoo* »*Gode waarachtige dankbaarheid voor Zijne genade te bewijzen?*" Zie dezelve in de *Hand. der Syn.*, 1817, bl. 87, 88, verg. met bl. 72 verv. 79-83. Over den oorsprong dezer vragen uit de gewoonte in Groningen en Vriesland, zie Ypey en Dermout, *Gesch. der Herv. Kerk*, t. a. p. I. 515, en aant. 508, bl. 235-238; derzelver oorsprong uit de Paltsische Liturgie is onlangs nagespoord en historisch voorgedragen door Dr. H. E. Vinke, *Over den oorsprong van het voorhouden van eenige vragen aan de Gemeente bij de Voorbereiding voor het H. Avondmaal*, — te vinden in het *Archief voor Kerkel. Geschied.*, enz., Deel VI, bl. 140.

(2) Eerst is die vergunning door de Synode aan de Waalsche Kerken, later, onder zekere bepalingen, algemeen gegeven.

Men mag zich verblijden, dat deze eerbiedige instelling thans meer eenparig in de Gemeenten gebezigd wordt, daar dezelve strekken kan tot opwekking van Christelijke gevoelens en indrukken bij de verkondiging van den dood onzes Heeren. Hiertoe kan welligt ook bijdragen, indien de beantwoording dezer vragen niet na den geheelen afloop der Leerrede, en het uitgesproken *Amen* wordt voorgesteld, als ware het zekere Formulier-handeling, die nog te verrigten is, maar liever aan het einde der Leerrede of der Toepassing, door de Gemeente, als ter plegtige hernieuwing harer belijdenis, geschiedt (1).

§ 21.

Formulieren voor kerkelijke handelingen. — Instructiën.

Gelijk de Liturgieformulieren bij de Eerdienst gelden, zoo heeft de kerkelijke wetgeving ook *Formulieren* of *Voorschriften van kerkelijke handelingen* tot leiddraad vastgesteld bij de gewone handelingen der kerkelijke besturen, en als zoodanig tot algemeen gebruik in de Nederlandsche Hervormde Kerk (2). Zij moeten strekken, om de gewenschte eenparigheid in

---

Zie *Hand. der Synode*, 1818, bl. 21, 35, 42, 47, 106, 109. — VAN DER TUUK, *Handb.*, I. 162. *Comp.* bl. 102.

(1) Zie *Hand. der Synode*, 1818, bl. 109. Verg. bl. 21, 35, 42, 47, 106.

(2) Zie *Hand. der Synode*, 1817, bl. 42, 98-100, 108, 109. — *Dispositie omtrent de Formulieren voor kerkelijke handelingen*, 16 Aug. 1817, — bij v. D. TUUK, *Handb.*, I. 187 verv., alwaar de voorgeschreven Model-Formulieren voorkomen; alsmede in deszelfs *Comp.*, b. a., bl. 141 en volg.

bepaalde kerkelijke handelingen te bevorderen, zonder de vrijheid aan banden te leggen. Zij gelden toch slechts de uitwendige vormen, welke in acht te nemen zijn bij zekere, door de wetgeving geregelde, daden. Daarom is derzelver gebruik voor den geregelden gang van zaken in de Hervormde Kerk belangrijk.

Door zoodanige *Formulieren* heeft men vooral de hoofdveranderingen in het kerkelijke leven van den Predikant zoeken te regelen; met name zijne *beroeping*, *intrede in de Klasse* (1), *ontslag* (2), *Emeri-*

(1) *Formulier van den Beroepsbrief*, (*Formulier* A) 1817, *Handb.*, I. 188, 189. Dezelve is gealtereerd en herzien in 1830, na het door de Synode genomen besluit omtrent de Zomercatechisatiën. Zie v. d. Tuuk, *Handb.*, Ie Verv., bl. 173, volg. en *Comp.* bl. 316, 318; verg. bl. 142, *Hand. der Synode*, 1830, bl. 116-118. — Alsmede het *Getuigschrift van zedelijk gedrag eens beroepen Predikants*, (*Formulier H.*) bij v. d. Tuuk, *Handb.* I. 194, 195, *Comp.* bl. 145. Hieromtrent werd in 1818 besloten, dat hetzelve algemeen moet worden gebezigd (zie *Synod. Resol.*, *Hand. der Syn.*, 1818, bl. 80 en v. d. Tuuk, *Handb.*, I. 195). Doch de bezwaren, hieruit voortvloeijende, veroorzaakten dat de Provinciale Kerkbesturen werden geautoriseerd, om de Klassikale Besturen vrijheid te vergunnen, dit Formulier naar gesteldheid van zaken in te rigten; zie *Hand. der Synode*, 1819, bl. 101, 102. Van der Tuuk, *Handb.*, I. 196; *Comp.* 146. — *De Acte van Qualificatie tot de waarneming van de geheele H. Dienst*, (*Formulier B.*) (zie v. d. Tuuk, *Handb.*, I. 190. *Comp.* 142) is buiten werking gesteld bij het gerevideerde Reglement op het Examen, 1831, en bij de Koninklijke sanctie van dit Reglement; zie bij v. d. Tuuk, *Verv.*, bl. 207, 208 — en de *Hand. der Synode*, 1831, bl. 184. — *Acte van Lidmaatschap der Klasse*, (*Formulier G.*)

(2) *Acte van demissie van den Kerkeraad voor een beroepen Predikant*, (*Formulier C.*) — *Acte van demissie van de Klasse*, (*Formulier D.*) — t. a. p.

taat (1); gelijk ook kerkelijke *attestatien* voor verschillend gebruik zijn voorgeschreven (2).

Daarenboven zijn in onze kerkelijke wetgeving eenige *Instructiën* opgenomen ter regeling van *Vergaderingen* (3), *Godsdienstoefeningen* (4) of *werkzaamheden* (5).

§ 22.

Kerkelijke Archieven en Autographa.

Hoogstbelangrijk is voor het rigtig beheer der Kerk en voor de belangen der Gemeenten, alsmede voor den

---

(1) *Acte van demissie van den Kerkeraad voor een Emeritus, of zijn dienst nederleggenden Predikant,* (*Formulier E.*) — dergelijke *van de Klasse,* Formulier F; zie deze allen bij VAN DER TUUK, t. a. p.

(2) Zoodanige Formulieren van Attestatiën zijn door de Synode of andere Kerkbesturen opgemaakt; als b. v. de *Attestatie van toelating tot de Predikdienst,* zie boven, bl. 31. — *Attestatien der defroijementen voor Leden van kerkelijke Collegien — van Kinder-, School- en Akademiegelden;* zie v. D. TUUK, *Handb.*, I. 450, verv. II. 74, en hieronder; — over de bepalingen omtrent *Attestatien de Vita voor bedeelden uit het Fonds der Noodlijdende Kerken* en der *Weduwenbeurs;* zie hieronder bij de behandeling dier Fondsen, en v. D. TUUK, *Handb.*, II. 89, 96, 122; III. 128.

(3) B. v. *Instructie voor de Jaarlijksche Klassikale Vergaderingen*, bij v. D. TUUK, I. 44, 45. *Comp.* 36.

(4) *Instructie wegens de Godsdienstoefeningen in de groote Strafgevangenissen en in burgerlijke en militaire huizen van verzekering;* goedgekeurd bij *Koninkl. Besluit*, 11 Oct. 1826, te vinden bij v. D. TUUK, *Handb.*, III. 273. *Comp.* 235.

(5) *Instructie voor de Secretarissen en Scriba's der Kerkelijke Besturen. — Instructie voor den Agent van kerkelijke zaken —* bij v. D. TUUK, *Handb.*, I. 181, 391. *Comp.* 139, 276.

opbouw van de Geschiedenis der Vaderlandsche Kerk, de zorg voor de oorspronkelijke kerkelijke schriften, zoowel *Autographa*, als *Kerkelijke Archieven.* — Dezelve behooren, of tot de algemeene Synode, of tot de Provinciale en Klassikale Kerkbesturen, of tot de Kerkeraden.

Archieven der algemeene Synode.

De Archieven der algemeene Synode zijn *tweeledig*, t. w. de vroegere en de latere, na 1816. — Tot de eerstgenoemden behooren de *Handelingen der vroegere en latere Synoden*, de *Autographa* der *Staten-Overzetting des Bijbels* en der *Evangelische Gezangen.*

Reeds voor den jare 1640 bestond eene verzameling der Autographa. De *Handelingen der vroegste Synoden*, van 1572 af, zijn reeds vroeg bewaard in eene kist te 's Gravenhage, onder opzigt der Hervormde Predikanten aldaar (1). Later verstrooid geraakt, werden zij in 1620 verzameld, en te Delft in eene kist geborgen, waarbij de Handelingen der Dordsche Synode (1618, 1619) gevoegd zijn (2); gelijk ook derzelver Post-acta (3); terwijl men in 1625 de zorg voor de-

(1) *Zuid-Holl. Synode* te *Brielle*, 1593, Art. 10.

(2) Dito te *Gouda*, 1620, Art. 24.

(3) Deze (zeker een afschrift derzelver) konden de Classen verkrijgen van de Classis van Dord, zoo zij dezelve begeerden, volgens Besluit der *Zuid-Holl. Synode*, Briel 1623, Art. 21, zoodat dezelve alstoen nog schijnen voorhanden geweest te zijn. Later zijn dezelve, zoo men meende, vermist geraakt, en eerst in 1664 terug gevonden; zie het berigt bij Ypey en Dermout, t. a. p. II. aant. bl. 273-279; waarbij men vergelijke Heringa, *Berigt aang. 7 stellingen*, bl. 52, die toont, dat dezelve niet zoozeer vermist waren, dan wel niet ter regter plaatse gezocht.

zelven regelde (1). Deze kist werd in 1640 naar 's Gravenhage overgebragt. In 1641 kwam eene Commissie tot de Autographa tot stand, aan welke eene driejarige revisie derzelver werd opgedragen, welke onder vele plegtigheden plaats had tot op den jare 1795, toen de Staatsomwenteling hieraan een einde maakte (2).

(1) Men bepaalde reeds vroeg bij de Synoden van Zuid- en Noord-Holland, dat een Inventaris dier stukken zou worden opgemaakt, en telken drie jaren worden gevisiteerd (*Synode van Woerden en Delft*, 1625); terwijl de Staten-Generaal vaststelden, dat dezelve zouden blijven onder bewaring van H. Hoog-Mogenden, en daarvan geene worden uitgeleend, zonder derzelver orde en resolutie (zie *Resolutien van Haar Hoog-Mog. de Staten-Generaal*, 23 Mei 1625, in het *Kerkel. Plakaatb.*, III. 136.) Ook moest de kist met 8 sloten gesloten zijn; en mogt dezelve niet worden geopend ter requisitie van eenige particuliere Theologanten, Professoren, Kerken, Klassen, Synoden en dergelijken; zie *Resolutie van de Staten-Generaal*, 8 Julij 1625, in het *Kerkel. Plakaatb.*, III. 137, 138; de overige Staats-Resolutiën omtrent het bewaren dier papieren, en die omtrent het opsporen derzelver en de driejaarlijksche visitatie, komen voor in het *Kerkel. Plakaatb.*, III. 544-548.

(2) Deze Commissie bestond uit een Predikant van elke Synode, en een van de Waalsche Synode. Deze kwamen om de drie jaren in 's Hage bijeen, met twee Afgevaardigden der Staten-Generaal, door welken, onder vele plegtigheden en formaliteiten, de Autographa, in tegenwoordigheid van eene groote menigte, werden gevisiteerd. Den volgenden dag vertrok die Commissie naar Leyden, om de oorspronkelijke Bijbelvertaling en de eerste drukproeven na te zien, die in eene kist op het stadhuis bewaard werden. Hier verrigten zij, verwelkomd door een Burgemeester en zijn Secretaris, nevens den eersten Regent van het theologisch Staten-Collegie, hun werk, waarbij al de stukken vertoond werden. Omstandig zijn de plegtigheden, bij deze visitatie gebruikelijk, beschreven door RAVESTEYN, *de Nasireër Gods, tot den H. dienst toegerust, of*

*. De *Autographa der Staten-Overzetting* des Bijbels worden insgelijks bewaard in eene kist, staande in eene der Kerkekamers van de Kloosterkerk te 's Hage (1). Bij dezelve zijn in 1822 gevoegd de *Acta der Overzetters en Overzieners* van het O. T. (2). — Reeds in 1641 was de revisie ook voor deze Archieven bepaald (3).

De sleutels van deze kisten berusteden bij de Deputaten der Zuid-Hollandsche Synoden. Dezelve zijn in 1817 ter hand gesteld, door den Secretaris van het Provinciaal Kerkbestuur van Zuid-Holland, aan den Secretaris der Synode, aan wien voortaan de sleu-

---

heilzame raadgevingen aan Studenten, Proponenten en jonge Leeraren, 3e dr., Amst. 1756, I. 411-415. — Fokke Sjoerds, *Beschr. van Friesland*, II. 79. — Ik heb voor mij liggen een *Handschrift*, bevattende: Verslag van alle Plegtigheden, Aanspraken en Gebeden, bij deze gelegenheid gebruikelijk; als: 1°. een naauwkeurig berigt aangaande de *Coetus Hagiensis Deputatorum ad Autographa* (1758), en 2°. der *extraordinaire Coetus.* — Zie ook over de Commissie tot de Autographa, Sibinga, *over de Nederd. Vertaling des Bijbels*, b. a. in de *Godgeleerde Bijdragen*, 1831, V. 5. 661. — Broes, *Kerk en Staat*, b. a. IV. 1. 45, die deze *Commissie ad Autographa* beschouwt als in de plaats gesteld der driejarige nationale Synode, welke daardoor werd afgeschaft. Vergelijk over dit geheele onderwerp Ypey en Dermout, t. a. p. II. 378 volg. en de Aanteekeningen.

(1) Verg. Ypey en Dermout, t. a. p.

(2) Deze Acta waren geschreven door J. Revius, in 1633 Scriba van Overzetters en Reviseurs. Dezelve waren lang vermist en zijn in 1822 aan de Synode present gedaan. Zie *Hand. der Synode*, 1822, bl. 7.

(3) Dit werd voorgesteld in de *Zuid-Holl. Synode* te Gouda, 1640, en bepaald bij *Resolutie der Staten-Generaal*, 9 Julij 1641, n. 10. Zie *Kerkel. Plakaatb.*, III. 547.

tels der kisten voor de Autographa der Nederlandsche Hervormde Kerk door de Synode zijn toevertrouwd (1).

Ook de *Handelingen der Commissie tot het vervaardigen en verzamelen der Evangelische Gezangen*, werden in 1817 door de Synode opgevraagd, ten einde ten allen tijde het wettig bewijs van den arbeid, door de Commissie op last der Nederlandsche Synoden verrigt, voorhanden ware (2). Dezelve zijn dien ten gevolge in 1828 aan den Secretaris der Synode ter bewaring overgegeven, en bij de Autographa gedeponeerd (3).

Doch in de tweede plaats komen hierbij in aanmerking de *nieuwere Archieven der Synode.* Dezelve bevatten de geschreven *Notulen* van de jaarlijksche algemeene Synode der Hervormden en het Register der stukken. — De geschreven Notulen, bij den aanvang der verschillende sessiën voor de voorgaande Vergadering geresumeerd, en na rondvrage finaal gearresteerd, worden bij het einde van elke Synodale Vergadering, in eene algemeene resumtie, vastgesteld. Na den afloop daarvan worden dezelve in een Actenboek ingeschreven, en, na met de gearresteerde Notulen gecollationeerd en conform met dezelve bevonden te zijn,

(1) *Hand. der Synode*, 1817, bl, 137.

(2) *Hand. der Synode*, 1817, bl. 137, 138. Dezelve waren toen nog berustende onder den Secretaris dier Commissie.

(3) In 1828 van den Secretaris dier Commissie gereclameerd (zie *Hand. der Synode*, 1828, bl. 50), zijn dezelve, met uitzondering der twee eerste Caternen, aan de Synode gekomen. Zie ald. bl. 96, 97.

door den President, Vice-President en Secretaris, ten blijke van echtheid onderteekend, en aan de zorg van den Secretaris toevertrouwd (1). — Het *Register* der ingekomen stukken, tot dezelve behoorende, wordt bij den aanvang en het sluiten van elke Synodale Vergadering gecollationeerd, en door den President geteekend (2). Ook de zorg voor dezelve is aan den Secretaris der Synode aanbevolen.

Door zoodanige maatregelen heeft de kerkelijke wetgeving gewaakt voor de Archieven der Nederlandsche Hervormde Kerk, en derzelver behoud, zoo het schijnt, verzekerd.

Archieven der Provinciale en Klassikale Kerkbesturen.

Ook voor de kerkelijke Archieven der vroegere Synoden en Klassen is, zoowel als voor de latere, door kerkelijke bepalingen gezorgd.

De *zorg voor de Archieven der kerkelijke Collegiën* is aan derzelver Secretarissen en Scriba's opgedragen. Dezelve bewaren ook die der vroegere Provinciaal-Synodale en Klassikale Collegiën, en houden de vereischte registers en lijsten op de Archieven en Notulen, hunner zorg aanbevolen (3). Velen dier oude Archieven zijn behoorlijk geordend, geregistreerd en

(1) Zie de *Reglementen van Orde voor de Synodale Vergad.*, b. v. in de *Hand. der Synode*, 1817, Art. 12, 13, 18.

(2) Zie de *Handel. der Synod.*

(3) Zie de *Instructie voor de Secretarissen en Scriba's*, Art. 10-12 — bij v. d. Tuuk, *Handb.*, I. 184. — *Comp.* 141.

in welgeslotene kasten bewaard (1), en belangrijk vooral is bij vele Provinciale Kerkbesturen het Archief, waarin de verzameling niet alleen der Notulen of Handelingen van de Synode dier Provincie, maar tevens van al de overige Provinciale Synoden, met welke dezelve in correspondentie stond, gevonden wordt. Hierdoor toch vindt men in de meeste Hoofdsteden dier Provinciën eene rijke verzameling voor den beoefenaar der Nederlandsche Kerkgeschiedenis, even als men zulks bij sommige Klassikale Besturen aantreft.

De *nieuwere Archieven* der tegenwoordige Kollegiën, beginnende met den aanvang van de werking der kerkelijke organisatie (1816), bevinden zich bij sommigen in hetzelfde lokaal met de vroegere, maar bij de meeste zijn dezelve ten huize der Secretarissen en Scriba's, bij wie toch altijd de Agenda, Notulen, Registers, met de papieren van het loopende jaar berusten, als tot het dagelijksch gebruik onmisbaar zijnde. Voegzaam worden zij in *afzonderlijke* kasten, of andere geslotene plaatsen, bewaard; ook bekend bij den Voorzitter van het Collegie en bij den Secundus van den Secretaris en Scriba, ten einde bij onverwachte vacature verwarring worde voorgekomen. Eenige kerkelijke Besturen hebben zelve eene kast aangekocht, die zich ten huize van den Secretaris en Scriba bevindt, tot het Archief behoort en met hetzelve steeds aan

(1) Zie de *Circulaire van den Dir.-Gener. over de bewaring der Archieven van kerkelijke Collegien*, 11 Aug. 1823 — bij v. d. Tuuk, *Handb.*, III. 130 en volg., waaruit vele der volgende bijzonderheden ontleend zijn.

zijn opvolger overgaat. Dit gebruik is, als navolgingswaardig, zeer aanbevolen. Sommige Collegiën hebben de zorg voor dezelve aan eene *Commissie* opgedragen, waartoe soms twee Leden, b. v. in de Klassikale Besturen, de Praeses en Assessor, stellig gelast zijn, of welke jaarlijks benoemd wordt, en wel derwijze, dat deze Commissie jaarlijks, op eene daartoe vast bepaalde Vergadering, verslag doet wegens den staat van het kerkelijk Archief. Zoodanig een jaarlijksch Verslag is daarom vooral aanbevelingswaardig, wijl hetzelve duurzame aanleiding geeft tot geregeld onderzoek naar den staat der Archieven en tot bepaling van gepaste maatregelen voor derzelver bewaring.

Noodzakelijk is in allen gevalle het houden van eene naauwkeurige *Inventaris*, of *Lijst der Archieven*, welke jaarlijks aangevuld wordt, en waarvan een dubbel bij den Voorzitter van het Collegie berust. Dezelve kan bij de opname der Archieven steeds ten regel genomen worden, en blijft vooral noodzakelijk bij de verandering in het Personeel der Secretarissen en Scriba's (1).

Kerkeraads-Archieven.

De *Kerkeraads-Archieven* bevatten de aanteekeningen van de Handelingen des Kerkeraads; de kerkelijke Stukken en Aanschrijvingen; de Lidmaten-, Doop-, Trouwboeken en dubbele van die (2).

(1) Zie boveng. *Circulaire.*

(2) *Huishoudel. Reglem. op de Kerkeraden*, (Art. 15 (16), bij v. d. Tuuk, *Handb.*, 1e Verv., bl. 145.

Deze Archieven bevatten *belangrijke bijdragen* voor het bestuur der Gemeenten; voor de kennis der maatregelen, die, of door gebruik, of door vastgestelde bepalingen, gelden in de Gemeenten, en voor de Geschiedenis der Vaderlandsche Gemeenten en daardoor tevens der Nederlandsche Kerk. Het is daarom van belang, dat voor derzelver bewaring de noodige zorg worde aangewend. Dezelve berusten bij den Kerkeraad, of bij de Predikanten.

In *vacante Gemeenten* moeten dezelve gelegd worden in eene kist of kast, met twee sloten voorzien, waarvan de sleutels onder den Consulent en den oudsten Ouderling berusten (1). Even zoo wordt gehandeld bij suspensie van den Predikant der Gemeente (2). — Het ware te wenschen, dat door deze bepalingen genoegzaam gezorgd ware voor de rigtige bewaring der Archieven; doch zulks valt zeer te betwijfelen (3). De ondervinding heeft hier en daar het ontoereikende doen zien, inzonderheid wanneer niet naauwkeurig door den Consulent gezorgd wordt voor de nakoming dezer bepalingen; wanneer de kist gedurende de vacature in onbewoonde Pastorijen geplaatst blijft; of wanneer bij de Kerkvisitatiën mindere oplettendheid op den staat der Archieven, te goed vertrouwen op derzelver rigtig beheer, overijling en spoed plaats hebben, zoodat

(1) *Regl. op de Vacaturen*, Art. 14, bij v. d. Tuuk, III. 285.

(2) *Minister. dispositie betrekkelijk de bewaring der Archieven in cas van suspensie van Predikanten*, 29 Mei 1832, n. 1, — bij v. d. Tuuk, *Handb.*, 1e Verv., bl. 230, 231. *Comp.* bl. 319. — *Hand. der Synod.*, 1832, bl. 38.

(3) *Hand. der Synod.*, 1828, bl. 20, 60.

men zich den tijd niet gunt, naar dezelve onderzoek te doen. De voorbeelden toch zijn voorhanden, dat kerkelijke Archieven verloren zijn geraakt, die welligt door oplettende Kerkvisitatie waren te behouden geweest.

Uit deze Synodale, Provinciale, Klassikale en Kerkeraads-Archieven kan ook het Kerkregt, meer dan van elders, worden gekend en opgehelderd. Vele derzelver zijn nog bijna ongebruikt. Mogten dezelve in onzen tijd, waarin de beoefening der bronnen, ook voor de Geschiedenis en het Kerkregt, herleeft, vooral door hen, aan wier zorge zij zijn toevertrouwd, worden onderzocht en bewerkt. »Hier vooral roept de Geschiedenis ons op, om naar vermogen die schuilhoeken te openen." »Mogt het nageslacht, ook uit de Kerkeraads-Acten, meer en meer bijdragen voor de Geschiedenis onzer dagen opzamelen," en daartoe worden in staat gesteld door naauwkeurige aanteekening. — Daardoor, »zullen ook dezen een Archief bevatten voor den Nederlandschen kerkelijken Geschiedschrijver van volgende dagen (1)."

§ 23.

Boekzaal. — Tijdschrift voor de Protestantsche Kerken.

Aan het slot van het onderzoek nopens de kerkelijke boeken en schriften, maken wij melding van een

(1) Uitvoeriger heb ik hierover geschreven in een stukje: *Historische Traktaatjes en Actenboeken, in derzelver belang voor de Kerkelijke Geschiedenis*, — te vinden in ons *Archief voor Kerkel. Gesch., inzonderheid van Nederland*, I. 247-253.

Tijdschrift, dat gedeeltelijk van kerkelijken aard is, t. w. *de Boekzaal der geleerde Wereld.*

Dit oudste der Nederduitsche boekbeoordeelende Tijdschriften ontstond in navolging van het *Journal des Scavans te Parijs*, der *Acta eruditorum* te *Leipzig*, der *Philosophical transactions* in *Engeland*, en anderen. In een tijd, toen, buiten de Fransche Tijdschriften, in Nederland uitgegeven, (*Nouvelles de la Republique des lettres*, later, onder den titel: *Histoire des Ouvrages des Scavans* te Rotterdam en der *Bibliotheque Universelle* te Amsterdam), geene andere zoodanige Nederduitsche Tijdschriften bestonden, begon *P. Rabus* (Juli 1692) eene *Boekzaal van Europa* uit te geven, als eene »beknopte Bibliotheek van alle waardige Boe»ken, in het Christendom uitkomende (1)." Deze arbeid werd, zoowel door anderen, als na zijnen dood door *W. Sewel* en *J. van Gaveren* voortgezet tot

---

(1) Zie de *Voorrede voor het eerste deel van de Boekzaal van Europa*, Julij 1692. Elke twee maanden kwam een deeltje uit. Dezelve werd van Julij 1692 tot Junij 1700 geschreven door *P. Rabus*, wanneer, na ontstane twist tusschen hem en den Uitgever *P. van der Slaat* (zie daarover de Voorrede voor de *Boekzaal*, *Julij* 1701, en vóór *Januarij* 1701, en het tegenberigt van *Rabus* voor zijne *Tweemaandelijksche Uittreksels*, Januarij 1701) de uitgave gestaakt werd tot Januarij 1701, toen hij dezelve voortzette onder den naam van: *Tweemaandelijksche Uittreksels van* P. RABUS. Hij overleed 13 Jan. 1702, doch uit zijn' arbeid werden dezelve voortgezet tot Julij 1702.

Inmiddels was ook de *Boekzaal van Europa*, van Julij 1700 tot Dec. 1701, tevens vervolgd door andere Schrijvers en Uitgever; zoodat van Julij tot Dec. 1701 een dubbel, zoodanig, Tijdschrift bestaat; doch dit laatste kwam slechts gedurende anderhalfjaar uit.

December 1708 (1), en het gebruik van hetzelve door *J. le Long* in een uitgegeven *Register* bevorderd (2).

Dit Tijdschrift, na December 1708 gestaakt, kwam, nadat de Uitgevers *Onder de Linden* in 1715 (Julij) besloten, in navolging van de *Leipziger Acta eruditorum*, *maandelijks* uittreksels te geven van uitkomende Boeken (3), meer in betrekking tot de Hervormde Kerk. Het droeg van dien tijd af den titel van *Maandelijksche Uittreksels, of Boekzaal der Geleerde Wereld*, en ontving in 1716 eene meer bepaalde rigting door de bijvoeging van *Kerknieuws der Hervormden*, hetwelk gelijkelijk met School- en Akademie-nieuws werd medegedeeld (4). Dit Kerknieuws was in den beginne zeer weinig, doch werd langzamerhand uitvoeriger

(1) Sedert Julij 1702 trad *Willem Sewel* als opvolger van *Rabus* op; doch zijne *Tweemaandelijksche Uittreksels*, voortgezet van Junij 1702 tot Dec. 1704, kregen van Jan. 1705 den naam van *Boekzaal voor de Geleerde Wereld*, welke tot op dezen dag, onder al de wisselingen harer inrigting, behouden is. — (Zie de *Voorrede* van Sewel voor *Jan.* 1705, die zich aldaar ook over den aard en de strekking van zijn Tijdschrift uitlaat). Reeds van Januarij 1706 tot December 1708 werd Sewel door J. van Gaveren opgevolgd. Alstoen werd de uitgave door eenige verhinderingen gestaakt. Zie de *Voorrede* voor de *Boekzaal*, Dec. 1708, en voor het *Register* 1716.

(2) *Register der Boeken, uitgetrokken in de Boekzalen, of Tweemaandelijksche Uittreksels* (1692—1708) *van de Heeren* P. Rabus, W. Sewel en J. van Gaveren, — *nu in order gebragt door* J. le Long, Amst. 1716.

(3) Inmiddels kwam de *Republiek der Geleerde Wereld* uit, als *gedeeltelijke* aanvulling van den gestaakten arbeid; zie *Voorrede voor de Boekzaal*, Julij 1715.

(4) Zie *Berecht wegens School- en Kerknieuws* in de *Boekzaal*,

medegedeeld, en gaf telkens meerdere bijdragen voor de kerkelijke Geschiedenis van Nederland. Levensbeschrijvingen en levensberigten van Predikanten, bezigten voor de kennis der vaderlandsche Gemeenten, der Synoden en Kerkvergaderingen (1), lijsten van Predikanten, die sedert de Reformatie in vele vaderlandsche Hervormde Gemeenten gediend hebben (2), en zoo vele andere bescheiden voor den uitwendigen, soms ook voor den inwendigen, toestand derzelver, zijn hier in rijken overvloed voorhanden. Derzelver gebruik is bevorderd door de uitgave van behoorlijke *Registers* op de Boekzalen en op het Kerknieuws, daarin voorkomende (3).

April 1716, bl. 462-463. Het eerste Kerknieuws werd medegedeeld in de *Boekzaal* van *Mei*, 1716, bl. 578 verv.

(1) Zoo werden daarin de lijsten der Leden en Deputaten, eerst van de Zuid-Hollandsche, later ook van de andere Synoden medegedeeld, die soms belangrijk zijn kunnen voor de Kerkgeschiedenis.

(2) Verg. het *Register* (noot 3 aan te halen), 1730-1745, op het woord: *Register*, en de Voorrede voor hetzelve.

(3) Er bestaan, behalve het boven bl. 195, n. 2 aangehaalde Register van 1692-1708, nog drie Registers: 1) *Register der maandelijksche uittreksels of Boekzaal der Geleerde Wereld, zoo van Boeken, als van Kerknieuws*, van Julij 1715 tot Junij 1730, Amst. 1732. 2) *Register* enz., van Julij 1730 tot Junij 1745, Amst. 1751. 3) *Register* enz., *zoo van Boeken, als van Kerk-, Akademie- en Schoolnieuws*, van Julij 1745 tot December 1759, Amst. 1760. Verdere Registers zijn mij niet bekend. Wenschelijk ware het dat van het laatste tijdvak, dat bijna 80 jaren bevat, mede Registers geleverd werden. Welligt ware voor het Kerknieuws een algemeen Register belangrijk, althans van 1716 tot 1816. — Het Register van het Kerknieuws is vooral in het laatst uitgekomene meer volledig. Achter de Boekzaal van Junij 1760 vindt men voor het eerst een halfjarig Register van het School-, Aka-

Deze bepaalde rigting voor de Hervormde Kerk bleef behouden, toen onder de Fransche overheersching (1810–1813) geene Nederlandsche Tijdschriften, zonder Keizerlijke vergunning en censuur, mogten verschijnen. Bij de wijziging van den titel als *Tijdschrift voor Letterkundigen, of Boekzaal der Geleerde Wereld,* werden de *Uittreksels* in *Boekbeschouwing* veranderd, en onder eene afzonderlijke rubriek begon men nu ook *Mengelwerk* over letterkundige of wetenschappelijke zaken mede te deelen (1).

Maar eerst nadat dit Kerknieuws der Hervormden, juist gedurende eene volle eeuw, was medegedeeld, werd *dit Tijdschrift dienstbaar* gemaakt *aan de belangen der Protestantsche Kerken in Nederland*, zonder zich verder bij uitsluiting tot de Hervormde Kerk te bepalen. Door dit ruimer oogpunt ontving de Nederlandsche Kerkgeschiedenis meerdere bijdragen. Overeenkomstig den, ook nu wederom gewijzigden, titel: *Boekzaal der Geleerde Wereld en Tijdschrift voor de Protestantsche Kerken in het Koningrijk der Nederlanden*, waardoor deszelfs toekomstige bestemming werd aangeduid (Mei 1816), zou dezelve voortaan, behalve de gewone kerkelijke berigten, onder de rubriek:

---

demie- en Kerknieuws. Hetzelve is, van dien tijd af, elk halfjaar voortgezet.

(1) Bij Keizerlijk Besluit van 26 Sept. 1811 werd de voortdurende uitgave van dit Tijdschrift vergund onder den titel van: *Ouvrage periodique pour les hommes de lettres* (*Tijdschrift voor Letterkundigen*), en men vereenigde dien met den, sedert bijna eene eeuw, aangenomen titel. Zie Voorberigt voor de *Boekzaal*, Januarij 1812.

Kerknieuws, ook behelzen: voorlezingen en voorstellen der Ringsvergaderingen, berigten van Bijbel- en Zendelinggenootschappen, en advertentiën van kerkelijke Collegiën (1); vooral ook Biographiën van Predikanten, welke bij de berigten van het overlijden der Predikanten, of tot de Kerk in bijzondere betrekking staande personen, slechts kortelijk en zonder vermelding van levensbijzonderheden moeten worden geplaatst, maar aan welke, als *Nekrologie*, in de *Boekzalen van Januarij en Julij* van elk jaar, een bijzonder artikel is toegewijd (2), even als telken halfjare lijsten der Kandidaten tot de H. dienst, der beroepingen en sterfgevallen, en van de veranderingen in het personeel der kerkelijke Collegiën, worden geplaatst (3). Voor de afzonderlijke berigten, welke zoo beknopt mogelijk zijn moeten, even als voor die omtrent geadmitteerde tot de predikdienst, de schorsing en afzetting van Predikanten, zijn afzonderlijke Formulieren vastgesteld (4), en niet dan in bijzondere en gewigtige om-

(1) Zie de *Ministeriëele Dispositie omtrent kerkelijke berigten in de Boekzaal*, 1 Julij 1816, — bij v. D. Tuuk, *Handb.*, I. 197 en *Comp.* bl. 146.

(2) Ald. *Handb.*, bl. 200; *Comp.* bl. 148 — en de *Minist. Dispos. omtrent de Nekrologie, of levensberigten van Overledenen in de Boekzaal*, enz., 6 Junij 1828, n. 2, bij v. D. Tuuk, *Handb.*, Vervolg, bl. 49. *Comp.* 159.

(3) *Handb.*, bl. 200.

(4) *Handb.* t. a. p., *Hand. der Synode*, 14 Julij 1823, bl. 76, 77, en *Synodale Resolutie omtrent advertentiën in de Boekzaal van schorsing of afzetting*, bij v. D. Tuuk, *Handb.*, III. 127. *Comp.* bl. 153. Zoodanige berigten mogen niet geplaatst worden voor den afloop des termijns van appèl en alleen in naam der Vergadering, welke de finale uitspraak gedaan heeft.

standigheden, ter beoordeeling van het Ministeriëel Departement, mogen advertentiën geplaatst worden wegens in het openbaar afgelegde Belijdenissen des Geloofs (1).

De berigten der verschillende Protestantsche Kerkgenootschappen, door de gewone *Correspondenten* ingezonden (2), volgen elkander in deze orde op: De Hervormde Kerk; de Remonstrantsche Kerken; de Luthersche, zoowel Evangelisch-Luthersche, als Herstelde Luthersche Kerk; de Doopsgezinde Gemeenten; de kerkelijke Berigten uit Nederlands Oost- en West-Indië, en eindelijk de buitenlandsche Kerkberigten, zoover de Boekzaal met de Kerken van Nederduitschland correspondeert (3).

II.

Kerkelijke Goederen, Gebouwen en Geldmiddelen.

§ 24.

Kerkelijke goederen en gebouwen.

Zal de dienst des Evangelies behoorlijk worden waargenomen en verrigt, dan hebben de Gemeenten

(1) *Hand. der Synode*, 6 Julij 1826, bl. 46, en *Minist. Dispositie over de advertentiën in de Boekzaal, wegens in het openbaar afgelegde Geloofsbelijdenissen*, 7 Julij 1826, n. 6, bij v. d. Tuuk, *Handb.*, III. 262, 263. *Comp.* bl. 158.

(2) Zie over de Correspondenten van de Boekzaal, t. a. p., bij v. d. Tuuk, I. 199. *Comp.* bl. 147.

(3) t. a. p. I. 198. *Comp.* 147.

en het Genootschap behoefte aan *Kerkgebouwen* en bedehuizen, bestemd voor de uitoefening van de eerdienst, vooral bij het vermeerderd getal van Christenen. De behoeften der eerdienst en van het Genootschap eischten ook *geldmiddelen.* Voor dezelve werden *goederen* bijeengebragt, welker getal en uitgestrektheid door christelijke vroomheid zoowel, als door bijgeloof, werden vermeerderd en uitgebreid. Bij de Kerkgebouwen kwamen al vroeg *Pastorijën*, of woningen, geschikt voor den Predikant of Priester, soms ook *Custorijën.* Doch het hedendaagsch bestaan dezer goederen, gebouwen en geldmiddelen kan alleen uit den vroegeren toestand gekend worden.

Vroegere kerkelijke goederen.

In de *Roomsche Kerk*, ook van ons Vaderland, onderscheidde men gewoonlijk de *gewijde zaken* (*res sacrae*), die bestemd waren tot onmiddelbaar gebruik bij de Godsdienst, als kerken, altaren, kerkgereedschappen, enz.; — de *godsdienstige zaken* (*res religiosae*), die tot vrome oogmerken onder kerkelijk opzigt strekten, als kloosters, weeshuizen, scholen, enz. en — *kerkelijke zaken* (*res ecclesiasticae*), bestemd tot kerkelijk eigendom, als kerkelijke goederen, enz. (1).

Even zoo onderscheidde men ook vroeger in ons Vaderland de kloostergoederen, — de geestelijke goederen — en de kerkelijke goederen.

---

(1) Verg. WALTER, *Lehrb. des Kirchenrechts*, III B., S. 198. § 443. — Vooral EICHHORN, *Grundsätze des Kirchenr.*, II. 647.

De ***kloostergoederen*** vervielen in Nederland, tijdens de Hervorming, door ***secularisatie*** aan den Staat. Meubelen en sieraden werden besteed ten nutte van den oorlog tegen Spanje, of tot bezoldiging van Predikanten in de steden, en de kloosters zelve verkocht ten dienste van den Staat, of de stedelijke geldmiddelen (1). Zoo verdwenen dezelven.

De ***geestelijke goederen*** waren door het voorgeslacht afgezonderd ten dienste van de Leeraren hunner Gemeenten. Tijdens de Hervorming werden deze goederen niet aangeslagen, maar door den Staat en de Gemeenten bestemd tot bezoldiging der Predikanten. Eerst werd meestal het bestuur derzelver door de plaatselijke ontvangers overgenomen, doch zulks hield, wegens de ongelegenheden, hieruit geboren, niet lang stand. — In ***Holland*** werden dezelve vereenigd onder een ***Geestelijk Kantoor*** (1577) (2), schoon hier en daar de Ambachtsheeren hun gezag deden gelden. — Bijna eveneens beschikte men over dezelve in ***Zeeland***, ***Utrecht*** en de ***Meijerij***. Elders bleven de Predikanten dezelve ter hunner bezoldiging bestieren, of derzelver inkomsten genieten. Doch reeds schielijk (na 1600) klaagde men over vermindering der Pastoriegoederen door den invloed der Ambachtsheeren in Gelderland en Holland en door de Schouten in Drenthe.

---

(1) Zie het historisch onderzoek daaromtrent bij Ypey en Dermout, t. a. p. I. 270, 275, volg., nevens de aldaar aangehaalde Schrijvers; vooral Schoock, *liber de bonis ecclesiasticis.*

(2) Zie Ypey en Dermout, t. a. p. I. 277 en aanteek. 234. — Alsmede *Bijdr. tot de Godgel. Wetensch.*, 1818, D. VI, bl. 404.

De *kerkelijke goederen*, bestemd voor onderhoud van Kerken en Pastorijen, werden na de Hervorming mede door de plaatselijke ontvangers bestierd, doch alras (1575), wegens het verval van Kerken, Pastorijen en Kosterijen, aan Kerkmeesters opgedragen (1575). Zij bestonden veelal uit landerijen, tienden, enz. Doch waar de inkomsten niet toereikende waren, werden de landerijen verkocht. In vele oorden was het bestier derzelver geheel burgerlijk, zoodat de Kerkmeesters of Kerkvoogden door den Staat of de Ambachtsheeren werden aangesteld. Deze kerkelijke goederen gaven in de zeventiende eeuw aanleiding tot vele verschillen (1).

Tegenwoordige kerkelijke goederen.

Hieruit zijn de alsnog bestaande *kerkelijke* en *Pastorijgoederen* ontstaan. Verdwenen zijn wel de kloostergoederen en aan den Staat vervallen; maar de *geestelijke goederen* zijn in Gelderland, Groningen en elders blijven bestaan, en de jaarlijksche inkomsten gebezigd voor het geheel, of gedeeltelijk, bedrag der traktementen van de Predikanten, terwijl op vele plaatsen het te kort komende door den Staat wordt aangevuld. Elders is b. v. het Geestelijk Kantoor door den Staat genaast, maar de Grondwet heeft hierin edelmoediglijk voorzien door de betaling van traktementen uit 's lands schatkist te bepalen, voor zoo verre dezelve in

---

(1) Zie over de verschillen, daarover te Utrecht gerezen, welke door de Predikanten op den predikstoel werden gebragt, vooral over de Kapittelgoederen, behalve VOETIUS in zijne *Polit. Eccl.*, ook SCHOOCK, l. l. *Praef.* en S. IV. c. 20, 21, p. 723.

1816 werden uitbetaald (1), welke som telkens door de toevoeging van *altera tanta* is verhoogd (2).

De zoogenaamde *kerkelijke goederen* en inkomsten bestaan afzonderlijk. Men heeft het regt der Gemeenten op dezelve geëerbiedigd. De Staat, wakende voor de belangen van *corporatien*, heeft nadere bepalingen gemaakt omtrent het verwerven van Kerkegoederen boven de reeds bestaande, en de aanvrage ter bekoming van autorisatie tot het aanvaarden van schenkingen onder de levenden, of bij testament, ten behoeve van Kerkgestichten (3). — Ook voor de

---

(1) *Grondwet*, Art. 194. Zie boven I. p. 223.

(2) Zie over dezelve hier achter § 31 over de *Traktementen*.

(3) Vergel. de *Koninkl. Besluiten*, 31 Maart 1820, n. 89 en 12 Januarij 1824, n. 38. — De *aanvragen* ter bekoming der autorisatie tot het aanvaarden van zoodanige schenkingen, moeten worden ingediend binnen een jaar na dagteekening der Acte van Donatie, voor zooveel de schenkingen onder de levenden betreft, en van een jaar na de inlevering der Memorie van aangifte voor het regt van successie, voor zooveel de legaten of erfmakingen betreft. Deze autorisatie voor schenkingen of legaten in geld of meubilaire waarde, welker waarde de som van *f* 141,75 niet te boven gaat, worden door de Gedeputeerde Staten alleen verleend onder de voorwaarden der betaling eener som aan 's Rijks schatkist, gelijk staande met het regt van successie op den voet der voorn. Besluiten; gelijk ook het bestuur der Registratie bevoegd is, waar eenige daad van eigendom gepleegd is, zonder dat de daartoe benoodigde autorisatie verkregen is, die regten te vorderen, zonder dat gemelde stichtingen door de betaling dier regten eenigzins kunnen gerekend worden, den eigendom dier regten verkregen te hebben, of eenige aanspraak bekomen te hebben op de teruggave dier regten, ingeval die autorisatie later mogt worden geweigerd. Zie *Kon. Besluit*, *behelzende bepalingen op het vragen van autori-*

Kerkgoederen is het regt van *gratis procederen* toegestaan (1), doch vrijdom van belastingen, of andere vrijdommen, zijn aan dezelve niet verleend. Waar de Pastorijgoederen geheel verstrekken tot vinding van het Predikantstraktement, was reeds in 1807 bepaald, dat zoodanige Gemeenten niet vatbaar zijn voor *combinatie* (2). De Predikanten zijn administrerende vruchtgebruikers der Pastorijgoederen. Bij vacante Gemeenten zijn dezelve onder administratie der Kerkvoogden (3).

Kerkelijke gebouwen.

Tot de kerkelijke gebouwen behooren de *Kerken* en *Pastorijën*. — Het onderhoud der kerkelijke gebouwen was, reeds in 1808, geheel ten laste der Godsdienstige gezindheden gebragt (4). — Tot de Kerken behooren het schip der kerk, het koor, de kerkekamer, en aanverwante gebouwen, de predikstoel, de

---

satie tot het aanvaarden van donatiën, ten behoeve van Kerken Armengestichten, 27 Oct. 1825, n. 103, bij v. D. TUUK, *Handb.*, III. 232. *Comp.* 117.

(1) *Provinciale Regl. op de Kerkel. Administr.*. Art. 45 (44), *Vriesl.* 52, bij v. D. TUUK, *Handb.* III. 28, 90. — *Kon. Besluit omtrent het gratis procederen in regten, van — Kerkbesturen der verschill. Godsd. gezindheden*, 26 Mei 1824, bij v. D. TUUK, *Handb.*, III. 149, verv., *Comp.* 332, alwaar tevens de bepalingen daaromtrent voorkomen.

(2) *Resolutie omtrent het combineren van Predikantsplaatsen*, 13 Nov. 1807, bij v. D. TUUK, *Handb.*, II. 193.

(3) *Bepalingen omtrent de administratie der Pastorijgoederen van vacante Gemeenten*, 13 Oct. 1824, n. 10, bij v. D. TUUK, III. 170.

(4) *Kon. Besluit ter regeling der zaken van de Godsdienst*, 2 Aug. 1808, bij v. D. TUUK, II. 134.

stoelen en banken, het doopbekken, de avondmaalstafel en het gereedschap daartoe, de meubelen van de kerkekamers, en wat verder door dezelve is verworven en aangeschaft. De *kerkhoven* zijn thans veelal van de Kerken afgescheiden (1).

De *kerktorens*, hetzij op de gebouwen staande, hetzij van dezelve verwijderd, zijn meerendeels aan de burgerlijke Overheid overgedragen. — De *klokken* zijn van minder belang bij de Protestanten, dan bij de Roomschen, waar zij worden aangemerkt als de ligchamelijke stem der Kerk, die vreugde en droefheid verkondigt en oproept tot de Eerdienst (2).

---

(1) De Kerkhoven zijn, gelijk vroeger de Kerken, veelal begraafplaatsen geworden. Hierdoor werd, even als door de graven in de Kerken, een aanmerkelijk inkomen aan de Kerk verzekerd. Bij de Roomsch-Katholieken wordt die slaapstede der dooden gewoonlijk door eene Godsdienstige handeling ingewijd en tot heilige aarde gezegend. Zulks heeft bij de Protestanten geen plaats. Daar behield men wel de gewoonte der begravenis in de Kerken of op de Kerkhoven, uit het bijgeloof oorspronkelijk, maar meer als eene gemeenschappelijke begraafplaats, tot dat latere Staatsverordeningen de begraving in de Kerken hebben afgeschaft, en op de Kerkhoven alleen, buiten eenige uitzonderingen, hebben toegelaten, indien dezelve buiten den kom der bewoonde huizen gelegen zijn. Ter vergoeding der nadeelen, hieruit voor de kerkelijke fondsen ontstaan, kan aan dezelve vergoeding gegeven worden.

(2) Dezelve zijn, zoo men meent, uitgevonden door *Paulinus*, Bisschop van *Nola* in *Campanië*. Van daar derzelver namen: *Campanae*, *Campanulae* en *Nolae*. Door Paus *Sabinianus*, opvolger van *Gregorius den Grooten*, zijn zij in de Kerken ingevoerd. In de 8ste Eeuw heetten zij *Cloccae* of *Gloggae*. De klokkendoop, met Heidensche gewoonten verbonden, is door Karel den Grooten verboden, doch later door de R. K. Kerk weder ingevoerd. Zie

Het *bestuur* van kerkelijke gebouwen, Kerken en Pastorijën, is aan Kerkvoogden opgedragen (1), die in Zeeland, Noord- en Zuid-Holland jaarlijks, en elders ten minste tweemaal 's jaars naauwkeurig den staat der Kerkgebouwen en Pastorijën moeten opnemen, ten einde naar bevind daaromtrent te kunnen handelen (2); gelijk de Provinciale Kollegiën derzelver jaarlijksch verslag daarover inzenden aan het Ministeriëel Departement (3).

Zonder de toestemming des Konings mogen geene *nieuwe Kerken* of *Gebouwen*, tot de oefening van de openbare Eerdienst geschikt, worden gesticht of opgebouwd; noch de reeds bestaande herbouwd, of aan dezelve eene veranderde rigting gegeven worden (4). Evenmin mogen, zonder toestemming des Konings, of der openbare Magten, de in de Kerk geplaatste *voorwerpen van kunst*, of *geschiedkundige gedenkstukken*, van welken aard ook, worden weggebroken, vervoerd

---

WALTER, a. a. O. p. 453. Men herinnert zich hierbij het beroemde *Lied der Glocke* van SCHILLER.

(1) Zie boven I. bl. 249.

(2) *Prov. Regl. op de Kerkel. Administr.*, Art. 41 (*Vriesl.* 49) bij v. D. TUUK, *Handb.*, III. 27, 88; vergel. boven *Kerkregt*, I. 170.

(3) *Aangehaalde Reglementen*, Art. 7 (8); verg. *Kerkregt*, I. 249, 250.

(4) Zie *Koninkl. Besluit omtrent den werkkring van Kerkbestuurders*, 16 Aug. 1824, n. 45, bij v. D. TUUK, *Handb.*, III. 166. Bij deze aanvrage moet tevens gevoegd worden eene opgave van de daartoe vereischte kosten, en van de middelen, die voorhanden zijn, om in die kosten te voorzien.

of vervreemd, voor zoover die niet toebehooren aan bijzondere genootschappen of personen (1).

In de *behoeften van vervallen Kerken en Pastorijën* wordt trapswijze voorzien door het Fonds voor noodlijdende Kerken (2).

De *Pastorijën* ten platten lande strekken, nevens de daarbij behoorende tuinen, tot woning van den Predikant. In sommige, vooral kleinere steden, bestaan ook Pastorijën voor den oudsten Predikant. Derzelver onderhoud komt aan de kerkelijke Gemeenten, of uit de Kerkefondsen, of uit Pastorijfondsen, welke hier en daar onder den naam van *Pastoralia* bestaan.

De *regten der Patronen op de Kerken* zijn thans geheel afgescheiden van de Kerkgebouwen, en meestal betrekkelijk tot beroeping van Leeraren, approbatie en andere uitwendige regten (3).

§ 24.

Kerkelijke geldmiddelen.

Ook elk kerkelijk Genootschap behoeft *geldmiddelen en fondsen.* Deze zijn geene eigenaardige bestanddeelen, maar wel noodzakelijke hulpmiddelen ter volbrenging en bevestiging van de vrome oogmerken, welke het godsdienstig Genootschap zich voorstelt. Der-

(1) *Koninkl. Besluit*, b. a. bl. 166, 167.

(2) Zie hier achter § 28 *over het Fonds van noodlijdende Kerken.*

(3) Zie boven bl. 42.

zelver bestemming is, of om te voorzien in de behoeften der Armen en der plaatsen aan de openlijke Eerdienst gewijd, of voor de woning der Leeraars geschikt.

Ofschoon toch Jezus zijne 70 discipelen uitzond zonder buidel of male (1), en hun desniettemin niets ontbrak; zoo was toch ook onder de Apostelen één, die de beurs droeg (2). In het Apostolische tijdvak werden alras giften en gaven zamengebragt (3), en Diakenen aangesteld (4); aan de voeten der Apostelen werden gelden neêrgelegd voor de gemeenschap van goederen, en in de gemeenschappelijke kas gestort (5). Bij verdere vestiging van het Christelijk Genootschap, en bij den uitwendigen glans, dien de zucht naar uitwendig gezag, vooral de Hierarchie, aan dezelve gaf, werden deze behoeften oneindig vermeerderd. Velen derzelver verdwenen bij de Hervorming. Doch tevens bleven in de Hervormde Kerk kerkelijke fondsen noodzakelijk, zoowel ten behoeve der Armen en der hulpbehoevende kerkelijke personen, die hun leven aan de dienst der Kerk wijden of gewijd hadden, als ter voorziening in den aanbouw en het onderhoud van Kerken en Pastorijën.

Zoodanig zijn ook de ***kerkelijke geldmiddelen*** ontstaan ***in onze Vaderlandsche Hervormde Kerk.*** Dezelve zijn,

(1) Luk. X: 1.
(2) Joh. XII: 6.
(3) Hand. IV: 34 verv.
(4) Hand. VI.
(5) Hand. V.

of kerkelijk van oorsprong (zie boven), of worden door den Staat, ten behoeve der Kerk, uitbetaald. Zij verschillen in *strekking*, naar mate zij voor personen of goederen bestemd worden; in *omvang*, naar mate zij tot enkele Gemeenten, of grootere afdeelingen, of de geheele Hervormde Vaderlandsche Kerk zich uitstrekken; in *beheer*, naar mate zij gemeentelijk, klassikaal, of synodaal bestuurd worden. Deze laatste verdeeling is voor het Kerkregt meest geschikt.

Wij maken daarom een aanvang met de Synodale *fondsen.*

§ 26.

Synodaal-kerkelijke fondsen.

Aan de zorg der Synode zijn al de algemeene kerkelijke fondsen toevertrouwd, die, van algemeen belang zijnde, aan de geheele Hervormde Kerk toebehooren, en ten haren behoeve besteed worden. — Drieërlei zoodanige fondsen zijn aanwezig: — de *klassikale kas;* — de *algemeene weduwenbeurs* — en de *fondsen voor noodlijdende kerken en personen.*

Klassikale kas.

De algemeene kosten der Kerk en kerkelijke besturen, welke benoodigd zijn voor den geregelden gang des Bestuurs, worden gevonden uit een gemeenschappelijk kerkelijk fonds, de *algemeene klassikale kas* geheeten.

Deze *klassikale kas* is zamengesteld uit de som van *f* 14,000, jaarlijks uit 's lands kas ter tegemoetkoming

in de klassikale uitgaven toegestaan (1), — en uit de klassikale Quota's of omslagen, geregeld bij het *Reglement op de klassikale kosten* (2).

Immers, ter bestrijding van de algemeene kerkelijke uitgaven, is, in navolging van hetgeen vroeger, gedurende de Republiek, in onze Hervormde Kerk plaats had, een omslag verordend over al de Hervormde Gemeenten in het Koningrijk der Nederlanden, welke

---

(1) Hierbij is niet gerekend, wat van 's lands wege vroeger aan de Klassen van Maastricht en Brussel was geaccordeerd.

(2) Dit *Reglement op de klassikale kosten* behoorde onder de vier eerste Reglementen, door de Synode in 1816 gearresteerd, en gesanctioneerd bij Koninklijk Besluit, 30 Julij 1816. Zie v. D. TUUK, *Handb.*, I. 241, 242. *Comp.* 204 verv. Het Reglement zelve, zie *Syn. Hand.*, 1816, bl. 24, 25, 26, 36, 81. — Hetzelve bestaat uit 29 Artikels, waarvan:

Art. 1- 7. Over de gewone en buitengewone klassikale kosten.
— 8-12. Over de klassikale quota's en klassikale begrootingen en omslagen.
— 20-25. Over het bestuur der klassikale kas.
— 25-29. Algemeene bepalingen.

Hierbij is gevoegd eene tabel voor de verdeeling der Gemeenten in rangen en klassen; alsmede *bijgevoegde Artikelen, betreffende het vinden der klassikale kosten over* 1816. Zie bij v. D. TUUK, t. a. p. I. 273-282, 283-284. *Comp.* bl. 211. Bij eene daarop volgende Ministeriëele Dispositie is de verdeeling vastgesteld der *f* 14,000, door het Rijk voor de klassikale kas toegestaan, t. a. p. 285 verv. — Belangrijk vooral is de *Dispositie omtrent de kosten van de klassikale Besturen, de Ringsvergaderingen, enz., voor* 1817, bij v. D. TUUK, I. 289 verv. *Comp.* 211, wijl aldaar de geheele verdeeling der gelden voor de klassikale kas voorkomt; ook zoo als die vervolgens over het algemeen is gevolgd, en tevens de tabellen voor de verdeeling der klassikale quota's, der uitgaven voor elk der klassikale Besturen en der Ringsvergaderingen, t. a. p. bl. 300-308.

onder den naam van *klassikale quota's* of omslagen bekend staat, als een gereed en eenvoudig middel, om in alle behoeften te voorzien.

Dezelve wordt *geregeld naar de rangen en klassen der Gemeenten.* Daartoe zijn er zoo vele *rangen*, als er Predikanten in elke Gemeente zijn; zoodat b. v. eene Gemeente van een Predikant van den laatsten rang is, van twee Predikanten van den tweeden rang; van tien Predikanten van den tienden rang (1). — Daarenboven zijn alle Vaderlandsche Hervormde Gemeenten verdeeld in vijf *klassen* (2), die der minstvermogende, der min vermogende, der middelmatige, der meer vermogende, en der meestvermogende Gemeenten, aldus bepaald naar de talrijkheid en het vermogen derzelver. — Deze *klassificatie* wordt opgemaakt door het Klassikaal Bestuur, opgezonden aan het Provinciaal Bestuur, en met of zonder deszelfs consideratiën ingezonden aan het Ministeriëel Departement, hetwelk dezelve regelt (3).

Deze *quota's* worden voldaan uit de Kerkekassen, of, bij gebreke van dien, uit andere fondsen der Gemeente, des noods bij wijze van omslag daartoe in

(1) Bij het Reglement was eene verdeeling in drie klassen aangenomen; zie Art. 15. — Op besluit der Synode, d. 7 Julij 1817 (zie *Syn. Hand.*, 1817, bl. 55, 56) werden vijf klassen ingesteld, voor welke 5 klassen de quota's zijn bepaald op *f* 5, *f* 10, *f* 15, *f* 20, *f* 25; — zie ook *Dispositie van den Comm.-Gener. ter nadere regeling van de quota voor de klassikale kosten*, 25 Aug. 1817, n. 3; bij v. d. Tuuk, I. 309. *Comp.* bl. 218.

(2) *Aangeh. Reglem.*, Art. 15, 16, en de bijgevoegde tabel.

(3) Art. 17.

staat gesteld. Jaarlijks moeten dezelve door elke Gemeente vóór den 1sten Maart vrachtvrij worden bezorgd aan den Quaestor van het Klassikaal Bestuur (1); terwijl de achterlijk gebleven Gemeenten jaarlijks, voor het begin der Kerkvisitatie, door den Quaestor aan de Visitatoren worden opgegeven (2). — Het *maximum* der contributie voor eene Gemeente van één Predikant, behoorende tot de eerste of minstvermogende klasse, zal de jaarlijksche som van *f* 5 niet mogen te boven gaan (3).

Deze klassikale kas, aldus bijeengebragt, voorziet in alle gewone en buitengewone *klassikale kosten.* — Tot de *buitengewone* rekent men de reisgelden en vacatiën der Leden van het Klassikaal Moderamen in alle gevallen, welke de tegenwoordigheid van een of meerderen derzelver in bijzondere Gemeenten vorderen. — Maar van grooter uitgebreidheid zijn de *gewone* klassikale kosten, tot welke gebragt worden het honorarium van den Scriba; — de presentiegelden of vacatiën der overige Moderatoren van het Klassikaal Bestuur; — de reiskosten der Buitenleden naar de Vergaderingen van Bestuur; — de kleine kosten van het bestuur; — de kosten der Kerkvisitatie; — en de tegemoetkoming in de kosten der Ringsvergaderingen (4).

Jaarlijks maakt het Klassikaal Bestuur eene begroo-

---

(1) Art. 8, 9.
(2) Art. 10-12.
(3) Art. 16 vergel. met de boven aangeh. *Dispos.*, 25 Aug. 1817.
(4) *Aangeh. Reglem.*, Art. 1-4.

ting op van de gewone kosten voor derzelver ressort, waarop elke post afzonderlijk wordt gemeld. Dezelve wordt aan het Ministeriëel Departement opgezonden, ten einde hetzelve uit de gezamenlijke begrootingen de som bepale, welke, boven de van 's lands wege toegestane *f* 14,000, uit de quota's moet worden voldaan. Het Ministeriëel Departement gedraagt zich in de regeling der quota's naar de ingezonden klassificatie der Gemeenten (1).

Overigens is het *bestuur der klassikale kas opgedragen aan den Quaestor van de Synode*, als algemeene Quaestor, eveneens als door hem de gelden worden ontvangen, door het Gouvernement voor de kas geaccordeerd. Hij krijgt van het Gouvernement berigt van de gearresteerde klassificatie, omslagen en klassikale begrootingen, ten einde hij kennis drage, zoo van hetgeen elke klasse het regt heeft uit het algemeene fonds te ontvangen, als van derzelver verschuldigde quota's; zendt de benoodigde penningen toe en ontvangt het overschietende (2). Jaarlijks doet hij verantwoording aan de Synode (3).

Aldus wordt door dit Fonds voorzien in den geregelden gang des Bestuurs in de Hervormde Kerk. Al

---

(1) Ald. Art. 13, 14 en 15. Mogt in de eenmaal ingevoerde klassificatie der Gemeenten verandering noodig zijn, zoo kunnen de Klassikale Moderatoren deswegen eene voordragt doen aan het Provinciaal Kerkbestuur, ten einde voor het vervolg deze veranderingen kunnen worden daargesteld; zie b. a. *Regl.*, Art. 26.

(2) *Reglem.*, Art. 20-24.

(3) Ald. Art. 25.

de Vaderlandsche Gemeenten werken, tenzij dezelve als onvermogend moeten beschouwd worden (1), in overeenstemming met den Staat gemeenschappelijk mede ter vinding der kosten van algemeen beheer. Het is dus de *belasting voor de Hervormde Kerk tot opbouw van het Genootschap*, opdat dit moge bevorderlijk zijn aan den opbouw der Gemeente van Jezus op aarde.

§ 27.

Algemeene Predikants-Weduwenbeurs.

Is het wijsheid te zorgen voor den geregelden gang van zaken in het Genootschap; de Christelijke zorg strekt zich, bij het vooruitzigt in de toekomst, ook uit tot de Weduwen en Weezen van Predikanten. Gelijk elders in den Staat Weduwenfondsen zijn opgerigt, zoo heeft ook de Kerk in die behoefte voorzien door de oprigting van eene *Algemeene Weduwenbeurs voor Hervormde Predikanten.*

Men had vroeger in de Nederlandsche Hervormde Kerk bijzondere, hetzij Provinciale, hetzij meer algemeen Klassikale, Weduwenbeurzen; waarvan sommige nog bestonden ná de nieuwe kerkelijke organisatie, velen echter reeds waren vervallen (2). De vestiging van *één* bestuur in de Nederlandsche Hervorm-

(1) Ald. Art. 18.

(2) Zie de opgave en het berigt nopens de in 1816 als nog bestaande Provinciale en Klassikale Weduwenbeurzen in het *Rapport eener Synodale Commissie*, te vinden in de *Handel. der Synode*, 1817, bl. 13-29, alwaar vele belangrijke bijzonderheden voorkomen omtrent den aard en den toestand der Klassikale Weduwenbeurzen.

de Kerk deed behoefte gevoelen aan een *algemeen* Weduwenfonds. Hetzelve nam zijn oorsprong uit het verlangen naar goede schikkingen, ten aanzien der bestaande Weduwenbeurzen, reeds in 1816 door het Ministeriëel Departement geuit. Na verschillende deliberatiën, zoo wel bij de Synode, als in Synodale Commissiën en bij de Provinciale Kerkbesturen, is, in 1819 een *Reglement voor eene algemeene Weduwenbeurs* bij de Synode gearresteerd, en gesanctioneerd bij Koninklijk Besluit (Nov. 1819). — Het is ingevoerd en begon te werken met den aanvang van 1820 (1).

Dit Weduwenfonds bedoelde echter geenszins de bestaande *Klassikale of Provinciale Weduwenbeurzen* te vervangen. Dezelve moesten *blijven bestaan*, en integendeel is, na de oprigting der algemeene Wedu-

---

(1) Zie over de *Missive van den Comm.-Gener. over de Weduwenbeurzen*, het verlangen uitdrukkende naar algemeene maatregelen, de *Handel. der Synode*, 1816, bl. 18, 19. Hierop werd eene Commissie benoemd om te raadplegen over geschikte middelen, welke zouden kunnen worden beproefd ter oprigting van een algemeen Weduwenfonds, waarover verschillende Rapporten gedaan werden; *Hand.* b. a. 1816, bl. 32-36, 84-86, — 1817, bl. 14, 86; daar één der laatste Commissiën twijfelde aan het uitvoerlijke der oprigting van een algemeen Weduwenfonds, zijn, na herhaalde overwegingen, verschillende Concepten ter synodale tafel overwogen. Zie *Hand. der Synode*, 1818, bl. 15, 64, die mede aan de consideratiën der Provinciale Kerkbesturen onderworpen werden (bl. 89), welke later in de Synode overwogen zijnde, is eindelijk een *Reglement voor eene algemeene Weduwenbeurs* gearresteerd, *Hand.* 1819, bl. 120-124, verg. bl. 44, 75, 84, en na eenige alteratiën gesanctioneerd bij *Koninkl. Besluit*, 10 Nov. 1819, n. 56. Zie bij v. d. Tuuk, t. a. p. I. 480. *Comp.* bl. 409.

wenbeurs, de deelneming in dezelve, van wege de algemeene Synode, aangemoedigd (1).

Hetzelve strekt ten behoeve van Weduwen, tot hertrouwen toe, en van minderjarige ouderlooze kinderen van Predikanten, onder de Hervormde Synode ressorterende, en dus ook van die in Nederlands Oost- en West-Indië. De minderjarige ouderlooze kinderen van een' Predikant hebben te zamen aanspraak op het aandeel ééner weduwe (2). Ook staat het aan Predikanten en Emeriti, weduwenaren zijnde, vrij, eene eigene meerderjarige ongehuwde dochter te institueëren, tot deelgeregtigde aan het Weduwenfonds, tot haar trouwen toe (3); terwijl Predikanten, die, honorabel ontslag van de dienst bekomen hebbende, geheel geen landspensioen genieten, geregtigd zijn tot de deelneming aan het Fonds (4).

Het *Fonds wordt bijeengebragt uit* de jaarlijksche *bijdragen* der Predikanten en Emeriti; — uit de *gelden,* die bij de Examina worden betaald ten behoeve

---

(1) Zie § 29 over de *Provinciale en Klassikale Weduwenbeurzen.*

(2) *Reglem. op de Weduwenbeurs*, Art. 6; *Hand. der Synod.*, 1823, 15 Julij, bl. 108, en 1824, bl. 83, 96.

(3) *Handel. der Synode*, 1820, bl. 115, 117, 123; 1821, bl. 30, 120. — *Koninkl. Besl. ter ampliatie van Art. 7 des Reglements*, d. d. 13 Nov. 1821, bij v. D. TUUK, t. a. p. II. 103. Over de institutie in het Weduwenfonds vindt men velerlei bepalingen in de *Hand. der Synode*, t. a. p. bl. 123.

(4) *Hand. der Synode*, 1820, bl. 122.

dezer beurs, ten bedrage van *f* 25 (1); — uit vrijwillige *giften*, welke de Gemeenten mogten willen bijeenbrengen, — uit *erfmakingen* en *donatiën* — en uit de *gelden*, bespaard *bij de Kerkvisitatie*, vooral nadat de schriftelijke Kerkvisitatie is ingevoerd (2).

Van al deze bestanddeelen van het Fonds, leveren de bijdragen der Predikanten het grootste aandeel. — De jaarlijksche toelage van elken Predikant bedraagt *f* 10; doch Emeriti, die, tijdens hunne dienst, hebben gecontribueerd aan het Fonds, doch minder dan *f* 600 pensioen genieten, betalen slechts *f* 5, onverminderd de volle uitbetaling van het pensioen aan derzelver weduwen en weezen (3). — Daarenboven betaalt een Predikant eener Gemeente, buiten dit Koningrijk gelegen, en geroepen naar eene Gemeente binnen hetzelve, en hierheen vertrekkende, uiterlijk drie maanden na zijne bevestiging *f* 25; althans indien hij dezelve niet bevorens bij zijn Examen hier te lande betaald heeft, en daarenboven *f* 10 voor elk jaar, hetwelk hij sedert 1819 buiten 's lands als Predikant gediend heeft; doch deze som mag echter niet hooger dan tot *f* 100 opklimmen (4).

---

(1) *Regl. op het Examen*, Art. 22, bij v. D. Tuuk, t. a. p. Iᵉ Verv., bl. 216. *Comp.* 194.

(2) *Hand. der Synode*, 1822, bl. 56, 60, alwaar het besluit der Synode voorkomt; het daarop gevolgd *Koninkl. Besluit, waarbij die gelden voor de Weduwenbeurs werden bestemd*, d. d. 24 Nov. 1823, n. 49, bij v. D. Tuuk, t. a. p. III. 144.

(3) *Aangeh. Reglement*, Art. 9, 10.

(4) *Hand. der Synode*, 1833, bl. 74, verg. met 1830, bl. 18, 19, 149. 1831, 71, 72. 1832, bl. 46, 97, 154. 1833, bl. 43 en *Koninkl. Besluit, houdende ampliatie op Art.* 9 *van het Re-*

Deze *jaarlijksche contributie van f* 10 wordt, bij de uitbetaling van het eerste kwartaal (1) van het traktement of pensioen, op last van het Gouvernement ingehouden, en aan den Quaestor der Synode overgemaakt; of, waar geen traktement uit Lands- of Gemeentekassen genoten wordt, moeten de Predikanten deze toelage jaarlijks in handen van den Scriba des Klassikalen Bestuurs bezorgen (2). Voor vacante plaatsen wordt dezelve door Predikanten van den ring betaald; en waar traktement uit 's Lands- of plaatselijke kassen genoten wordt, ingehouden van het eerste kwartaal, zonder dat daarover naderhand eenige verrekening met de Predikanten behoeve plaats te hebben (3). Tevens wordt dezelve door weduwen en ouderlooze kinderen betaald, gedurende het jaar van gratie (4).

Het *bestuur* van dit Fonds, als Synodaal Fonds, is opgedragen aan den Quaestor der Synode, die jaar-

---

glement op de algemeene Weduwenbeurs, ten opzigte van buitenlandsche Predikanten, d. d. 20 Aug. 1833, bij v. D. TUUK, t. a. p. Ie Verv., bl. 264. *Comp.* 420.

(1) *Dispositie van den Direct.-Gener. over de betaling der contributie voor de algemeene Weduwenbeurs*, d. d. 14 Jan. 1820, bij v. D. TUUK, t. a. p. II. IV. *Comp.* 413.

(2) *Aangeh. Reglem.*, Art. 11 en 12. De wijze der betaling is geregeld in de b. a. *Dispositie*, 14 Jan. 1820.

(3) Art. 15 — en de *Hand. der Synode*, 1822, bl. 104, en *Circulaire van den Direct.-Gener. over de verrekening van de contributie voor de algemeene Weduwenbeurs*, d. d. 5 Aug. 1822, bij v. D. TUUK, t. a. p. II. 123, 124. *Comp.* 416.

(4) Art. 16.

lijks aan de Synode rekening en verantwoording doet, de ontvangen gelden boekt, de overschietende aanlegt in Inschrijvingen op het Grootboek, alle renten ontvangt, en in de maand November van elk jaar alle uitdeelingen doet (1). Voor zijne uitgaven brengt hij eene jaarlijksche som in rekening (2). — Aan hem doen de Klassikale Scriba's de bij hen ontvangene gelden, en de Secretarissen der Provinciale Kerkbesturen de gelden, bij de Examina betaald, toekomen (3). De Klassikale Scriba's doen daartoe, ter ruggezijde van de lijsten der giften van noodlijdende Kerken, opgave van het door hen ontvangen montant voor de Weduwenbeurs, en geven berigt van de later ontvangene posten voor dezelve (4). Deze gelden worden door den Quaestor der Synode uitbetaald op *attestatiën de vita*, door den Klassikalen Scriba gegeven en onderteekend (5).

De *uitdeeling van dit Weduwenfonds* was voor de

---

(1) Art. 17, 18, 19; — *Hand. der Synode*, 15 Julij 1823; — *Missive van den Quaestor der Synode omtrent den tijd der betaling van de toelage uit de algemeene Weduwenbeurs*, d. d. 21 Julij 1823, bij v. d. Tuuk, III. 128. *Comp.* bl. 417.

(2) *Aangeh. Reglem.*, Art. 21.

(3) Art. 13, 14.

(4) *Dispositie van den Direct.-Gener. betrekkelijk de achterlijkheid in de betaling der quota voor de klassikale kosten*, d. d. 25 April 1821, bij v. d. Tuuk, t. a. p. II. 69-72.

(5) *Hand. der Synode*, 1822, bl. 19; — *Aanschr. van den Quaestor-Gener. over de verteekening van de attesten de vita voor de trekkenden uit de algemeene Weduwenbeurs*, 9 Oct. 1821, bij v. d. Tuuk, t. a. p. II. 96. *Comp.* bl. 415, en *Missive van den Quaestor-Gener. over hetzelfde onderwerp*, 31 Julij 1822, bij v. d. Tuuk, II. 122. *Comp.* bl. 416.

eerste 14 jaren, na de invoering op *f* 50 jaarlijks over elke portie bepaald, gedurende welk tijdvak al de overschietende gelden op kapitaal moesten worden aangelegd (1). Na verloop van hetzelve is, bij den gunstigen toestand van het Fonds, de uitdeeling verhoogd; in 1834 tot *f* 85, in 1835 tot *f* 90 (2), en in 1836 tot *f* 95 (3). Immers reeds in 1835 bedroeg de jaarlijksche ontvangst van een aldus meestal door kleine bijdragen gevormd fonds, de somma van *f* 45,331 : 56 *cs.*; waarvan 303 personen bedeeld werden (4). Aldus wordt dan te gemoet gekomen in de behoeften van vele weduwen en weezen, en onder de latere instellingen van Christelijke voorzorg mag voorzeker dit Fonds gerekend worden, hetwelk ook dan nog nuttig kan blijven werken voor de achterblijvende betrekkingen van Predikanten, wanneer zij reeds hier beneden van hunne taak zijn afgelost.

§ 28.

Fonds voor noodlijdende Kerken en Personen.

Gelijk voorzigtig beleid het Weduwenfonds stichtte, zoo stichtte Christelijke milddadigheid een ander Fonds, dat alleen uit liefdegaven werd zamengebragt. — De

(1) *Reglem.* a., Art. 22, 23.

(2) *Hand. der Synode*, 1834, bl. 19, 184, 188; 1835, bl. 15, 155, 156.

(3) *Hand. der Synode*, 1836, bl. 151; verg. bl. 18.

(4) *Rapport der quaestorale Commissie*, benoemd in de Synode van 1835, en de *Hand. der Synode*, 1835, bl. 139. — Over den toestand van dit Fonds zie men in de *Hand. der Synode* jaarlijks

behoefte van zoo vele Vaderlandsche Kerken en Gemeenten, van zoo vele kerkelijke personen en derzelver aanverwanten, en niet zelden van zoo vele, aan verdrukking en armoede overgegevene, Christelijke medebroeders, deed hier te lande, waar niet zelden de zetel was der Christelijke milddadigheid, fondsen zamenbrengen, tot tegemoetkoming in derzelver nooden geschikt. Gelijk de Republiek zich veelal de belangen der verdrukte geloofsgenooten in Europa aantrok, en voor Saltsburgers, Waldensen, en anderen trachtte te zorgen, zoo bestonden ook bij de Hervormde Kerk fondsen voor de noodlijdende Hervormde Kerken van *Lithauwen*, *Aschweiler*, *Pensylvanie*, *Nayla*, en anderen, vooral der *Waldensen*, alsmede voor de noodlijdenden in *Vaderlandsche Gemeenten.*

Dadelijk na de kerkelijke organisatie in 1816 wendde het Ministeriëel Departement tot dit doel deszelfs pogingen aan, en zond aan de eerste Synode berigten in nopens de onderscheidene fondsen voor noodlijdende Kerken en Personen, die in verschillende Provinciën bestonden, »ten einde te overleggen, welke beschikkin»gen de veranderde tijdsomstandigheden en Kerkvorm »te dezen aanzien mogten vorderen, met aanbieding der »hulp van het Gouvernement (1).” — Dit gaf aanleiding tot eene personele Commissie, welke rapport uitbragt.

---

het *Verslag van den Quaestor-Gener.* en het *Quaestoraal Rapport der Commissie*, jaarlijks ter Synode ingeleverd en beoordeeld. In dezelve vindt men volledige bouwstoffen voor de kennis van den toestand van het Weduwenfonds.

(1) *Hand. der Syn.*, 1816, bl. 19, 25, 26, en het *Rapp.*, bl. 50 verv.

Het bleek daaruit, dat in verschillende Provinciën, zoowel Provinciale, als Klassikale Fondsen waren afgezonderd voor binnenlandsche en buitenlandsche noodlijdende Kerken (1).

Algemeen Fonds voor noodlijdende Kerken en Personen.

Deze onderzoekingen gaven aanleiding tot nieuwe bepalingen. Er werd besloten tot de oprigting van een »*algemeen fonds der Synode voor noodlijdende Kerken en* »*Personen*, waarbij alle Synodale en Klassikale Fondsen »gebragt werden onder eene administratie, die der »Synode, door derzelver Quaestor, die zich moet ge»dragen naar de bepalingen, door de Synode te maken, »en jaarlijks aan dezelve rekening doen." Tevens moet afzonderlijke rekening gehouden werden voor de fondsen der Waldensen en de overige buitenlandsche fondsen.

(1) *Provinciale of Synodale Fondsen* bestonden niet in Zeeland, Vriesland, Groningen en Drenthe. Dezelve waren aanwezig in Gelderland, Zuid-Holland, Noord-Holland, Utrecht en Overijssel. Dezelve waren voor noodlijdende Kerken en Personen aangewezen; maar voor wie onder dezelve was meer of minder bepaald. — Zoo diende de synodale beurs van *Gelderland* tot liefdegaven voor noodlijdende Kerken en voor de onkosten der synodale Vergaderingen; — die in *Zuid-Holland* voor Lithauwen, Pensylvanie, Aschweiler en de Waldensen; — in *Noord-Holland* was een Pensylvanisch Fonds, later gebezigd ter goedmaking van synodale kosten; — in *Utrecht* een voor de Waldensen en Pensylvanie, — en in *Overijssel* voor de Waldensen. Dezelve beliepen in 1816 zamen een kapitaal Werkel. Schuld *f* 20,200, Uitgestelde Schuld *f* 38,200, Kont. *f* 1,517 : 8 *cs.* — *Klassikale fondsen* waren voorhanden in alle Provinciën, Drenthe uitgezonderd, en bedroegen te zamen, Werk. Schuld *f* 9,116 : 62½ *cs.*, Uitgest. Schuld *f* 11,400, Kont. *f* 4,174 : 09 *cs.* Zie over dezelve een naauwkeurig Verslag in de *Hand. der Synode*, 1817, bl. 115 verv., vergeleken met 1816, bl. 50 verv.

Ten gevolge hiervan werden dan ook al de fondsen door den Synodalen Quaestor overgenomen, en zooveel mogelijk die voor de buitenlandsche Kerken afgezonderd; de sommen ingeschreven op het Grootboek, en jaarlijks verantwoording en voorstellen gedaan aan de Synode, welke jaarlijks, na overweging der gedane voorstellen, over de penningen beschikt (1). Reeds dadelijk was eene speciale Commissie voor correspondentie en advies in dezen benoemd (2).

Tot dit algemeene fonds behooren dus de bijzondere fondsen der Waldensen, voor Lithauwen, Aschweiler, Pensylvanie en Nayla, die afzonderlijk beheerd en verantwoord worden, en de fondsen *voor binnenlandsche of* andere *buitenlandsche noodlijdende Kerken en Personen.* — Hetzelve werd besteed voor noodlijdende Weduwen, Predikanten en Kerken, waaronder toen vooral de Kerken in Maas en Waal, of onder de Klasse van Nijmegen, behoorden (3).

Jaarlijks werden de bestaande fondsen, naar oudvaderlandsch gebruik, vermeerderd door inzameling van gelden bij alle vaderlandsche Hervormde Gemeenten, ter gelegenheid van de jaarlijksche Kerkvisitatie. Doch uit de fondsen van Lithauwen, Aschweiler en Nayla, geschiedden veelal geene uitgaven, zoodat de

---

(1) *Hand. der Synode*, 1816, bl. 60.

(2) *Hand. der Synode*, 1817, bl. 123. 1819, bl. 129, en de jaarlijksche Quaestorale Rapporten, in de *Hand. der Synode* voorkomende.

(3) De noodlijdende Personen, die uit dit Fonds bedeeld werden, worden vermeld in de *Handel.*, 1817, bl. 126.

voor dezelve afgezonderde gelden alsdan werden aangelegd (1).

Allengs echter openbaarden zich meerdere en grootere behoeften. De slechte staat van vele Kerken en Pastorijën, door verschillende redenen veroorzaakt, deed de Synode in 1818 besluiten, zich te adresseren aan het Ministeriëel Departement, ter aanwending van maatregelen tot redres (2), en tevens op andere voorstellen bedacht zijn (3). Inmiddels vermeerderde telkens het getal der aanzoek doende Vaderlandsche noodlijdende Gemeenten, vooral bij den bouwvalligen staat van Kerken en Pastorijën; weshalve men trachtte te zorgen, dat hetzelve zich niet al te zeer vermenigvuldigde (1821) (4). Men besloot in 1825 tot eene jaarlijksche algemeene Kerkcollecte (5), welke aanleiding gaf tot gewigtige resultaten. Immers de gunstige gevolgen van deze inzameling deden bedacht zijn op een bijzonder

Fonds voor binnenlandsche noodlijdende Kerken (6).

Hierover werd ter Synode beraadslaagd, en eene Commissie benoemd, die telken jare aan de Synode zou rapport doen van hare verrigtingen, en voorstellen inleveren (7), tot dat de zorg voor deze binnen-

(1) *Hand. der Synode*, 1822, bl. 88.
(2) *Hand. der Synode*, 1818, bl. 119.
(3) Zie b. v. een Voorstel, ter Synode gedaan in 1821; *Hand. der Syn.*, 1821, bl. 41, 63, hetwelk alstoen echter geen gevolg bekwam.
(4) *Hand. der Synode*, 1821, bl. 120.
(5) t. a. p., 1825, bl. 122.
(6) t. a. p., 1826, bl. 44.
(7) Zie, wat wij vroeger daaromtrent vermeldden, *Kerkregt*, I. bl. 97, en verg. *Hand. der Synode*, 1826, bl. 115.

landsche noodlijdende Kerken in 1828 werd opgedragen aan de Synodale Commissie (1).

Hieruit werd eene afzonderlijke administratie geboren. Wel bleef het *geldelijk beheer van dit fonds*, even als van al de overige fondsen voor noodlijdende Kerken en Personen, aan den Quaestor der Synode opgedragen, die hetzelve jaarlijks in zijne rekening opneemt (2); maar de binnenlandsche noodlijdende Kerken zelve zijn onder de zorg der Synodale Commissie en der Synode geplaatst (3).

Dezelve heeft van de zorg voor de noodlijdende Kerken een hoofdtak van hare werkzaamheden gemaakt; zij doet naauwkeurig en zorgvuldig voorloopig onderzoek naar de bestaande behoeften, en jaarlijksch verslag daarvan en voorstellen daaromtrent aan de Synode, die, over het bedrag der toe te leggen gelden jaarlijks beschikkende, de uitvoering daarvan opgedragen heeft aan de Synodale Commissie, om zich te verantwoorden op de eerstvolgende Synode.

Van deze zorg getuigen de veelvuldige uitvoerige rapporten en bemoeijingen; gelijk van derzelver wijs overleg de heilzame algemeene *beginselen*, die zijn vastge-

---

(1) Boven, *Kerkregt*, I. 97.

(2) Deze quaestorale rekening wordt daarom sints 1828 in het *derde Hoofdst.*, dat der *noodlijdende Kerken*, bevat, en verdeeld in 2 *Afdeelingen:* A. *het fonds voor noodlijdende Kerken en Personen in het algemeen;* B. *voor binnenlandsche noodlijdende Kerken.* Ook worden naar besluit der Synode twee *rekeningen* derzelver gehouden. Zie *Hand. der Synode*, 1828, bl. 104, 105.

(3) Zie de inrigting en den aard der werkzaamheden van deze Commissie uitgedrukt in het Rapp. dier Comm. *Syn. Hand.* 1827, bl. 27.

steld voor het gebruik van dit fonds. Men nam als beginsel aan, dat geene hulp aan eenige noodlijdende Kerk of Pastorij zou worden verleend, dan die volledig is, zoodat men door de eenmaal aangebragte hulp van alle verdere aanvrage om hulp bevrijd zij. Ter geregelde onderscheiding nu, welke hulp dadelijk en in de eerste plaats te verleenen is, onderscheidt men drieërlei soort van noodlijdende Kerken; als eerst vacante Gemeenten, die, uit hoofde van den slechten staat van Kerk of Pastorij, of wel van beiden, niet vervuld kunnen worden; — daarna die, vacant wordende, om dezelfde reden niet zouden kunnen vervuld worden; — en eindelijk die, welke vroeger wegens het noodzakelijk en matig bouwen eener Kerk of Pastorij met schulden bezwaard zijn, voor welker aflossing, ofschoon dringend gevorderd, geene middelen bestaan (1). Te gelijk wordt aan de aldus begunstigde Gemeenten opgelegd te zorgen, dat zij vervolgens in het onderhoud hunner Kerken en Pastorijen behoorlijk voorzien kunnen (2).

Deze hulp pleeg echter in die mate aangebragt te worden, dat bij elke toewijzing van gelden door de Synode aan hulpbehoevende Gemeenten, eene evenredige som uit 's Rijks schatkist gevraagd wordt, welke jaarlijks door Z. M. welwillend wordt toegestaan.

---

(1) Zie *Rapport der Commissie* in de *Hand. der Synode*, 1827, bl. 29, verg. met bl. 66.

(2) Ald. bl. 67. Van het besteden der gelden werd berigt gegeven in de *Boekzaal voor de Geleerde Wereld*, 1828, Februarij, en vervolgens jaarlijks; gelijk ook sedert 1834 jaarlijks achter de *Hand. der Synode* de lijst voorkomt *van de giften, ten behoeve der noodlijdende Kerken.*

Eveneens wordt die hulp alleen verleend door de Synode, wanneer de Gemeenten, naar derzelver vermogen, evenredige bijdragen geleverd hebben, gelijk ook vele Provinciale Staten in die behoeften voorzien. Uit deze, veelal vereenigde, bijdragen wordt dan volledige hulp geboden aan vervallen of wankelende Kerken en Pastorijën (1).

Dit fonds voor binnenlandsche noodlijdende Kerken strekt dus tot een bepaald doel, gelijk hetzelve tevens blijft behooren tot het algemeene fonds, dat in zijn geheel *door den Quaestor beheerd* wordt. De Quaestor onderscheidt daarom ook in zijn beheer dit fonds voor binnenlandsche noodlijdende Kerken, dat uitsluitend voor herstel van Kerken en Pastorijen gebezigd wordt, van het algemeene fonds voor noodlijdende Kerken en personen; dit laatste strekt mede voor noodlijdende Gemeenten en Personen; maar de gelden aan de noodlijdende Gemeenten gegeven, strekken alleen tot derzelver onderstand; geenszins tot opbouw van Kerk of Pastorij. Dezelve bedragen ook gewoonlijk minder dan *f* 100; terwijl die, welke uit het binnenlandsche fonds genomen worden, veel aanzienlijker zijn. Intusschen draagt de jaarlijksche collecte voor dit fonds aanmerkelijk bij (2).

---

(1) Men ziet dit in de Rapporten der Synodale Commissie omtrent de noodlijdende Kerken, jaarlijks ter Synode gedaan, en opgenomen in de *Hand. der Synode.*

(2) In de laatste jaren is de collecte telkens toegenomen; zij bedroeg in 1836 de aanzienlijke som van *f* 18,536,17. Het laat zich verwachten, dat de Gemeenten telkens al ruimer zullen bijdragen, naarmate zij den weldadigen invloed van dit fonds in de verschillende Provinciën bemerken.

Er bestaat dus thans onder den algemeenen naam van *Fonds voor noodlijdende Kerken en Personen* een drieledig fonds; het algemeene fonds voor binnen- of buitenlandsche Gemeenten en Personen, — dat voor de Waldensen, Lithauwen, Aschweiler enz., — en dat voor binnenlandsche noodlijdende Kerken en Pastorijën. Gelijk de beide eerste heilzaam gewerkt hebben, zoo is het laatste, naar onze schatting, eene der weldadigste inrigtingen voor onze Vaderlandsche Kerk. Door deze zorg heeft de Synodale Commissie zich hoogst verdienstelijk gemaakt bij de Hervormde Nederlandsche Kerk, en, al ware het daardoor alleen, zouden de beraadslagingen der Synode hoogst belangrijk zijn. Immers vele duizende guldens zijn daardoor in den loop van eenige jaren weldadig besteed; menige Kerk en Pastorij in de verschillende Provinciën is opgebouwd of hersteld; daardoor is de Eerdienst en uitoefening der Godsdienst gehandhaafd; daardoor is veel gewonnen voor de zaak des Christendoms in ons Vaderland, en een blijvende waarborg gevestigd voor den gunstigen toestand der Kerken en Pastorijen in Nederland; althans indien de Christelijke milddadigheid dezelve blijft ondersteunen; hetgeen alleszins is aan te bevelen.

§ 29.

Provinciale en Klassikale Fondsen.

Weduwenbeurzen.

Reeds gedurende den vroegeren Kerkvorm in Nederland had men zoodanige maatregelen beraamd, die strek-

ken konden om te voorzien in de behoeften van achterblijvende weduwen of weezen van Predikanten. Zoo ontstonden in eenige gewesten *Provinciaal-Synodale Weduwenbeurzen*, en in onze meeste Klassen *Klassikale Weduwenbeurzen* (1).

Zoodanige *Provinciaal-Synodale Weduwenbeurzen*, waar die bestonden, of opgerigt mogten worden, zijn opgedragen aan de administratie der Provinciale Kerkbesturen (2).

Eenigermate verschillend van deze instellingen is het *Provinciaal fonds*, dat in *Vriesland* bestaat, ten behoeve van Predikantsweduwen en weezen in die Provincie. Ingesteld door den tijdelijken Souverein, verving het de plaats van de elders geaccordeerde landsweduwenpenningen. Jaarlijks wordt ook nog aan dezelve eene lands-subsidie van *f* 3400 betaald, welke, nevens de contributie der Predikanten, dient om de pensioenen te betalen aan de deelgeregtigden. Deze contributie is verbindend voor alle Predikanten in die Provincie, en blijft geheel op zich zelve staan (3).

---

(1) Zie over de vroegere *Provinciaal-Synodale* en *Klassikale* Weduwenbeurzen het *Rapport* eener Synodale Commissie, omtrent de Klassikale Weduwenbeurzen, te vinden in de *Hand. der Synode*, 1817, bl. 13-29.

(2) *Alg. Reglem.*, Art. 48, bij v. d. Tuuk, *Handb.*, t. a. p., I. 17. *Comp.* t. a. p., bl. 11.

(3) Zie de *Explicatie der Dispositie van* 7 *Nov.* 1816, n. 4, *omtrent de Klassikale Weduwenbeurzen*, gegeven door den *Commiss.-Gener.*, d. d. 22 Mei 1817, — te vinden bij v. d. Tuuk, t. a. p., I. 475, 476. — *Comp.*, t. a. p., bl. 402. — Vergelijk *Wetboek en Kerkeorde van Vriesland*, op last der *Vriesche*

Afgescheiden van de algemeene Weduwenbeurs, zijn ook de *Klassikale Weduwenbeurzen* blijven bestaan, zoo velen zij tijdens de invoering der nieuwe kerkelijke organisatie nog aanwezig waren (1); zonder dat deze fondsen iets met de algemeene Weduwenbeurs gemeen hebben (2). Doch daar zij aangemerkt worden als verbindtenissen tusschen particuliere personen, zijn zij niet verbindend voor allen, maar is thans de intrede in de Weduwenbeurs aan elk lid vrij en onverlet gelaten. Daarom hebben de Leden der Klasse, die deelgeregtigd zijn, en geenszins het Klassikaal Bestuur, het beheer derzelver, en zijn alle beschikkingen geheel huishoudelijk, weshalve zij aan geene hoogere magt behoeven voorgedragen te worden (3).

Synode (1804) *in het licht gegeven door de Deputaten der Synode;* Fran. 1806, bl. 110, 111; waaruit blijkt, dat de jaarlijksche contributie der Predikanten pleeg te zijn *f* 12.

(1) Er bestonden alstoen 37 Klassikale Weduwenbeurzen, daar dezelve in alle Vaderlandsche Klassen, behalve in die van *'s Gravenhage, Rotterdam, Alkmaar, Ysendijke, Utrecht* en *Wijk* gevonden werden. In sommige Klassen bestonden ook *oude* en *nieuwe* Klassikale Weduwenbeurzen. — Zie meerdere bijzonderheden hieromtrent in het boven aangeh. *Rapport*, in de *Hand. der Synode*, 1817, bl. 14 verv.

(2) *Regl. op de Weduwenbeurs*, Art. 25; — bij v. D. TUUK, *Handb.*, t. a. p., I. 486. *Comp.* bl. 413: »*De oprigting van dit* »*algemeen fonds laat alle Klassikale en Provinciale Weduwen*»*beurzen in derzelver bestaan en administratie vrij en onverlet.*"

(3) Zie de *Dispositie van den Comm.-Gener. omtrent de Klassikale Weduwenbeurzen*, d. 7 Nov. 1816, n. 4, bij v. D. TUUK, a. *Handb.*, I. 471-474, — en a. *Comp.* bl. 406. Deze bepalingen veroorzaakten tegenstand, zoowel bij de Klassikale Weduwenbeurzen, die nu niet meer te behouden waren, als vooral bij de Klasse

De Klassikale Weduwenbeurzen worden op de *Klassikale Vergadering verantwoord* door den Klassikalen Quaestor, die benoemd wordt door die Vergadering, zoodat deze post kan afgescheiden zijn van de betrekking van Klassikalen Scriba (1).

Waar *geschillen* mogten ontstaan over de betalingen bij sessieneming en losmaking voor de Klassikale Weduwenbeurzen, ingevolge Art. 27 van het Reglement op de klassikale kosten gevorderd, zullen de Provinciale Kerkbesturen van dezelve kennis nemen. Zij vorderen daartoe van de Klassikale Besturen visie van de Reglementen en bescheiden, op welken dezelve hunnen eisch tot betaling gronden, en handelen alsdan overeenkomstig de bepalingen, door de Synode vastgesteld (2).

§ 30.

Fondsen van den Ring.

Ringbeurs.
Vacatuurpenningen. Consulentgelden.

Ook de zorg voor de Ringen, als onderafdeelingen der Klassen, eischt het beheer van eenige gelden

---

van Thiel, welke deze bepalingen niet op zich toepasselijk achtte. Intusschen oordeelde ook de Synode het wenschelijk, dat zoodanige verbindtenissen opgeheven werden. Zie *Hand. der Synode*, 1816, bl. 86, 87, 111, en 1820, bl. 117. Andere tijdelijke maatregelen komen voor in de *Hand. der Synode*, 1818, bl. 41, 42.

(1) *Alg. Reglem.*, Art. 67.

(2) *Besl. der Syn.* in de *Hand. der Syn.*, 1819, bl. 127, 128.

voor de waarneming van de dienst in vacerende Gemeenten. Daartoe bestaat in elke Ring een

Ringbeurs.

De *Ringbeurs* bestaat *uit de Vacatuurgelden*, of dat gedeelte der inkomsten eener vacante Predikantsplaats, welke aan den Ring zijn toegewezen (1). Hiertoe nu behooren al de inkomsten der vacature, uit welk fonds ook voortvloeijende, voor zoover die aan dezelve als standplaats verbonden zijn, en niet tot den persoon of eenige bijzondere dienst van den laatsten Predikant zijn beperkt geweest. Uitgezonderd worden echter de inkomsten eener Pastorij, boven de *f* 1200, welke aan de kerkelijke Gemeente komen ter vinding der inkomsten, alsmede de Vacatuurpenningen van het sterfkwartaal en van het jaar van gratie, welke alsnog aan de erven van den overledenen Predikant komen (2).

Deze Vacatuurgelden worden *geordonnanceerd* op den gevolmagtigden van den Ring, zoodra de Koninklijke approbatie op een beroep van een Predikant naar elders verleend is (3); doch in overeenstemming met de bepalingen voor burgerlijke en regterlijke Rijksambtenaren, wordt het geheele sterfkwartaal uitbetaald aan de erfgenamen der overledene Predikanten; ofschoon deze betalingen geschieden tegen voldaanteekening van den

(1) Zie *Reglem. op de Vacaturen*, b. a., Art. 25, bij v. D. Tuuk, *Handb.*, t. a. p., III. 288. *Comp.* bl. 301.

(2) Ald. Art. 23.

(3) *Koninkl. Besluit omtrent de wijze van betaling der Traktementen*, 14 Maart 1816, n. 88, Art. 9 en 8, bij v. D. Tuuk, *Handb.*, t. a. p., I. 436.

Gecommitteerden in den Ring, waartoe de overledene of verplaatste Predikant behoord heeft (1).

De Ringbeurs wordt *besteed* voor de gewone kosten van het Consulentschap, en voor de gelden, bestemd voor iedere predikbeurt, door Consulent en Ringpredikanten te vervullen. De Ringen bepalen onderling hoe veel voor iedere predikbeurt aan de Ringpredikanten, alsmede voor de waarneming van het Consulentschap zal worden gegeven (2).

Het *beheer van de Ringbeurs* is bij den Quaestor van den Ring, die de gelden ontvangt en uitgeeft (3).

---

(1) *Dispositie van den Direct.-Gener. betrekkelijk de betaling van het sterfkwartaal der Predikants-traktementen*, d. d. 5 Febr. 1821, n. 7, bij v. d. Tuuk, *Handb.*, t. a. p., II. 54, 55. — Bij het *eerste* Reglement op de Vacaturen was bepaald, dat, waar bij eene Vacature geene Weduwen of ongehuwde kinderen, beneden 20 jaren, overbleven, het geheele Traktement beneden *f* 1200, dadelijk aan den Ring kwam. *Regl. op de Vacat.*, Art. 3, bij v. d. Tuuk, *Handb.*, t. a. p., I. 345. Zie hierover de deliberatiën der Synode in de *Hand. der Syn.*, 1817, bl. 33 en 38. Dit scheen in strijd met het boveng. Koninklijk Besluit, waarbij het sterfkwartaal aan de erven van den Predikant werd toegewezen, weshalve de Synode eerst vaststelde, dat hare bepaling alleen zag op de betaling uit kerkelijke fondsen, *Hand. der Syn.*, 1821, bl. 55, en v. d. Tuuk, *Handb.*, t. a. p., II. 85. Deze bepaling echter later door de Synode buiten werking gesteld zijnde, (zie *Hand. der Synode*, 1822, bl. 59, en v. d. Tuuk, *Handb.*, t. a. p., II. 116) heeft men in het gerevideerde Reglement de in den tekst vermelde bepaling opgenomen. — Over een voorstel, omtrent de som, die boven de *f* 1200 overschiet, zie *Hand. der Syn.*, 1817, bl. 33, 89.

(2) *Regl. op de Vacaturen*, b. a., Art. 25 en 26.

(3) Ald. Art. 25.

De verrekening der traktementen tusschen den Ring en den vertrokken of aankomenden Predikant is in diervoege bepaald, dat de geheele maand wordt genoten door den in dienst tredenden Predikant, wanneer hij vóór of op den 15den der maand de dienst aanvaardt, of uit de dienst eener Gemeente vertrekt, terwijl in het tegenovergestelde geval op geene bezoldiging, gedurende die maand, voor de nieuwe standplaats kan aanspraak gemaakt worden. Echter behoudt de Ring het regt, om, van wege de vervulde predikbeurten, van den Predikant defroyement te erlangen, even als de Predikant aanspraak heeft op het evenredig genot van het traktement, wanneer hij na den 15den der maand zijne dienst aanvaart (1). Daar men echter in sommige Ringen met onderling overleg hierover nadere huishoudelijke bepalingen gemaakt heeft, is het voor aankomende Predikanten belangrijk zich te voren te doen onderrigten, welke bepalingen daaromtrent in den Ring, waartoe hunne aanstaande Gemeente behoort, geldende zijn.

Geschillen, die tusschen de Ringpredikanten en de vacerende Gemeenten ontstaan, omtrent de aan den Ring toekomende inkomsten, tracht het Klassikaal Be-

(1) *Koninkl. Besluit*, b. a. 14 Maart 1816, Art. 8, — *Syn. Besluit*, 16 Julij 1822 — en de *Hand. der Syn.*, bl. 122, 123. — *Circulaire van den Direct.-Gener. over de verrekening van het Traktement tusschen de Ringen en de aankomende of vertrekkende Predikanten*, 29 Julij 1822, bij v. D. Tuuk, *Handb.*, t. a. p., II. 120, 121, vergel. met de *Hand. der Synode*, 1835, bl. 47, 48, 96.

stuur te vereffenen. Zulks mislukkende, draagt het de zaak voor aan het Ministeriëel Departement, ten einde dit, na het Provinciaal Collegie van toezigt gehoord te hebben, daarop beslisse (1). Doch het Klassikaal Bestuur beslist zonder hooger beroep, waar Predikanten meenen door bepalingen van den Ring ten deze bezwaard te zijn.

De *Gecommitteerden der Ringen* tot den ontvang der Vacatuurpenningen moeten aan het Ministeriëel Departement worden opgegeven door de Klassikale Besturen. Bij het overlijden van een derzelver moet dadelijk een ander benoemd worden. — Ook zijn de Klassikale Scriba's uitgenoodigd, om voldoende maatregelen te nemen, ten einde het overlijden van Predikanten onverwijld ter kennis van het Gouvernement worde gebragt, hetzij door den Scriba, hetzij door de bovengemelde Gecommitteerden (2).

(1) *Regl. op de Vacaturen*, b. a. Art. 23.

(2) Zie *Circulaire van den Secretaris en Adviseur aan de Klassikale Besturen om opgave van de veranderingen in het personeel bij de Ringsvergaderingen*, 7 Sept. 1822, n. 517b., bij v. d. Tuuk, *Handb.*, t. a. p., II. 129, — vergel. met de *Missive van den Comm.-Gener. omtrent de betaalwijze der Traktementen*, 27 Maart 1816, n. 1, bij v. d. Tuuk, *Handb.*, t. a. p., II. 211. *Comp.* bl. 385. — *Dispositie van den Direct.-Gener. wegens het opgeven van Gecommitteerden tot de Vacatuurgelden*, 22 Nov. 1827, n. 1, bij v. d. Tuuk, *Handb.*, t. a. p., 1e. Verv., bl. 21 verv. *Comp.* bl. 88. — *Ministeriëele Dispositie wegens het inzenden van berigt van het overlijden van Predikanten, tot regeling van het ontvangen van Vacatuurgelden*, 29 Mei 1832. Zie v. d. Tuuk, 1e. Verv., bl. 232. — *Comp.* bl. 319.

Consulentgelden (1).

Al de *gewone kosten van het Consulentschap* worden uit de Ringbeurs betaald (2). — De Consulenten toch genieten schadeloosstelling voor de waarneming der herderlijke zorg in vacante Gemeenten. Dezelve wordt, wat de gewone kosten betreft, naar de huishoudelijke bepalingen in de onderscheidene Ringen geregeld (3).

De *buitengewone kosten* van het Consulentschap worden door de Gemeente betaald, bij welke de Consulent werkzaam is. — Hieromtrent zijn echter eenige kerkelijke bepalingen gemaakt, ten einde de bezwaren, hieruit voor Consulenten en Gemeenten ontstaande, te ontwijken. — In dezen geest is, ter voorkoming van onnoodige kosten, vastgesteld, dat de Consulenten, bij gelegenheid der eerste Kerkeraads-Vergadering in eene vacerende Gemeente, dezelve zullen bekend maken met de bepalingen van het Reglement op de Vacaturen, en vooral ten opzigte der defroyementen; — dat zij bepalen zullen met den Kerkeraad, hoe dikwerf zij zich naar de vacerende Gemeente zullen begeven, en, zoo veel mogelijk is, zullen besparen; waartoe strekken moet, dat zij alles, wat daarvoor vatbaar is, schriftelijk afdoen, en hetgeen uitstel lijden kan, uitstellen tot hunne noodzakelijke komst

(1) Zie over de *Consulenten* en derzelver *werkzaamheden*, boven, I. bl. 66 verv.

(2) *Regl. op de Vacaturen*, Art. 26.

(3) Ald. Art. 12.

in de vacerende Gemeente. Ter bevordering van dit zelfde oogmerk is vastgesteld, dat de Klassikale Besturen, in het bepalen van het Consulentschap, vooral de finantiëele belangen der Gemeenten zullen voor oogen houden; ook door benoeming van Consulenten buiten den Ring (1).

Meer bijzonder zijn eenige dier onkosten bepaald. — Ten laste der roepende Gemeente komen al de beroepingskosten van den Consulent, gelijk ook al de kosten op de handopening en goedkeuring van het beroep, op de losmaking, de bevestigings-leerrede, de toegezegde of betaalde transportkosten, als beroepingskosten, door de Gemeente gedragen worden. Hieronder behooren echter alleen die, welke op het beroep, door de Gemeente zelve gedaan, geloopen zijn (2). — Zoo dikmaals nu de Consulent, op speciaal verzoek, den Kerkeraad adsisteert, wordt hem daarvoor betaald *f* 3, en voor ieder uur afstands voor de heenreize *f* 1, en voor de terugreize *f* 1. Zij, die hem verzoeken, staan

(1) Meer uitvoerig vindt men dit bepaald in de *Circulaire van den Direct.-Gener. aan de Klassikale Besturen, betrekkelijk de declaratiën van Consulenten, ten laste der vacante Gemeenten*, 2 Nov. 1819, n. 8, bij v. d. Tuuk, *Handb.*, t. a. p., I. 379 verv.; en *Comp.* bl. 272 verv. — Deze bepalingen zijn door de Synode verbindend verklaard voor alle Leeraren, bij Synodaal Besluit, 20 Julij 1820. (Zie *Hand. der Synode*, 1820, bl. 107, en v. d. Tuuk, *Handb.*, t. a. p., II. 19 en *Comp.* 279). Tevens zijn hierbij de verpligtingen der Kerkeraden omtrent de Consulenten bepaald en geregeld.

(2) Zie *Regl. op de Vacaturen*, h. a. Art. 67 en 71; nader omschreven in de *Hand. der Synode*, 1828, bl. 59.

voor de betaling in (1). Ook de reis- en vacatiegelden van den Consulent, voor het bijwonen der Kerkeraads-Vergaderingen, belegd tot beroepingswerk, komen ten laste der roepende Gemeente (2). Voor de bevestigings-leerrede, die den Consulent is opgelegd, betaalt de Gemeente alleen vacatie- en reiskosten (3).

De Consulent geniet, even als de Predikant van den Ring, voor iedere predikbeurt een zeker tantum. Dit wordt door de Ringen onderling bepaald (4). Doch waar Predikanten in niet vacante Gemeenten voor zieke, krankzinnige, afwezige of gesuspendeerde Predikanten de dienst waarnemen, zullen dezelve ten koste van hen, ten wiens behoeve de dienst vervuld wordt, gedefroyeerd worden. Dit defroyement behoort matig berekend te worden, ter beoordeeling van het Klassikaal Bestuur, hetwelk daarop schikkingen maken zal, onder goedkeuring van het Provinciaal Kerk-Bestuur, en mag in geen geval strekken ter belooning van de moeite der dienst (5).

Zoodanig heeft de kerkelijke wetgeving getracht, ook geldelijk, te voorzien in de behoeften der vacerende Gemeenten en de regeling dier belangen, opdat

(1) *Aangeh. Reglem.*, Art. 13.

(2) *Hand. der Synode*, 1835, bl. 34.

(3) *Aanschrijving der Synode*, in dez. *Hand.*, 1829, bl. 93, en bij v. D. TUUK, 1e. Verv., bl. 112, en *Comp.* bl. 313, 314.

(4) *Regl. op de Vacaturen*, Art. 25, 27.

(5) *Regl. op de Vacaturen*, Art. 60; — en *Regl. van Kerkel. Opzigt en Tucht*, b. a. Art. 22. — *Synod. Besluit* in de *Hand. der Synode*, 1832, bl. 24, 124.

de bediening des Evangelies ook daar haren voortgang hebbe, zonder dat inhaligheid of hebzucht worden aangekweekt.

§ 31.

Andere kerkelijke geldmiddelen.

Predikants-traktementen.

Van deze kerkelijke Fondsen zijn zoodanige geldmiddelen onderscheiden, die tot de dienst der Kerk bestemd zijn, hetzij dezelve door den Staat, hetzij door de Kerk worden uitbetaald.

Tot dezelve behooren de *Traktementen der Predikanten.* — De Hervormde Kerk, in onze Republiek als Kerk van Staat erkend, genoot in vele Gemeenten landstraktementen, welke echter grootendeels afkomstig waren uit de geestelijke en kerkelijke goederen, tijdens of na de Hervorming geseculariseerd, deels door den Staat genaast, en tot betaling der Predikants-traktementen bestemd. Van daar, dat dezelve in sommige Provinciën waren overgebleven, alwaar de kerkelijke landerijën of tienden bleven strekken tot voorziening in de Traktementen (1). Vroeger berekend naar de behoeften der tijden, waren zij gedurende de zeventiende en achttiende eeuw telkens verhoogd. Zij waren desniettemin sints de laatste helft der voorgaande eeuw geheel ongelijk geworden aan de behoeften.

---

(1) Zie boven, bl. 201.

Dadelijk na de herstelling des Vaderlands (1813) herstelde de Souvereine Vorst de betaling der Traktementen uit 's Lands kas, zoo ver dezelve was in gebruik geweest, doch welke, gedurende de Fransche overheersching, zeer was verachterd (1). Bij sommige Provinciën, b. v. Holland, Zeeland, Utrecht enz. werden dezelve grootendeels uit 's Lands kas betaald; elders uit Gemeentefondsen of andere fondsen bestreden; hier en daar uit de inkomsten van landerijën en tienden. — De Grondwet eerbiedigde ook van Staatswege deze verkregene regten, en waarborgde van nu voortaan aan de Predikanten der Hervormde Kerk de van den Lande genoten Traktementen (2). Doch hierbij werden niet alleen de gelden, van Staatswege uitgereikt, verzekerd, maar tevens alle andere, die uit geestelijke, kerkelijke of plaatselijke kassen afkomstig waren. Daar de Staat dezelve waarborgde, nam dezelve de verpligting op zich de Hervormden in dat genot te handhaven (3).

Alzoo de Traktementen op vele plaatsen geenszins geëvenredigd waren aan de behoeften, gaf zulks aanleiding tot derzelver *verhooging*. Deze werd in niet weinige Gemeenten bevorderd. Niet zelden werden hiertoe bijdragen uit de Gemeente geleverd, en dit werd

(1) *Besluit van den Souvereinen Vorst omtrent de betaling der Predikants-traktementen*, *enz.*, 19 Jan. 1814, n. 8, bij v. d. Tuuk, *Handb.*, t. a. p., II. 208. *Comp.* 384.

(2) *Grondwet*, Art. 193.

(3) Dit blijkt uit vergelijking der Grondwet van 1814 met die van 1815; zie hierboven *Kerkregt*, I. 223.

niet weinig aangewakkerd, nadat het Gouvernement besloot in sommige gevallen het *alterum tantum* te geven. — Immers, reeds in 1816, had de Koning hier en daar voorzien in de verhooging van Traktementen; doch de behoefte bleef groot, waarom de Synode middelen trachtte te beramen tot derzelver verhooging (1), en inzonderheid het verleenen van een *alterum tantum* aan den Koning voorsloeg, vooral toen een gevreesd gebrek van Predikanten zich scheen voor te doen. Deze *altera tanta* werden dan ook door het Gouvernement, eerst hier en daar uitgereikt, en later meer bepaald geregeld (2).

Dientengevolge werden eenige *bepalingen* gemaakt *nopens de aanzoeken om altera tanta* voor Predikants-traktementen, nopens het grondbeginsel daarbij aangenomen, en de vereischten voor en bij de aanvragen (3).

---

(1) Reeds in 1816 wendde de Synode zich aan den Koning, met aanvrage om verhooging der traktementen, enz. Zie *Hand. der Synode*, 1816, bl. 16, 20 verv.

(2) Zie over de pogingen, hiertoe door de Synode aangewend, *Hand. der Synode*, 1818, bl. 83; — 1819, bl. 24, 25, 90, 118; het adres, daartoe aan den Koning geadresseerd, *Hand. der Synode*, 1820, bl. 21 verv. 28, 34. — Voorts het *Koninkl. Besluit ter aanmoediging der Theologische studiën*, 15 Nov. 1820, n. 29, bij v. d. Tuuk, *Handb.*, t. a. p., II. 32 verv. *Comp.* bl. 183. — De blijvende behoefte in vele Gemeenten deed in 1826 een vernieuwd Adres aan den Koning aanbieden, ter vermeerdering van de Traktementen, die slechts *f* 600 bedragen, *Hand. der Syn.*, 1826, bl. 46, 62-64, en het berigt over de reeds uitgereikte *altera tanta*, ald. 1827, bl. 39.

(3) Als *grondbeginsel* was daarbij aangenomen, dat het verzoek om *alterum tantum* niet kan worden geaccordeerd, tenzij het Reglement op de kerkelijke administratie der Hervormden vol-

Door deze maatregelen is in vele Gemeenten aanleiding gegeven tot geregelde verhooging der Traktementen, en daardoor tot verbetering van het lot der Predikanten. Aanzienlijk is het getal der Gemeenten, aan welke de Staat *altera tanta* heeft toegestaan, en te wenschen is het, dat, bij de blijvende behoeften van vele Gemeenten, de geldelijke toestand des Vaderlands eerlang weder toelate, dezelve ook elders uit te reiken, gelijk tot op 1830 pleeg te geschieden (1).

---

ledig zij aangenomen en ingevoerd. — Als *vereischte* is bepaald, dat de toelage der Gemeente zelve, waarop zich het *alterum tantum* van den Staat grondt, eene geheel nieuwe toelage zij, niet tijdelijk of persoonlijk, maar vast en altijddurend aan de Predikantsplaats verbonden. Ter verzekering nu hiervan moet een Fonds worden zamengebragt, welks renten, uitsluitend daarvoor bestemd, zooveel opbrengen, dat, na aftrek van administratieloon of andere kosten, uit het zuivere overschot de Gemeente-toelage aan den Predikant kan worden voldaan. Deze fondsen kunnen bestaan in landerijën, of landseffecten, ingeschreven op het Grootboek der Nederlandsche Werkelijke Schuld, onder verband van het Predikantstraktement.

Bij gebreke van zulk een fonds moet het bedrag der toelage op de jaarlijksche kerkelijke begrooting worden verzekerd, zoodanig, dat men niet behoeft te vreezen, dat de uitbetaling zwarigheid zal ondervinden, hetzij door schulden, hetzij door den slechten staat der kerkelijke gebouwen; terwijl ook de billijkheid, in evenredigheid met andere Gemeenten, zulks moet toelaten. Zie *Minist. Aanschrijv. aan de Provinciale Collegiën van toezigt, betrekkelijk de altera tanta voor Predikants-traktementen*, 25 Aug. 1817, n. 15, bij v. d. TUUK, *Handb.*, 1e. Verv., bl. 4 verv. *Comp.* bl. 386.

(1) Verg. *Hand. der Synode*, 1836, bl. 11. — Men ziet den uitslag der verhooging van het Traktement door de Gemeente, en van de *altera tanta*, door het Rijk toegestaan, jaarlijks opgegeven

De Staat heeft de *wijze der Traktements-betalingen* geregeld, in overeenstemming met de wijze van betaling van andere Landstraktementen. — Dezelve worden betaald bij kwartalen, waarvan de verschijndagen zijn: 31 Maart, 30 Junij, 30 September en 31 December. — Dezelve worden bij maanden verrekend bij het in dienst treden, op de wijze, welke boven vermeld is (1). — Ook de betaalsrollen der Traktementen zijn aan het *zegelregt* onderworpen (2).

Elders, waar de Traktementen uit bijzondere, hetzij plaatselijke, hetzij Kerkekassen der Gemeente werden uitbetaald, is zulks op den gebruikelijken voet gebleven, of naar bijzondere bepalingen geregeld

---

in het *Overzigt van den staat van het Hervormde Kerkgenootschap*, telkens voorkomende in de *Hand. der Synode.*

(1) Zie *Koninkl. Besluit omtrent de wijze van betaling der Traktementen*, 14 Maart 1816, n. 88, bij v. D. Tuuk, *Handb.*, t. a. p., I. 433 verv. *Comp.* 379, hetwelk tevens eenige bepalingen bevat, ten einde de Predikanten bij de verrekening der Traktementen geen nadeel lijden; nevens de *Missive van den Comm.-Gener. ten geleide van dit Besluit*, 27 Maart 1816, n. 1, bij v. D. Tuuk, t. a. p., II. 211. *Comp.* 385. — Zie over de Traktementen, na de Belgische onlusten in 1831 gedurende eenigen tijd in *Schatkistbilletten* betaald, *Aanschr. van den Minister van Finantiën*, 16 Maart 1831, bij v. D. Tuuk, t. a. p., 1e. Verv., bl. 191. *Comp.* bl. 389.

(2) *Dispositie van den Minister van Staat omtrent het betalen van het zegelregt op de Traktementen, de Kinder-, School- en Akademiegelden*, 18 Aug. 1832, n. 1, bij v. D. Tuuk, t. a. p., 1e. Verv., bl. 240 volg. *Comp.* bl. 389.

§ 32.

Kinder-, School- en Akademiegelden.

Onder de emolumenten der Predikanten, afgescheiden van derzelver Traktementen, behooren vooral de *Kinder-, School- en Akademiegelden.* Dezelve zijn gedeeltelijk van vroegeren oorsprong. Immers, reeds in onzen vorigen Kerkvorm, was in sommige Provinciën, b. v. Holland, Zeeland, Utrecht en elders, het verleenen van zoodanige gelden in gebruik. Op denzelfden voet bleef men dezelve uitbetalen gedurende de onrustige jaren, 1795–1814 (1). — Alras na de omwenteling heeft de Staat dezelve daar, waar men op dezelve aanspraak maakte, gehandhaafd (2). Doch daarenboven werd deze weldaad verder uitgestrekt, daar aan de Predikanten, aan wier standplaats vroeger Akademiegeld verbonden was, indien derzelver zonen aan de Leydsche Hoogeschool studeerden, dit voorregt is toegekend, onverschillig of zij te Leyden, dan wel te Utrecht of Groningen studeeren; »alzoo die onder»scheiding, door de Staten van Holland bepaald, om »de Provinciale Universiteit te begunstigen, niet meer »te pas kwam, nu de betaling daarvan uit 's Lands

---

(1) *Kerkel. Plakaatb.*, III. bl. 98-102; IV. bl. 149, en de bepalingen van 1792, V. 523, 526-532; de inrigtingen in Holland, na 1802 gemaakt, ald. bl. 583.

(2) *Voorl. Dispositie op de wijze van betaling der Kinder-, School- en Akademiegelden*, 9 Junij 1814, n. 42, bij v. d. TUUK, t. a. p. I. 438. *Comp.* bl. 39, en *Dispositie* op hetzelve, 30 Nov. 1815, n. $\frac{355}{263}$, bij v. D. TUUK, t. a. p. I. 440. *Comp.* 391.

»algemeene kas geschiedde, wijl de Staat een en de»zelfde betrekking heeft op al de Hoogescholen van »Nederland (1)." En nadat de Synode zich aan den Koning geadresseerd had (1816), met verzoek, om het lot der Predikanten te willen verbeteren door het algemeen maken van de betaling der Kinder-, School- en Akademiegelden (2), werd deze poging ras door een gunstig besluit gevolgd, waarbij niet alleen de in Holland en Zeeland genotene gelden behouden bleven, maar kinder-, school- en akademiegelden daarenboven werden toegelegd aan alle Hervormde Predikanten in Nederland, even als aan de Luthersche en Remonstrantsche Predikanten (3).

Het *kindergeld* bedraagt voor elk kind beneden de 22 jaar, en nog niet tot gevestigden stand gekomen (4), of gehuwd, maar ten laste der ouders zijnde, de som van *f* 25 's jaars. — Daarenboven is als *schoolgeld* voor elken zoon van een' Predikant, die openbaar of

(1) *Koninkl. Besluit omtrent het Akademiegeld voor zonen van Hervormde Predikanten*, 26 Dec. 1814, n. 54, bij v. d. Tuuk, t. a. p. I. 443. *Comp.* 391.

(2) Zie *Hand. der Synode*, 1816, bl. 16, 20 verv.

(3) *Koninkl. Besluit, waarbij de Kinder-, School- en Akademiegelden worden toegestaan aan alle Hervormde Predikanten*, 1 Aug. 1816, n. 65, bij v. d. Tuuk, *Handb.*, t. a. p., I. 445 verv. *Comp.* 392 verv.

(4) Die Predikantszonen worden gerekend tot *gevestigden stand* gekomen te zijn, die een zeker inkomen hebben verkregen, of in eenigen stand zijn getreden, aan welke een inkomen verbonden is van *f* 300 of daarboven; vervolgens zij, die in 's Rijks land- en zeedienst, of in eenige burgerlijke betrekking zijn aangesteld, on-

bijzonder onderwijs in de Latijnsche taal geniet, indien het bewijs daarvan door een' Rector der Latijnsche School wordt geleverd, nog *f* 25 gegeven; en, als *akademiegeld* is aan elken Predikantszoon, die aan een der Nederlandsche Hoogescholen of een Athenaeum studeert, nog *f* 50 boven het kinderlegd toegelegd, op attest van den Rector-Magnificus der Hoogeschool of van het Athenaeum. Wanneer hij in de Theologie studeert, wordt deze som, onder den naam van *theologisch akademiegeld*, verhoogd tot *f* 200 (1). Dit akademiegeld wordt uiterlijk gedurende zes jaren genoten (2). — Al deze gelden worden mede genoten ten behoeve van de kinderen door de weduwen der

---

der genot eener bezoldiging of belooning, hoe ook genaamd, ten beloope der genoemde som; — alsmede die in de uitoefening van eenig bedrijf of handel op eigen naam, en na verkregen patent, werkzaam zijn, of een huwelijk hebben aangegaan. — Ter verzekering hiervan moeten de Predikanten verklaren, of zij al, of niet, tot een gevestigden stand gekomen zijn. Zie *Koninkl. Besluit omtrent den gevestigden stand van Predikantskinderen, met betrekking tot de Kindergelden*, d. 2 Junij 1828, n. 28, bij v. D. Tuuk, t. a. p., 1e. Verv., bl. 46 verv. *Comp.* bl. 404.

(1) Zie *Besluit*, b. a., 1 Aug. 1816, — en *Koninkl. Besluit ter aanmoediging der Theolog. studiën*, 15 Nov. 1820, n. 29, Art. 7, bij v. D. Tuuk, *Handb.*, t. a. p., II. 315, — en de *Dispositie* ald., II. 56. *Comp.* 39, — vergeleken met de voorloopige beraadslagingen der Synode, b. a. (n. 1, bl. 241), en den uitslag daarvan *Hand. der Synode*, 1819, bl. 16 verv., 88; 1820, bl. 18.

(2) De beschikking op de verzoeken om, boven den bepaalden tijd van zes jaren, nog *één* jaar het genot te hebben van het Akademiegeld, is door den Koning aan den Direct.-Gener. opgedragen; zie *Koninkl. Besluit*, 17 Dec. 1831, n. 29, en *Berigt van den Minister*, bij v. D. Tuuk, 1e. Verv., 226. *Comp.* 405.

Predikanten, of bij het overlijden derzelver door de voogden (1).

Ook de berekening (2), de wijze der inzending van de attestatiën, der invulling van de tabellen, en de geregelde ontvangst dier gelden (3), zijn door Staatsbepalingen geregeld.

---

(1) *Besluit*, b. a., bij v. D. Tuuk, t. a. p., I. 445.

(2) De *berekening* dier gelden is aldus geregeld: De kinder- en schoolgelden voor Predikantskinderen, welke vóór of op den 15den der middenmaand van ieder kwartaal geboren worden, of die hunne oefening in de Latijnsche taal aanvangen, gaan in met het begin van het kwartaal; en na den 15den, met het volgende kwartaal. Voor kinderen, welke vóór of op den 15den der middenmaand van ieder kwartaal de jaren bereikt hebben, boven welke geen dier gelden meer genoten wordt, zal hetzelve voor het loopende kwartaal niet meer uitbetaald worden; doch voor degenen, die ná den 15den der middenmaand van ieder kwartaal in die gevallen verkeeren, wordt het volle kwartaal berekend; terwijl de akademiegelden, ingeval van het verlaten van de Akademie, of het afsterven voor het ingetreden kwartaal, worden uitbetaald aan de gebenificiëerden, of hunne erfgenamen. Zie *Koninkl. Besluit omtrent de wijze der berekening van Kinder-, School- en Akademiegelden*, 3 Maart 1825, n. 135, bij v. D. Tuuk, t. a. p., III. 192 verv. *Comp.* 399, 400, en *Koninkl. Besluit*, b. a., 23 Nov. 1820, n. 92, Art. 1, en *Missive ten geleide*, bij v. D. Tuuk, II. 36, 37, 56. *Comp.* bl. 395.

(3) De gedrukte exemplaren van de attestatiën worden aan de Scriba's der Klassikale Besturen, of den Secretaris van de Commissie tot de zaken der Waalsche Kerken gezonden, door welke tevens worden ingevuld de hun van het Ministeriëel Departement toegezondene tabellen of staten van Predikanten, die in de termen vallen kindergelden te genieten, nevens de lijsten van alle Predikanten, Weduwen of Voogden, die in het voorgaande jaar deze gelden genoten hebben; welke door hen worden opgezonden aan het Ministeriëel Departement; — zie *Dispositie van den Comm.-*

Dezelve worden eenmaal 's jaars, na den afloop van ieder jaar, betaald; doch de Theologische Akademie-

---

Gener. op de wijze der betaling, enz., 2 Nov. 1816, n. 3, bij v. D. TUUK, *Handb.*, I. 448-50. *Comp.* 393. — Deze attestatiën worden door de Scriba's aan de belanghebbenden uitgereikt, hetzij door hen zelven, hetzij door de Praetores en Scriba's der Rings-vergaderingen. — De geboorte van kinderen moet door eene behoorlijke geboorte-acte, en niet door doop-attesten geverifiëerd worden. (Dit is nader geregeld bij eene andere *Dispositie op de reclames voor Kindergelden, enz., voor* 1818, 14 Sept. 1818, n. 9, bij v. D. TUUK, I. 459 verv. *Comp.* 394, waar men tevens de Instructiën vindt voor de klassikale Scriba's; en bij eene *Dispositie omtrent het leveren van geboorte-acten*, 5 Febr. 1828, n. 2, bij v. D. TUUK, 1e. Verv., bl. 35. *Comp.* 403). — Ook moeten in de kolom der *Aanmerkingen* op de attestatiën ingevuld worden de namen der kinderen, die in den loop van dat jaar mogten overleden, of tot gevestigden staat gekomen zijn; alsmede de laatste standplaatsen der Predikanten, welke in den loop des jaars van standplaats verwisseld zijn. — Deze attestatiën zijn van zegels voorzien; doch de zegelgelden worden bij de uitbetaling der geordonnanceerde gelden terug gevorderd; zie *Dispositie op de reclames voor* 1819, d. 9 September 1819, bij v. D. TUUK, t. a. p., I. 464, en de *Dispositie omtrent de zegels*, ald. I. 469, 470. De bepalingen omtrent de uitbetaling dezer gelden zijn later door credietopeningen vervangen. Zie *Koninkl. Besluit over de credietopening voor de School- en Akademiegelden*, 27 Julij 1825, n. 1, bij v. D. TUUK, *Handb.*, III. 200. *Comp.* bl. 400.

Voor minderjarige zoons van overledene Predikanten moet op iedere attestatie door den Rector-Magnificus verklaard worden, welke de naam en woonplaats is der Weduwe-Voogdesse of van den Voogd. Zie *Dispositie*, b. a., 19 Mei 1821, n. 2, bij v. D. TUUK, t. a. p., II. 74, 75. — Daarenboven worden er duplicaten van de Attestatiën ter teekening ingezonden, waarvan een bij de Rekenkamer, en een bij het Departement van kerkelijke zaken, blijft berusten. — De invulling der dagteekening wordt wel verlangd aan het einde van het trimester, of van het jaar; doch dit is aan vele

gelden bij kwartalen (1). — Heeft echter het genot dezer gelden eenmaal opgehouden, zoo kan hetzelve niet wederom aanvangen (2).

Weldadig hebben deze maatregelen, door den Staat, ten behoeve der Hervormde Kerk en harer Leeraren genomen, gewerkt, en te gemoet gekomen in veler behoeften. Zij hebben toch eene dubbele strekking, zoowel om daar, waar veelal in de huisgezinnen behoefte bestaat aan verhooging der Traktementen, eenigermate te gemoet te komen; als om voor te komen, dat niet Predikanten zouden worden teruggehouden, hunne zonen naar elders, ter voortzetting hunner letteroefeningen, te zenden, maar veeleer hen daartoe aan te moedigen. Weldadig waakte derhalve hierdoor de

---

bezwaren onderhevig, daar men geenszins van de Rectores-Magnifici de vooruitteekening op een' nog niet verschenen datum verlangen kan, en dus eene verklaring op een' datum, van welken men niet weet, of men dien beleven zal. Zie *Dispositie*, b. a., 27 Octob. 1821, bij v. d. Tuuk, II. 97. *Comp.* 397.

Met het *inzenden* der benoodigde attestatiën behoeft niet gewacht te worden tot den afloop van ieder kwartaal; maar dezelve kunnen reeds aan het Departement worden ingediend in de eerste of tweede maand van ieder kwartaal. Zie *Minist. Dispos.*, 10 Julij 1823, n. 4, bij v. d. Tuuk, t. a. p., III. 125. *Comp.* bl. 399.

De *assignatiën*, ter *betaling* van deze gelden uitgereikt, zijn niet langer dan drie maanden na derzelver dagteekening gangbaar. Zie *Dispositie omtrent de reclames voor* 1826, d. 7 Sept. 1826, n. 1, Art. 5, bij v. d. Tuuk, t. a. p., III. 271. *Comp.* 402.

(1) *Koninkl. Besluit omtrent de wijze der berekening*, b. a., 3 Maart 1825, n. 135, bij v. d. Tuuk, t. a. p., III. 192 volg. *Comp.* 399, 400.

(2) *Koninkl. Besluit*, 2 Junij 1828, b. a., Art. 5.

Staat voor de belangen der Hervormde Kerk en harer Leeraren.

§ 33.

Defroyementen, reis-, vacatie- en verblijf-kosten. Emolumenten. Portvrijheid.

Kerk, zoowel als Staat, dragen, gelijk wij tot dus ver zagen, elk in hunne mate bij tot de geldelijke belangen der Hervormde Kerk, ter bevordering van den geregelden gang des bestuurs en van de eerdienst. Tot hetzelfde doel dienen de *defroyementen der Predikanten* en *Leden van kerkelijke besturen*, welke door den Staat, of door de Kerk, worden verstrekt.

Jaarlijks toch wordt *uit de klassikale kas* eene vaste en bepaalde som uitbetaald als *presentiegelden*, *reis*– en *verblijfkosten* voor *de synodale kosten*, en de *kosten der Provinciale Kerkbesturen*, alsmede *der Commissie* tot de zaken *der Waalsche Kerken*, waarvan de distributie aan dezelve wordt overgelaten, onder verpligting van aan het einde des jaars opgave te doen der gehoudene Vergaderingen, en van het getal der Leden, die op elke derzelver zijn tegenwoordig geweest. Dezelve worden door den Quaestor-Generaal, na den afloop van ieder kwartaal, uitbetaald (1).

---

(1) De vroegere bepalingen daaromtrent, voorkomende in de *Dispositie van den Commissaris-Generaal omtrent de defroyementen voor de Leden van hoogere kerkelijke Besturen*, d. 12 April 1816, en d. 5 April 1817; en *Nadere Dispositie*, 9 Sept. 1817, bij v. D. TUUK, *Handb.*, I. 227, 231 en verv. *Comp.* 174 verv., —

Insgelijks worden de *honoraria* voor de Secretarissen en Scriba's, de kleine kosten, kosten der Ringsvergaderingen, der Kerkvisitatie en de toelagen voor de Classis plenaria, als defroyement, uitbetaald (1).

De *berekening der kosten van kerkelijke proceduren* is tevens door de kerkelijke bepalingen geregeld (2).

Portvrijdom.

Tot de emolumenten, in het belang der Kerk door den Staat aan kerkelijke Collegiën vergund, behoort mede de *vrijheid van port.* Deze is aan verschillende kerkelijke Collegiën (3), onder verzekerende bepalingen (4), verleend, van den Directeur-Generaal af tot

zijn nader gewijzigd in de *Dispositie op de betaling der presentiegelden en verdere defroyementen*, 4 Febr. 1826, n. 4, bij v. d. Tuuk, *Handb.*, III. 254. *Comp.* 176. — Aldaar komen tevens voor, zoowel de *formulieren van attestatiën voor presentiegelden en defroyementen van reiskosten;* als de verdeeling der toegestane gelden voor de Leden der onderscheidene Collegien.

(1) Zie v. d. Tuuk, t. a. p., III. 256.

(2) Hierover zal nader gehandeld worden bij *kerkelijke tucht.*

(3) Zie *Dispositie, houdende bepalingen van vrijdom van port voor kerkelijke Ambtenaren*, 24 Junij 1816, n. 8, bij v. d. Tuuk, *Handb.*, I. 220 volg. *Comp.* 169-171, alwaar de *Tabel* voorkomt, *aanwijzende hoedanig, en aan welke personen en collegiën, deze vrijdom van port voor brieven en pakketten verleend wordt.* Dezelve is daarbij vergund aan den Minister en Adviseur, de Synode, deszelfs Secretaris en Quaestor, de Provinciale Kerkbesturen, de Waalsche Commissie, en derzelver Secretarissen, nevens de individueele Leden.

(4) Ten einde van dien vrijdom gebruik te maken, moeten de brieven niet in de bus gestoken, maar aan de Postkantoren worden overhandigd, voorzien van kruisband, waarop de naamteekening des schrijvers en deszelfs kwaliteit. Dezelve is alleen ver-

op de Leden der Provinciale Kerkbesturen, der Waalsche Commissie, en derzelver Secretarissen toe. Hierdoor is de kerkelijke correspondentie vereenvoudigd en tevens gemakkelijker gemaakt.

Een andere *vrijdom*, die *van het zegelregt*, is mede door den Staat verleend voor de registers van Kerkbesturen en kerkelijke Ontvangers, voor de kwitantiën der Gemeente-quota's, der gelden ten behoeve van de noodlijdende Kerken en soortgelijke, voor zoo ver het daarop verschuldigde regt niet komt ten laste van eenige bijzondere personen (1). Integendeel zijn de ordonnantiën voor Traktementen boven *f* 300 en

---

leend voor brieven aan zoodanige personen, in hunne kwaliteit geschreven, zonder dat particuliere brieven daarin gesloten zijn; zijnde de Postmeesters geautoriseerd dezelve bij vermoeden van misbruik in tegenwoordigheid van hen, aan wie dezelve gerigt zijn, te tauxeren, en proces-verbaal op te maken. — De brieven aan den Commissaris Generaal (Dir.-Gener. Minister van Staat) en den Adviseur gerigt, worden allen aan den Commiss.-Gener. (Minister) geadresseerd, met bijvoeging op het adres van het speciaal bureau, of van den bedoelden Ambtenaar. Deze behoeven niet onder kruisband te zijn. Ook moeten allen door een kerkelijk persoon worden gecontrasigneerd. Zie boveng. *Dispositie* — nevens de *Circulaire van den Secretaris en Adviseur omtrent de wijze*, *op welke brieven aan hem moeten worden gecontrasigneerd*, 28 Nov. 1816, n. 1, bij v. D. TUUK, II. 189. *Comp.* 175.

(1) Zie *Koninkl. Besluit*, *houdende vrijstelling van zegelregt voor de Registers van Kerkbesturen en kerkelijke Ontvangers*, bij v. D. TUUK, *Handb.*, II. 73. *Comp.* 175. — *Reglem. op de kerkel. Administratie*, Art. 77, 85. — *Minister. Circulaire over het zegel op kwitantiën voor de klassikale omslagen*, 14 April 1829, n. 10, bij v. D. TUUK, *Handb.*, 1e. Verv., 96. *Comp.* 223.

de attestatiën voor Kinder-, School- en Akademie-gelden, aan het zegelregt onderworpen (1).

§ 34.

Donatiën aan Kerk- en Armgestichten.

Behalve deze geldmiddelen en emolumenten, door Kerk en Staat verstrekt, ten behoeve van de Hervormde Kerk, worden de kerkelijke geldmiddelen vermeerderd door de Leden der Kerken zelve, door middel van *Donatiën.*

Immers, sedert de stichting van het Christelijk Genootschap, hebben, zoowel vroomheid, als bijgeloof, geschenken, giften en erfmakingen verleend aan Kerken. Christelijke milddadigheid heeft ook meer uitgestrekte giften geschonken aan de huisgenooten des geloofs en de behoeftige Mede-Christenen. — Ook Nederland, de zetel van zoo vele weldadige inrigtingen, deelde in deze voorregten. Vele Kerkegoederen hadden hieraan zijnen oorsprong te danken, even als zoo vele Diakeniefondsen aldus ontstaan waren en nog telkens aangroeiden. — Ook in latere dagen bleef christelijke milddadigheid en vroomheid zich oefenen door *legaten* en *donatiën* aan Kerk- en Armgestichten. Staatkundige voorzigtigheid kon echter eischen, dat dezelve niet onvoorwaardelijk en in de stilte aanvaard werden, zoodat daardoor in het verborgen groote sommen werden bijeengebragt.

(1) *Dispositie omtrent het zegelregt op de traktementen*, enz., 18 Aug. 1832, n. 1, bij v. d. Tuuk, *Handb.*, 1e. Verv., 240. *Comp.* bl. 389.

en derzelver administratie, vooral de Staatswet daaromtrent van 28 November 1818, nevens het verband, dat tusschen beide op vele plaatsen aanwezig is, dit bezwaar vermeerderd. Doch des te meer blijft het te wenschen, dat hierin meerdere eenparigheid zal kunnen worden ingevoerd (1).

Eenige algemeene *kerkelijke bepalingen* zijn echter vastgesteld omtrent de Diakenie-administratie.

Dezelve zijn overgelaten aan de zorg der Diakenen, overeenkomstig de huishoudelijke bepalingen, en derzelver betrekking tot den Kerkeraad (2). Zoo moet de rekening der Diakeniefondsen jaarlijks behoorlijk gedaan worden, op de gebruikelijke wijze, of op die wijze en zoodanigen tijd, als bij eenig huishoudelijk Reglement bepaald is (3).

Daar intusschen vele verschillen en bezwaren daaruit ontstonden, dat de Diakenie-Besturen soms meenden aan geenerlei toezigt onderworpen te zijn, en zulks schadelijke gevolgen had, heeft de Synode reeds verklaard, dat de Klassikale Besturen bevoegd zijn, om ten aanzien der Diakenie-administratie onder hun

(1) Zie al de Staatsbepalingen verzameld en geordend in de *Handleiding voor de Armen-administratie*, door W. TEN KATE, Utr. 1834 (2e. druk), 1837 (3e. druk).

(2) Boven, I. 121, verv.

(3) *Regl. op de Kerkeraden*, Art. 28, bij v. D. TUUK, *Handb.*, III. 249. *Comp.* bl. 361, verg. met het gealt. *Regl. op de Kerkvisitatie*, Art. 12, n. 3, en de *Huishoudel. Regl. op de Kerkeraden.* — Zie de voorstellen over de bewaring der Diakeniefondsen, ter Synode gedaan, *Hand. der Synode*, 1832, bl. 138, 142, en 1833, bl. 47, 85.

ressort, alle zoodanige inlichtingen te vragen, als dezelve in het belang derzelver noodig acht. Hierdoor zijn de Klassikale Besturen geautoriseerd om toezigt te houden over de Diakenie-administratiën, hetwelk ook daar eenigermate bestaat, waar die fondsen uit plaatselijke kassen gesalariëerd worden (1).

Overigens wacht onze kerkelijke wetgeving zoowel hieromtrent, als omtrent andere belangrijke punten, de Diakeniën betreffende, nadere bepalingen. Veelal dient nu de Staatswet van Nov. 1818 ten rigtsnoer in voorkomende zaken, bij gebrek van andere bepalingen. Deze Wet echter bevat de bepalingen voor de *algemeene* Armen. Aan nadere bepalingen heeft onze *kerkelijke* wetgeving dringende behoefte, zal de bestaande gaping worden opgeheven (2).

§ 36.

Kerkelijk zegel of cachet.

De veranderde vorm des Bestuurs in de Hervormde Kerk, in 1816, deed behoefte gevoelen aan de vaststelling van een *kerkelijk zegel, wapen* of *cachet*, voor alle hoogere Besturen van de Nederlandsche Hervormde Kerk. Na daartoe gedaan aanzoek van Staatswege (3), en deliberatiën ter Synode (4), werd door

(1) Zie *Hand. der Synode*, 1835, bl. 37, 38; 1836, bl. 44, 105, 106.

(2) Zie *Hand. der Synode*, 1834, bl. 158; 1835, bl. 49, 96; 1836, bl. 51, 105.

(3) Zie *Hand. der Synode*, 1816, bl. 18.

(4) Aldaar, bl. 63, 64.

dezelve de wensch geuit, dat hetzelve zich mogt onderscheiden door eenvoudigheid, terugslag op het Christendom en uitdrukking van den Protestantschen geest. Hieraan werd gehoor gegeven, en van Staatswege een kerkelijk zegel vastgesteld (1).

Hetzelve vertoont de Christelijke Godsdienst, verbeeld door eene vrouw, kennelijk aan het teeken des geloofs, het kruis, en den voor elk geopenden Bijbel, als de bron van alle hare kennis, in rust gezeten op den vasten hoeksteen, tegen welken ook het anker harer hope rust, de oogen verheffende tot haren Hemelschen Vader, Wiens verlichtende invloed zij ontwaart, en aan Wien zij het hart der liefde offert op den voor haar staanden altaar, welke tot opschrift voert 1 Cor. XIV:40 (*Laat alle dingen eerlijk en met orde geschieden*), terwijl in den bovensten rand het Nederlandsche wapen de Kerk *dezer* Landen onderscheidend aanduidt.

Dit cachet of zegel wordt *in verschillend formaat* en grootte, met de noodige verandering van randschrift, gebezigd door de Synode, de Provinciale Kerkbesturen, de Waalsche Commissie en de Klassikale Besturen (2).

(1) *Koninkl. Besluit omtrent het zegel der hoogere Kerkbesturen*, d. 4 Maart 1817, n. 3, bij v. d. Tuuk, *Handb.*, I. 237. *Comp.* bl. 175.

(2) Aangeh. *Besluit*, Art. 1, 2.

DERDE AFDEELING.

Over de kerkelijke handelingen in Nederland.

---

§ 37.

Kerkelijke handelingen.

»Kerkelijke personen bezigen kerkelijke zaken ter verrigting van kerkelijke handelingen (1)." Deze uitspraak wijst ons het verband aan van deze Afdeeling met de beide vorigen. Het doel van alles, wat wij tot dus ver behandelden, loopt uit op kerkelijke werkzaamheden en verrigtingen. — Deze Afdeeling dus omvat het kerkelijke leven in deszelfs werkzaamheid; zij leidt ons dieper in de Hervormde Kerk binnen en doet ons daar aller werkzaamheid zien. Hierdoor zal zij ons de laatste hoofdtrek doen kennen van ons hedendaagsch Kerkregt, en wel zulk een, die het beeld onzer Hervormde Kerk moet voltooijen.

Doch ook hier vergete men niet, dat het Kerkregt ons alleen *kerkelijke* handelingen voorstelt, geenszins als godsdienstige of geestelijke betrachting aan te zien. Het betreft alleen werkzaamheden in de *Kerk*. Intusschen zullen deze behoorlijk worden ingerigt, dan moeten kerkelijke personen bij derzelver verrigting worden bezield door een' godsdienstigen zin, opdat het

---

(1) Zie boven, bl. 2.

heilige, geestelijke, doel dier verrigtingen hun voor den geest zweve, en alles uitloope op den opbouw der Gemeente van Jezus, de uitbreiding van het Koningrijk der Hemelen op aarde.

In deze Afdeeling echter behoeven wij alleen de hoofdtrekken van kerkelijke handelingen voor te stellen, daar reeds sommige bijzonderheden noodwendig in de beide vorige Afdeelingen moesten vermeld worden, zou daar de voorstelling van kerkelijke personen en zaken eenigzins volledig zijn. Die kerkelijke personen zullen wij hier werkzaam zien in de openbare en bijzondere *Godsdienstoefeningen;* — in het godsdienstig *onderwijs;* — in het kerkelijk *opzigt*, — en in de uitoefening van *kerkelijke tucht.* In deze *vier* hoofdpunten zullen wij zoowel de kerkelijke personen, vooral de Leeraars, als de kerkelijke Besturen, zien handelen.

I.

Kerkelijke handelingen,
tot de Godsdienstoefeningen betrekkelijk.

---

§ 38.

Openbare Godsdienstoefening. Eerdienst. Leerdienst. Liturgie.

Zoozeer de openbare Godsdienstoefening, als de uitdrukking eener behoefte aan gemeenschappelijke Godsvereering, haren steun erlangt in den godsdienstigen zin, zoozeer moet de zorg der Kerk dáár zijn om te

regelen en te leiden, ten einde de vereischte éénheid, aan geoorloofde en nuttige verscheidenheid gepaard, plaats vinde.

Immers de Protestantsche Kerk heeft geenszins die behoefte aan uitwendige eenheid, welke de Roomsch-Katholieke Kerk heeft. Deze, rustende op het beginsel ééner ware, alleen zaligmakende, Kerk, en de geestelijke gemeenschap met de gemeenschap der Kerkgenootschappen vermengende, heeft daardoor evenzeer behoefte aan eenparige inrigting van de openbare Godsdienstoefening (1). — Het Protestantisme laat ten deze meerdere vrijheid, behoudens de belangen der Gemeenten en der afzonderlijke Genootschappen.

Men onderscheidt soms *Eerdienst* van *Leerdienst*, en bezigt bij de eerste Liturgie. Men noemt *Liturgie* (2) de bepaalde vorm der kerkelijke handelingen, zoowel betrekkelijk de Godsdienstoefeningen, als bijzondere kerkelijke verrigtingen, gelijk Huwelijks-inzegening en anderen. — Zoodanig eene Liturgie werd dan door *Voorschriften* en *Formulieren* geregeld. Veelzijdig was de bedoeling met dezelve, zoowel om

(1) Hiertoe diende bij de *Mis* het *Missale Romanum* van Pius V, Clemens VIII en Urbanus VIII, voor de Bisschoppelijke dienst; het *Pontificale Romanum* van Clemens VIII (1596), herzien door Urbanus VIII en Benedictus XIV; het *Cerimoniale Episcoporum* van Pius V, Clemens VIII en Innocentius X; terwijl voor de herderlijke bediening het *Rituale Romanum* van Paulus V en Clemens VIII diende. Zie boven, bl. 175.

(2) Cf. ANDR. MULLER, *Lexicon des Kirchenr.*, III. 555.

eenheid te brengen in de Godsdienstoefeningen, als om mingeoefenden te besturen. — Na de Hervorming strekten dezelve onder Protestanten, om dadelijk in de Christelijke Vergaderingen den echten geest van het Protestantisme te kenmerken en levendig te houden.

Eerdienst en Leerdienst zijn vooral in de *Roomsch-Katholieke Kerk* afgezonderd, waar de Misse, de Vespers, Te Deums, enz. van de Predicatie onderscheiden zijn. — In de *Luthersche Kerk* volgen zij in dezelfde Godsdienstoefening niet zelden op elkander, en zijn als zoodanig afgescheiden. Men behield daarom de altaarstafel, meerder gebruik der muziek, enz., zoodat hier dus eenigermate de Eerdienst behouden bleef. — Ook de *Anglikaansche, Episcopale Kerk,* behield haar (1), en de *Hervormde Kerk*, in Pruissen en andere Landen, nam haar, in onze dagen, over (2). Doch overigens week in de Hervormde, vooral Geneefsche Kerk, en hare Dochter-Kerken, waaronder ook de Vaderlandsche, de Leerdienst veelal terug achter de Eerdienst. De Hervormden, ook in ons Land, rigtten alles zonder praal in, zonder zinnelijke teekenen, vaak zonder orgels. Zij werd daar, zoover zij behouden bleef, meer afgewisseld met de Leerdienst. Zoo toch is het kenmerkend, dat Gebeden, Gezangen en Leerrede, elkander meer dan elders vervangen. De Liturgie werd meer onverschillig gerekend, en men liet daarom aan den Leeraar, als Liturg, meerdere vrijheid.

(1) Verg. Broes, *de Engelsche Kerk, en haar invloed op de Nederlandsche*, I. bl. 167 verv.

(2) Bij de invoering der Berlijnsche *Kirchen-Agende.*

Desniettemin had men in onze vroegere kerkelijke verordeningen eenige liturgische bepalingen nopens het Votum, de inrigting der Godsdienstoefeningen, de Gebeden, Gezangen, enz. (1); en verordende daartoe Formulieren van Liturgie (2).

Onze *nieuwe kerkelijke wetgeving* regelde dezelve door voorschriften, wenken, raadgevingen (3); — zoo echter, dat zij trachtte door dezelve het godsdienstig gevoel levendig te houden, zonder hetzelve, ten koste van godsdienstige verlichting en Christelijke deugd, te zeer te verheffen.

§ 39.

Algemeene inrigting der Godsdienstoefeningen. Zondagviering.

Eer- en *Leerdienst* worden verrigt *in de Kerkgebouwen.* Geene andere Godsdienstoefeningen zijn bij de wet erkend.

Door de Kerk worden *feestdagen van herinnering* gevierd, zoowel aan den stichter van het Christendom, als aan deszelfs lotgevallen; alsmede aan bijzondere

(1) Zie de Kerkorden van *Wezel*, *Embden* en *Dord.*

(2) Zie over dezelve boven, bl. 174 volg.

(3) *Synodale Verordeningen omtrent de openbare Eerdienst*, d. 11 Julij 1817, — in de *Hand. der Synode*, 1817, bl. 64-78, 78-83 verv.; — v. d. Tuuk, *Handb.*, I. 146, volgg. *Comp.* 89; — *Synodale Verordening betrekkelijk de Executie dier verordeningen*, 19 Julij 1819, bij v. d. Tuuk, *Handb.*, I. 160 volg. *Comp.* bl. 101, verg. met de *Hand. der Synode*, 1819, bl. 117.

gewigtige voorvallen des Christendoms. Doch afgeschaft is de reeks van Feest- en Vier-dagen aan de Heiligen en de Kerk gewijd. Eenige derzelven bleven, na de Hervorming, nog meerderen bijval vinden in de Luthersche, dan in de Hervormde Kerk, en werden uit dien hoofde, ook in de Vaderlandsche Kerk, niet erkend. Van daar dat men vroeger streed tegen derzelver viering, wegens derzelver oorsprong uit de Roomsche Kerk, ofschoon sommigen met den aard onzer Christen-Maatschappij overeenkomstig mogten geacht worden (1).

De groote en algemeene Gedenkdag der Christenheid is de *Zondag*, wier viering, in overeenstemming met het Evangelie, allengs door de Christenen aangenomen, ook bij onze Vaderen, na de Hervorming, steeds geëerbiedigd gebleven is. Verscheidene Plakaten zijn tegen de ontheiliging van den Zondag uitgegeven (2).

(1) Zie de Kerkeorde van *Dord*, 1574, Art. 53; — *Dord*, 1578, Art. 75; — *Middelburg*, 1581; — *'s Gravenh.*, 1586, Art. 60; — *Dord*, 1619, Art. 67.

(2) Zoo werd b. v. de onderhouding van den dag des Heeren *circumstantiëel* geboden in *Zeeland* en *de Meijerij van den Bosch*; — *Placat. Zeelands*, 24 Jan. 1673, Art. 3-5; *Placat. Staten-Gener.*, 19 Maart 1680, 25 Mei en 4 Aug. 1685. — Reeds vroeger waren in de Ordonnantiën van Z. H. den Prins van Oranje over de *Policie in Zeeland*, 8 Febr. 1583, (*Gr. Plakb.*, I. 350. *Kerk. Plakb.*, I. 704) bepalingen gemaakt over het stipt vieren van *den Sabbath des Heeren* of *den Zondag*. Zie ook de nadere Ampliatie van dit *Plak. van Policie*, door de Staten van Zeeland, 24 Jan. 1673. (*Gr. Plakb.*, III. 594, n. 19. *Kerk. Plakb.*, I. 748, Art. 3, 4, 5). — Verg. Zurck, *Codex Batavus* (vierde Uitg.), bl. 394.

Op kerkelijke Vergaderingen zoowel, als op Biddagen, werd hiertegen geijverd. De Voetiaansche geschillen kweekten ook twisten over den oorsprong, en daardoor ook over de viering, van den Zondag aan. Na de herstelling des Vaderlands werd dezelve door eene Staatswet gehandhaafd, welker strenge handhaving alleen aan de wenschen en behoeften van het Christelijk gemoed zou kunnen voldoen (1).

Hoogstnuttig en verpligtend is de instandhouding van dezen Christelijken Rustdag, door de ondervinding der eeuwen als eene onmiskenbare behoefte voor de Christen-Maatschappij bevestigd, dienstbaar tot opwekking van godsdienstig gevoel, tot onderhouding van christelijken zin, tot bevordering van deugd en weldadigheid, en dus als een onmisbaar hulpmiddel ter aankweeking van christelijke Godzaligheid. Deszelfs verwaarloozing heeft steeds geleid tot ongodsdienstigheid, en vaak tot zedeloosheid.

Op den Zondag worden geregeld in de Vaderlandsche Hervormde Kerken *de Godsdienstoefeningen* gehouden, zoowel des voor- en namiddags, als in grootere Gemeenten des zomers ook in den vroegen morgen (vroegpreeken), alsmede des winters, hier en daar ook des zomers, avondbeurten of openbare catechisatiën.

---

(1) *Wet, houdende voorschriften ter viering der dagen aan den openbaren Christelijken Godsdienst toegewijd*, d. d. 1 Maart 1815, n. 18. — Zie *Staatsblad*, 1815, n. 21; — en een Voorstel omtrent deze Wet, nevens het daarop uitgebragt Rapport en Besluit, in de *Hand. der Synode*, 1837.

Door geene kerkelijke bepaling is *de tijd* vastgesteld, gedurende welken *de onderscheidene Godsdienstoefeningen duren* moeten. Veelal duren de morgen-godsdienstoefeningen anderhalf uur, of soms, niet altijd ter bevordering der Christelijke stichting, langer; de middag-godsdienstoefeningen, minder gepast, twee uren, even als de avondbeurten. Men vergat daarbij veelal de vermaning van het Voorgeslacht, dat op de Synode te Dord (1574) voorschreef: »dat de Predikatiën niet langer dan een uur zouden duren, opdat men niet door te lange Predikatiën, de aandacht der Gemeente zou vermoeijen (1).'' Met dien wensch der Vaderen was de Synode in 1817 in overeenstemming, toen zij de Leeraars vermaande, »om doorgaans kort te prediken, en hierdoor hunne Voorstellen nuttiger en aangenamer te maken voor het gros der menschen, hetwelk ongeschikt is tot eene langdurige onafgebroken inspanning (2).'' — Vroegpreeken, Catechisatiën, Dank- en Bedestonden, langer dan een uur gerekt, zijn veelal ongepast. Zoo ook zou het ter deelneming aan de namiddag-godsdienstoefeningen, bij de verklaring van den Catechismus, niet weinig kunnen bijdragen, indien dezelve korter, dan gewoonlijk plaats heeft, werden ingerigt.

Daar onze Kerk door geene vaste Liturgie voor de *inrigting der Godsdienstoefeningen* gebonden is, heerscht hierin meerdere verscheidenheid. Het kerkelijk gebruik heeft echter eenige algemeene regelen ingevoerd

(1) *Kerkorde van Wezel*, Art. 24; — van *Dord* (1574), Art. 38.

(2) *Synodale Verordeningen*, b. a.

en gewettigd. Zoo beginnen dezelve meestal met het voorlezen van Gods Woord, na voorafgegane voorlezing der Wet of 10 Geboden, of na Gezang, onderwijl de Leeraar den predikstoel beklimt. Hij begint met een Votum, daarna volgt het Gezang en Voorgebed, soms door eene Voorafspraak afgescheiden; vervolgens de Leerrede, welke door Gezang soms wordt voorafgegaan, soms afgewisseld, en door het Nagebed, Nagezang en het uitspreken van den Zegen besloten wordt. Bij plegtige gelegenheden, op Feestdagen, en Dank- en Bedestonden, heerscht hierin eenige verscheidenheid, die wijsselijk aan den Leeraar, vervuld met den indruk, dien hij bij de Gemeente zoekt op te wekken, is overgelaten.

Onze *nieuwe kerkelijke wetgeving* heeft, getrouw aan het beginsel der Hervormde Kerk, zich gewacht, hieromtrent bepaalde *voorschriften* te geven. Het behoorde alleen onder de eerste zorgen der Synode, eenige algemeene verordeningen, raadgevingen, wenken of aanwijzingen te geven omtrent de uitoefening der openbare Godsdienst, vooral de bediening van Doop en Avondmaal (1).

§ 40.

Kerkelijk Bijbellezen.

Gaat de geheele Godsvereering van den Hervormden Christen van den Bijbel uit, het is dan niet vreemd, dat de Godsdienstoefening aanvangt van het voorlezen

(1) *Synod. Verorden.*, b. a., I. 262, n. 3.

des Bijbels, als den grondslag aller Godsvereering. Vroeger was het *Bijbellezen* het voornaamste gedeelte der Godsdienstoefeningen. Deze behoefte bestaat minder, nadat de gedrukte Bijbels in aller handen zijn. Doch desniettemin blijft het gepast en doelmatig, dat bij de godsdienstige Vergaderingen der Christenen de voorlezing des Goddelijken Woords, gemeenschappelijk, plegtig en eerbiedig geschiede.

Daartoe strekte de vroegere gewoonte, ook in onze Vaderlandsche Gemeenten, dat, hetzij door een' Predikant, na het uitspreken van het Votum, hetzij door een' Ouderling of Diaken, eene of andere afdeeling der Bijbelschriften werd voorgelezen, waarvoor thans afzonderlijke kerkelijke Beambten, de Voorlezers, benoemd zijn, van welker geschiktheid, en dus ook van wier keus, veel afhangt voor de stichting der Gemeente.

Dit *kerkelijk bijbellezen* blijft steeds *aan te bevelen*, zoowel voor algemeene stichting, als inzonderheid voor hen, die niet lezen kunnen, of die in hunne huisgezinnen zelden of weinig in den Bijbel lezen, en hier in de gelegenheid gesteld worden, Gods Woord, die stem Gods tot de Gemeente, te vernemen. Niet zelden ook heeft de gemeenschappelijke Bijbellezing in die oogenblikken, waarin de gemoederen tot Godsdienstigen zin gestemd zijn, waar het bedehuis tot ernst opwekt, en de broederlijke vereeniging in staat is gevoelens op te wekken, welke in het dagelijksche of maatschappelijke leven vaak verdoofd of onderdrukt worden, heilzaam gewerkt op de

aankweeking of verlevendiging van deugd en Godsvrucht (1).

Daaraan moet dan ook alles beantwoorden. Voor sommigen hangt hier veel af van de keuze des Voorlezers, en de geschiktheid zijner stem en stemleiding voor eene groote Vergadering; maar niet minder van tijd en wijze, waarop dit wordt geoefend. — Thans heerscht in onze Vaderlandsche Gemeenten eene gewoonte, dat veelal uit den Bijbel wordt voorgelezen, terwijl de Gemeente vergadert, en vóór den aanvang der Godsdienstoefening, blijkens de voorlezing vóór den tijd, welke op de Kerkbriefjes, of door gewoonte, als het uur van den aanvang wordt opgegeven. Deze gewoonte, zoo ondoelmatig, als oneerbiedig en onstichtelijk, neemt veel weg van den heiligen indruk, welke anders zou kunnen worden opgewekt. Hier en daar heeft men eenige verandering aangebragt, welke heilzaam werkt ook voor den eerbied jegens den Bijbel. Daartoe kan inzonderheid de invloed van den Leeraar, vooral in Dorpsgemeenten, weldadig zijn, ook door de voorlezing eerst te doen aanvangen, nadat hij den Leerstoel beklommen heeft, en vooral door niet te lang te laten lezen.

§ 41.

Kerkgezang.

»Een der voornaamste gedeelten van onze openbare »Godsdienstoefening is het gemeenschappelijk Gezang.

(1) Men vergelijke hierbij JAC. HINLOPEN, *Overdenkingen over het voorlezen van de H. Schrift in de Vergaderingen der Christenen* — in deszelfs *Verv. van Overdenkingen*, Utr. 1799, bl. 1-14.

»Hierdoor brengt de geheele Gemeente openlijk hare »hulde toe aan God en den Heere Jezus Christus, »onzen dierbaren Zaligmaker, door den Heiligen Geest; »hierdoor verklaart zij haar geloof in, en haar ver»trouwen op Hem, die ons zoo lief heeft gehad, dat »Hij Zijnen eengeboornen Zoon voor ons heeft over»gegeven, opdat wij zouden leven door Hem; hierdoor »wordt zij versterkt in het geloof aan die waarheden, »die een milden bron van allen wezenlijken troost en »blijdschap zijn in leven en sterven; hierdoor wordt »haar ijver opgewekt, aangevuurd en onderhouden, »om het pad van geloof en Godzaligheid, in afhangen »van Gods goeden Geest, standvastig te bewandelen, »hare heiligmaking te voleindigen, en zoo geschikt te »worden voor die zaligheid, tot welke wij door J. C. »geroepen worden. Trouwens, bij het openbaar Kerk»gezang vereenigen zich niet alleen de dicht- en toon»kunst, om de aandoeningen onzer zielen in beweging »te brengen; maar ook het gemeenschappelijk zingen, »en onze deelneming daaraan, de menigte der stem»men, de plegtigheid der Vergadering, de statelijkheid »van de plaats en den tijd, de belangrijke inhoud, »benevens het doel van het Gezang en andere omstan»digheden meer, die op het hart werken, geven aan »het Gezang een voorname plaats onder andere deelen »der Godsdienstoefening (1)."

Tot het *Kerkgezang* bij de Hervormden worden gebe-

(1) Deze woorden zijn overgenomen uit de Toespraak *aan de Nederduitsche Hervormde Gemeenten in ons Vaderland*, geplaatst voor de Uitgaven der *Evangelische Gezangen.*

zigd *de Psalmen* nevens *de Gezangen*, achter de berijmde Psalmen, en *de Evangelische Gezangen* (1). De bepaling van hetgeen telkens uit dezelve zal worden gezongen bij de Godsdienstoefeningen, behoort aan den Leeraar.

Gewoonlijk wordt het Kerkgezang bij de Godsdienstoefeningen gebezigd dadelijk na het Votum, als Voorgezang, alsmede aan het slot der Godsdienstoefening, als Nagezang, soms ook eens of meermalen gedurende de Leerrede, hetgeen aan den Leeraar, als Liturg, is overgelaten, aan wien ook de keus der Psalmen en Gezangen staat. — Reeds dadelijk na de Hervorming sloeg men in onze Kerk acht op het kunstmatig zingen. Daartoe waren op borden in de Kerken de beginselen der zangkunst geplaatst. — Nog heeft men borden ter aanwijzing der Psalmen en Gezangen, die bij elke Godsdienstoefening zullen gezongen worden.

Het *Kerkgezang* wordt *op Feestdagen*, *bij Dank- en Biduren*, *Avondmaalsviering* enz. veelvuldiger herhaald. — Zoo heeft de Synode in 1817, ter meer betamelijke viering van de Eerdienst, »de Leeraars »uitgenoodigd, om bij hun openbaar en bijzonder on»derwijs, hunne toehoorders, en Leerlingen telkens »het gewigt van het Gezang, als deel van de gemeen»schappelijke Godsdienst, te doen opmerken; hen tot »oefening in hetzelve aan te sporen; hen te waarschu»wen tegen alle hard en ongeregeld geschreeuw; — om »nu en dan de Gemeente een vers staande te doen zin»gen; om bij plegtige gelegenheden beurtzangen, b. v.

(1) Zie boven, bl. 146-174.

»van mannen en vrouwen, en van allen te zamen in »te voeren, en om zelfs, waar dit geschieden kan, op »de hooge Feesten der Christenheid, eene enkele Gods»dienstoefening bijna geheel aan Zang en Toonkunst »toe te wijden (1)."

Het Gezang wordt in onze Vaderlandsche Kerk vergezeld van het *orgel.* — Gelijk in de Zwitsersche, zoo was er oorspronkelijk in de Vaderlandsche Hervormde Kerk strijd tegen het gebruik der Orgels. Overdreven ijver tegen alle zinnelijke plegtigheden, als overblijfselen van een Heidensch, Joodsch en Roomsch-Catholiek gebruik, deed aan dezelve het stilzwijgen opleggen (2). Gedurende den loop der 17de eeuw werd er niet weinig gestreden over derzelver gebruik, daar de eerste vergunning der Zuid-Hollandsche Synode in 1638 tot het orgelmuzijk in de Kerk veel tegenstand ontmoette. Deze Synode beschouwde hetzelve als eene *onverschillige* zaak (3). Eindelijk werd allengs hier en

---

(1) *Synodale Verordeningen omtrent de Eerdienst*, b. a., bij v. d. Tuuk, *Handb.*, I. bl. 149. *Comp.* 91, 92.

(2) De Synode te *Dord*, 1574, Art. 50, keurde het gebruik der Orgels af, vreezende, dat hetzelve tot superstitie leiden zou; die van *Dord*, 1578, verlangde eveneens dat de Predikanten de wegneming der Orgels zouden bevorderen, Art. 77 (25), gelijk dit zelfde gevoelen onder de particuliere vragen, te *Middelburg* (1581) beantwoord werd. — Vroeger had de *Londensche Nederduitsch-Hervormde Gemeente* hiertegen reeds geijverd. — Van daar ook het gemis van Orgels in vele Kerken. Zie over den tegenstand aan het gebruik der Orgels, Ypey en Dermout, *Gesch. der Hervormde Kerk*, I., Aant. 514, bl. 210.

(3) *Repertorium der Syn. van Zuid-Holl.*, in voce: *Orgels.*

daar dit vooroordeel overwonnen, en allengs begon men het heilzame en betamelijke van derzelver gebruik in te zien en aan te toonen. Van hier echter, dat nog in latere tijden het gebruik bleef heerschen, dat bij Avondmaalviering en andere plegtige gelegenheden het Orgel moest zwijgen, als in strijd met den Christelijken ernst, of dat men in vele Kerken geene Orgels vond. Aan deze laatstgenoemde behoefte eener wel ingerigte Godsdienstoefening is op vele plaatsen reeds voldaan. Waar nog geene Orgels gevonden worden, zijn geldelijke bezwaren hiervan meestal oorzaak. Ter voorkoming van het eerste, gaf de Synode in 1817 haren wensch te kennen, »dat in de Kerken, waar Orgels »zijn, het Orgel steeds het Gezang zou vergezellen, »en het gebruik, hier of daar bestaande, waardoor bij »sommige Godsdienstoefeningen aan het Orgel het zwij»gen is opgelegd, of vergund wordt, zulks dadelijk »zou worden opgeheven (1)." Deze maatregel heeft gelukkig doel getroffen, en de vereeniging van Godsdienstig gezang met statig Kerkmuzijk sticht voortdurend het Christelijk gemoed.

§ 42.

Kerkgebeden.

Een der plegtigste gedeelten der openlijke Eerdienst bestaat in het *Gebed.* Deze gemeenschappelijke hulde, aan God en den Verlosser gebragt, beantwoordt, nevens het Gezang, meest aan het hoofddoel eener Gods-

(1) *Verordeningen omtrent de openbare Eerdienst*, b. a., bij v. d. Tuuk, *Handb.*, I. 149. *Comp.* bl. 91, 92.

dienstoefening, alzoo de geheele Gemeente hierbij gelijktijdig werkzaam is. Dit oogpunt moet den Leeraar leiden in de inrigting zijner Gebeden, opdat dezelve, als in haren mond gelegd, hare gevoelens en gezindheden uitdrukken, en in zoodanigen stijl worde ingekleed, welke algemeen bevattelijk is en hartelijk, en tevens kracht en duidelijkheid aan beknoptheid paart.

Formulier-gebeden werden na de Hervorming veelal bij de Godsdienstoefeningen gebezigd. Wel drong men aan op eigen gebeden der Leeraren, maar de onkunde van vele Leeraars, en behoefte aan eenheid, kort na den overgang van vele Leden en Leeraren der Roomsch-Catholieke Kerk tot de Protestantsche, deden toen dringende behoefte ontstaan aan zoodanige voorschriften. Men ging daarom in 1574 op de Synode te Dord alras zoo ver, dat men besloot, »eenerlei form van openlijke Kerkgebeden te gebruiken (1)." — Van hier ontstonden de Liturgiegebeden (2). — Die behoefte bestond later niet meer, en velen derzelver zijn daarom alras in onbruik geraakt; maar tevens gaf het duurzaam gebruiken van *eenige* Liturgiegebeden aan dezelve zekeren stempel van heiligheid. — De ondervinding echter leerde, dat derzelver bekendheid bij velen de biddende stemming hinderlijk is.

Intusschen geven ons de Formuliergebeden der Vaderen voorbeelden van eene kernrijke *kortheid*, welke

(1) *Kerkorde van Dord*, 1574, Art. 42. Men vindt daarvan geene melding gemaakt in de *Kerkorde van Dord*, 1578, alwaar Datheen Voorzitter was, noch ook in de latere Synoden.

(2) Zie boven, I. 19. II. 176.

navolgingswaardig is. Weinig geschikt toch voor de stichting eener Christelijke Vergadering is het uitspreken van *lange gebeden*, daar de biddende stemming, waar men op voorgang van een ander bidt, niet lang wordt levendig gehouden. Van hier zoo veel gebrek aan aandacht en zoo vele geopende oogen onder vele Kerkgebeden. Teregt wekte daarom de *Synode* in 1817 de Leeraren op, »om zich doorgaans »zorgvuldig te onthouden van lange gebeden, bij welke »de aandacht met moeite gespannen en het hart niet »warm blijven kan; — voorts, om zoo veel mogelijk »kortheid en kracht in dezelve te vereenigen, en om »de voorbidding voor kranken en lijdenden niet te »veel te bijzonderen, noch in de *voor-* en *nagebeden* »noodeloos te herhalen (1).”

De *inhoud* der Gebeden is verscheiden, en deze verscheidenheid is ter verhooging van den bidlust aanbevelingswaardig. Gewoonlijk echter bevat het *Votum*, waarmede een aanvang der Godsdienstoefening gemaakt wordt, eene algemeene toewijding derzelver aan God en inroeping Zijner hulp; het *Voorgebed* eene lofverheffing en de uitstorting van het Christelijk gemoed, met schuldbesef vervuld; het *Nagebed* eene aanbeveling der algemeene en bijzondere belangen aan God. Daarom beval de Synode in 1817 aan de Leeraren, »om de tijdelijke belangen der menschen bij het »Kerkgebed en de dankzegging niet voorbij te zien, »maar de herinnering van dezelve telkens aan te wen-

(1) *Synod. Verorden.*, t. a. p.

»den, om hen op te leiden tot den hoogen en goeden »Bestuurder van hun lot, en in hunne harten aan te »kweken de gevoelens van ootmoed, dankbaarheid, »onderwerping en vertrouwen, en eindelijk om steeds »gedachtig te wezen aan de algemeene belangen der »Christenheid en des Menschdoms, waaraan wij door »den band des geloofs en der natuur zoo naauw ver»bonden zijn (1)."

De *indruk* des Gebeds moet toch in het algemeen zoodanige gevoelens van eerbied, ootmoed, hartelijke liefde, dankbaarheid en vertrouwen ademen. — Ter verhooging van dien indruk, raadde de Synode de Leeraren aan, »bij bijzondere gelegenheden en bij »het doen van *korte* Gebeden, de gansche Gemeente, »zoowel vrouwen, als mannen, te verzoeken, om met »hen *staande* te *bidden*."

De *Gebeden bij Bedestonden, en op Dank- en Bededagen*, hebben een eigenaardig karakter.

In dit alles moet steeds de noodige *verscheidenheid* heerschen, gelijk ook de verschillende inrigting der onderscheidene Godsdienstoefeningen stoffe oplevert voor genoegzame verscheidenheid; althans daar, waar men de gewoonte geen te grooten invloed verleent op deze heilige handeling, die het hart der Gemeente van de aarde ten hemel verheffen moet, en die hier reeds gemeenschap doet oefenen met God en den Verlosser.

(1) t. a. p.

§ 43.

Leerrede.

Weinige zijn de *kerkelijke bepalingen omtrent de Leerredenen*. Zulks vloeit uit den aard der zaak voort. Kerkelijk gebruik heeft bij dezelve zekeren regel vastgesteld; de Protestantsche vrijheid liet hier veel aan de Leeraren over, en de behoeften der tijden zoowel, als de voortgang der kerkelijke welsprekendheid, voerden wijzigingen en veranderingen in.

Meestal echter maakt de Leerrede, soms voorafgegaan van eene Voorafspraak, of althans geopend door eene Inleiding (*Exordium remotum et proximum*), bij de Leerdienst der Hervormden het uitgebreidste deel der Godsdienstoefeningen uit. Dezelve is bij alle dienstoefeningen in gebruik. — Het prediken toch, hetwelk in de Roomsche Kerk eene deur opende voor de Hervorming, werd vooral bij de Hervormden bijgehouden. Daar werd de hoofdzaak *Leerdienst*. Daarin zocht men de verkondiging des Evangelies; daardoor trachtte men te leeren, te stichten, op te bouwen, te verbeteren; de Leerrede diende om het verstand te verlichten, het hart te reinigen, Bijbelkennis en Christelijke beginselen te verspreiden, deugd en Godzaligheid aan te kweeken. — Van daar bekwam de geheele Godsdienstoefening bij ons den naam van *Preek* of *Predikatie*, en sprak men van *Preekbeurten*.

De Leerrede werd na de Hervorming veelal gehouden ter verklaring van grootere gedeelten der Bijbel-

sche boeken, en dus tot *Bijbeloefening*, waarbij men tevens op geloof en bekeering aandrong. — Hier en daar bepaalde men zich wel eens tot de Evangeliën en Epistelen, in de Roomsche Kerk gebruikelijk. Dit echter werd door de Synode van Dord (1574) verboden (1), schoon de bezwaren, met dit verbod verbonden, de uitvoering van hetzelve deden staken. Men liet zulks daarom aan de vrije keus over, en vergenoegde zich met derzelver gebruik af te raden, zoodat zij hier en daar in stand bleven (2). — Elders gingen zij over in vaste *kapittelpreeken* over boeken des O. en N. Verbonds, alsnog in sommige Gemeenten gebruikelijk. — Doch daarenboven zijn *Bijbeloefeningen* op nieuws in gebruik gekomen, en regtstreeks *door de Synode aanbevolen.* Zij toch »heeft het allerbe»langrijkst gekeurd alle Leeraren op te wekken, om »van tijd tot tijd op den Zondag, — in navolging van »hetgeen sedert eenige jaren, in onderscheidene Ge»meenten van ons Vaderland, met algemeene groote »goedkeuring plaats heeft, — *Bijbeloefeningen* te hou»den, en in dezelve vooral uit die Bijbelboeken, die »voor de Christenen van het meeste aanbelang zijn, »grootere gedeelten kort toe te lichten en toe te pas»sen. — Hierdoor meende de Synode (te regt), dat de »zoo noodige Bijbelkennis onder de menschen zal ver»breid worden; dat zij zullen leeren, hoe zij voor zich »zelven en met hunne huisgenooten dat heerlijke boek »moeten lezen; dat hun achting en liefde voor het-

(1) *Kerkorde van Dord*, 1574, Art. 39.
(2) *Kerkorde van Dord*, 1578, Art. 56 (4).

»zelve zal worden ingeboezemd; en dat de weldadige »bemoeijingen des Nederlandschen Bijbelgenootschaps »voor onze eigen Landgenooten tot waren zegen zul- »len worden (1)."

Ook door kerkelijke verordeningen zijn de Leeraren gehouden tot het gezet en wekelijks prediken over *den Heidelbergschen Catechismus* (2). — De namiddagpredikatiën over den Catechismus schijnen reeds vroeg in zwang gekomen te zijn in vele Vaderlandsche Gemeenten, zoodat deze gewoonte werd gehandhaafd in de Synode te *Dord* (1574 (3) en 1578), en te *Middelburg* (1581) (4), welk gebruik tot eene kerkelijke bepaling werd gemaakt in 's Hage (1586) (5), en elders in bijzondere Provinciën, ook bij tegenstand, zegevierde (6), tot dat de Dordsche Synode de prediking van den Catechismus des Zondags-namiddags bepaaldelijk voorschreef (7).

(1) *Synodale Verordeningen omtrent de openbare Godsdienst*, b. a., bij v. D. TUUK, *Handb.*, t. a. p., I. 151. *Comp.* bl. 93.

(2) Zie N. VAN WIJK, *Comment. de — instituto, quo, in Reformatis Patriae nostrae coetibus, doctrina Christiana, duce Catechesi Palatina, exponitur* — obvia in *Annal. Acad. Rheno-Traj.*, 1834-1835, alwaar deze inrigting tevens wordt verdedigd, en tegen bedenkingen gehandhaafd.

(3) *Kerkorde van Dord*, 1574, Art. 80, t. a. p.

(4) *Kerkorde van Dord*, 1578, Art. 68 (16). — Part. vragen, beantw. op de Synode van *Middelburg*, 1581; vraag 28, alwaar dit vrij werd gelaten.

(5) *Kerkorde van 's Hage*, 1566, Art. 61.

(6) Zie VAN WIJK, t. a. p., p. 10-15.

(7) *Acta Synod. Dordr.*, sess. 14, *Post-Acta*, 155, 156. — *Kerkorde van Dord*, 1619, Art. 68; — verg. VAN WIJK, t. a. p., p. 16-20.

Sedert dien tijd is zulks in bestendig gebruik gebleven in de Vaderlandsche Kerk, ook soms te midden van blijvend bezwaar (1). — Deze kerkelijke wet is dan ook door onze nieuwe kerkelijke wetgeving in stand gehouden (2) en gehandhaafd (3).

Eveneens zijn de *Voorbereidings- en Nabetrachtings-Leerredenen* bij de viering des Avondmaals, zoo als dezelve in onze Vaderlandsche Kerk gebruikelijk waren, gehandhaafd (4). Doch de *Proefpredikatiën*, die, in onderscheiding der Voorbereidings-Leerredenen, uit de onderzoekingen des geloofs in de Geneefsche Kerk afkomstig, in eenige Gemeenten gebruikelijk waren, zijn op synodaal gezag afgeschaft (5). *Belijdenispredikatiën* moeten echter van tijd tot tijd gehouden worden (6). En voorzeker kunnen dezelve zeer nuttig zijn, inzonderheid indien men dezelve bezigt, minder om de Gemeente een stelsel van hare Geloofs- en Zedeleer voor te houden, maar veeleer als eene plegtige Godsdienstoefening, waarin de geheele Gemeente

---

(1) VAN WIJK, l. l., p. 21-24.

(2) *Regl. op de Kerkvisitatie*, Art. 12, 1°. B. — *Regl. op de Kerkeraden*, Art. 20, bij v. D. TUUK, *Handb.*, III. 139 en 248. *Comp.* bl. 253 en 360. — *Hand. der Synode*, 1824, p. 35; — 1823, p. 62.

(3) *Hand. der Synode*, 1831, bl. 68, 69, 153-159, 161.

(4) *Regl. op de Kerkvisitatie*, Art. 12, b. 1°. C; — *Regl. op de Kerkeraden*, Art. 20, t. a. p.

(5) *Synod. Verorden.*, b. a., bij v. D. TUUK, *Handb.*, I. 156. *Comp.* bl. 97.

(6) *Regl. op de Kerkvisitatie*, Art. 12, b. 1°. B.

zich hare afgelegde belijdenis herinnert, en dezelve, als voor Gods aangezigt, hernieuwd aflegt.

Ook afzonderlijke *Leerredenen voor het Garnisoen* zijn door synodale bepalingen voorgeschreven (1). Hier echter, zoo ergens, behoort zich de Leeraar op duidelijkheid en de meestmogelijke kortheid toe te leggen.

Teregt heeft de Synode zich verzet tegen een ergerlijk misbruik, in onze Kerk ingeslopen, waarbij *afkondigingen* van verkoopingen, verpachtingen en andere zaken van den predikstoel, na het houden der Leerrede, gedaan worden. Dezelve zijn daar ter plaatse, zoo vóór, als ná het uitspreken van den zegen, verboden, »alzoo de gansche uitoefening van de open»bare Godsdienst den heiligsten indruk behoort na te »laten (2)." Hoe wenschelijk ware het, dat de Leerstoel in geen opzigt meer ontheiligd, en gebruikt werd tot eenigerlei afkondigingen. Aanbevelingen van Armen en van aanstaande Collecten, als werken van die weldadigheid, waartoe de Leeraar opwekt, behooren voorzeker daar ter plaatse, even als de voorbidding voor zieken; maar de afkondigingen van

(1) *Synod. Verorden.*, b. a., bij v. D. Tuck, *Handb.*, I. 153. *Comp.* bl. 94.

(2) *Synod. Verorden.*, b. a., t. a. p. — Deze aflezingen waren vaak verbonden met geldelijke voordeelen. Zie een Voorstel hierover in de *Hand. der Synode*, 1817, bl. 56, 58, en de daarop gegeven mededeelingen, bl. 77, het besluit der Synode, bl. 84. Niet altijd werd zulks met even gelukkig gevolg bekroond; zie een nader Voorstel, *Hand. der Synode*, 1825, bl. 58, en een ander in de *Hand. der Synode*, 1837.

aanvrage tot Lidmaats-attestatiën enz. behooren elders, dan van den Leerstoel, ter kennis der Gemeente gebragt te worden; gelijk men handelt met de *kerkelijke huwelijks-afkondigingen*, die als een overblijfsel van den tijd, toen het huwelijk alleen kerkelijk werd voltrokken, thans nutteloos en zonder beduidenis zijn, en gevoegelijker ter blijvende aanmoediging van de kerkelijke inzegening des huwelijks, konden vervangen worden door eene afkondiging der namen van de Broeders en Zusters, die hun huwelijk kerkelijk hebben laten bevestigen; doch niet van den Christelijken Leerstoel. — Men zou ook de bedenking kunnen opperen, of het voegzaam is, dat het voorlezen uit den Bijbel, bij onze Godsdienstoefeningen, wordt vervangen, en deszelfs indruk verloren gaat, door — huwelijksafkondigingen?

§ 44.

Sacramenten. — *Doop en Avondmaal.*

Tot de handelingen bij de openlijke Eerdienst, welke door de Leeraars vervuld worden, behooren ook die, welke de bediening der plegtigheden van onze Godsdienst betreffen, en die men, naar kerkelijk spraakgebruik, *Sacramenten* noemt. — Dezelve zijn, volgens de leer der Hervormde Kerk, heilige, zinnelijke (zigtbare) teekenen en zegelen, opdat door het gebruiken derzelver de beloften des Evangelies te beter te verstaan gegeven worden (1)." — Zij beteekenen dus die heilige

(1) *Nederl. Geloofsbelijdenis*, Art. 33. — *Heidelbergsche Catechismus*, vrag. 68.

plegtigheden van het Christendom, door Jezus zelf voor Zijne belijders, in volgende eeuwen, verordend, als wenken voor de Kerk, die op aarde zou worden gesticht. — Alleen derzelver uitwendige handeling heeft betrekking op het Kerkregt (1).

De *Hervormde Kerk erkent* slechts *twee Sacramenten* (2), t. w. Doop en Avondmaal, in tegenoverstelling aan de Luthersche, die inzonderheid drie aannam, en de Roomsch-Catholieke, waar zeven Sacramenten erkend werden.

Onze *Vaderlandsche* Hervormde *Kerk* regelde *in de* 16[de] *eeuw*, in hare Kerkeordeningen, de plegtigheid der bediening van de Sacramenten, en bepaalde, dat derzelver bediening behoorde tot het ambt der Predikanten (3). — Ook onze *nieuwe kerkelijke wetgeving* eerbiedigde het kerkelijk gebruik, en verordende alleen daar, waar zulks vereischt wordt

Doopsbediening.

Deze onderging bij de Hervorming eene groote verandering, waarom eenige stellige bepalingen omtrent dezelve gemaakt werden, ten einde de Hervormde Kerk getrouw zou blijven aan de leer, die haar van de Roomsch-Catholieke Kerk onderscheidt.

---

(1) Zie over de Kerkregtelijke betrekking der Sacramenten vooral EICHHORN, *Kirchenr.*, a. a. O., II. 262 volg.

(2) *Nederl. Geloofsbelijdenis* en *Heidelbergsche Catechismus*, t. a. p.

(3) *Kerkorde van Wezel*, Afd. 6, Art. 1; — van *Embden*, Art. 19; — van *Dord*, 1574, Art. 57 en verv.

De Doop mogt alleen door de Predikanten bediend worden; waardoor de *nooddoop* bij de Roomschen in gebruik, werd uitgesloten (1). Vooral bleven onze Provinciale Synoden daartegen waken, en verbood men den doop in de huizen, ook daar, waar men paalde aan Roomsch-Catholieke landen (2), en eveneens den doop door een privaatpersoon, of door eene vrouw of vroedvrouw (3), of door eenig ander lidmaat (4).

Dezelve mogt *alleen in de Kerk* bediend worden *onder de Predikatie* en bij de verklaring van den Catechismus, schoon in de Synode te *Wezel* nog bepaald was, dat in aankomende Gemeenten, in sommige gevallen, de *huisdoop* werd toegelaten (5). Dezelve moest verrigt worden tusschen de Leerrede en het Nagebed (6), volgens het gebruikelijke Formulier (7).

---

(1) Zie over deze en de volgende bijzonderheden de Kerkorden van *Wezel*, *Embden*, *Dord*, *Middelburg* en *'s Hage*, — *Dord*, (1618), t. a. p., — op het Art. *Sacramenten.*

(2) *Synode van Gouda*, 1620, Art. 10. — *Repertorium van Synodale Hand.* in voce: *Doop.*

(3) *Kerkorde van Dord*, 1578; — *Dord*, 1574, vraag 10. — *Syn. van Rotterd.*, 1594, in overeenstemming met het verbod der Staten tegen het doopen door vroedvrouwen. — Kinderen van Afgesnedenen uit de Gemeente werden gedoopt, mits men de Getuigen naauwer verbond. *Synod. Register*, bl. 66.

(4) *Synode van Gouda*, 1589, Art. 74. — Waar een Ouderling, daartoe van de Kerk verzogt zijnde, den doop verrigt heeft, wordt dezelve niet herdaan, schoon zoodanige doop niet te prijzen is, noch na te volgen. *Dord*, 1578.

(5) *Kerkorde van Wezel.*

(6) *Kerkorde van Wezel*, t. a. p.; — van *Dord*, 1574, Art. 58.

(7) *Kerkorde van Wezel*, Art.

De *Vaders* waren gehouden bij den doop hunner kinderen te zijn, om met de Gevaders of Peters de vragen te beantwoorden. Het nemen van Gevaders of *getuigen*, Peters of Meters, werd niet noodzakelijk geacht, maar toch erkend als een oud gebruik, tot goede einden ingevoerd, om van het geloof der Ouderen en den doop des kinds te getuigen, en den last op zich te nemen, het kind te onderwijzen, of te doen onderwijzen, ingeval de Vader of Moeder mogten overlijden. De Doop werd door *besprenging* bediend, gelijk men in de keus van een- of driemaal te besprengen, de gewoonte volgen kon (1). Allengs echter ontwikkelde zich bij de vestiging onzer Kerk de leere der Doopsbediening. Te Wezel (in 1568) en Emden (in 1771) werd veel voorloopig bepaald, of onbepaald gelaten, dat te Dord (in 1574 en 1578) meer bestemd geregeld werd. Aan de bepalingen van deze laatste Synode hield men zich later te Middelburg en 's Hage (in 1581, 1586), en dezelve werden in de Kerkorde van Dord (in 1618) woordelijk overgenomen. *Zoo vestigde zich* ook *omtrent de bediening des Doops een kerkelijke regelmaat,* die op de Provinciale Synoden vervolgens alleen tegen opkomende misbruiken moest worden gehandhaafd. *Allengs kreeg deze* regelmaat *algemeene geldigheid en gezag.*

Ook de *nieuwe kerkelijke wetgeving* handhaafde het bestaande kerkelijk gebruik omtrent den Doop. Slechts weinige verordeningen werden door haar gemaakt.

(1) Ald. — en *Dord*, 1574.

Als *beginsel* werd vastgesteld, dat de Synode wenschte den *heiligen indruk* van deze Godsdienstige handeling te vermeerderen. Daar zij meende, dat de al te menigvuldige herhaling der Doopsbediening aan dien indruk schaadde, bepaalde zij, wat *tijd en plaats* betreft, »dat de Doop nergens meer in de Weekbeur»ten zou bediend worden (1); dat op den Zondag zoo »weinig Kerken en beurten daartoe zouden worden »afgezonderd, als met de grootte der Gemeente be»staanbaar is. Waar de talrijkheid der Gemeenten »niet vereischt, dat dezelve iederen Zondag plaats »heeft, zullen de Predikanten, in overleg met de Ker»keraden, op bepaalde tijden, opzettelijke *Dooppredi»katiën* houden (2), en de Ouders liefderijk trachten »te overreden, om die gelegenheid voor den Doop »hunner kinderen af te wachten, vooral ook de her»stelling der Moeder, opdat die met het kind ten »doop kome." — Heilzaam is vooral deze maatregel, welke in overeenstemming is met de belofte, alsdan af te leggen.

Ter vermeerdering van dien indruk, »moet overal »eene behoorlijke ruime *plaats* voor de Ouders en »Doopgetuigen (3) worden afgezonderd, en mogen de

---

(1) Zie hierover *Hand. der Synode*, 1819, bl. 46; — 1821, bl. 50; — 1822, bl. 106.

(2) Zie over de aanbeveling van *Doopspredikatiën*, *Hand. der Synode*, 1819, bl. 47, 48.

(3) Zie een voorstel omtrent de Doopgetuigen, *Hand. der Synode*, 1822, bl. 39, 57, 58, en een ander over het nasporen van het verzuimen der Doopsbediening, *Hand. der Synode*, 1824, bl. 14, 55, 57, en *Hand. der Synode*, 1837.

»Doopelingen niet in de Vergadering der Gemeente »gebragt worden, dan kort voor de bediening des »Doops; terwijl de Kerkeraden zijn uitgenoodigd, om »overal schikkingen te maken ter bevordering van orde »en doelmatigheid bij de uiterlijke bediening dezer »plegtigheid. Ter bevordering van dien eerbied zijn »de Leeraars ernstig opgewekt, om zich van het »Doopsformulier niet dan met bedaarden ernst te be»dienen, en nimmer die heilige plegtigheid door on»eerbiedige overhaasting te onteeren (1)."

De Doop mag *alleen des Zondags*, en wel *ten aanzien der Gemeente* bediend worden, zoodat de *privaatdoop* geheel is afgeschaft (2), met eenige uitzondering echter bij noodzakelijk overhaast vertrek der Ouderen, of waar een derzelver de Roomsch-Catholieke Godsdienst is toegedaan, in welk geval »de Leeraar, »daartoe verzocht zijnde, in tegenwoordigheid van een »of meer Ouderlingen, en waar geene Ouderlingen »zijn, van eenige Leden der Gemeente, in de Kerk »of Kerkekamer, den H. Doop, statig en plegtig, ook »onder aanbeveling van den nood der Armen, mag »bedienen (3)."

(1) Deze en vroegere aangehaalde bepalingen zijn ontleend uit de *Synod. Verordeningen*, b. a.

(2) *Hand. der Synode*, 1819, bl. 104; — v. d. Tuuk, *Handb.*, I. 171. *Comp.* 107. Over den doop, door Separatisten bediend, zie *Hand. der Synode*, 1837.

(3) *Hand. der Synode*, 1821, bl. 50, 56-59; — v. d. Tuuk, *Handb.*, II. 87. — Over den Doop van kinderen buiten de Gemeente, waar de Ouders wonen, zie *Hand. der Synode*, 1820, bl. 85; — 1824, bl. 14, 53, 57; — 1825, bl. 58; — 1828, bl. 42, 96. — Voor de Zuidelijke Provinciën waren in deze be-

Doopboeken moeten in alle Gemeenten gehouden worden, en dubbele van dien (1). Deze dubbele Boeken moeten op eene andere plaats bewaard worden (2).

Avondmaalsbediening.

Ook deze eenvoudig verhevene instelling van Jezus is onder de handen der menschen allengs bedorven, en overgegaan in de leer der Misse, der Communie en der Transsubstantiatie. — De Hervorming heeft, met verwerping der overige Sacramenten, ook de leer en de plegtigheid der Avondmaalsviering gezuiverd en meer teruggebragt tot de Apostolische eenvoudigheid, ofschoon de uitbreiding des Christendoms en de veranderde toestand der Gemeenten ook in de viering dezer plegtigheid wijzigingen hebben ingevoerd. Deze wijzigingen, in zoo verre zij niet de leer, maar de viering dezer heilige plegtigheid betreffen, vallen onder het bereik van het Kerkregt (3).

Onze Hervormde Kerk heeft in de 16de Eeuw eenige

palingen omtrent den Doop eenige wijzigingen vastgesteld. Zie v. D. TUUK, t. a. p., II. 81.

(1) *Regl. op de Kerkeraden*, Art. 14, bij v. D. TUUK, *Handb.*, t. a. p., III. 247. *Comp.* bl. 359. — Vroeger waren deze Doopboeken de eenige Registers voor den burgerlijken stand.

(2) *Synod. Verorden. omtrent de Kerkeraden*, 30 Julij 1816, bij v. D. TUUK, *Handb.*, I. 143, en *Regl. op de Kerkeraden*, Art. 14, b. a.

(3) Zie over de Kerkregtelijke bepalingen des Avondmaals in de beide hoofdkerken, EICHHORN, a. a. O., II. 277 ff. — ALEX. MULLER, *Encycl. Handb. des Kirchenr.*, I. 1. — ANDR. MULLER, *Lexicon des Kirchenr.*, I. 297.

bepalingen gemaakt omtrent de eerbiedige viering van het Avondmaal, in welke wij *en* den geest, in dezelve heerschende, *en* de bepalingen, daarmede overeenkomstig, moeten onderscheiden.

Letten wij op den *geest*, die *in onze vroegste kerkelijke bepalingen omtrent het Avondmaal* heerschende is, alras bemerken wij, dat het kortlings gevestigde Protestantisme verzekerende maatregelen tegen over het Catholicisme eischte. — Het was *hoofddoel* bij deze bepalingen *de* gezuiverde *Avondmaalsviering vrij te houden van de smetten des Bijgeloofs.* Daarom zocht men alles daarbij te vermijden, wat het vroegere Bijgeloof voeden kon. — Zoo werd reeds te *Wezel* bepaald, dat men de breking des broods zou onderhouden, en de woorden des Avondmaals, in de gewone kerkelijke Liturgie uitgedrukt, bezigen; doch alleen gewoon brood, niet eenig bijzonder of ongezuurd brood, »of iets, hetwelk smaakt naar superstitie (1)." — Te Emden (1571) voegde men hierbij, dat dit geschieden zou »in de Gemeenten, daar ons »vrijheid gegeven wordt om te reformeren (2)." — Eveneens schreef men daar voor, dat men zou toezien, »dat het uitspreken der woorden van Paulus, of Chris»tus, niet met den tijd tot een schijn of waan van »*consecratie* getrokken werd." Hoe meer het Protestantisme gevestigd werd, des te minder vindt men op de volgende Synoden dergelijke bepalingen vast-

(1) *Kerkorde van Wezel*, Art. 12-14.
(2) Art. 21, b. a.

gesteld. —— Een *andere trek*, kenmerkend voor den geest dier verordeningen, heerscht daarin, *dat de leer der Geneefsch-Hervormde Kerk*, door Datheen en anderen ijverig voortgeplant, in dezelve stond uitgedrukt. — Vooral blijkt dit in de onderzoeking des Geloofs, vóór en bij het Avondmaal, die ook hier te lande werd overgenomen. Daartoe toch strekte, dat de afkondiging der Avondmaalsviering veertien dagen te voren zou plaats hebben, zoowel ter voorbereiding der Ledematen, als opdat de Ouderlingen, elk in zijne wijk, de dienst zouden waarnemen. De Ledematen, die het Avondmaal wilden bijwonen, moesten zich acht dagen te voren daartoe aangeven, opdat alsdan zou kunnen worden onderzoek gedaan naar hun voorgaand gedrag, en onwaardigen niet zouden worden toegelaten (1). — Allengs echter moest men bij de vestiging onzer Kerk deze strengere onderzoeking laten varen, gelijk uit de Handelingen der volgende Synoden blijkt (2). Doch de *censura morum* over de Kerkeraadsleden, en de huisbezoeking te dier gelegenheid, bleef overig (3).

Maar niet minder *kenmerkend* was het, *dat men overigens veel aan de Protestantsche vrijheid overliet.* Men beschouwde dadelijk vele gebruiken, als onverschillig (*middelmatig*), die dus door de Gemeenten naar verkiezing konden worden geregeld. — Zoo toch achtte men te *Wezel*, en vervolgens, het staande, of zittende,

(1) *Kerkorde van Wezel*, kap. 6.

(2) *Kerkorde van Emden*, Art. 21 verv.; — *Dord*, 1574, Art. 68 verv.

(3) Vooral in de *Kerkorde van Dord*, 1578, Art. 66, 67.

Avondmaal-vieren; alleen voegde men er te *Dord* bij, dat staande Avondmaal-houden meest voegzaam ware, doch het zittende, als gebruikelijk, was aan te houden; ofschoon het onverschillig was; even zoo, of men onder hetzelve zou doen voorlezen uit de H. Schrift, dan wel doen zingen; of men de woorden van Paulus, dan wel van Christus, gebruiken zoude in de uitdeeling; doch te Dord (1574) werd besloten, dat men de woorden van Paulus, 1 Cor. X : 16, (met het aanhangsel) zou bezigen, en dat men zou lezen, terwijl men het Nachtmaal houdt, waaromtrent men echter te Dord (1578), weder de vrijheid liet, om dit af te wisselen met Gezangen. — Daarenboven verklaarde men, dat in alle middelmatige (onverschillige) dingen, »geene Kerken mogen verdacht worden, die eene an»dere wijze gebruiken, dan wij doen (1)." Men liet de manier van Avondmaal-vieren allengs meer en meer gerust over aan iedere Gemeente (2), en in de bepalingen, die men noodig keurde, zocht men alleen te zorgen, dat ter eenre, de plegtigheden, in Gods Woord daarbij voorgeschreven, niet veranderd werden; ter andere zijde, dat alle bijgeloof vermeden werd.

Wat den *opvolgenden gang dezer vroegste kerkelijke bepalingen* betreft, hierbij valt op te merken, dat men op de eerste Synoden, binnen Nederland gehouden (1574), toen reeds Gemeenten gesticht waren, zoodat de Vader-

(1) *Kerkorde van Dord*, 1578, Art. 72.

(2) Dit blijkt door onderlinge vergelijking der bepalingen, op de verschillende Synoden gemaakt.

landsche Kerk kon worden geregeld, meer uitvoerig kerkelijke bepalingen op de viering des Avondmaals gemaakt heeft, vooral te Dord in 1578. — Deze gemaakte bepalingen werden alras door de ondervinding bekrachtigd; van daar dat men van de volgende Synoden bijna dezelfde bepalingen terug vindt (1).

Door dezen geest bezield, heeft men de *algemeene bepalingen* der Avondmaalsviering geregeld. — Reeds vroeg werd als *algemeen vereischte voor de Avondmaalsviering* bepaald, dat dezelve geen plaats mogt hebben, waar geen vorm van Gemeente was, d. i. waar niet eenige Ouderlingen en Diakenen waren (2). — Waar aan dit vereischte voldaan was, konden andere bepalingen gelden. Daar toch zou hetzelve in geordende Kerken telken twee maanden worden gevierd, doch in Kerken onder 't kruis, naar de omstandigheden. Het werd dan ook elders telken drie maanden, elders om de zes weken, gevierd, hetgeen men onverschillig achtte, schoon men later vooral de Christelijke feesten daartoe verkoos (3). Het werd voorafgegaan door de *Voorbereidings-Leerrede*, de *censura morum* bij den Kerkeraad en de *huisbezoeking* (4); doch alleen

(1) De bepalingen van 1574 en 1578 worden veelal woordelijk in 1581, 1586 en 1618 herhaald.

(2) *Kerkorde van Dord*, 1574, en van 1578, »*in Kerken, waar nog geene Kerkeordening gesteld is.*"

(3) *Dord*, 1574, — 1578; — *Middelburg*, 1581. — In 's Hage bepaalde men de viering zoo veel mogelijk op Paschen, Pinksteren en bij het Kersfeest, evenens te *Dord*, 1618.

(4) *Dord*, 1574, Art. 74, 73; — 1578, Art. 66, 67, 68.

zij, die belijdenis hadden afgelegd en getuigenis hadden van een vromen wandel, mogten hetzelve bijwonen (1). — Voorts schreef men omtrent de viering zelve hoe langer zoo minder voor, hetgeen bij de uitbreiding der Gemeenten noodzakelijk scheen. Gewoonlijk echter eerbiedigde het gebruik zekere aangenomene, vroeger door kerkelijke bepalingen voorgeschrevene, gewoonten. — Immers na de Avondmaals-leerrede, die kort zijn moest, en na de gewone Gebeden, op den Predikstoel uitgesproken (2), werd het Formulier des Avondmaals met het Gebed vóór de tafel gelezen (3). — Hier stond de Avondmaalstafel in het ruim der Kerk, elders op het koor. Tusschen de viering werd, of gelezen, of gezongen. Het Avondmaal werd staande of zittende gevierd. De breking des broods werd onderhouden, in tegenoverstelling aan de Roomsche viering met den ouwel (4). — Overigens liet men dit kerkelijk gebruik gelden, en hetzelve werd algemeen, behoudens de noodige verscheidenheid, bewaard.

Onze *nieuwe kerkelijke wetgeving* eerbiedigde het Protestantsche beginsel van betamelijke vrijheid in Liturgische zaken; doch zocht tevens, ter wering van ingeslopene misbruiken, door eenige algemeene bepalingen den eerbied bij de Avondmaalsviering te bevorderen.

---

(1) *Middelb.*, 1581, Art. 43; — *'s Hage*, 1586, Art. 54; — *Dord*, 1618, Art. 61.

(2) *Kerkorde van Wezel*, Art. 17.

(3) *Kerkorde van 's Hage*, 1586, Art. 55; — *Dord*, 1618, Art. 62.

(4) Zie boven, bl. 288.

Daarom verordende de Synode, dat het *Avondmaal* in alle Hervormde Gemeenten des Vaderlands *viermaal des jaars* zal gehouden worden; en wel telken vierendeel jaar. Hierdoor is de gewoonte alstoen afgeschaft, in Zeeland en elders heerschende, waarbij het telken zes weken gevierd werd. De nadere tijdsbepaling is aan de Kerkeraden, of in Drenthe, aan de Klassikale Besturen (1), overgelaten. — Waar de grootte der Gemeenten eene tweede bediening eischt, wordt dezelve acht dagen na de eerste gehouden.

Het houden van *Voorbereidings-Leerredenen* is verpligtend voor alle Leeraren (2), met afschaffing der, vroeger in eenige Gemeenten bestaande, Proefpredikatiën. Bij de Voorbereiding wordt het *nieuwe Liturgieformulier*, bestaande in eene vernieuwing der Geloofsbelijdenis door de gansche Gemeente, met beantwoording van vier vragen, gebezigd (3). De Gemeente hoort dezelve staande aan, en beantwoordt ze met eene buiging. Daarna doet de Leeraar een' zegenwensch, en gaat tot het Nagebed over.

Zooveel mogelijk moet de *Avondmaalstafel* groot genomen worden, opdat een aanmerkelijk aantal der Gemeente gelijkelijk kan aanzitten. Dezelve moet in het ruim der Kerk geplaatst worden, ten einde allen kunnen zien en hooren, wat aan dezelve gedaan en

(1) *Huish. Regl. op de Kerkeraden in Drenthe*, b. a., Art. 25.

(2) *Regl. op de Kerkeraden*, Art. 20, en op de *Kerkvisitatie*, Art. 12, b. 1°. C.

(3) Zie boven, bl. 180 verv.

gesproken wordt. Het *Avondmaal* wordt zittende gehouden, zonder dat eenige rang in aanmerking kome. — Indien *onder de bediening des Avondmaals* uit den Bijbel wordt voorgelezen, doet de Leeraar zelf de keus van het voor te lezen gedeelte van Gods Woord. Hij kan zich ook in de plaats daarvan bedienen van geschikte Psalmen en Evangelische Gezangen. — De Leeraars onthouden zich, *na omdeeling van brood en wijn*, best eenige oogenblikken van spreken, om een iegelijk, onder het genot daarvan, aan eigen bepeinzingen over te laten (1).

Na de Avondmaalsviering, volgt des middags, of des avonds, eene *Nabetrachtings-Leerrede*, als wanneer de Catechismusprediking gewoonlijk wordt nagelaten.

Ook *Leden van andere Protestantsche Kerkgenootschappen* kunnen, onder bepaalde voorwaarden, worden toegelaten aan het Avondmaal bij de Hervormden (2).

Heeft dus de Kerk getracht al de vroegere bepalingen te bewaren, alleen met vermijding van hetgeen door de ondervinding als gebrekkig was aangetoond; en heeft men hierbij de Christelijke vrijheid geëerbiedigd (3); het is te wenschen, dat ook de Gemeenteleden mogen

---

(1) Al deze bepalingen zijn overgenomen uit de *Synod. Verordeningen omtrent de Eerdienst*, b. a.

(2) Zie boven, Deel I, bl. 259.

(3) Dit bleek ook uit vele voorstellen, ter Synode gedaan, doch bij welker beoordeeling men meende (volgens de spreekwijze der Vaderen) in *middelmatige* dingen veel aan de Christelijke vrijheid te moeten overlaten. Zie de *Hand. der Synode*, 1819, bl. 48; — 1820, bl. 86; — 1829, bl. 124 en elders.

medewerken, om daarbij den betamenden eerbied te bevorderen, en alle oneerbiedig gedrang of zucht naar vooraanzitting te vermijden; zoo eerst zal deze heilige plegtigheid kunnen strekken tot versterking van veler geloof, tot bevestiging der Christelijke liefde, en ter aankweeking van liefde tot God en den Verlosser.

§ 45.

Christelijke Feestdagen en Feesturen.

Christelijke Tijdrekening.

Uit den grooten voorraad van Feest- en Heilige dagen, die in de Roomsche Kerk, vóór de Hervorming, ook hier te lande gevierd werden, gelijk dezelve in den Kalender worden opgegeven, zijn in de Hervormde Kerk van Nederland slechts eenige Feestdagen en Feesturen behouden, en tot op onzen tijd toe in gebruik gebleven.

De veranderlijke Feestdagen werden, ook hier te lande, *naar de Christelijke tijdrekening*, of den aangenomen' stijl, *berekend.* — Gelijk toch de Joden van de schepping der wereld, de Grieken van de instelling der Olympiaden, de Romeinen van de bouwing der Stad, de Muhamedanen van de vlugt van Muhamed, of de Hegira, hunnen tijd berekenen, zoo de Christenen van de Geboorte van Christus. — Deze *Christelijke tijdrekening* is echter eerst laat in gebruik gekomen. Zij heet de Dionysiaansche (*aera Dionysiana*)

van Dionysius de Kleine (1), in de 6de eeuw, zoo men meent, Abt te Rome, die in 526 een' nieuwen Cyclus ontwierp, waarin hij het eerst gebruik maakte van de berekening der jaren na de geboorte van Christus (*ab incarnatione*) (2). — Deze Dionysiaansche of Christelijke jaarrekening is eerst in volgende eeuwen in gebruik gekomen (3), en wel trapswijze in verschillende landen (4). Gewoonlijk meent men, dat dezelve vier, of volgens latere onderzoekingen, zes jaar te kort telt, welke dus bij onze tijdrekening zijn bij te voegen (5).

Daarenboven werd de *aanvang van het jaar* zeer verschillend, ook in Nederland, gesteld. Wij begin-

---

(1) *L'art de verifier les dates*, T. I. 24. — IDELER, *Lehrbuch der Chronologie*, Berlin 1831, S. 397 ff.

(2) *L'art de verifier les dates*, I. 26. — *Pol. Ordin. Holl.*, 1 April 1580, Art. 40, bij ZURCK, *Codex Batav.*, p. 584.

(3) Zie over Dionysius vooral SCHROCK, *Christ. Kirchen-Gesch.*, Th. XVI, S. 176 ff.

(4) Verg. hierover JANUS, *Histor. Cycl. Dionysiani*, Viteb. 1718; — JANUS, *Histor. aerae Christianae.* Beide schriften zijn verzameld in deszelfs *Opuscula*, *ed.* KLOTZ, Hall. 1769. — HELLMUTH, *ausführliche Erklärung des Julianischen und Gregorianischen Kalenders*, Leipz. 1809. — Verg. IDELER, a. a. O.

(5) Vroeger bezigde men andere afwisselende tijdberekeningen; b. v. de regeringsjaren der Keizers of Consuls. Tegen de helft der 4de eeuw kwam de *Indictie* in gebruik, vooral sints Konstantijn, zijnde een kadastraal of belastings-tijdperk, welke zich vroeger en later door het Romeinsche rijk verbreidde; doch in Gallië vroeger in de Acten der Conciliën, dan in publieke schriften. — Men moet echter de Grieksche, de Keizerlijke en de Pauselijke Indictie onderscheiden; verg. IDELER, a. a. O. 406-414.

nen thans met den 1sten Januarij. Doch vroeger begon men, of met den 25sten December (*a nativitate Christi*), welke dag ook naderbij kwam aan den aanvang van den winter; of met *Maria verkondiging*, of *ontvangenis*, 25 Maart (*ab incarnatione, ab annuntiatione, a conceptione Mariae*); of, gelijk de Galliërs, bijna gelijktijdig, met het Paaschfeest (*a resurrectione*), of op andere tijden (1). Eindelijk bepaalde Paus Innocentius XII (in 1700), dat het jaar met den 1sten Januarij zou aanvangen, en deze kerkelijke invoering hield stand. — Ook *in Nederland* begon men het jaar gewoonlijk, of met Goeden Vrijdag, of met Kersmis, of meer nog met Paschen. Doch reeds in 1575 bepaalde Philips II het begin des jaars, naar Romeinsch gebruik, op den 1sten Januarij; hetgeen allengs in alle Provinciën in gebruik kwam (2).

---

(1) Dit jaar heette soms ook: *annus gratiae*, *circumcisionis*, *trabeationis*. — De Christelijke tijdrekening schijnt te Rome, na het midden der 6de eeuw, soms reeds in de Kerk gebruikt te zijn geweest; in de 7de eeuw buiten Italië; in de 8ste eeuw was zij meer algemeen verbreid, (gelijk blijkt uit Beda,) en ook in sommige Conciliën aangenomen. Vóór Karel de Groote echter bezigde geen Vorst haar in de Edicten en Diplomata; doch dit gebruik werd door sommigen zijner opvolgers weder nagelaten; en in de 10de eeuw was zij in Duitschland en Frankrijk, — dus ook zeker in ons Vaderland, — algemeen aangenomen. Later werd zij eerst opgenomen in de Pauselijke Bullen; verg. Ideler, a. a. O. 417-427.

(2) Hierbij liggen de berekeningen van *Keppler* en *Munter* ten grondslag. Zie Munter, *die Stern der Weisen*, Kopenhagen, 1827, gelijk vroeger in een afzonderlijk *Programma* dit gevoelen werd voorgedragen en door sterrekundigen goedgekeurd. — Over de Oostersche, Spaansche en andere tijdrekeningen, zie Ideler, a. a. O., S. 432 ff., 440 ff.

De berekening van het Christelijke jaar in maanden, weken en dagen, werd door den *Kalender* vastgesteld. Dezelve was eerst door de Phoeniciërs ingevoerd, en ging van daar op de Aegyptenaren en Grieken over; doch men verschilde daarin, of men den loop der Maan, dan wel der Zon, zoude volgen, en in de wijze, waarop men beide in overeenstemming brengen zou. Het hieruit ontstane verschil zocht *Julius Cesar* te herstellen, van wien de *Juliaansche Periode* dagteekent. Deze, waarbij het zonnejaar op 365 dagen en 6 uren gerekend werd, met invoeging van een' schrikkeldag in Februarij, werd ook in Christelijk Europa tot in de 16de eeuw gebezigd.

Immers kreeg de Kerk in Christelijk Europa grooten invloed op de vaststelling van den Kalender, daar hiervan de plaatsing van het Paaschfeest en der overige bewegelijke feestdagen afhing. Doch alzoo men bevond, dat het Juliaansche jaar 11 minuten en 12 seconden te groot was, voerde Paus Gregoor XIII in 1581, na vele kerkelijke onderhandelingen, de *Gregoriaansche Periode* in, en schafte de Juliaansche in alle Katholieke landen af. Dezelve werd door Keizer Rudolf II in 1583 bevestigd; men liet daartoe in 1582 10 dagen uitvallen, en ging van den 4den op den 15den October over.

Gelijk deze Pauselijke, of Gregoriaansche, Kalender in alle Roomsch-Katholieke Staten gereedelijk werd aangenomen (1), zoo wezen de Protestantsche Staten

(1) In Italië, Spanje en Portugal dadelijk bij de afkondiging der

dezelve af. De Pauselijke oorsprong weerde de invoering, zoowel als de twijfel, door Scaliger omtrent hare juistheid geopperd. Deze verschillende tijdrekening gaf veel verwarring; intusschen duurde het tot 1700, toen het *Corpus Evangelicorum*, vooral na de pogingen van *Leibnitz* en *Weigel*, den zoogenaamden *verbeterden Juliaanschen Kalender* aannam. Dezelve werd dadelijk ingevoerd in de Protestantsche Staten van Duitschland, in Denemarken, Holland en Zwitserland; elders later, gelijk b. v. in Engeland eerst in 1752, in Zweden in 1753. Behalve een klein verschil in de regeling van het Paaschfeest, kwam hij met den Gregoriaanschen overeen. — Na den 18[den] Februarij 1700 werden 11 dagen uitgelaten. Deze Gregoriaansche, of verbeterde Juliaansche, Periode heette de *nieuwe stijl*, terwijl de *oude stijl*, of de Juliaansche Periode, behouden bleef bij de Russen en Grieken. Doch ten einde het verschil te vermijden, dat uit het verschillend gebruik van den Gregoriaanschen en den verbeterden Juliaanschen stijl, omtrent het Paaschfeest, ontstond, besloot de Duitsche Rijksdag in 1778, op voorstel van den Koning van Pruissen, tot de aanneming van den Gregoriaanschen stijl, als Rijkskalender (1).

In Nederland gebood de Hertog van Anjou in 1582,

Pausselijke Bul; in Frankrijk twee maanden later, Dec. 1582; in de Katholieke Kantons van Zwitserland en in België 1582; in Polen 1586; in Hongarijë 1587, gelijk in de Keizerlijke Staten en de Roomsche Landen van Duitschland 1583.

(1) Verg. Ideler, a. a. O. 394 ff. — Walter, *Lehrb. d. Kirchenr.*, S. 492-494.

de invoering van den Gregoriaanschen stijl, door den 15[den] October den 25sten te noemen. Dit Plakaat werd in Braband, Vlaanderen, Artois, Henegouwen, Holland en Zeeland aangenomen (1). Elders, vooral in Gelderland, Utrecht, Overijssel, Vriesland en Groningen, bleef de oude stijl in gebruik (2). Het was echter eene der eerste daden van Leycester, den Pauselijken Kalender af te schaffen, en het jaar weder te stellen op den ouden stijl. Bij den strijd der Hervorming, gaf natuurlijk in de Nederlandsche Republiek de tegenstand aan den Pauselijken stoel hiertoe vernieuwde aanleiding. Doch zulks schijnt geen' ingang gevonden te hebben. Immers de Gregoriaansche stijl bleef in gebruik in de genoemde Provinciën, en na 1701 werd dezelve in alle Provinciën aangenomen (3). Aldus ontstond eenstemmigheid in de tijdrekening.

Dezelve was gegrond op de bepaling der viering van het Paaschfeest, en diende vervolgens ter berekening van alle bewegelijke Christelijke feesten. Zelfs begon in Holland, Zeeland en West-Vriesland het burgerlijke jaar met Paschen. Eerst in 1580 werd bepaald, dat men hetzelve overal met den 1[sten] Januarij beginnen zou (4).

---

(1) Zie Bor, *Nederl. Oorlog.*, 17, 366. — *Resolut. van Holland*, 14, 19 Dec. 1582, bl. 580, 585. — Van Meteren, *Ned. Hist.*, XI. 196. — Wagenaar, *Vaderl. Hist*, VII. 469.

(2) Bor, *Nederl. Oorl.*, 17 B, bl. 33 (336).

(3) *Resol. van Holl.*, 7 April 1700, bij Zurck, *Cod. Batav.*, p. 584.

(4) Zurck, t. a. p.

Christelijke Feesten.

Deze *Feestdagen* nu in de Hervormde Kerk van Nederland zijn gewijd aan de herinnering der groote gebeurtenissen, die den grondslag van ons Christendom gelegd hebben. Zij zijn het *Kersfeest*, het *Paaschfeest*, het *Pinksterfeest* en de *Hemelvaartsdag* (1).

Ook deze werden na de Hervorming afgeschaft. IJver tegen de Roomsche Kerk, en misbruik van menigvuldige feesten, deden, in den geest van het Calvinisme, ijveren tegen feestdagen, zoowel als tegen andere plegtigheden in de Godsdienst. Men beschouwde dezelve als bevorderlijk aan het Bijgeloof. Doch in de Kerken in gebruik gebleven, besloot men in 1578 op elk derzelver het Avondmaal te vieren, ten einde dezelve zoo plegtig mogelijk te vieren, en op de Dordsche Synode besloot men, bij de drie groote Feesten tevens den daarop volgenden dag te vieren (2). Ook

(1) Over de viering dezer Feesten in de Christenheid, derzelver oorsprong, wijziging en verscheidenheid in de verschillende Christenkerken, zie men, behalve vele andere kerkelijk-oudheidkundige schriften, vooral BINGHAM, *Origines Eccl.*, P. IV-VI. — AUGUSTI, *Denkwürdigkeiten aus der Chr. Archaeologie*, Leipz. 1817-1831, en deszelfs *Handb. der Chr. Archaeologie*, 1 Bd., B. IV. 457, nevens de aldaar S. 10 ff. aangehaalde Schrijvers. — DOMELA NIEUWENHUIS, *de hooge feesten der Kerk, in derzelver oorsprong en bestemming*, Leeuw. 1834.

(2) *Kerkorde van Dord*, 1574, Art. 53. — Aldaar besloot men in 1578, »die te onderhouden, omdat de Overheid dezelve in stand hield, maar de Kerkedienaren zouden zich beijveren, dat dezelve, behalve den Christdag, op 't allergevoegelijkst afgedaan werden." Zie *Kerkorde*, 1578, Art. 75. — Verg. de *Kerkorde van Middelb.*, 1581, Art. 50; — van *'s Hage*, 1586, Art. 60. — In

het Feest van *Jezus hemelvaart* werd toen ter viering afgezonderd (1). Van toen af bleef men aan deze bepaling der Dordsche Synode getrouw.

Deze kerkelijke gewoonte werd geëerbiedigd bij de *nieuwe kerkelijke wetgeving.* — Dezelve behoefde derhalve geene nieuwe verordeningen daaromtrent te maken. Men bleef deze Feestdagen vieren, even als vroeger, in onze Nederlandsche Hervormde Kerk; de drie eerste feesten met een' dubbelen feestdag; de Hemelvaartsdag met één' feestdag. Alleen heeft men, om der bezwaren wil voor de Predikanten, bepaald, dat in de Feestweken, daags voor, en daags na de Feestdagen, nergens zal worden gepredikt (2).

Behalve deze algemeene Feestdagen, alom reeds door Christelijk gebruik geheiligd, werden eenige nadere bepalingen gemaakt op de viering van zoodanige *bijzondere Feestdagen*, die slechts hier of daar gevierd werden, en van eenige bepaalde *Feesturen*, welker viering algemeen werd aanbevolen.

Zoo toch werd wijsselijk bepaald, dat op *Vrijdag voor Paschen* (*Goede Vrijdag*), die vroeger als Godsdienstige feestdag in de Christenkerk gevierd,

---

1619 bepaalde men de viering dezer drie Feestdagen met den navolgenden dag; verg. YPEY en DERMOUT, t. a. p., I. 518 volg., en over de viering van den tweeden Feestdag, ald. I., Aanteek., bl. 238, n. 510.

(1) Zie *Kerkorde van Dord*, bl. 120.

(2) *Synod. Verordeningen omtrent de Eerdienst*, t. a. p., bij v. D. TUUK, *Handb.*, I. 146 volg. *omp.* bl. 89 volg.

en nu slechts in weinige Hervormde Gemeenten godsdienstig gedacht werd, voortaan in alle Gemeenten der Hervormden in ons Vaderland eene Godsdienstoefening zal worden gehouden, ter gedachtenis van die groote gebeurtenis, »aangezien de dag des doods van Hem, die ons leven en het leven der wereld is, onder die dagen behoort, die voor den Christen een uitstekend gewigt hebben (1).''

Eveneens is, als vroeger de Hemelvaartsdag, ook de *eerste dag van het jaar* als een godsdienstige gedenkdag algemeen vastgesteld voor de geheele Vaderlandsche Hervormde Kerk. »Deze toch roept den mensch luide tot een nieuw leven op, en tot ootmoedige aanbeveling van alle zijne belangen aan Hem, in Wien hij leeft, zich beweegt, en bestaat.'' Daarom is verordend, »dat overal des Voormiddags van dien dag eene Godsdienstoefening, daartoe betrekkelijk, zal gehouden worden.'' — Tenzij de Nieuwjaarsdag op Zondag invalt, zijn de Namiddag-Godsdienstoefeningen afgeschaft, indien niet, naar het oordeel des Kerkeraads, dringende behoefte het tegendeel mogt vorderen (2).

Ook op den *laatsten dag van het jaar* is *een dankuur*

(1) »*Waar weekbeurten zijn, kan eene van dezelve op dien dag* »*worden geplaatst.*'' *Syn. Verorden.*, b. a. Een Voorstel ter afzondering van dien dag, als Christelijken *feestdag*, werd ingeleverd ter Synodale Vergadering, 1837, gelijk blijken zal uit de *Hand. der Synode*, 1837.

(2) Hier en vervolgens zijn de aangestipte woorden ontleend uit de aangeh. *Synodal. Verorden.*, t. a. p., waarom de bladzijden niet telkens zullen worden aangewezen.

verordend; liefst is een avonduur, waar zulks geschieden kan, als het meest geschikt, aanbevolen. »Deze dag toch is regt geëigend om ons te stemmen tot ernstig nadenken over ons zelven en over de wegen van God, met ons gehouden."

Daarenboven is een dankuur verordend geworden op *'s Konings Verjaardag* (24 Aug.). Naar aanleiding toch eener Kennisgeving van het Provinciaal Kerkbestuur van Limburg, werd in 1820 bepaald, »dat die feestdag der Natie ook godsdienstig zou worden gevierd met eene korte en doelmatige Godsdienstoefening, op uur en tijd, naar de plaatselijke omstandigheden geschikt, ten einde het Opperwezen te bidden en te danken voor het leven des Konings." Doch om de ongelegenheden, hieruit ten platten lande, in den oogsttijd, ontstaan, werd later verordend, dat, indien de 24 Aug. niet op Zondag invalt, de plegtige dankzeggingen en gebeden ten platten lande zullen kunnen plaats hebben op den Zondag, welke op den 24sten Aug. volgt (1).

(1) Het Provinciaal Kerkbestuur van Limburg berigtte in 1820 aan de Synode, dat hetzelve besloten had, onder deszelfs ressort eene aanschrijving te doen, »dat de Verjaardag des Konings met een plegtigen Dank- en Bedestond zou worden gevierd." — Hierop volgde eene algemeene Aanschrijving der Synode tot hetzelfde doel; zie *Hand. der Synode*, 1820, bl. 90. De gepastheid van dezen maatregel werd dadelijk betwijfeld door Frisius (?) in de *Bijdr. tot de Godgel. Wetensch.*, in een Vertoog: *Iets over het Besluit van de Synode der Hervormde Kerk tot kerkelijke viering van des Konings Verjaardag;* ald. 1821, II. bl. 291. Zie verv. *Hand. der Synode*, 1822, bl. 40, 63; — v. d. Tuuk, *Handb.*, II. 117. *Comp.* 109, 111.

Was men dus, bij de viering der hooge feesten, gedachtig aan de groote gebeurtenissen in het leven van den Stichter des Christendoms; men wenschte tevens de groote lotgevallen des Christendoms niet in vergetelheid te doen geraken. Zorgvuldig echter zocht men zich te wachten, dat niet door de vermenigvuldiging der Feestdagen aanleiding gegeven wierd tot hetzelfde ongerijf, dat men der Roomsch-Katholieke Kerk toeschrijft. — Het was daarom, dat men in 1817, in vereeniging met andere Protestantsche landen, besloot, tot de *Godsdienstige viering van het derde Eeuwfeest der Hervorming*, en wel om gewigtige redenen op Zondag, den 2[den] Nov. (1), maar tevens het Voorstel tot een jaarlijksch Reformatiefeest niet aannam (2). Alleen werd verordend, dat »van tijd tot tijd in het openbaar de geschiedenis en de zegeningen der *Kerkhervorming* in gedachtenis zullen worden gehouden, en vooral dan, wanneer de 31[ste] October op een Zondag invalt, deze gebeurtenis, immers in gebeden en dankzeggingen, voor de Gemeente godverheerlijkend zal worden vermeld (3)." Aan dit synodaal besluit wordt op vele plaatsen jaarlijks voldaan, door eene meer opzettelijke herinnering der Kerkhervorming.

§ 46.

Dank- en Bededagen.

Onder de plegtige Godsdienstoefeningen, die in ver-

(1) *Hand. der Synode*, 1817, bl. 42, 111.

(2) Ald. bl. 44; — 1818, bl. 15.

(3) *Hand. der Synode*, 1819, bl. 49. Zie v. d. Tuuk, *Handb.*, I. 170. *Comp.* 107.

schillende Hervormde Staten, sedert de Hervorming tot op onze dagen, bewaard zijn, behooren ook de Dank- en Bededagen.

Dank- en Bededagen zijn die dagen van plegtige Godsdienstoefening voor eene geheele Natie, waarop dezelve met gebeden en dankzeggingen, als één man, nadert voor den troon van den Alregeerder, om in de lotgevallen des volks Zijne leiding te eerbiedigen, zich voor Hem te verootmoedigen, en de belangen van zich en van andere Volken Hem aan te bevelen. Zij zijn dus *Godsdienstige Vierdagen der geheele Natie,* zonder onderscheid van belijdenis.

Men moet hier onderscheiden de bepalingen omtrent de afzonderlijke Biddagen, — den jaarlijkschen Biddag, — den jaarlijkschen Biddag op een' bestemden dag, en — die, welke tegenwoordig geldende zijn.

1. In onze vroegste Hervormde Kerk had men *afzonderlijke Dank- en Bededagen.* Dezelve schijnen hunnen *oorsprong* te ontleenen uit de Roomsch-Katholieke Kerk (1). Van daar zijn zij overgegaan in de nieuw geboren Hervormde Kerk. — In dezelve had men sedert de 16de eeuw *Vast- en Bededagen,* en van dezelve afgezonderde *Dankdagen,* welke beide eerst later werden vereenigd.

De vroegste Bededagen werden *bepaaldelijk uitgeschre-*

(1) Reeds voor de Hervorming vond men hier te lande zoodanige Vierdagen uitgeschreven.

ven naar de behoefte der tijden. — Op de Dordsche Synode (1574) werden dezelve als iets bekends aangewezen, en de dienst op dezelve geregeld (1). Ter volgender Synode (1578) werd de viering derzelver meer regtstreeks vastgesteld, en aan een' *Vastendag* verbonden, welk gebruik der Roomsche Kerk men door Mosaïsch gezag gewettigd meende. Dezelve werden bepaald »in tijden van oorlog, pest, duren tijd, zware vervolging der Kerk en andere openbare elendigheden." De bewilliging der Overheid werd daartoe vereischt. Zij moesten gevierd worden door het Woord Gods te hooren, de H. Schriften te lezen en andere heilige oefeningen, om daardoor boetvaardigheid en geloof te betuigen en in Godzaligheid toe te nemen. Daar dezelve met vasten tot aan den avond gepaard gingen, was het raadzaam, die niet op Zondag te vieren (2).

Er werd telkens bij dezelve een *Uitschrijvingsbrief* gevoegd (3), welke tevens voor de Predikanten strekte als regelmaat, vooral in tijden van staatkundige bewegingen (4).

Zoodanige Bid- en Vastedagen zijn in onze Republiek bestendig gevierd geworden (5). Zoodra buiten-

(1) *Kerkorde van Dord*, 1574, b. a., Art. 54.

(2) *Kerkorde van Dord*, 1578, Art. 74; — van *Middelburg*, 1581, Art. 49; — van *Dord*, 1618, Art. 59.

(3) Op de Haagsche Synode, 1586, wenschte men dezelve meer geregeld te zien; — verg. de *Instructie voor de Gecommitteerden der Kerken*, — *Kerkel. Plakb.*, III. 515, Art. 26.

(4) Zie *Resol. der Staten van Holl.*, 1653, — in het *Kerkel. Plakb.*, III. 26.

(5) In de *Ordonnantie omtrent Zeeland*, 1583, werd dezelve

gewone omstandigheden daartoe de Kerk of den Staat riepen, werden dezelve, of eenmaal des jaars, of meer dan eens, uitgeschreven. — Er waren vroeger ook *extraordinaire Dankdagen en Dankuren*, van de Biddagen onderscheiden, met welke geen Vasten vereenigd waren. Dezelve rustten, even als de Bededagen, op het godsdienstig beginsel, om in de lotgevallen des Vaderlands de hand van den Opperregeerder te eerbiedigen. Deze Dankdagen werden bij bijzondere gelegenheden, na behaalde overwinning, of uitredding des Lands uit den nood, verordend; soms nam men van enkele voorvallen aanleiding tot jaarlijksche Dankdagen (1); of werden jaarlijksche Dankdagen plaatselijk bepaald (2).

2. Allengs echter voerde het gebruik *jaarlijksche Biddagen* in. Immers, behalve deze buitengewone om-

---

als in de H. Schrift en bij de Kerk in tijd van nood ingesteld, en daarom eerbiedig te vieren, voorgedragen; zie *Kerkel. Plakb.*, II. 264; — verg. de *Synode van 's Hage*, 1591.

(1) Zoo verzocht de Zuid-Holl. Synode te Leyden, 1649, na den geëindigden 80jarigen oorlog, dat jaarlijks op een' bestemden tijd, een Dankdag voor den Munsterschen vrede mogt gehouden worden. Dit verzoek door de Staten van Holland ingewilligd zijnde, is zulks bepaald op den 30sten Januarij, welk voorstel ter Generaliteit werd ingebragt.

(2) B. v. te Leyden, den 3den October. — Men verlangde wel, dat de Extraordinaire Dankzeggingen, na behaalde victorie, eveneens ten platten lande, als in de steden werden uitgeschreven (Synod. v. *Zuid-Holland*, te *Gorkum*, 1632, Art. 25), maar dit was bezwaarlijk, wijl er drie weken tijds tot die uitschrijving vereischt werd, waarom de Dankzegging des Zondags na de bekomen Kennisgeving op de dorpen kon gedaan worden (Synod. v. *Zuid-Holland*, te *Brielle*, 1633, Art. 23).

standigheden, werd het allengskens gewoonte, dat meestal *in Februarij of Maart*, na den afloop van den Winter, voor Nederland immer gevaarlijk en belangrijk, Bededagen, of ook *Dank- en Bededagen* werden uitgeschreven, ten einde na bewaring, gedurende den Winter, Gode den dank der Natie plegtstatig te brengen, of onder nationale rampen zich voor God te ver ootmoedigen, en om afwending derzelver te smeken. Had men toch tot dus ver afzonderlijke Gedenkdagen der Natie, in 1619 begon men op de kerkelijke Vergaderingen over een *jaarlijkschen Gedenkdag*, wegens de oordeelen Gods over den Staat, en de verlossing van dezelven, in iedere Provincie te handelen. Doch men begreep zulks aan de Hooge Overheid in hare wijsheid te moeten overlaten. Alleen meenden de Synoden de Staten te moeten verzoeken, jaarlijks een' Dank- en Bededag te willen uitschrijven. Zoo werd de *Dank- en Bededag*, tot dusver bij voorkomende gelegenheid uitgeschreven, nu in een' *jaarlijkschen* veranderd, schoon op afwisselende tijdsbepaling.

Deze vrome *gewoonte* der viering van Nationale Dank- en Bededagen *werd* over het algemeen *in stand gehouden* (ook niettegenstaande klagten, die hier en daar rezen over het vieren der Bededagen) (1) in onze Nederlandsche Republiek, en veelal ook na de omwenteling van 1795, alsmede onder het bestuur van Koning Lodewijk; doch werd nagelaten gedurende de Fran-

---

(1) In de Baronie van Breda en andere streken rezen soms zware klagten over het vieren van de Biddagen.

sche overheersching (1810–1813); en van nu af aan was zij aan velerlei wisseling onderhevig.

Na de vestiging van den Souvereinen Staat (1813) en van *het Koningrijk der Nederlanden* voelde Vorst, zoowel als Volk, behoefte aan de viering van *Dank- en Bededagen* (1), alsmede van *Biduren* (2).

3. Reeds de eerste synodale Vergadering (1816) trachtte »overeenkomstig den wensch onzer weldenkende Land- en Kerkgenooten en het godvruchtig voorbeeld onzer Vaderen, jaarlijks een' algemeenen Dank- en Bededag naar tijdsgelegenheid te doen vieren" (3), en bekrachtigde dezen wensch door telkens herhaalde voorstellen (4). Doch de staatkundige toestand des Vaderlands gaf aanleiding, dat de *jaarlijksche Dank- en Bededag op een, daartoe eenmaal aangewezen,*

---

(1) Dadelijk na de herstelling des Vaderlands werd een *Dank-, Vast- en Bededag* uitgeschreven, in vereeniging met het naburig Engeland, d. 20 Jan. 1814. Eveneens werd een Dank- en Bedestond uitgeschreven, toen de Souvereine Vorst den troon van Nederland beklom, op den 29sten Maart 1815, — en na de overwinning bij Waterloo, en den nog voortdurenden strijd, een Dank- en Bededag, d. 5den Julij 1819.

(2) Gelijktijdig werden in 1814, gedurende den Oorlog, *maandelijksche Bedestonden* verordend; eveneens na de landing van Napoleon van Elba, van Augustus tot Nov. 1815, om zegen af te smeeken over de wapenen. Dezelve werden, na den gesloten vrede, door een plegtig *Dankuur* op den 20sten Dec. besloten.

(3) *Hand. der Synode*, 1816, bl. 75.

(4) *Hand. der Synode*, 1817, bl. 60, 61. — Zoo werden ook voorstellen gedaan omtrent een' *kerkelijken Dank- en Bededag;* — een' *Biddag voor het Gewas;* — een' *Dankdag voor den Oogst in Maart en Nov.;* zie t. a. p., bl. 86.

dag werd vastgesteld, hetgeen niet altijd gestrekt heeft tot versterking van den godsdienstigen indruk, dien dezelve pleeg na te laten.

Immers was reeds in 1816 bepaald, dat de *herinnering aan de overwinning bij Waterloo*, op den 18den Junij, *door een' plegtigen Dankstond* zou gevierd worden, en was in 1817, 1818 en 1819 de *Dank- en Bededag* telkens op dien dag uitgeschreven. In 1820 bepaalde de Koning, »dat voortaan de 18de Junij voor een' plegtigen Dank- en Bededag zou afgezonderd blijven;" — »zonder dat daartoe nadere Besluiten of Uitschrijvingen behoefden te worden afgewacht; opdat die dag, zoo rijk in groote herinneringen, duurzaam bestemd bleef om de belangen van Vaderland en Koning den Albestuurder eerbiedig op te dragen, genoten weldaden dankbaar te erkennen, om de afwending van drukkende of dreigende rampen ootmoedig te smeeken, onze zonden met opregt berouw te belijden, om derzelver vergeving geloovig te bidden, en het zedelijk en godsdienstig gevoel te versterken, hetwelk alleen de grondslag is van duurzamen voorspoed (1)." — Daartoe zou men zich voortaan op dien dag tot eene nationale Godsdienstoefening vereenigen. — Zoo werd van nu af aan de jaarlijksche Dank- en Bededag vereenigd met den gedenkdag van Waterloo.

Doch *deze vereeniging had* van den beginne af *met bezwaren en* daaruit geboren *tegenstand te kampen*,

(1) Zie de *Uitschrijvingen der Dank- en Bededagen* in 1816, 1817, 1818, 1819, afzonderlijk gedrukt, en die van 1820, te vinden bij v. d. Tuuk, t. a. p., II. 4 volg. *Comp.* bl. 107.

vooral daar de viering van beide dagen daardoor gestoord werd (1), en, uit gebrek aan eenparigheid in die viering, velerlei onstichtelijke verwarring geboren werd (2), verhoogd door de botsingen tusschen burgerlijke en kerkelijke besturen, welke ontstonden wegens den dag der viering; deze nu gaven aanleiding

4. tot de *hedendaags geldende bepalingen.* Immers aan deze bezwaren zocht zoowel de Synode, als de Staat (3), telkens te gemoet te komen, totdat ein-

(1) Reeds dadelijk stelde de *Waalsche Commissie* voor, dat de gewone Dank-, Vast- en Bededag, naar voorouderlijk gebruik, in Februarij mogt gevierd worden; terwijl de Feestdag van Waterloo met een afzonderlijk Dank- en Biduur kon gevierd worden. *Hand. der Synode*, 1818, bl. 124 en 1819, bl. 45. — Zie andere Voorstellen, *Hand. der Synode*, 1822, bl. 40, 61-63.

(2) Daarom verlangden velen afscheiding des Feestdags van Waterloo van den Dank- en Bededag. — Zie een Voorstel over een' kerkelijken Biddag in de maand Maart, *Hand. der Synode*, 1823, bl. 17, 52.

(3) De Synode verzocht daarom in 1824, of bepaling, of vrijheid, om waar de 18de Junij op Zaturdag, of Maandag, invalt, de Biddagsplegtigheid op den eerstvolgenden of naastvoorgaanden Zondag te vieren. *Hand. der Synode*, 1824, bl. 15, 44. Dientengevolge werd door den Koning bepaald, dat de »*Dank- en* »*Biddag in de steden altijd op den* 18den *Junij zal gevierd wor-* »*den; doch ten platten lande is het vrij gelaten, indien dezelve* »*op een anderen dag, dan den Zondag, invalt, de viering op* »*den volgenden Zondag te verplaatsen.*" Zie *Koninkl. Besluit*, 11 Febr. 1825, bij v. d. Tuuk, t. a. p., III. 188, ter wijziging van het Besluit v. 20 Julij 1824, bij v. d. Tuuk, t. a. p., III. 161. Deze wijziging ontstond in het belang der Zuidelijke Protestantsche Gemeenten, alwaar men het belangrijk oordeelde, dat op den 18den Junij steeds eene Godsdienstoefening gehouden werd. Zie

delijk, na de Belgische omwenteling (1830), op gedane voorstellen der Synode, door den Koning besloten werd, dat de *Dankdag*, of godsdienstige viering der overwinning van Waterloo, voortaan altijd op den

Minist. Missive, ten geleide van voorn. Besluit, bij v. d. Tuuk, t. a. p., III. 190.

Doch daar ook deze oneenparigheid in de steden en ten platten lande hinderlijk was voor de eerbiedige viering, besloot de Synode in 1827, »den Koning te verzoeken, uithoofde der oneenparigheid, dat zij, wenschende, dat de gedenkwaardige dag van Waterloo altijd met Godsdienstoefening mogt blijven gevierd worden, verlangde, *of* dat bij Koninklijk Besluit werd gehomologeerd eene Synodale Resolutie, om behalve de godsdienstige viering van den 18den Junij, op één der Zondagen in de maanden Febr. of Maart, onder het ressort der Herv. Synode te bepalen, het houden van een Dank- en Bededag, gelijk de ingezetenen van het Nederl. Gemeenebest van ouds af waren gewoon geweest te vieren, met vergunning om daartoe de overige Protestantsche Gezindheden uit te noodigen; — *of* wel de viering van een Dank- en Bededag, zoowel in de steden, als ten platten lande, Zondags na de godsdienstige viering van den dag van Waterloo." — Zie *Hand. der Synode*, 1827, bl. 38, 83, nevens het *Adres*, daartoe aan den Koning gepresenteerd, bl. 88, — en over een *kerkelijken Biddag*, *Hand. der Synode*, 1828, bl. 21. Daar de Koning het raadzaam oordeelde voor alsnog in 1828 alle nadere beschikking omtrent de godsdienstige viering van den 18den Junij en den daarmede verbonden Biddag, aan te houden (zie *Dispos. van den Minister*, 13 Mei 1828, bij v. d. Tuuk, t. a. p., 1e. Verv., bl. 42 en *Hand. der Synode*, 1828, bl. 53), zocht de Synodale Commissie zooveel mogelijk tegenover de bestaande verwarring eenparigheid te bevorderen. Zie *Aanschr. der Syn. Comm.*, 17 Mei 1828, bij v. d. Tuuk, t. a. p., 1e. Verv., bl. 44; en andere Voorstellen aldaar, bl. 21, 53, 69, 73 en een aangeboden Adres, bl. 95; doch het *Synodaal Besluit*, 1830 (*Hand. der Synode*, 1830, bl. 91) verkreeg, wegens de daarop gevolgde Belgische omwenteling, het *visum* niet.

derden Zondag der maand Junij van ieder jaar zal plaats hebben (1). — Hierdoor werd deze Zondag als nationale Dankdag gevestigd, — werd de jaarlijksche Biddag op een' *bestemden* dag afgeschaft, en bleef het regt der uitschrijving van Dank- en Bededagen aan den Staat overgelaten; welke ook in die dagen, even als later, daarvan gebruik maakte (2).

Aldus keerde men terug tot de aloude Vaderlandsche gewoonte, welke de viering van een Dank- en Bededag op een' daartoe, eens voor altijd, bepaalden dag afkeurt, en dezelve regelt naar de behoeften der tijden. — Maar levendig blijft immer bij onze godsdienstige Landgenooten de begeerte, dat jaarlijks, naar de omstandigheden der tijden, aan de behoeften eener vrome Natie voldaan worde, zoodat op een', telkens daartoe aan te wijzen, dag de algemeene belangen des Vaderlands, dankende en biddende den Albestuurder mogen worden opgedragen, en de viering van een' Dank- en Bededag door den Staat worde uitgeschreven ter verhooging van het godsdienstig gevoel en verlevendiging van de zedelijkheid des Volks.

---

(1) *Hand. der Synode*, 1831, bl. 81, 97, 101, en het Adres aan den Koning, om eenen plegtigen nationalen Biddag in den toenmaligen toestand des lands, ald. bl. 136. — *Koninkl. Besluit over de viering van den gedenkdag van Waterloo*, 1 Aug. 1831, bij v. D. TUUK, t. a. p., 1e. Verv., bl. 203. *Comp.* bl 130.

(2) Zoodanig een Biddag werd tegen den 14den Aug. 1831 uitgeschreven. Zie de *Uitschrijving* bij *Koninkl. Besluit*, 1 Aug. 1831, bij v. D. TUUK, t. a. p., 1e. Verv., 198, en *Min. Missive*, 3 Aug., aldaar bl. 201. Even zoo in 1832, tijdens de belegering der Citadel van Antwerpen, ald. bl. 252, 256 en de deliberatiën der Synode daarover in de *Hand. der Syn.*, 1832, bl. 22, 99, 102, 109.

§ 47.

Kerkelijke bevestiging en inzegening des Huwelijks.

De Christen beschouwt den Echt niet slechts als een burgerlijk verdrag, of als eene vereeniging van man en vrouw tot uitwendige en zinnelijke bedoelingen. Deszelfs *zedelijk oogpunt* staat hem voor den geest. Dezelve is hem de vereeniging voor het geheele leven, tot hooge zedelijke bedoelingen. Door God ingesteld (1), is dezelve hem de bron van waar levensgenot, de grondslag van het huisselijke leven, de band der maatschappij, de algemeene zedelijke voorwaarde tot instandhouding van het menschdom, en het krachtige hulpmiddel tot zedelijke ontwikkeling; de ziel dus des menschelijken levens. Als zoodanig moet dezelve ook door de Godsdienst worden geheiligd, en wordt de zegen van God bij het aangaan dier plegtige verbindtenis ingeroepen.

Uit dit oogpunt zijn de *kerkelijke handelingen, bij het aangaan des huwelijks* te verklaren. Zij waren verschillend geregeld, *en* naar de kerkelijke leer des huwelijks, *en* naar de burgerlijke inrigtingen. — *Vroeger* waren, vooral in het Romeinsche Rijk, de keizerlijke verordeningen op het aangaan, de sluiting en ontbinding des huwelijks gegeven. De noodzakelijkheid der onderscheiding van wettige en onwettige zamenleving vereischte in de Germaansche Staten nadere verordeningen. Het Romeinsche huwelijksregt bleef

(1) Gen. II.

echter ook in Christelijk Europa lang geldig. Doch reeds vroeg mengde de Kerk zich hierin, en nam de kerkelijke voltrekking des huwelijks aan zich. Vooral Augustinus ontwikkelde het Christelijk huwelijksregt, en toen de Kerkleer den Echt als Sacrament verklaarde, werd in den kerkelijken toestand der Germaansche Volken, al wat het aangaan, de geldigheid, den vorm der verbindtenis, de ontbinding des huwelijks, en de beoordeeling des huwelijkszaken betreft, van godsdienstige gronden afgeleid, en door de Kerk geregeld; welke gedurende de Middeleeuwen in het bezit bleef der wetgeving en regtspleging op het huwelijk. Later werden deze bepalingen ook door het Concilie van Trente bevestigd (1).

In het *Protestantisme* gold het huwelijk niet meer als Sacrament, en zoo verviel ook de geheele kerkelijke leer, daarop gebouwd. Doch de ingevoerde kerkelijke gebruiken waren te zeer ingeweven in de nieuwere Staten, en de Hervormers zetteden deze leer te zeldzaam uiteen, dan dat men de kanonieke bepalingen geheel

(1) *Can. Conc. Trident.*, sess. 24, Can. 4, 12; ibid. 20 *de reform.* — Vergel. hierbij overigens EICHHORN, *Kirchenr.*, a. a. O., II. 300 ff. — WALTER, *Kirchenr.*, a. a. O., S. 229 ff., 510 ff. De Kerk was in de uitoefening van dit regt reeds vroeg zoo naijverig, dat hij uit de Gemeente gebannen werd, die voor de wereldlijke overheid tegen het gebod der Kerk een huwelijk aanging. — De Romeinsche bepalingen golden ook in het Frankische Rijk, doch onder Karel de Groote werd de kerkelijke inzegening des huwelijks door den Staat voorgeschreven; vid. *Capitul.*, I. A°. 802, c. 35. Allengs werd het huwelijksregt geheel kerkelijk.

zou hebben afgeschaft. Zij behielden gedeeltelijk kracht en werking, en de vermenging van Staat en Kerk was hierin vooral zigtbaar. — Burgerlijke wetgeving in echtzaken, afgescheiden van de grondstellingen der godsdienstige gezindheden, vindt men, buiten ons Vaderland, voor de 18de eeuw niet (1). — Sedert dien tijd heeft men dezelve ingevoerd, en de voltrekking des huwelijks als eene burgerlijke handeling voorgeschreven, zoowel in het Pruissische *Landregt*, als in het Keizerlijk *Echtpatent* van Joseph II (1783) en in het *Code Napoleon*, waaruit het in vele Staten is overgenomen (2). — Intusschen blijft de Roomsch-Katholieke Kerk haar regt handhaven, en beslaat in derzelver Kerkregt het onderwerp des huwelijks eene belangrijke plaats, hetgeen in de Protestantsche Kerk niet meer noodig is (3).

In *Nederland* trok *de Hervormde Kerk*, bij haar ontstaan, zich dadelijk de kerkelijke inzegening des huwelijks aan. — Onze eerste Synode maakte daarop bepalingen (4). — Inmiddels vestigde zich

---

(1) Eichhorn beweert (*Kirchenr.*, a. a. O., II. 303), dat men dezelve nergens aantreft. Doch in de Nederlandsche Echtreglementen vindt men hiervan althans eenige afwijking.

(2) Zie Eichhorn, a. a. O., II. 304.

(3) Men vindt zulks in al de *Handboeken* en *Compendia* van *R. K. Kerkregt*.

(4) Op de *Synode van Wezel* behield men de drie wekelijksche afkondiging van den Predikstoel, na ondervraging door den Predikant, in tegenwoordigheid der Ouders of Voogden. — Bij elke Predikatie mogt getrouwd worden; doch aan de volgende Synode liet men de bepalingen omtrent het huwelijk en de ontbin-

onze *Republiek*. Er werden politieke Ordonnantiën voor sommige Provinciën gemaakt, en andere meer algemeene Ordonnantiën (1), soms afzonderlijk voor de verschillende Kerkgenootschappen (2). — De Staat zag echter steeds in het huwelijk eene goddelijke instelling, hield de wetgeving op het huwe-

---

ding van hetzelve over. Zie *Kerkorde*, kap. 7. — Meer naauwkeurig werd dit bepaald te Emden, *Kerkorde*, Art. 22 volg. — Te Dord (1574) werd de kerkelijke voltrekking des huwelijks bepaald, doch de Echtscheiding aan den Staat overgelaten, Art. 83-89. — Aldaar (1578) werd de Echtbreuk, als de eenige oorzaak voor de ontbinding des huwelijks, opgegeven, *Kerkorde van Dord*, 1578, Art. 90; — verg. ook *Middelb.*, 1581, Art. 52, 57. — In *'s Hage* (1586) werd bepaald, »dat men zich houden zou aan het kerkelijk »gebruik, tot hetzelve nader eenparig zou geregeld worden bij eene »Generale Ordonnantie der Hooge Overigheid, met advies der »Kerkdienaren gemaakt;" *Kerkorde van 's Hage*, 1586, Art. 63; welke bepaling woordelijk herhaald is in de *Synode van Dord*, 1618, Art. 70, verg. ZURCK, *Codex Batav.* in voce.

(1) Zoo is eene *Politieke Ordonnantie voor Zeeland* gegeven in 1583, waarbij het denkbeeld heerscht, dat de Echt burgerlijk wordt geregeld, maar kerkelijk voltrokken en uitgevoerd. Zie *Groot Plakb.*, I. 350; — *Kerkel. Plakb.*, I. 705 volg. — Volgens de *Polit. Ordonn. van Holland* (zie *Gr. Plakb.*, III. f. 502 sqq.; — *Kerkel. Plakb.*, I. 804) is al dadelijk bepaald, dat de Huwelijksvoltrekking of in de Kerken, of voor den Magistraat, geschieden moest naar verkiezing; even als de afkondiging zelve. Belangrijk is vooral het *Echt-Reglement over de steden en ten platten lande, in de heerlijkheden en dorpen, staande onder de Generaliteit*, 18 Maart 1656. Zie *Gr. Plakb.*, II. f. 2429; — *Kerkel. Plakb.*, I. 817.

(2) Zie dezelve verzameld in het *Kerkel. Plakb.*, I. 803-872, 703 verv.; II. 17; III. 344-375; IV. 555-606; V. 481-487. — Verg. H. DE GROOT, *Inl. op de Holl. Regtsgel.*, *met aant. van* Mr. WILL. SCHORER, bl. 32 verv.

lijk aan zich, maar droeg de uitvoering van dezelve en de voltrekking des huwelijks aan de Kerk op, met vrijlating om dezelve voor den Burgerlijken Ambtenaar (het Geregt) te voltrekken, vooral voor anderen, dan Hervormden. Waar onze Synoden zich met huwelijkszaken bezig hielden, was zulks meer in speciale gevallen, en dus ter toepassing der Staats- en kerkelijke bepalingen. — In dezen geest is ook het *Formulier des huwelijks*, door *M. Micron* opgesteld. — Bij den val der Nederlandsche Republiek (1795) is de burgerlijke voltrekking van den Echt ingevoerd (1), en bij de vestiging van den burgerlijken stand geheel aan denzelven overgelaten. — Deze bepalingen zijn thans in Nederland, en dus ook in de Nederlandsche Hervormde Kerk, geldend, zoodat het huwelijk burgerlijk wordt voltrokken, na welke plegtigheid de verloofden gehuwd zijn.

Intusschen sluit de burgerlijke voltrekking des huwelijks de *kerkelijke bevestiging van hetzelve* geenszins uit. De Protestantsche Kerk, die in het huwelijk geen Sacrament ziet, blijft waarde hechten aan dezelve. — Is de Echt van goddelijke instelling, is zij de grondslag van het huisselijk en familieleven, de bron van individuëel en huisselijk geluk, de waarborg der maatschappij, van welks welslagen zoo oneindig veel afhangt, dan zal niemand, wiens hart Christelijk gestemd is, verzuimen, bij het aangaan deszelven, Gods zegen daarover in te roepen. Is die zegen toch on-

(1) d. 7 Mei 1795. Zie *Kerkel. Plakb.*, V. Aanh. 584, 585.

misbaar, zal het volgende leven gelukkig zijn, dan vooral behoort die gewigtige dag, waarop het huwelijksleven een' aanvang neemt, niet alleen door eene burgerlijke formaliteit te worden kenbaar gemaakt, maar moet het verbond der liefde meer plegtig door de Godsdienst worden geheiligd. — Uit dit oogpunt beschouwd, zal de godsdienstige inzegening des huwelijks niet ligt door iemand, wiens hart godsdienstige indrukken bewaart, worden verwaarloosd.

In dien geest ook werd de *godsdienstige bevestiging der Echt aanbevolen door de Synode.* — Reeds in 1816 gevoelde men het misbruik bij velen, die dezelve verwaarloosden, ontstaan. Hetzelve werd op vele plaatsen, ten platten lande, vermeerderd door de bepaling van den tijd der burgerlijke voltrekking des huwelijks, welke weinig overeen kwam met het kerkelijk gebruik. Daarom zocht de Synode door eene Circulaire het belang der kerkelijke bevestiging aan te dringen, en wekte tevens de Leeraren op, hen daartoe bij gepaste gelegenheden, vooral bij het aannemen van Ledematen, aan te sporen (1). Overigens liet men aan de vermaningen der

(1) *Hand. der Synode*, 22 Julij 1816, bl. 14, 30, 32. Tevens besloot men een Adres aan den Minister te presenteren, ten einde bij den Koning te verwerven, »de bevordering van de godsdien»stige solemnisatie des huwelijks, zoo nuttig om de heilige pligten »van een band, met welks eerbiediging of ontheiliging het geluk »der Maatschappij mag gerekend worden te staan of te vallen, »diep in de harten in te drukken, en dezelve niet moeijelijk ge»maakt worden, vooral door de bepaling van tijd en uur der »burgerlijke huwelijksvoltrekking, welke gelegenheid overlaat, om »door de kerkelijke inzegening dienzelfden dag achtervolgd te wor-

Leeraren bij de Gemeenten, en hunne vriendelijke onderhandelingen met de Plaatstelijke Besturen verder de aanbeveling dezer zaak te moeten overlaten (1). Echter heeft men ook getracht de *bezwaren* voor te komen, waarom de Synode de Predikanten gelast heeft, op den dag van de burgerlijke voltrekking des huwelijks, hetzelve kerkelijk in te zegenen, en het uur van den dag, daartoe bestemd, openlijk van den predikstoel bekend te maken (2).

De *kerkelijke afkondiging der huwelijks-voorstellen* (3), vroeger een vereischte tot de voltrekking van den Echt, is nu nutteloos, en daarom niet te onregt in sommige Gemeenten afgeschaft. In zoo ver echter het nalaten derzelver sommige Gemeenteleden zoude opwekken, ook de kerkelijke bevestiging na te laten, kan men die afkondiging als een hulpmiddel ter bevordering der godsdienstige bevestiging beschouwen, en zou de afschaffing dezer, hoezeer doellooze, gewoonte, in sommige Gemeenten onraadzaam kunnen geacht worden (4).

»den." Zie *Handel. der Synode*, 1816, bl. 62, 63; vergel. met 1817, bl. 57, 59. De *Circulaire* zelve bij v. d. Tuuk, I. 166.

(1) *Hand. der Synode*, 1818, bl. 23; — 1819, bl. 61.

(2) *Hand. der Synode*, 1819, bl. 64, bij v. d. Tuuk, t. a. p., I. 169, verg. met de *Hand.*, 1820, bl. 85; — 1828, bl. 120, 128; — 1829, bl. 72, 73, waar verschillende Voorstellen voorkomen.

(3) Zie over de Huwelijks-afkondigingen, Eichhorn, a. a. O., II. 311 ff.

(4) Zie een Voorstel daaromtrent in de *Hand. der Synode*, 1816, bl. 13, 30.

Gemengde huwelijken.

Het Protestantsche Kerkregt heeft uit den aard van deszelfs leer geene bepalingen gemaakt op de voltrekking der *gemengde huwelijken*, waardoor zoodanige echtverbindtenissen bedoeld worden, die *tusschen belijders van onderscheidene godsdienstige gezindheden*, vooral tusschen Protestanten en Roomsch-Katholieken, aangegaan worden. — Ook deze worden kerkelijk bevestigd; maar de voorwaarden, daaraan, zoowel vroeger, als in onze dagen, bij de Roomsch-Katholieken verbonden, hebben niet zelden kerkelijke bemoeijingen te weeg gebragt.

Gemengde huwelijken hebben uit een godsdienstig oogpunt bezwaar. Indien toch de Echt de innigste verbindtenis van alle, ook der hoogere, belangen van den mensch voor het geheele leven vestigt, dan moet reeds uit den aard der zaak zulk een Echt, waarbij de Godsdienst een punt van verschil aanbreengt, zoo niet tot veroordeeling leidt, allezins zijn af te raden, als te zeer in strijd met de hoogere denkbeelden van huwelijksgeluk, waarbij men ook moet trachten elkander voor de eeuwigheid te vormen. Daarenboven geeft verschil van godsdienstige belijdenis onder de kinderen vaak aanleiding tot verschil, of tot onverschilligheid omtrent derzelver godsdienstige vorming. — Doch hierbij bepaalt zich het Protestantsche Kerkregt, ook in ons Vaderland.

Geheel anders het *Roomsch-Katholieke Kerkregt.* — De Roomsche Kerk stelde, dat het natuurlijk hu-

welijk, tot een Sacrament verheven zijnde, de genade mededeelde. Daarom beoordeelde zij de ongelijke huwelijken uit het standpunt van het kanonieke regt, als gesloten tusschen Katholieken en Ketters; echter verklaarde zij dezelve niet voor ongeldig. Vooral lieten de Rijkswetten in Duitschland niets anders toe, dan dezelve af te raden, op grond inzonderheid van den Munsterschen vrede, die van Staatswege de Protestantsche Kerk niet meer als eene ketterij, maar als eene gevestigde Kerk, beschouwde. De geldigheid der voltrokken huwelijken werd dan ook overal aangenomen, doch over de kerkelijke geoorloofdheid verschilde men in meening, daar sommigen die alleen toestonden, in geval de kinderen aan de Roomsche Kerk werden toegezegd. Daar de bepalingen van het Trentsche Concilie (1) de voltrekking van het huwelijk door een' Roomsch-Katholieken Geestelijken voorschreven, bevestigde men die kerkelijke geoorloofdheid dáár, waar de Canones van Trento waren aangenomen. Hierdoor gaf men den Priester een middel in de hand, om die te weigeren, indien niet, of overgang der Protestantsche partij tot de Roomsche Kerk, of toezegging der kinderen aan dezelve, plaats had. — Doch hier ook ontstond verschil van inzigten, bepalingen en handelwijzen in Duitschland. In vele Protestantsche landen had de Roomsch-Katholieke Priester geene regten, en het huwelijk moest geldig verklaard worden. Meer of minder gematigden verschil-

(1) *Can. et Decr. Concilii Tridentini*, sess. 24, cap. 1, *de Reformat.*

den. — Ook voor Nederland zag Benedictus XIV zich genoopt zoodanige huwelijken geldig te verklaren, al waren dezelve niet door den Priester ingezegend (1).

Voor *latere tijden* was het bewaard, zelfs in Protestantsche landen, bij de herleving van het Proselytisme, niettegenstaande volle gelijkheid van regten voor alle Gezindheden, de Roomsch-Katholieke Geestelijkheid zoodanig te zien inwerken, dat zij de kerkelijke afkondiging en voltrekking der ongelijke huwelijken, aan de vereischte van pauselijke dispensatie, om zoodanig huwelijk in de Roomsche Kerk te solemniseren, verbonden, en daarbij de voorwaarde hechtten, aan de Protestantsche partij opgelegd, om alle de kinderen, uit hetzelve huwelijk geboren, niettegenstaande hetzelve ook bij de Protestanten kerkelijk wordt bevestigd, in de Roomsche Kerkleer op te voeden. — Daartoe strekt ook het Formulier van verbindtenis, door de beide aanstaande Echtgenooten voor den Protonotarius van den pauselijken stoel, of, bij afwezendheid, voor den Priester, af te leggen. Bij hetzelve beloven beiden alle kinderen in de Roomsche Kerkleer op te voeden; terwijl de Roomsch-Katholieke Echtgenoot belooft alle middelen te zullen aanwenden, om de Protestantsche Echtgenoot tot de Roomsche Kerk te zullen overhalen. — Waar men zich op dien grond aan de kerkelijke inzegening bij de Roomsch-Katholieken onttrok, werd door de Geestelijken onder hen in de laatste jaren, ook hier te lande, luid de leer verkon-

(1) Van Espen, *Jus Eccl. Prot.*, P. II, t. 12, c. 5, § 32 f.

digd, dat het *niet* kerkelijk door hen bevestigde huwelijk slechts een *concubinaat* is, en de daaruit gesprotene kinderen onwettig zijn. Hier tegen hebben vele der nieuwere Staten, en zoo wel Roomsch-Katholieke, als Protestantsche, Vorsten bepalingen verordend, ten einde het regt der onderdanen te waarborgen (1).

Dien ten gevolge wendde ook hier te lande *de Hervormde Synode, hare pogingen aan, bij den Koning,* ten einde de gevaren voor te stellen, die uit deze handelwijze der Roomsch-Katholieken voortvloeiden; daarbij zich beroepende, op hetgeen andere Staten nopens de gemengde huwelijken gedaan hadden. Tevens rigtte zij eene *Aanschrijving aan de Provinciale Kerkbesturen,* ten einde de Leeraren met ware ver-

(1) Zie deze bepalingen, nevens de Literatuur over de gemengde huwelijken, bij SCHENKL, *Institutiones juris eccles. communis;* ed. a Jos. SCHEILL, *Landsh.*, 1830, Vol. II, p. 409 ff. — Verg. voorts: *Ueber die gemischte Ehen*, Stuttg. 1827. — *Ueber die Ehe,* van *Geistl. Rath.* STAPF — en het verslag, naar aanleiding van hetzelve in de *Allg. Kirchenz.*, 1828, n. 116, 117, alwaar tevens de Conciliën en Pausen vermeld worden, die tegen de gemengde huwelijken ijverden. Zie, onder andere Schriften en Verzamelingen, over de maatregelen nopens de gemengde huwelijken, genomen in Rijn-Pruissen *Allg. Kirchenz.*, Sept. 1828, S. 1232, — in Wurtemberg, ald. 8 Maart 1832; in Saksen a. a. O., 4 April 1833, en *Kath. Liter. Zeit.*, 23 Jan. 1837; de pauselijke bepalingen voor Beijeren, a. a. O., 10 Mei 1835, coll. 14 Febr. 1835. Eene *Geschiedenis* der bepalingen omtrent de gemengde huwelijken en de opvoeding der kinderen uit dezelve, in den *Katholik.*, Marz 1837. — Verg. voorts *Allg. Kirchenz.*, 2 Marz 1834; — 7 Sept. 1834. — EICHHORN, *Kirchenr.*, a. a. O., II. 492 ff.

draagzaamheid en christelijken zin, door onderwijs, raad en vermaning die beloften zouden tegengaan, en vooral herderlijke zorg daarin zouden aanwenden. Dien ten gevolge werd eene Commissie van Correspondentie opgerigt, welker werkzaamheden later op de algemeene Synodale Commissie overgingen (1).

§ 48.

Conventiculen. — Oefeningen.

Tot de godsdienstige bijeenkomsten, of bijzondere Godsdienstoefeningen, werden van oudsher door sommigen ook de *Oefeningen*, of *Conventiculen*, gerekend. Men verstond door dezelven godsdienstige bijeenkomsten, niet in tegenwoordigheid van een' Predikant gehouden. — Zoozeer nu bijeenkomsten tot godsdienstig doel altijd geoorloofd en wenschelijk geacht werden, als bevorderlijk aan den Christelijken zin, en dezelve,

(1) Na klagten over ontijdigen Godsdienstijver, en de vermelding van het Formulier van verbindtenis (zie *Hand. der Synode*, 1824, bl. 22, 66) volgde het belangrijk Rapport eener personeele Commissie, bl. 65-76. Dien ten gevolge wendde zich de Synode met een Adres aan den Minister, t. a. p., bl. 71. De Aanschrijving aan de Provinc. Kerkbesturen, zie t. a. p., bl. 74 en v. D. TUUK, *Handb.*, t. a. p., III. 156. Dit werd nader aangedrongen in de *Hand. der Synode*, 1826, bl. 19, 72; — 1827, bl. 56, 63, 65, 104, 106. — Over de Commissie van Correspondentie, zie boven, *Kerkregt*, I, bl. 98. — Te dier gelegenheid verscheen: H. BOUMAN, *aan de Protestantsche Leeraars in ons Vaderland; ter gelegenheid van hetgeen in deze dagen door de R. Kerk tegen de Protestantsche ondernomen wordt*, — in HERINGA, *Kerk. Raadvrager en Raadgever*, II, bl. 1 volg., waarin belangrijke wenken voorkomen.

waar zij zoodanig werden ingerigt, nimmer gestuit werden; even zoozeer werden zij geweerd door Staat en Kerk, zoodra dezelve eene vijandige strekking aan en tegen bestaande Kerkgenootschappen hadden. Dan toch worden zij de bron van onrust, tweespalt, en scheuring, en het is de pligt van Kerk en Staat, daartegen te waken.

Uit dit oogpunt zijn de bepalingen te beoordeelen, die in onze Plakaten en latere Reglementen, voorkomen. — Uit dien hoofde werden vroeger in Zeeland (1), Holland (2) en elders, zoo wel door de Synoden, als door de Magistraten, Conventiculen verboden.

In onzen tegenwoordigen Kerkvorm bepaalt de Hervormde Kerk zich alleen tot die Conventiculen, of Oefeningen, welke door Leden der Hervormde Kerk, die onder haar opzigt staan, worden aangelegd, of bij-

(1) Zoo b. v. werden de Conventiculen verboden door *Coelman*, *Pontiaan van Hattem*, *Gosewinus van Buitendijk* en derzelver Secretarissen gehouden; zie *Plakb. van Zeeland*, 23 Sept. 1684, 21 April 1696, 11 Febr. 1718. — *Kerkel. Plakb.*, I. 689.

(2) De Zuid-Holl. Synode in 1669 concipieerde een algemeen Reglement, dat aan de Klassen werd overgegeven. Daarenboven werden alle Conventiculen streng verboden, *Zuid-Holl. Synode*, 1677. — Tegen de Labadisten maakte men dergelijke bepalingen van 1670-1678. — Zoo ook ging de Magistraat van Rotterdam, op aandrang van Kerkeraad en Klasse, de Conventiculen tegen van de *Herder*, 1672, 1674, 1678. — *Coelman* mogt evenmin in Rotterdam (1676), als in het Sticht van Utrecht (1695), prediken. Gelijk uit Rotterdam, was hij ook uit Zeeland gebannen, en mogt daar niet prediken, op poene van *f* 600, en *f* 150 voor elk, die

gewoond. — Daarom bepaalde men, dat de zoogenaamde Oefeningen wel mogten gehouden worden, alzoo men aan betamelijke en geoorloofde vereenigingen wilde plaats geven, doch onder genoegzamen waarborg. Zij mogen derhalve niet gehouden worden dan door Leeraars, Kandidaten, Catechiseermeesters, of geordende Leeraars buiten vaste bediening, en alleenlijk in de Gemeente, tot welke dezelve behooren, na daarenboven de uitdrukkelijke toestemming van den Leeraar, of de Leeraren dier Gemeente, verkregen te hebben. — Hierdoor wenschte men het misbruik te weren, zonder het gebruik af te schaffen, of op de Christelijke vrijheid inbreuk te maken.

De *overtreding dier bepalingen* en de wanorde, daaruit ontstaande, is, naar bevind van zaken, aan kerkelijke wetten en censuur onderworpen, en moet des noods aan het Burgerlijk Bestuur worden te kennen gegeven (1). — Oefeninghouders staan ter eerste instantie onder het toezigt der Kerkeraden (2). — De Kerkeraad eener vacante Gemeente is verpligt te zorgen, dat, gedurende de vacature, geene Oefeningen

---

hem zou huisvesten, of zijne exercitiën bijwonen. Voorts werd aan elk, die Conventiculen bijwoonde, eene boete van *f* 30 telkens opgelegd, en die zijn huis daartoe leende *f* 120, en die deze clandestine oefeningen zouden hebben gedaan *f* 180, voor de tweede maal dubbeld, voor de derde maal op arbitraire correctie. Zie *Kerkel. Plakb.*, I. 689.

(1) Zie *Regl. op het Godsd. Onderwijs*, Art. 14, 15, verg. met Art. 9, 10, bij v. D. TUUK, *Handb.*, I. 318, 338. *Comp.* 226.

(2) *Regl. van Kerkel. Opzicht en Tucht*, Art. 26, bij v. D. TUUK, *Handb.*, III. 212. *Comp.* 342.

worden gehouden, tenzij het Klassikaal Bestuur daartoe uitdrukkelijke vergunning verleend heeft (1).

Ook de Staat waakt tegen Conventiculen, in zoover zij strekken tot verstoring van rust en eendragt, of tot krenking van de regten der bestaande Genootschappen. De Staat weert alle vereenigingen en bijeenkomsten tot godsdienstig doel, in zoover deze, als associatiën, de vorming van Gemeenten en Genootschappen, op eigener gezag, ten doel hebben. Op grond van de uitspraken in het bestaande Straf-Wetboek (2), worden die bijeenkomsten verboden, en op grond van het *jus reformandi* (3), heeft de Staat deze zoogenaamde Genootschappen ontbonden, en die Vergaderingen opgelost. — Men heeft echter van de zijde der Separatisten het regt tot *onbeperkte* godsdienstige vrijheid trachten te handhaven (4).

Zoodanige zijn de kerkelijke handelingen, tot de openbare en bijzondere Godsdienstoefeningen betrekkelijk, welke door de kerkelijke wetgeving geregeld worden, en het kerkelijk leven van den Leeraar in zijne

(1) *Regl. op de Kerkeraden*, Art. 17, n. 2, bij v. D. Tuuk, *Handb.*, 1e. Verv., 148. *Comp.* 373.

(2) *Code Penal*, Art. 291, 292, 294.

(3) Zie boven, *Kerkregt*, I, bl. 210.

(4) Zie *Koninkl. Besluit*, 5 Julij 1836, *ter ontbinding der zoogenaamde Gereformeerde Kerk*, — te vinden in het *Staatsblad*, Julij 1836. — Men zie de Pleitreden en twistschriften van *Scholten*, *Capadose*, *van Hall*, *Geffken* en anderen, tegenover die van *Appeltere*, en de aanmerkingen in: *van Hall* en *den Tex*, *Bijdragen tot Regtsgeleerdh.*, 1835, I., en anderen.

Gemeente betreffen. Van derzelver rigtige waarneming hangt grootendeels de Christelijke stichting der Gemeenten af. In zoover moeten deze uitwendige voorschriften dienen, om den opbouw der Christelijke Gemeente te bevorderen. Zij hebben invloed op het godsdienstige leven, waartoe het kerkelijke leven hulpmiddel wordt en voertuig (*vehikel*).

II.

Kerkelijke handelingen,
tot het Godsdienstig Onderwijs betrekkelijk.

---

§ 49.

Godsdienstig Onderwijs. Catechisatiën.

Tot de kerkelijke handelingen behoort voorzeker ook het godsdienstig onderwijs, dat in de *Catechisatiën* gegeven wordt. — Daar immers moeten de Christenen worden gevormd. Daar worden de beginselen van Christelijke kennis gelegd en aangekweekt. Wordt toch het Catechetisch onderwijs verwaarloosd, dan gaat grootendeels het nut en de vrucht aller overige kerkelijke handelingen verloren, en vergeefs zullen de pogingen zijn van den Leeraar in zijne Gemeente, van elk Kerkbestuur, en van het kerkelijk Genootschap.

»*Gaat heen! onderwijst alle Volken* (1).” — Met dezen lastbrief trokken de Apostelen des Christendoms

---

(1) Matth. XXVIII : 19.

door de wereld. Godsdienstig onderwijs werd de grondslag der Christelijke Kerk, en het groote hulpmiddel tot instandhouding van het Christendom. — Van dit bevel des Verlossers gaat het godsdienstig onderwijs uit, hetwelk in de openbare Godsdienstoefeningen eerst dan vruchtbaar kan gegeven worden, wanneer het wordt voorbereid door *bijzonder* godsdienstig *Catechetisch onderwijs.*

Dit belang der zaak bezielde in de Hervormingseeuw de groote mannen der Kerk, en daaronder de Hervormers zelve, tot het opstellen van Leerboeken voor Catechetisch onderwijs (1).

Ook *onze Vaderlandsche Synoden*, vooral de Dordsche (2), en de latere Provinciale Synoden (3), re-

---

(1) Zie boven, bl. 141 verv.

(2) Op de Dordsche Synode werd gehandeld over driederlei soort van *Catechismus* of godsdienstige onderwijzing, t. w. in de huizen door de Ouders, in de Scholen door de Schoolmeesters, en in de Kerken door de Predikanten, Ouderlingen, Lezers of Ziekenbezoekers. — Voor de Predikanten werd bepaald, dat zij de Catechismus-Predikatiën kort zouden inrigten, en dezelve in de Scholen zouden herhalen. Belangrijk zijn de raadgevingen dier Synode, omtrent de inrigting der Catechisatiën, in het *Synodale Besluit omtrent de Catechisatiën*, 17 Zitt. Zie *Acta of Handelingen des Nationalen Synodus*, bl. 49 volg., — waarmede men vergel. de Advisen over de Catechisatiën in de 15de en 16de Zitt., bl. 29 volg. Zie mede hierover N. van Wijk, *Comment. de instituto, quo in Reformatis Patriae nostrae coetibus doctrina Christiana, duce Catechesi Palatina, exponitur*, obvia in *Annal. Acad. Rheno-Traj.*, 1834-1835, p. 171 sqq.

(3) Zoo bragten b. v. de Vriesche kerkelijke wetten mede, dat de Predikanten, die in de Catechisatiën nalatig zijn, deswegens

gelden bij de vestiging der Kerk, het catechetisch onderwijs.

Een van de eerste *zorgen der nieuwe kerkelijke wetgeving* strekte zich uit tot het *godsdienstig onderwijs* (1). — Hetzelve *omvat* het onderrigt van eerstbeginnenden en meergevorderden in de Bijbelsche Geschiedenis en in de Christelijke Geloofs- en Zedeleer; bijzonder der genen, die tot het Lidmaatschap der Gemeente wenschen toegelaten te worden. — Hetzelve behoort zoo *ingerigt* te worden, dat het trapswijze voortga en geschikt zij naar de vatbaarheid der onderscheidene Leerlingen. — Bij hetzelve wordt tevens een kort overzigt van den oorsprong, de uitbreiding en hervorming der Christelijke Kerk, naar de vatbaarheid der Leerlingen, medegedeeld (2).

Geregeld moeten deze Catechisatiën gegeven worden *met ouden en jongen*, die nog geene belijdenis gedaan hebben (3). Ook zijn *Lidmaat*-Catechisatiën, waar zulks voegzaam geschieden kan, ernstig aanbevolen (4).

---

voor de Klasse aansprakelijk, en, na voorafgaande vermaning, in hun pligtverzuim volhardende, *censurabel*, en zelfs ten laatste *deportabel* zijn. Zie over onze vroegere synodale bepalingen de *Hand. der Synode*, 1831, bl. 89, 90.

(1) *Regl. op het Godsd. Onderwijs*, zie boven, bl. 83 volg., verg. met *Alg. Regl. ter Organisatie*, Art. 25.

(2) *Aang. Regl. op het Godsd. Onderwijs*, b. a., Art. 1, 2, 8.

(3) *Regl. op de Kerkeraden*, b. a., Art. 21, bij v. D. TUUK, III. 248. *Comp.* 360. — *Regl. op de Kerkvisitatie*, Art. 12, b. 1°. D; en bij v. D. TUUK, III. 139. *Comp.* 253.

(4) *Huishoud. Regl. op de Kerkeraden*, Art. 25 (24, 26) bij v. D. TUUK, t. a. p., 1e. Verv., bl. 156.

Dit onderrigt moet ook gegeven worden in de *Vacaturen* (1), alsmede in alle lagere *Scholen*, die uit publieke en Gemeente-fondsen gesticht zijn en onderhouden worden; in alle *Godshuizen*, *Verbeter-* en *Gevangenhuizen*, waar zulken gevonden worden, die tot de Hervormde Kerk behooren. — Wanneer hetzelve aldaar op tijden van gewone Godsdienstoefeningen gegeven wordt, zal het alleen toegankelijk zijn voor degenen, die bij hetzelve worden onderwezen, met uitzondering dergenen, die op de Scholen en Gestichten betrekking hebben. Hetzelve wordt in die Gebouwen zelve, of in de Scholen, of in de Kerk, naar gelang der omstandigheden gegeven; terwijl in die Gestichten alle Protestanten, daar verpleegd wordende, daarbij worden toegelaten; maar geene personen van andere gezindheden, dan op derzelver uitdrukkelijk verzoek en met bijzonder verlof der Onderwijzers (2). — Ook kunnen de kinderen eener School, waar slechts weinige kinderen zijn van Hervormde Ouders, met die van eene nabijgelegen School tot ééne Catechisatie vereenigd worden (3). — Aan behoeftige personen wordt, zooveel mogelijk, onderwijs om niet gegeven; welke bezorging is opgedragen aan hen, die met de belangen van het godsdienstig onderwijs belast zijn (4). — En dat Nederland zich ook laat gelegen liggen aan het godsdienstig onderwijs in de Koloniën, gelijk het mede

(1) *Regl. op de Vacaturen*, b. a., Art. 8, bij v. d. Tuuk, *Handb.*, I. 346. *Comp.* bl. 298.

(2) *Regl. op het Godsd. Onderwijs*, b. a., Art. 26, 28, 29.

(3) Art. 30.

(4) Art. 32.

waakt voòr dat onderwijs op onze schepen, toont niet alleen de toepassing van dit Reglement op de Oost- en West-Indische Kerken, maar meer bijzonder nog de *Maatschappij ter bevordering van godsdienstig onderwijs onder de Slaven en Kleurlingen in de Kolonie Suriname* (1), welke mede het godsdienstig onderwijs aan de Slavenkinderen en op de Plantaadjen zich ten doel stelt.

Ook de *openbare Catechisatiën* zijn, gelijk die vroeger plaats hadden, nieuwelings aanbevolen, tot uitbreiding van kennis der Bijbelleer en Bijbelsche Geschiedenis (2).

Zomer-catechisatiën (3).

Maar vooral heeft de Synode getracht het nut der Catechisatiën duurzaam te bevestigen. Hiertoe kan inzonderheid strekken, indien niet de Catechisatiën, die des winters worden aangevangen en gedurende vijf maanden voortgezet, gedurende den zomer wor-

(1) Art. 33; *Hand. der Synode*, 1829, bl. 130; vooral v. D. TUUK, *Handb.*, 1e. Verv., bl. 103. *Comp.* 239, alwaar het *Koninklijk Besluit omtrent het daarstellen der Maatschappij tot onderwijs der Negers te Suriname*, 4 Julij 1829, n. 180, vermeld wordt.

(2) Zie *Regl. op het Godsd. Onderwijs*, Art. 3.

(3) Zie het Voorstel omtrent de zomercatechisatiën, *Hand. der Synode*, 1828, bl. 20, 55, — den uitslag van het onderzoek daaromtrent gedaan, ald. 1829, bl. 66, — het belangrijk Rapport der Synodale Commissie over den toestand van het Catechetisch onderwijs des zomers en de beoordeeling der bezwaren, en middelen ter verbetering, t. a. p., 1830, bl. 69-78; — de daarop gevolgde besluiten der Synode daaromtrent, ald. bl. 78, 79, 112-117 en 118.

den afgebroken, en dien ten gevolge gedurende het grootste gedeelte van het jaar stilstaan. Een opzettelijk voorwerp van zorg der Synode is daarom gelegen in de aanbeveling, invoering en handhaving van *Zomercatechisatiën* (1).

Dezelve zijn *verpligtend* gesteld voor alle Predikanten. De Synode heeft verklaard, dat alle Predikanten gehouden zijn het Catechetisch onderwijs, het gansche jaar door, getrouwelijk voort te zetten. De verpligting hiertoe is even stellig en sterk, als die tot het verkondigen van Gods heilig Woord. Nalatigheid in het eerste is zoo wel berispelijk, als in het laatste. Daarom is de verpligting hiertoe uitgedrukt in den Beroepsbrief, en wordt den Kandidaten bij derzelver toelating tot de Predikdienst uitdrukkelijk herinnerd. Dien ten gevolge zijn de Predikanten verpligt de Catechisatiën des zomers, evenzeer als des winters, aan te houden, de Gemeenten op te wekken, om van dezelve gestadig gebruik te maken, zulks te bevorderen door zoodanige dagen en uren uit te kiezen, als met de plaatselijke omstandigheden best overeenkomen, en alzoo het bezoeken der Catechisatiën gemakkelijk te maken. Ernstig is hun aanbevolen te zorgen, dat nergens de gelegenheid om te catechiseren met de schooljeugd, zelfs meer dan eenmaal in de week, worde verzuimd (2).

(1) Zie *Synod. Besl. omtrent de Zomercatechisatiën*, 20 Julij 1830, b. a., in de *Hand. der Synode*, 1830, bl. 113 en *Aanschr.* 7 Julij 1828, *Hand.*, 1828, bl. 55.

(2) Verg. de *Circulaire der Synode over de Zomercatechisatiën,*

Deze verpligting eischte echter alras, en *eischt* voortdurend, *kerkelijke handhaving.* Daar het toch, na gedaan onderzoek naar den staat van het godsdienstig onderwijs, gebleken was, dat de Catechisatiën in een groot getal Gemeenten (1) ten platten lande, des zomers, stil stonden, terwijl de wintercatechisatiën in grootere Dorpsgemeenten te talrijk zijn, of door beletselen van weg en weder dikwerf niet geregeld worden bijgewoond, zijn de Provinciale Kerkbesturen gelast bij de persoonlijke Kerkvisitatie afzonderlijk en opzettelijk daarnaar onderzoek te doen, alsmede naar den uitslag, welken de pogingen der Predikanten ten deze gehad hebben. Kerkvisitatoren moeten bij een afzonderlijk Rapport van een en ander doen blijken aan het Klassikaal Bestuur, hetwelk die Rapporten doet toekomen aan het Provinciaal Kerkbestuur, voorzien van alle noodige aanmerkingen, en deze zendt dezelve aan de Synode (2).

Het is van dezen maatregel, dat men zich voor den opbouw der Christelijke Kerk en voor het geestelijke leven van den Christen de meest heilzame vruchten beloven mag. — Het valt, wel is waar, niet te ontkennen, dat er in vele Gemeenten *bezwaren* bestaan tegen het in werking brengen en handhaven van de-

---

20 Julij 1830, *Hand. der Synode*, b. a., 1830, bl. 118 en V. D. TUUK, *Handb.*, 1e. Verv., bl. 167. *Comp.* bl. 246 volg. — Verg. het Adres tegen die bepalingen in de *Hand. der Synode*, 1831, bl. 70, en het Rapport daarover, bl. 88-93, 139.

(1) Te weten, in 671 Hervormde Vaderlandsche Gemeenten!

(2) Zie *Synodaal Besluit*, b. a., Art. 2, 3, 4.

zen maatregel, vooral door de werkzaamheden van den landbouw ten platten lande veroorzaakt. Doch gelijk daarom niet *alle Catechisatiën* behoeven stil te staan, daar niet aller handen aan den landbouw werkzaam zijn, en daarenboven de schooljeugd, of zij, die te jong zijn voor den landbouw, daaraan kunnen gewend worden, zoo zijn ook niet *alle* Gemeenten onder het getal der zoodanigen te betrekken (1). Veel minder toch, dan de Scholen des zomers stilstaan, behoeft het godsdienstig onderwijs, dat van nog hooger belang is, gestaakt te worden.

Daarenboven heeft de ondervinding geleerd, dat de ambtsijver der Predikanten veel vermag. Immers ook dan, wanneer men meent onoverkomelijke hinderpalen te ontmoeten, kan de goede wil en hartelijke belangstelling in de zedelijke en godsdienstige opleiding van onsterfelijke zielen veel overwinnen. Wel zal de Leeraar niet in eens over de misbruiken en vooroordeelen van jaren zegevieren; maar wanneer hij in Gemeenten, waar de zomercatechisatiën niet in gebruik zijn, zich de moeite getroosten wil in de eerste jaren slechts met weinigen te catechiseren, voorzeker zal hij jaarlijks voortgangen bemerken, het getal, al is het gering, zal jaarlijks toenemen, en op den duur zal men de heilrijkste vruchten inoogsten van welgemeende pogingen. Tegenover eene, door jaren gewettigde, gewoonte van staking der zomercatechisatiën, zal de gewoonte van derzelver voortzetting geboren worden. —

(1) Zie *Circulaire*, b. a., bl. 168.

De gedachte aan het zedelijke doel van het Christendom zal den Leeraar bewaren voor ontmoediging, met ijver alle pogingen doen aanwenden, alle bezwaren grootendeels doen overwinnen, en de onedele afkeuring doen verachten van hen, wie traagheid, gemakzucht, kleinmoedigheid of andere beginselen, deze, door de Synode zoo weldadig aangewende, pogingen doen beschimpen of lasteren. — Deze maatregel moet op tijd werken, en de Synode zal zich mogen verheugen in het goede, door haar gesticht, indien zij, niet na vijf of tien, maar na twintig, of dertig, of meerdere jaren, weldadigen invloed bemerken mag (1).

III.

Kerkelijke handelingen, tot kerkelijke zorg en toezigt betrekkelijk.

---

§ 50.

Herderlijke zorg.

Hoogst belangrijk is het verkeer van den Leeraar in zijne Gemeente. Bij de openbare Godsdienstoefeningen is hij de Voorganger, bij het onderwijs de Leeraar, maar tevens in het dagelijksch verkeer in

---

(1) Teregt wordt in het Synodaal Rapport, 1831, (*Hand. der Synode*, 1831, bl. 91) b. a., gezegd: »*Indien men de volmaking* »*slechts niet in eens wil daarstellen*, (*zoo gelooft men*) *dat de* »*Gemeenten aan het denkbeeld van Zomercatechisatiën zullen* »*gewend worden*, *de onmogelijkheid om dezelve te houden zal* »*verminderen*, *en de ijver en goede geest der Predikanten onzer*

de Gemeente de Herder. Zijn geheele leven staat in verband met het leven en de lotgevallen der Gemeenteleden.

Immers tot het kerkelijke leven van den Leeraar behoort vooral het herderlijk verkeer en de omgang met de Gemeente. Men noemt dit de *herderlijke zorg* (*cura pastoralis*). Is toch het kerkelijke leven van den Leeraar ingeweven in al de lotgevallen der Gemeenteleden, hij zoekt hen daarom te besturen en te leiden, van de zonde en ondeugd af te trekken en daartegen te waarschuwen, tot de deugd op te wekken, in tegenspoed te troosten, in voorspoed tot dankbaar genot van Gods weldaden te stemmen, in geheel het leven de leiding des Onzigtbaren te doen opmerken, de genade Gods in Jezus Christus aan Zondaren te herinneren, aan de krankbedden den troost van het Evangelie toe te dienen, en aan de sterfbedden de wegwijzer te zijn ten hemel. Zoo vindt hij elk uur en elken oogenblik zijn' werkkring, hem aangewezen.

De verpligting tot die herderlijke zorg ontspruit uit den aard zijner bediening. Uitmuntend staat dit uitgedrukt in het *Formulier ter bevestiging van Leeraren* (1). De kerkelijke wet heeft daarom teregt gemeend hieromtrent geene voorschriften te kunnen ge-

———

»*Kerk zal langzamerhand dit doel bereiken.*" — Over de voortgangen, hierin gemaakt, en de trapswijze verbetering, ook bij den tegenstand van sommigen, zie men sedert de *Rapporten der Kerkvisitatie*, in de *Hand. der Synode*, b. v. 1836, bl. 109-111 en elders.

(1) Zie over hetzelve, boven, I, bl. 19; II. 174 verv.

ven, maar die te moeten overlaten aan den gemoedelijken ijver der Leeraren, overtuigd van het hooge belang hunner heilige bediening. — Alleen heeft zij eenige voorschriften gegeven, ten einde toezigt te houden over nalatigheid ten deze (1).

§ 51.

Kerkelijk toezigt. — Huisbezoeking.

Het is de pligt van kerkelijken en kerkelijke Besturen het kerkelijke leven te beveiligen en te behoeden tegen misbruiken. Daartoe strekt *kerkelijk toezigt.* Het houdt het oog geslagen op alles, wat in de Kerk voorvalt, op het rigtig beheer, vooral ook op zedelijkheid en godsvrucht, ten einde dwalingen en misbruiken worden geweerd, ingeslopene verkeerdheden tegengegaan, en, wat is ingesteld, onderhouden.

Het kerkelijk toezigt is vierderlei. — Het wordt uitgeoefend door den Leeraar in de Huisbezoeking — door den Kerkeraad bij de *censura morum* en lidmaats-attestatiën — door kerkelijke Besturen, zoowel bij approbatie van Bijbels en Boeken, als over Leeraars en Gemeenten door de Kerkvisitatie. — Hier grenst hetzelve aan de *kerkelijke tucht.*

Huisbezoeking.

Strekt de geheele herderlijke zorg van den Leeraar om opzigt te houden over de Gemeente, waarover hij

---

(1) Door het *Reglement op de Kerkvisitatie*, b. a.

gesteld is, er is daartoe ééne handeling, meer regtstreeks door onze kerkelijke wetgeving aanbevolen, t. w. de *Huisbezoeking*.

Dezelve *bestaat* in eene meer plegtige bezoeking van den Predikant, met of zonder een' Ouderling, aan de huizen der Gemeenteleden, vooral vóór de viering van het H. Avondmaal, en soms inzonderheid aangewend ter aansporing tot de viering dier heilige plegtigheid.

Deze kerkelijke handeling ontleent haren *oorsprong* uit onze vroegere Nederlandsche Kerk, welke deze instelling van de Geneefsche Kerk overnam (1). — Bij het denkbeeld toch dat Kalvyn aan de Kerk, als een gesloten gezelschap, als eene zedelijke vereeniging, hechtte, was hij tevens een streng handhaver der kerkelijke tucht in het losbandige Geneve. Deze moest door het Consistorie worden uitgeoefend. Aan den Predikant en den Wijk-Ouderling was het onderzoek naar geloof en zeden, aan de huizen, opgedragen, vooral vóór de viering des Avondmaals, opdat niemand daar onvoorbereid mogt naderen. — Onze eerste Vaderlandsche Kerk nam deze instelling over. Te Wezel (1568) droeg men aan de Ouderlingen op, elk in hunne wijk, ten minste eens in elke week,

---

(1) Verg. hierbij Conradi, *Comment. theol. de origine, usu et instituendae modo visitationis domesticae, in Reformatis Belgii Ecclesiis* — in *Annal. Acad. Rheno-Traject.* 1827-1828, waarbij de aldaar, bl. 13-32, aangehaalde plaatsen uit de Schriften van Kalvyn.

gewoonte verschillend werkte in de onderscheidene Provinciën, ook na de Dordsche Synode (1618), welker Kerkorde niet werd ingevoerd. Alom bleven de bestaande kerkelijke wetten in werking. Hier en daar bleef dezelve aan de Ouderlingen opgedragen; elders b. v. in Holland, Groningen, Vriesland en Drenthe was de kerkelijke gewoonte, waarbij dezelve aan Predikanten en Ouderlingen was opgedragen, tot wet geworden. Allengs gold dit alom, en werd de verpligting door Provinciale Synoden gehandhaafd, en de censuur tegen de nalatigen uitgesproken (1).

De nieuwe *kerkelijke organisatie* (1816) vond deze huisbezoeking, vooral vóór de viering des Avondmaals, alom in gebruik. Zij behoefde alleen duurzaam gemaakt te worden.

Dezelve werd dan ook door het eerste Reglement op de Kerkvisitatie als *verpligtend* gesteld (2). Doch deze bepaling werd in het gerevideerde Reglement (1823) minder uitdrukkelijk bepaald (3), daar de-

(1) B. v. in de *Geldersche Synode*, 1698; — de *Zuid- en Noord-Holl.*, 1724, 1730, 1791; — den *Zeeuwsche Coetus*, 1620, en elders. Zie dit historisch ontwikkeld bij CONRADI, l. l., p. 61-119.

(2) *Regl. op de Kerkvisitatie*, Art. 17, 8°., bij v. D. TOUK, *Handb.*, I. 335.

(3) Aldaar wordt alleen gevraagd, »*of de Predikanten hun* »*werk maken van het herderlijk bezoeken der Gemeente?*" Zie v. D. TOUK, *Handb.*, III. 140. *Comp.* 254. Men begreep hieraan eene gevoegelijker plaats te zullen geven in het toen ontworpene *Regl. op de Kerkeraden.*

zelve herhaald werd in het Reglement op de Kerkeraden (1).

Doch men heeft tevens eenige *wijzigingen* aangebragt *in de wijze van uitvoering.* — Dezelve behoeft niet op een' bepaalden tijd, of vóór het Avondmaal, te geschieden; — en wordt steeds door den Predikant verrigt, terwijl de tegenwoordigheid van den Ouderling, al, dan niet, afhangt van den wensch des Predikants (2). — Vooral is ook het *doel* en de *omvang* niet weinig verruimd. Zij strekt niet slechts ter opwekking tot betamelijke viering des Avondmaals, maar in het algemeen om de Gemeenteleden op te wekken tot bijwoning van de openbare Godsdienst en de Catechisatiën, tot viering van het Avondmaal en wat verder dienen kan, om de Godsdienstigheid en goede zeden te bevorderen (3). In dezen geest ingerigt, wordt dezelve hoogst belangrijk. Zij versterkt den band tusschen Gemeente en Leeraar, maakt het herderlijke werk vruchtbaarder, en bevordert het kerkelijke leven der Christenen, als hulpmiddel voor het geestelijke leven.

---

(1) *Regl. op de Kerkeraden*, Art. 22, bij v. D. TUUK, *Handb.*, III. 249. *Comp.* 360.

(2) *Regl. op de Kerkeraden*, Art. 25 (27, 26). In het *Huishoud. Regl. op de Kerkeraden voor Utrecht* is tevens bepaald, dat »*Predikanten verpligt zijn van dit hun werk jaarlijks verslag te doen aan den Kerkeraad, als deszelfs Gecommitteerden; opdat deze over den staat van godsdienstige kennis, geloof en zeden bij de Gemeente, zal kunnen oordeelen.*" Zie Art. 26. — Verg. CONRADI, l. l., p. 5 sqq.

(3) *Aangeh. Regl.*, Art. 22.

§ 52.

Kerkelijk toezigt van den Kerkeraad. — Kerkelijke Registers. — Lidmaats-attestatiën. Censura morum.

Ook de *Kerkeraden oefenen kerkelijk toezigt* uit *over de Gemeenten,* hunner zorge aanbevolen.

Registers.

1. Hiertoe is dienstig, dat men behoorlijke kennis hebbe van de Leden en Ledematen der Gemeente. Daarom heeft men, sedert de eerste dagen onzer Hervormde Kerk, zoo wel als elders, aangedrongen op het houden van *kerkelijke Registers.* — In de *Lidmatenboeken* moeten de namen der Ledematen naauwkeurig worden aangeteekend, zoo wel de aankomende, als de vertrekkende. — In de *Doopboeken* worden de gedoopte Leden der Gemeente aangeteekend, met vermelding van het jaar en den dag der geboorte en des doops, van de namen en voornamen van Vader en Moeder, en de woonplaats der Ouders; indien deze een ander is, dan waar de doop bediend wordt; en van de namen der kinderen, ten einde ten allen tijde te kunnen zien, wie als kinderen der Gemeente (Leden, in onderscheiding van Lidmaten) zijn aangenomen, en in Zuid-Holland ook die der Getuigen; — in de *Trouwboeken* worden de kerkelijk ingezegende huwelijken vermeld. Ofschoon toch het belang dezer boeken, na de invoering van den Burgerlijken Stand zeer verminderd is, dient het toch aan de Gemeente te blijken, wie der Gemeenteleden de kerkelijke bevestiging des huwelijks verlangd hebben, ten bewijze hunner

behoefte om het geheele leven door de Godsdienst te doen heiligen (1).

Van deze Lidmaten-, Doop- en Trouwboeken moeten dubbele gehouden worden, welke, volgens de bepalingen in Utrecht gemaakt, op afzonderlijke plaatsen gedeponeerd worden (2). Dezelve worden jaarlijks door den Kerkeraad, of eene Commissie uit denzelven, met de Contraboeken vergeleken en voor *Collatum* geteekend (3). Zij liggen bij de Kerkvisitatie ter tafel (4), en worden door Visitatoren ingezien, opdat dezen zich overtuigen van derzelver orde en naauwkeurigheid (5).

Dit opzigt strekt zich mede uit tot *Leden van andere Kerkgenootschappen*, die wenschen dat derzelver attestatiën bij de Hervormden worden aangenomen (6).

Attestatiën.

2. Voortdurend echter moet dit kerkelijk opzigt over de Ledematen onderhouden worden door de *Lidmaats-attestatiën.* — Dezelve zijn ter verzekering der Kerkorde reeds van de eerste dagen onzer Kerk ingevoerd (7), en moeten, bij overgang van eene Gemeente naar eene

(1) *Huishoud. Regl. op de Kerkeraden*, Art. 15 (16), bij v. d. Tuuk, *Handb.*, 1e. Verv., bl. 145 verv. *Comp.* 372 volg.
(2) *Huishoud. Regl. van Utrecht*, Art. 16.
(3) *Regl.*, t. a. p., Art. 16.
(4) *Regl. op de Kerkvisitatie*, b. a., Art. 13.
(5) Art. 14.
(6) Zie boven, *Kerkregt*, I. 259.
(7) Blijkens de vroegste *Kerkeordeningen.*

andere, worden ingeleverd. — Onze *nieuwe kerkelijke wetgeving* hield het bestaande gebruik in stand, en regelde hetzelve door te bepalen, dat geene *volledige* attestatiën mogen worden afgegeven aan personen, die reeds langer, dan één jaar vertrokken zijn, dan om bijzondere en voldoende redenen; gelijk wederkeerig geene attestatiën mogen worden aangenomen, die meer dan één jaar oud zijn (1). — Ter handhaving dezer bepaling is den Leeraren aanbevolen de Ledematen bij het doen der Belijdenis te verwittigen, dat zij, bij verhuizing naar eene andere Gemeente, verpligt zijn, binnen het jaar eene attestatie in te leveren, en tevens in alle Gemeenten, na de eerste aankondiging van het te vieren Avondmaal, te herinneren, dat de genen, die van elders zijn ingekomen, hunne attestatiën behooren in te leveren, en te zorgen, dat op de af te geven attestatiën zelve worde geplaatst, dat men verpligt is, dezelve in de Gemeente, naar welke men zich begeeft, ten spoedigste in te dienen (2).

(1) Vroeger was deze bepaling vastgesteld in het *Regl. op de Kerkvisitatie*, Art. 25, bij v. d. Tuuk, *Handb.*, I. 337; in het gerevideerde Regl. is dezelve niet opgenomen. — Doch, naar aanleiding van een gedaan Voorstel, (zie *Hand. der Synode*, 1829, bl. 33) besloot de Synode, zoo veel mogelijk de onachtzaamheid te verhinderen, die bij velen heerschte, ten aanzien van het tijdig vragen en indienen der Lidmaats-attestatiën, bij het vertrek van de eene naar de andere Gemeente, en handhaafde dus »de kerkelijke wet, dat geene attestatiën, die meer dan een jaar oud zijn, »mogen worden aangenomen, noch aan hen, die langer dan een »jaar vertrokken zijn, attestatiën mogen worden afgegeven." Zie *Hand. der Synode*, 1829, bl. 103, 104, en v. d. Tuuk, *Handb.*, 1e. Verv., bl. 113. *Comp.* bl. 243.

(2) Zie de voorgaande noot. — Over een Voorstel tot het kos-

Censura morum.

3. Eindelijk strekt het toezigt des Kerkeraads zich mede uit tot de Leden van den Kerkeraad. Men noemt dit de *Censura morum.* — Dit onderzoek naar het zedelijk bestaan is van vroege dagteekening in onze Vaderlandsche Kerk. Men vindt dezelve eerst vermeld in de Kerkorde van Dord (1578), overgenomen door de volgende Synoden (1), en bevestigd door die van 's Hage (1586) en Dord (1619) (2).

---

teloos afgeven van Lidmaats-attestatiën, zie *Hand. der Synode*, 1818, bl. 39; — een ander, om aan Ledematen eene Akte van Lidmaatschap af te geven, ald. 1826, bl. 45, 72, 73; — en een over hen, die op den duur weigerachtig blijven in het indienen van Lidmaats-attestatiën; ald. bl. 1821, bl. 54, — 1822, bl. 58, en 1829, bl. 119.

(1) *Kerkorde van Dord*, 1578, Art. 66: »*de Dienaren des* »*Woords*, *Ouderlingen en Diakenen*, *zullen voor het houden des* »*Avondmaals*, *onder malkanderen*, *Christelijke censuur ofte* »*ondersoeckinge doen*, *soowel over de leer*, *als over den wan-* »*del*, *en sullen de Christelijke vermaninghe in de liefde aanne-* »*men.*" — Dit laatste bijvoegsel is niet overgenomen in die van *Middelburg*, 1581, Art. 66, vergel. met de *Partic. Vragen* dier Synode, Vr. 25. — Zie *Kerkel. Plakb.*, III. 495.

(2) In de *Haagsche Kerkorde*, 1586, wordt geene melding gemaakt van de *Censura morum*, *vóór de bediening des Avondmaals* te houden, evenmin als van de huisbezoeking, gelijk dit evenmin voorkomt in de Art. omtrent het Avondmaal; zie Art. 74, verg. met de gelijkluidende woorden in de *Kerkorde van Dord*, 1619, Art. 81. — Over de uitoefening der Censura in Klassikale en andere Vergaderingen, zie *Kerkorde van Dord*, 1578, Art. 31; — *Middelburg*, 1581, Art. 31; — *'s Hage*, 1586, Art. 39; — *Dord*, 1619, Art. 43; — in het *Kerkel. Plakb.*, III. 451, 484, 526; I. 160 — en ZURCK, *Codex Batav.*, l. l. in voce.

Sedert dien tijd bleef dezelve in zwang, en werd door onze *nieuwe kerkelijke wetgeving* gehandhaafd. Volgens dezelve wordt in de gewone Vergaderingen, veertien dagen (of in de tweede week) vóór de viering des Avondmaals, telkens *Censura morum*, ook omtrent de Ledematen der Gemeente, gehouden, zoodat dezelve geregeld viermaal des jaars plaats heeft (1).

Deze Censuur is *zedelijk* in haren *aard*. — Maar door den ruimeren *omvang*, welke men aan dezelve gegeven heeft, daar zij ook gaan moet over de Ledematen der Gemeente, heeft men getracht een beginsel te herstellen, dat altijd aan onze Hervormde Kerk eigen was, waarbij de Kerkeraad geregeld toezigt houdt over de Leden der Gemeente, en wel op gezette tijden, t. w. vóór de viering des Avondmaals. Door eene onpartijdige en zorgvuldige uitoefening derzelve kan het zedelijke doel der Christelijke Kerk worden bevorderd, en hierdoor de invloed vermeerderd worden van het Christendom op de zeden, zoowel van de Voorgangers, als van de Leden der Gemeente.

§ 53.

Toezigt op het Godsdienstig Onderwijs.

Meer bijzonder is ook het *toezigt over het Cateche-*

(1) *Regl. op de Kerkvisitatie*, Art. 25. Deze bepaling is niet overgenomen in het gerevideerde Reglement op de Kerkvisitatie, alzoo men dezelve eene meer eigenaardige plaats aanwees in het *Regl. op de Kerkeraden*; zie *Huishoud. Regl. op de Kerkeraden*, Art. 14, n. 9, 13 (14), bij v. d. Tuuk, 1e. Verv., bl. 140.

tisch onderwijs aan den Kerkeraad opgedragen (1). — Het moest genoegzaam geacht worden hetzelve aan Predikanten ernstig aan te bevelen, als eene hunner voornaamste werkzaamheden (2), en bij de Kerkvisitatie hieromtrent, vooral omtrent de zomercatechisatiën, naauwkeurig onderzoek te doen (3). — Doch er werd regtstreeks toezigt vereischt in Gemeenten, waar, buiten den Predikant, ook door Catechiseermeesters en Catechiseermeesteressen, godsdienstig onderwijs gegeven wordt. — In dezelve bestaat eene *Commissie van toezigt over het godsdienstig onderwijs*, uit een gelijk getal Predikanten en dienstdoende Ouderlingen, door den Kerkeraad jaarlijks benoemd. Dezelve houdt eenmaal in elke maand, op een' bepaalden tijd, hare gewone Vergaderingen, terwijl de werkzaamheden dier Commissie naauwkeurig door het Reglement en eene Instructie geregeld zijn. Jaarlijks doet zij aan den Kerkeraad ordelijk verslag van den staat der godsdienstige onderwijzing (4).

§ 54.

Kerkelijk toezigt der Klassikale Besturen. — Kerkvisitatie.

Gelijk de Leeraren en de Kerkeraden met *kerkelijk toezigt* belast zijn, zoo is een ander gedeelte van hetzelve *aan de Klassikale Besturen* opgedragen, over

(1) *Alg. Regl.*, Art. 87.

(2) *Regl. op het Godsd. Onderwijs*, Art. 34, bij v. D. TUUK, *Handb.*, I. 325. *Comp.* 230.

(3) *Regl. op de Kerkvisitatie*, Art. 12, b. 1°. D.

(4) *Regl. op het Godsd. Onderwijs*, Art. 36, 39, 41.

Leeraars, Kerkeraden en Gemeenten, t. w. *bij de Kerkvisitatie.*

Dezelve *bestaat* in een plegtig onderzoek naar misbruiken, in de waarneming der kerkelijke bedieningen, zoo wel ambtswege, als persoonlijk (1).

Dit gebruik is *uit onzen vroegeren Kerkvorm overgebleven* in den hedendaagschen. — Al dadelijk bij de invoering der kerkelijke Organisatie werd de vervaardiging van zoodanig een Reglement aan de eerste Synode opgedragen (2). Hetzelve werd door dezelve opgemaakt en door den Koning gesanctioneerd (3). Daar men echter na verloop van eenige jaren de leemten, in hetzelve voorhanden, bespeurde, en vreesde door te vele formaliteiten bij het doen der Kerkvisitatie het doel derzelver te zullen verliezen, besloot men, na veelvuldige voorstellen en discussiën (4), tot re-

---

(1) Zie boven, *Kerkregt*, I. 191.

(2) *Alg. Regl.*, Art. 26.

(3) Zie *Hand. der Synode*, 1816, bl. 29, 40, 47 volg. en v. d. Tuck, *Handb.*, I. 331 volg.

(4) Zie de Voorstellen tot revisie, alteratie of ampliatie van het Regl. op de Kerkvisitatie in de *Hand. der Synode*, 1819, bl. 45; — het Rapport, daarop uitgebragt, waarbij de bestaande vorm van Kerkvisitatie grootendeels verdedigd werd, ald. bl. 65-74 en het *Synodaal Besluit*, p. 75. — Nader werden zoodanige Voorstellen herhaald, (zie *Hand. der Synode*, 1820, bl. 34, 36), waarbij men meende aan het meer algemeen zich openbarend verlangen tot wijziging en moderatie van het Regl. te moeten voldoen, door de persoonlijke Kerkvisitatie om de drie jaren te doen plaats hebben; overigens schriftelijk en vrijvergunning van nalating der noodelooze formaliteiten of gebruiken; — zie het Rapport, daar-

visie van het Reglement (1821) (1). Er werd een gerevideerd Reglement door de Synode opgemaakt (1822, 1823) (2), en, door den Koning gesanctioneerd zijnde (8 Oct. 1823), ingevoerd sedert 1824, hetwelk alsnog kracht van kerkelijke wet heeft.

Dit gerevideerde Reglement (3) *onderscheidt zich van het vroegere* door meerdere eenvoudigheid bij deze kerkelijke handeling; — door minder formaliteiten en uiterlijkheden, welke tot het wezen van het Reglement en het doel der Kerkvisitatie in geene betrekking staan. — Vooral werd daarbij in de plaats eener jaar-

---

over uitgebragt; ald. bl. 82-84, en het *Besluit*, bl. 85; waaruit ontstaan is de *Synod. Resolutie omtrent de wijziging der executie van het Regl. op de Kerkvisitatie*, 14 Julij 1820, bij v. d. Tuuk, *Handb.* II. 15 volg.

(1) Een gedaan aanzoek van den Dir.-Gener. om de zaak der Kerkvisitatie te brengen op een' vasten en eenparigen voet (*Hand. der Synode*, 1821, bl. 49, 59-62), gaf aanleiding tot dit Besluit, bl. 62.

(2) Zie het Rapport der daartoe benoemde Commissie, in de *Hand. der Synode*, 1822, bl. 31-38, en het *Concept Reglement*, bl. 25-31, waarbij de gronden worden aangegeven, waarop de veranderingen in het in werking zijnde Reglem. rusten. Dit Rapport is belangrijk om den geest en de bedoeling van het gerevideerde Reglem. te leeren kennen. — De deliberatiën daarover, en het gerevideerde Reglem., bij de Synode gearresteerd, ald. 1822, bl. 65 verv., 71. Na geweigerde sanctie (zie ald. 1823, bl. 59; vooral 64-66), en nieuwe deliberatiën, nevens een Adres aan den Koning, (bl. 67, 68, 70), werd dit gesanctioneerd, 8 Oct. 1823. Zie *Hand. der Synode*, 1824, bl. 16.

(3) Dit *gerevideerde Reglement op de Kerkvisitatie*, 1824, bestaat uit slechts 28 Artikelen, zonder verdere indeeling. Zie hetzelve b. v. d. Tuuk, *Handb.*, III. 137. *Comp.* bl. 255.

lijksche, de persoonlijke Kerkvisitatie, om de drie jaren vastgesteld, en voor de beide tusschen inliggende jaren, eene schriftelijke Kerkvisitatie ingevoerd. — Eindelijk bepaalde men, dat zoodanige voorschriften omtrent de pligten der Kerkelijken en Gemeenteleden, welke niet in dit Reglement waren herhaald, daarom niet moesten gerekend worden, te zijn afgeschaft (1).

Er bestaat dan, volgens dit gerevideerde Reglement, *bij onze Nederlandsche Hervormde Kerk, eene dubbele Kerkvisitatie,* eene *persoonlijke, en* eene *schriftelijke.* — De *persoonlijke visitatie* wordt om het derde jaar bij afwisseling gehouden bij alle Kerken, behoorende onder het ressort van de algemeene Synode der Hervormde Kerk in het Koningrijk der Nederlanden. — Dezelve kan daarenboven in Gemeenten, waarbij zij dat jaar geen plaats zou hebben, geschieden, indien het Klassikaal Bestuur noodig oordeelt, door eene Commissie te doen onderzoeken naar den toestand van zoodanig eene Gemeente, of naar het gedrag der Leeraren of Kerkeraads-Leden. Tot zoodanig onderzoek worden alsdan twee Leden uit

(1) Sommige dier pligten konden gevoegelijker worden ingelascht in het *Regl. op de Kerkeraden;* de vermelding van eenige hier ter plaatse zou daarenboven aanleiding geven, dat andere werden voorbij gezien. Ten einde misbruik voor te komen, diende de Aanschrijving, boven vermeld, *Kerkregt,* I., bl. 25. Zie *Hand. der Synode,* 1822, bl. 64; — 1824, bl. 46, 48. Hierdoor dus is kenbaar geworden, dat zulks in de eerste plaats doelt op die bepalingen in het vroegere Reglement op de Kerkvisitatie, welke hier niet zijn herhaald.

deszelfs midden gecommitteerd (1). — *Schriftelijk* geschiedt de visitatie in die jaren, waarin dezelve niet persoonlijk plaats heeft (2).

Deze Kerkvisitatie is *aan de Klassikale Besturen opgedragen.* — Ter *voorbereiding* van dezelve verkiest elk derzelver twee Leden uit deszelfs midden tot dit werk, doch nimmer twee Predikanten, in dezelfde Gemeente dienende. — Deze Visitatoren worden benoemd in de Vergadering van Januarij, (of, indien dezelve niet gehouden wordt, in die van Maart) (3). — Van de aanstaande Kerkvisitatie wordt door Visitatoren tijdig, ten minste vóór den Zondag der week, waarin dezelve geschieden zal, kennis gegeven aan de Gemeenten, met opgave van den dag en het uur hunner komst. Op dien Zondag wordt daarvan berigt gegeven aan de Gemeenten (4).

De *tijdsbepaling* is aan de Kerkvisitatoren overgelaten, mits dezelve geëindigd zij voor de Vergadering des Klassikalen Bestuurs in Mei (5).

De *visitatie wordt gehouden in eene Kerkeraads-Vergadering*, die dadelijk na de aankomst der Visitatoren plaats heeft, en waarbij geen der Predikanten, Ouderlingen of Diakenen, en in vacante Gemeenten

(1) Art. 23.
(2) Art. 21.
(3) Art. 2 en 3. — *Hand. der Synode*, 1824, bl. 24, 48.
(4) Art. 4 en 5.
(5) Art. 3.

ook geen Consulent, mag afwezig zijn, zonder genoegzame redenen, die ter beoordeeling staan van den Kerkeraad. — Doch op de standplaats van één der Visitatoren, laat deze het werk der visitatie geheel aan zijnen Mede-gecommitteerden over, en rangschikt hij zich onder den Kerkeraad. — Nadat de Kerkeraad geopend is, wordt hiervan berigt gegeven aan Visitatoren, die daarop in de Vergadering binnen komen, en hunnen last openen; waarna de Praeses van den Kerkeraad het Praesidie overgeeft aan den Voorzitter van Visitatoren, terwijl de andere Visitator den post van Scriba op zich neemt (1).

Waar *groote Kerkeraden* bestaan, geschiedt dezelve alleen bij de Leden, speciaal gecommitteerd voor de zaken der Nederduitsche Gemeente (2).

De *werkzaamheden* der visitatie zijn bepaald. Eerst onderzoekt de Praeses, of van de Kerkvisitatie behoorlijk is kennis gegeven aan de Gemeente, waarna men overgaat tot het doel der Kerkvisitatie (3). Men doet aan den gezamelijken Kerkeraad verschillende vragen omtrent de Ambtsbediening der Predikanten (4),

(1) Art. 9, 6, 8, 10, 11.

(2) *Synodale Aanschrijving omtrent de Kerkvisitatie bij groote Kerkeraden*, 8 Julij 1818, bij v. d. Tuuk, *Handb.*, I. 342. — *Hand. der Synode*, 1818, bl. 38.

(3) Art. 12, a. b.

(4) 1. *Of zij onberispelijk zijn in leer en wandel?* — 2. *of zij op Zon- en Feestdagen alle de gewone predikbeurten, ook die over den Catechismus, waarnemen, en van tijd tot tijd belijdenis houden?* — 3. *of zij geregeld het H. Avondmaal be-*

der Ouderlingen (1) en der Diakenen (2). — Vervolgens worden de Doop-, Lidmaten- en Trouwboeken, alsmede het boek voor de handelingen des Kerkeraads, ook de kerkelijke portefeuille, ingezien, welke allen ter tafel moeten liggen. Men overtuigt zich daarbij van derzelver goede orde en naauwkeurigheid (3). — Daarna laat de Praeses onderzoeken, of er ook Leden der Gemeente zijn opgekomen, die iets aan dezelve hebben voor te dragen, in welk geval hij dezelve hoort. Doch waar alsdan klagten, of andere zaken, inkomen, houden Visitatoren zorgvuldig onder het oog, dat zij alleen door broederlijke toespraak en raadgeving de ontstane geschillen en zwarigheden moeten trachten te vereffenen, en alles, wat hiervoor niet vatbaar is, overlaten aan de beoordeeling van het Klassikaal Bestuur (4). — Is het werk der visitatie afgeloopen, dan nemen Visitatoren afscheid van

dienen, en die bediening laten voorafgaan door eene Leerrede ter voorbereiding, en opvolgen door eene nabetrachting? — of zij geregeld Catechisatiën houden, ter onderwijzing van ouden en jongen in de Bijbelsche Geschiedenis en in de Geloofs- en Zedeleer? — 5. of zij hun werk maken van het herderlijk bezoeken der Gemeente, en bijzonder der kranken?

(1) 1. *Of zij zijn onberispelijk in leer en wandel? 2. of zij den Predikant, of de Predikanten behulpzaam zijn in het houden van opzigt over de Gemeente? 3. of bij dezelve eene regelmatige aftreding plaats heeft?*

(2) 1. *Of dezelve onberispelijk zijn in belijdenis en wandel? 2. of zij oplettend zorgen voor de inzameling der liefdegaven en het beheer der fondsen? 3. of zij jaarlijks behoorlijk rekening doen? 4. of er geregelde aftreding plaats heeft?* Zie Art. 12.

(3) Art. 13, 14.

(4) Art. 15, 16.

de Vergadering. Het Praesidie wordt door den gewonen Voorzitter weder opgevat, en van de visitatie wordt behoorlijk aanteekening gedaan in het Acten-Boek (1).

Bij *schriftelijke visitatie* wordt de schriftelijke beantwoording der vragen geteekend, in Gemeenten van één' Predikant, door alle Leden des Kerkeraads, en in andere Gemeenten door den Praeses, den Scriba, en eene Commissie van 8 Leden (2).

Het *Verslag* nopens den afloop *der Kerkvisitatie*, het daarbij verrigtte, en hun wedervaren, wordt door Visitatoren uit hunne aanteekeningen opgemaakt en ingeleverd in de Vergadering des Klassikalen Bestuurs van Mei (3). Daaruit vormt dat Bestuur een gecombineerd Rapport, hetwelk terstond wordt ingezonden aan den Secretaris van het Provinciaal Kerkbestuur, die gehouden is uit de ingekomene Rapporten een algemeen Rapport te vervaardigen; hetzelve wordt, onder zijne handteekening, 14 dagen voor het houden der algemeene Synode, aan haren Secretaris toegezonden, ten einde door hem ter tafel der laatstgemelde Vergadering te worden gebragt (4). Even gelijk Rapport wordt door den Secretaris van ieder Provinciaal Kerkbestuur gezonden aan het Ministeriëel Departement (5). — Ook van de *schriftelijke* Kerkvisi-

(1) Art. 17.
(2) Art. 21.
(3) Art. 18.
(4) Art. 3.
(5) Art. 19.

tatie wordt het Verslag op dezelfde wijze ingezonden (1). — Doch van *bijzondere personeele* Kerkvisitatie wordt schriftelijk rapport gedaan op de eerstvolgende Vergadering van het Klassikaal Bestuur, en kopij ingezonden bij het Provinciaal Kerkbestuur (2). — Tot meer gemakkelijk overzigt heeft men *tabellarische opgaven* verlangd, en is bij de Synode eene Tabel vervaardigd, welke door de Klassikale Besturen moet worden ingevuld, »ten einde aan die Rapporten de »noodige eenheid niet moge ontbreken, en tevens al, »wat tot de Kerkvisitatie niet behoort, daaruit gela»ten worde (3)." Doch uit deze Klassikale Tabellen wordt door het Provinciaal Kerkbestuur eene *algemeene Tabel* gemaakt, die bij de Synode wordt ingezonden, gevoegd bij het *beredeneerd Verslag*, dat, uit de Klassikale Tabellen getrokken, eveneens aan de Synode wordt gezonden, zoo noodig met meer uitvoerige bijlagen (4).

---

(1) Art. 22.

(2) Art. 26.

(3) Zie een Voorstel daaromtrent, en model in de *Hand. der Synode*, 1817, bl. 62, 63, 110; — 1818, bl. 20, 21. Later werd de last tot vervaardiging eener proeve van leiddraad voor de Rapporten der Kerkvisitatie aan de Synodale Commissie opgedragen. *Hand. der Synode*, 1829, bl. 99, 100.

(4) *Hand. der Synode*, 1830, bl. 106, 111; — verg. 1831, bl. 152, 153. — Formulieren van zoodanige Tabellen zijn door de Synode gearresteerd; zie *Hand. der Synode*, 1832, bl. 127, en V. D. TUUK, *Handb.*, 1e. Verv., bl. 248. De Tabellen zelve, nevens opheldering omtrent derzelver gebruik, zie bij V. D. TUUK, t. a. p., 183, 184. — Ten einde het nut van die Rapporten te bevorderen, is bepaald, dat dezelve alle zoodanig behooren te wor-

Op de jaarlijksche Synode worden deliberatiën gehouden over de Rapporten der Kerkvisitatie. Daaruit zijn dikwerf Aanschrijvingen aan Kerkbesturen en belangrijke besluiten gesproten. Het onderzoek toch naar misbruiken, die in de Gemeenten plaats hebben, het hoofddoel der Kerkvisitatie, is de waarborg voor het zedelijk opzigt over de Gemeenten.

De *Engelsche Kerken* worden gevisiteerd even als de Nederduitsche. Doch bij de *Waalsche Kerken* geschiedt het kerkelijk onderzoek altijd schriftelijk. — De Rapporten worden ingezonden, even als bij de Nederduitsche Kerken bepaald is (1).

De *reiskosten der Visitatoren* worden goed gemaakt uit de klassikale kas, waaruit ook de defroyementen voor de bijzondere personeele Kerkvisitatie worden uitbetaald, nadat de noodzakelijkheid van de benoeming dier Commissie door het Provinciaal Kerkbestuur zal zijn geattesteerd. Deze laatstgemelde onkosten worden alsdan berekend, even als voor Leden der Klassikale Besturen bij losmaking van de Klasse (2).

---

den gesteld, dat de namen der personen en gemeenten, waarin men iets zeer berispelijks vindt, vooral wanneer zulks bij herhaling het geval is, aan de Synode kennelijk worden, evenwel niet in het Rapport zelve, maar in eene confidentieele Bijlage, die, buiten de gedrukte Handelingen blijvende, in het Archief der Synode kan worden bewaard. Zie *Hand. der Synode*, 1829, bl. 99.

(1) Art. 27, 20.

(2) Art. 25, 24, 7; verg. het *Reglement op de Klassikale Kas*, b. a.

Dit kerkelijk onderzoek kan weldadig werken op den geest der Nederlandsche Hervormde Kerk. Doch daartoe wordt vereischt, dat het overal zorgvuldig en zonder overhaasting geschiede; dat men zich den tijd gunne, alles behoorlijk na te zien en te vernemen, en met een heiligen zin vervuld zij, om ook hier aan den opbouw der Gemeente mede te werken, en krachtdadig de misbruiken te helpen weren en het goede te helpen bevorderen. — Waar men hetzelve als eene loutere formaliteit aanziet, of schroomvallig is in grootere Vaderlandsche Gemeenten even naauwkeurig alles te onderzoeken, zal het geenerlei nut stichten; maar met ernst, zachtmoedigheid, gemoedelijkheid, naauwkeurigheid en bedaardheid verrigt wordende, kan de zedelijke toestand der Gemeente daarin een hulpmiddel tot hare ontwikkeling ontvangen.

§ 55.

Toezigt van Provinciale Kerkbesturen.

Approbatie van theologische Boeken.

Minder bepaald tot den kring van Leeraars, Kerkeraden en Gemeenten, maar meer uitgestrekt tot de Hervormde Kerk in het algemeen, is aan de Provinciale Kerk-Besturen toezigt opgedragen over Boeken en Geschriften door *approbatie* van kerkelijke en godgeleerde schriften, waarmede zij belast zijn.

De handhaving onzer Kerk en der Hervormde Kerkleer deed reeds vroeg waakzaam zijn bij de uitgave

van godsdienstige en godgeleerde Boeken. — Van daar de *kerkelijke approbatie van Boeken en Geschriften,* over de Godsdienst handelende. Dezelve werd, bij de vestiging onzer Hervormde Kerk, kerkelijk voorgeschreven door de eerste Vaderlandsche Synoden (1) en door de particuliere Synoden herhaald en ter uitvoering gebragt (2). — Doch bij het naauw verband, dat tusschen den Staat en de Kerk van Staat bestond, heeft de Staat, die »wenschte te waken tot conser»vatie van de ware Gereformeerde Christelijke Religie (3)," dezelve door zijn gezag bevestigd en gehandhaafd (4). — Nader werd dit toezigt op de Pro-

(1) *Kerkorde van Embden*, 1571, Art. 51; — *Dord*, 1578, Art. 55; — *Middelb.*, 1581, Art. 38; — *'s Hage*, 1586, Art. 49; — *Dord*, 1619, Art. 55.

(2) *Plakaat nopens het visiteren der Boeken*, 21 Nov. 1715, in het *Gr. Plakb.*, V. 2, 3. — *Kerkel. Plakb.*, I. 390.

(3) B. v. voor Zuid-Holland in de Synode van Gouda, 1589, Art. 44; — Dord, 1590, Art. 23. — Na de Dordsche Synode (1619) werden *Visitatores Librorum* aangesteld. Men drong op derzelver aanstelling aan, gelijk die reeds in sommige Klassen in zwang was. — *Briel*, 1623, Art. 23. — *'s Hage*, 1624, Art. 18. — *Ysselstein*, 1628, Art. 40, — terwijl men in 1632 (*Gorcum*, Art. 3) zoodanigen vereischte, die bij de Magistraten en de Kerken aangenaam waren; of wel twee uit den Magistraat, en twee uit de Classis; verg. *Repert. Synod.*, bl. 321.

(4) De Staat zorgde, dat geene »scandaleuse, ergerlycke Boecks»kens, Liedekens, Referynen, Nieuwmaren werden verspreid;" zie de *Plakaten van Wilhelm, Prince van Orangien-Nassau, aan wien gedefereerd was de hooge Overigheid van Holland*, 20 Dec. 1581, — en *van de Staten van Holland*, 21 Novemb. 1584, — 9 Maart 1589. — Van de *Staten-Generaal*, 27 Aug. 1608, — 7 Julij 1615, — 21 Dec. 1618, — 16 Jan. 1621, — 3 Oct. 1639, — 29 Nov. 1646, en andere; te vinden in het

vinciale Synoden gehandhaafd door de aanstelling van *Visitatores Librorum* (1). Doch zoozeer deze bepalingen in de verschillende Provinciën verschilden, zoozeer zien wij tevens in al deze maatregelen de naauwe betrekking van Kerk en Staat in onze Republiek.

De scheiding van Kerk en Staat (1796) brak grootendeels de staatkundige kracht dier bepalingen; doch kerkelijk bleef deze *approbatie* bij de Hervormden aanwezig. — De *hedendaagsche kerkelijke wetgeving* op de kerkelijke approbatie verschilt dus in aard van de vorige. Niet door den Staat ondersteund of gehandhaafd, vermogt zij zoodanige bepalingen, als vroeger, waardoor de uitgave van geschriften verhinderd werd, niet maken. Zij kon alleen *kerkelijke approbatie* verleenen, zonder daartoe te noodzaken. — Wijsselijk dus bepaalde zij, daar de in gebruik zijnde approbatie ongenoegzaam was geworden, »dat zij geene van de »Godsdienst handelende geschriften van Predikanten,

---

Gr. Plakb., I. f. 211, 213, 437, 439, volg. — *Kerk. Plakb.*, I. 391 en volg. — Vooral handhaafde de Staat de bepalingen der Synoden, gelijk b. v. de Resolutie der Staten van Holland, 9 April 1675, de bepalingen handhaafde der Noord- en Zuid-Hollandsche Synode, 1674. Zie *Kerk. Plakb.*, I. 253 volg., 385.

(1) Reeds in de *Resolutie der Staten van Holland*, 9 April 1675, b. a., werd bepaald, »dat in elke Classe sal worden gesteld »een genoegsaem aantal Visitatores Librorum, die het geheele schrift »doorlesen en examineren sullen;" zie de *Instructie voor Visitatores; Kerk. Plakb.*, I. 254 en 385, nader geamplieerd door de Staten, 1715, ald. bl. 390. — Vroegere en nadere bepalingen vindt men in sommige Provinciën daarop gemaakt, die van de Kerkeordeningen meestal derzelver oorsprong ontleenden, en door de Provinciale Synoden nader geregeld werden.

»Kandidaten en Leden der Nederduitsche Hervormde »Kerk, hetzij dezelve met of zonder den naam des »Schrijvers worden uitgegeven, erkent en waarborgt, »als bevattende de leer en belijdenis der Nederlandsche »Hervormde Kerk, zoo als dezelve, overeenkomstig »Gods H. Woord, in hare aangenomene Formulieren »van eenigheid is uitgedrukt, dan alleen de zoodanige, »welke van kerkelijke goedkeuring voorzien zijn."

Deze kerkelijke goedkeuring is *opgedragen* aan de Theologische Faculteiten der Nederlandsche Hoogescholen en aan de Provinciale Kerkbesturen; en wat de Waalsche Kerk betreft, aan de Waalsche Commissie, welke daartoe eenigen kan committeren (1).

Veelvuldig *gebruik* wordt van deze kerkelijke goedkeuring niet gemaakt.

§ 56.

Authentisatie van Bijbel-Uitgaven.

De zamenwerking van Kerk en Staat bleek vroeger ook in de bepalingen, gemaakt op den druk der Bijbeluitgaven. — Op de Provinciale Synoden was regelmatig een Lemma der Agenda, onder den titel van: *Bijbeluitgaven*, *druk* en *fouten in dezelve*, en de Staten van Holland hadden reeds in de 17de eeuw bepaald, dat geene Bijbeluitgaven mogten gedrukt worden zonder consent van den Magistraat der Ste–

(1) *Hand. der Synode*, 1816, bl. 48, 69-71; — v. d. Tuuk, *Handb.*, I. 328. *Comp.* bl. 233.

den of van de Staten, of authorisatie, tot de uitgave verleend, en correctie door twee Personen, uit of van wegens den Kerkeraad der plaats (1).

Op deze Resolutie werd in 1817 een Voorstel bij de Synode gegrond, om onderteekening der Bijbeluitgaven. Doch teregt begreep zij, dat het hier alleen die Bijbeluitgaven gold, die voor kerkelijk gebruik, bij de openbare Godsdienstoefeningen, bestemd waren, en bepaalde dus, dat *aan de Provinciale Kerkbesturen* is *opgedragen* voor die authentisatie der Bijbels en Psalmen, met of zonder de Psalmen en de Liturgische Schriften, onder derzelver ressort geschiedende, te zorgen, en daarvan openlijke bekendmaking te doen (2).

Hierdoor werden echter alleen zoodanige Bijbeluitgaven bepaald, welke met den Staten-Bijbel ten volle overeenstemmen, daar deze alleen voor kerkelijk gebruik bestemd is. — Daarenboven heeft de authentisatie alleen betrekking tot de verklaring, dat de uitgave is overeenkomstig de oorspronkelijke Bijbelvertaling; zijnde de spelling, die in der tijd is aangenomen, niet in deze verklaring begrepen (3).

---

(1) *Plakaat der Staten van Holland en West-Friesland*, 19 Maart, 1655, — in het *Gr. Plakb.*, II. 3029; — *Kerk. Plakb.*, I. 31; — en *Resolutie der Staten*, 1699, — *Kerk. Plakb.*, I. 33, 78; — *Gr. Plakb.*, IV. f. 345.

(2) *Hand. der Synode*, 1817, bl. 111; — 1818, bl. 19; — v. d. Tuuk, *Handb.*, I. 330. *Comp.* bl. 235.

(3) *Hand. der Synode*, 1836, bl. 42, 89. — Op de Synode

§ 57.

Kerkelijk toezigt der Synode. — Authentisering van de Uitgaven der Evangelische Gezangen.

De *zorg voor de authentieke uitgaven der Evangelische Gezangen* is *opgedragen* aan eene Commissie, door de Synode benoemd. Daarom komt *aan de Synode* dit gedeelte van kerkelijk toezigt.

Oorspronkelijk was bij het contract op den druk der Evangelische Gezangen bepaald, dat het authentiseren der Gezangen bleef opgedragen aan eene *Commissie van toezigt over den druk en de uitgave der Evangelische Gezangen.* Daarmede was toen de Commissie tot verzameling dier Gezangen belast, welke dezelve is blijven authentiseren, volgens het gebruikelijke Formulier (1). — Tevens was daarbij voor het vervolg bepaald, dat, wanneer deze Commissie tot op vier Leden zou zijn uitgestorven, de Provinciale Synoden, elk op hare beurt, een Lid tot die Commissie zouden benoemen, om in functie te treden, nadat de overgeblevene Leden der oorspronkelijke Commissie zouden zijn gestorven, of buiten staat toezigt te houden en de onderteekening te doen (2).

Aan die bepaling werd, overeenkomstig de veran-

---

van 1837 werd bepaald, dat zoogenaamde prachtuitgaven des Bijbels, in geene aanmerking komen voor kerkelijke aanmoediging.

(1) *Hand. der Synode*, 1827, bl. 101.

(2) Ald., bl. 96.

derde omstandigheden, gevolg gegeven. De Synode verklaarde, dat de bevoegdheid der vorige Provinciale Synoden nu werd gerekend te zijn opgelost in de algemeene Synode, ofschoon men wenschte zich zoo na mogelijk aan het oorspronkelijk contract te houden. Dien ten gevolge erkende de Synode in 1827, na gedaan onderzoek en gehouden correspondentie, de, toen nog in leven zijnde, vier Leden der oorspronkelijke Commissie als de bevoegde Commissie van toezigt over de uitgave en den druk van het Gezangboek, en mitsdien gelijkelijk geregtigd tot authentisering der Exemplaren, die van hetzelve worden uitgegeven. — *Ter aanvulling dier Commissie* bepaalde zij, dat voortaan bij elke bestaande *Vacature*, daarvan zal worden kennis gegeven aan de Synode, of derzelver Secretaris, ten einde deze een der Provinciale Kerkbesturen, bij tourbeurten, aanschrijve, tot het doen eener voordragt, volgens welke, op de eerstvolgende Synodale Vergadering, de benoeming van een nieuw Lid kan geschieden (1).

Deze Commissie bleef echter gemagtigd, even als vroeger, om iemand uit haar midden te benoemen, belast met het corrigeren van de laatste proeven van elke oplage van het Gezangboek (2); gelijk de

(1) t. a. p., 1827, bl. 96, 97.

(2) Zie de beraadslagingen der Synode daarover, nevens den uitslag der gehouden Correspondentie, in de *Hand. der Synode*, 1825, bl. 58, 59; — 1826, bl. 48, 49, 51, 69, 117; — 1827, bl. 37, 40, 42; het Rapport der benoemde Commissie, aldaar, bl. 91 volg.; nevens de besluiten der Synode, bl. 100 — het For-

Synode tevens de Commissie uitnoodigde, een harer Leden, als Correspondent der Commissie met de Synode, te benoemen.

§ 58.

Verder synodaal toezigt, vooral over de Examina.

Gelijk het hoogste kerkelijk toezigt bij de Synode berust, zoo gaat hetzelve over de algemeene belangen der Hervormde Kerk. Zij oefent dit toezigt uit over de handelingen der Provinciale Kerkbesturen en der Waalsche Commissie, der Synodale Commissie en der bijzondere Commissiën, door haar benoemd, of gevolmagtigd. — Daartoe dienen Rapporten, jaarlijks ter Synode ingeleverd, zoo wel der voormelde Commissiën en der Kerkvisitatie, als ook die over de afgelegde Examina (1). Hierdoor toch waakt zij over de toelating tot het Leeraarambt, opdat ten deze de kerkelijke wetten worden gehandhaafd.

Ter verzekering hiervan dient, dat van de Rapporten der Provinciale Kerk-Besturen omtrent de afgelegde Examina, ter Synode commissoriaal gemaakt, verslag gedaan wordt aan die Vergadering. — Uit deze synodale Rapporten nu blijkt niet alleen de staat der Examina, maar tevens wordt niet zelden uit dezelve aanleiding genomen tot synodale aanschrijvingen aan zoo-

mulier ter authentisering der uitgaven van de Evangelische Gezangen, bl. 103; — verg. 1828, bl. 51, 55, 74, 76; — 1829, bl. 69, 71, 77, 125, 127; — 1830, bl. 69, 79 en verv.

(1) Zie boven, bl. 32.

danige Provinciale Kerkbesturen, bij welke men meent misbruiken ontdekt te hebben, of aan welke men herinneringen noodig acht. Door zulk een toezigt wordt de kracht der wettelijke bepalingen gehandhaafd, en de orde in de toelating van Kandidaten tot de predikdienst meer verzekerd en gewaarborgd (1).

Door alle deze maatregelen van toezigt tracht onze kerkelijke wetgeving, zoo veel in haar is, orde in de Vaderlandsche Gemeenten te handhaven. Aan Leden der Gemeenten en Kerkelijken moet zij overigens de uitvoering aanbevelen. Veel hangt hier af van ernstige standvastigheid en welwillendheid. In alles moet de geest der Christelijke liefde heerschen. Haar doel is het, zedelijkheid en Christelijken zin levendig te houden in dat gedeelte van de Gemeente des Heeren, dat harer zorg in Nederland is aanbevolen.

IV.

Kerkelijke handelingen, betrekkelijk kerkelijke tucht.

---

§ 59.

Kerkelijke tucht.

Het ligt in den aard van het Christelijk-godsdienstig Genootschap, als zedelijke instelling, dat het waakt ook over de zedelijkheid, gewijzigd naar Chris-

(1) Vergel. hierbij de *Rapporten* der Commissie over de Verslagen nopens de Examina, jaarlijks in de *Handel. der Synode* voorkomende.

telijke beginselen, van deszelfs Leden. Hiertoe strekt de Evangelieprediking; hiertoe het kerkelijk toezigt; hiertoe vooral de *kerkelijke tucht* (1). Immers door zulk eene strenge handhaving van zedelijkheid, bij ontstane afdwalingen, misdrijven of wangedrag, wordt het groote doel des Genootschaps bevorderd.

Hoogst belangrijk beschouwde men daarom, van de *vroegste tijden* af, de bewaring dier kerkelijke tucht, wier vorm en uitoefening steeds afhing van den vorm en het gezag des Genootschaps. — Dezelve grondt zich op het gezag van Jezus en de Apostelen (2). — Zij bestond in het eerste Christendom in vermaning, berisping en bestraffing. Na Constantyn, toen het Christelijk Genootschap meer eene staatkundige inrigting kreeg, werd zij gewijzigd naar den vorm der regtspleging in het Romeinsche Rijk. Vooral naarmate het denkbeeld der *Kerk* veld won en de eenheid der Kerk werd gevestigd, nam het Genootschap meer de gedaante eener kerkelijke magt aan. Uit het denkbeeld van eene *onfeilbare Kerk* uitgaande, kreeg alles allengs eene uitsluitende houding; inzonderheid toen de studie van het kanonieke regt aan de Hierarchie te hulpe kwam, en regtsbegrippen en regtsbepalingen, regtspleging en

---

(1) Kerkelijke tucht wordt uitgeoefend, nadat kerkelijk *opzigt* is uitgeoefend, en door middel van hetzelve. Daarom wordt hetzelve mede onder dien naam begrepen, en is hetzelve in den aard der zaak onderscheiden van *toezigt*, hetwelk wij in de vorige §§ behandelden.

(2) Matth. XVIII : 15; 1 Cor V; Rom. XII, de Brieven aan de Thessalonicensen, Timotheus, elders.

strafuitvoering door de Kerk van den Staat werden overgenomen. Het geheele boetwezen der Roomsche Kerk werd op deze grondslagen gevestigd. Alras nam dezelve ook de strafoefening en regtspleging over burgerlijke misdrijven der Kerkelijken in zich op. Zoo werd eene kerkelijke regtspleging geboren, ja! als eene regterlijke magt in de Kerk georganiseerd.

Ofschoon Geestelijken over burgerlijke misdrijven alleen door den kerkelijken regter gevonnisd werden, moet men echter hiervan de kerkelijke regtspleging over kerkelijke misdrijven onderscheiden. — Tweeledige handelingen werden kerkelijk bestraft: zedelijke overtredingen der Godsdienstpligten en der kerkelijke wetten, en overtredingen van Geestelijken in derzelver ambtsbetrekking.

Men onderscheidde *censuur* en *straf*. Men bezigde opgelegde *boeten* (*poenitentia*) en den *ban* (*excommunicatio*), alsmede de *schorsing* of afzetting van de kerkelijke dienst. — De *excommunicatie* bevatte oorspronkelijk alleen de uitsluiting van het Avondmaal. Daardoor was men verder van het Lidmaatschap verstoken. Toen nu de Kerk als eene burgerlijke Maatschappij werd ingerigt, werd dezelve als eene uitsluiting of verbanning uit de kerkelijke Maatschappij beschouwd en heette *ban* (*anathema*). Aan denzelven was ook, door de opperheerschappij der Kerk over den Staat, de ontzegging van burgerlijke voorregten verbonden. Na de 13de eeuw ging dan ook de eerste verloren; alleen de laatste bleef behouden. Bij de-

zelve bezigde men aanklagt en bewijs, en een kerkelijk strafstelsel werd aangenomen. Waar zulks eene plaats of een land betrof, zoodat alle oefening van Godsdienst daar gestuit werd, heette dit *Interdict.*

Bij de Hervorming werd vooral de kerkelijke regtspleging, naar de beginselen van het Evangelie, gezuiverd. Immers met het denkbeeld eener Katholieke Kerk verviel ook hare regtspleging. Vooreerst werd de kerkelijke regtbank voor Geestelijken opgeheven, daar alle burgerlijke misdrijven aan den burgerlijken Regter overgingen, en zij dus door de Kerk alleen over kerkelijke zaken geoordeeld werden. — Daarenboven week het denkbeeld van *regtspleging* voor dat van *Christelijke tucht.* Deze bleef behouden, en werd in de Luthersche Kerk door de Consistoriën uitgeoefend. — *Tucht* bedoelde dus de zedelijke strekking van hetgeen in de burgerlijke Maatschappij door *regtspleging* werd aangeduid. Ook de *ban* is in de Protestantsche Kerk, na de 17de eeuw, naauwelijks meer uitgeoefend, doch de *Excommunicatie* is overig gebleven (1).

In onze Nederlandsche Hervormde Kerk was de regeling der kerkelijke tucht eene der eerste zorgen. De toestand der Kerk tegen over het Pausdom eischte strenger toezigt; de geest der Geneefsche Hervorming kweekte dit aan, en de heerschende denkbeelden van den praktischen invloed des Christendoms, zoowel als

(1) Verg. Eichhorn, *Kirchenr.*, a. a. O., II., S. 67-186. — Walter, *Kirchenr.*, a. a. O., S. 386.

van de Kerk zelve, als eene gesloten Republiek, gaven hieraan dubbele kracht. — In de Kerkeordeningen vindt men de aanwijzing hiervan (1).

Dezelve was of *heimelijk*, of *openbaar*. — De kerkelijke tucht werd door Leeraars en Opzieners, ook door Leden der Gemeente, uitgeoefend in broederlijke vermaning. Zij duidde het Christelijk opzigt over den gevallen Broeder aan. Maar vooral werkte de *openbare* tucht, die door de Predikanten en Ouderlingen geoefend werd, *hetzij* door bestraffing van den gevallen Broeder voor de Vergadering van Predikanten en Ouderlingen; *hetzij*, na hardnekkige verwerping van de vermaning des Kerkeraads, door censuur, of ontzegging van het Avondmaal; *hetzij*, waar ook nu de verbetering uitbleef, door de afsnijding van de Gemeente, of den Christelijken ban (2). Men noemde dit de uitoefening van de sleutelen des hemelrijks (3). Dezelve werd uitgeoefend zoowel in betrekking tot de leer, als tot het leven. — Doch van alle kerkelijke censuur of straffen was opheffing mogelijk. De openlijk uitgesproken kerkelijke censuur werd echter openlijk voor de Gemeente opgeheven, even als het uiterste hulpmiddel, de ban, door plegtige wederop-

(1) Van daar, dat in onze vroegste b. a. *Kerkorden* een afzonderlijk Hoofdstuk over de Discipline voorkomt.

(2) Dit wordt in onze Kerkorden gewoonlijk genoemd: »*de uiterste remedie*," welks uitvoering naauwkeurig beschreven is in de *Kerkorde van Dord*, 1618. Hiertoe strekt het Formulier van den *Christelijken Ban*.

(3) *Heidelb. Catechismus*, vraag 45, alwaar men de *leer* vindt van hetgeen in de Christelijke Kerk in *praktijk* is gebragt.

neming in de Gemeente. Dit strekte, zoowel om daardoor de Kerk te verzekeren, als om den boetvaardigen te verbeteren, en tevens om door zijn voorbeeld heilzaam te werken op anderen.

Zoodanig was de *geest* onzer vroegere kerkelijke tucht. — Dezelve was na de opheffing der heerschende Kerk, en bij het verbroken verband tusschen Kerk en Staat, verlamd; daar de laatste de eerste niet langer handhaafde. — Daarom *eischte de nieuwe kerkelijke wetgeving* (1816) *bepalingen omtrent* den aard, de strekking, het gezag en de uitvoering van *kerkelijke tucht.* Ook daarmede hield de eerste Synode zich onledig. Er werd een *Reglement van kerkelijk opzigt en tucht*, en op de *manier van kerkelijke zaken te behandelen*, ontworpen, en door den Koning gesanctioneerd en ingevoerd (1). — Als *beginsel* trachtte men »daarbij in acht te nemen, om door naauwkeu»rige bepalingen en voorschriften alle aanleiding tot »willekeur en onzekerheid zoo veel mogelijk te ver»wijderen (2)," en alle ergernis uit de Gemeente te weren. Maar niet minder zocht men ter andere zijde het denkbeeld van kerkelijke *regtspleging* uit hetzelve

(1) Dit Reglement werd ontworpen en gearresteerd door de Synode, na inlevering van een Concept-Reglement door den Comm.-Gener. (*Hand. der Synode*, 1816, bl. 71, 72, 80) en daarover uitgebragt Rapport (bl. 78-80), en werd daarop aan den Koning ter sanctie aangeboden (bl. 81). Dezelve werd verleend, d. 23 Novemb. 1816; zie v. D. Tuuk, *Handb.*, I., bl. 396, en het Reglement zelve, bl. 398-426.

(2) *Algem. Reglem.*, Art. 27.

te verwijderen, en alle regterlijke handelingen, termen en uitdrukkingen te vermijden (1), opdat alles reinkerkelijk behandeld wierd. — Doch de opmerking van de hierin voorhanden zijnde gebreken, en hoezeer veranderde tijdsomstandigheden alsnog wijziging der beginselen en van derzelver toepassing vorderden, dit alles gaf aanleiding tot de revisie van dit Reglement, welke door de Synode gearresteerd werd in 1823, en, na onderhandeling, door den Koning gesanctioneerd (d. 28 Sept. 1825) (2).

---

(1) Vroeger trof men die in vele kerkelijke voorschriften aan. Men sprak dan ook van *manier van procederen*, *repliecq*, *dupliecq*, enz.; — ook b. v. in het *Kerkel. Wetboek van Friesland.* — Nu daarentegen weerde men alle *praktizijns* en *sollicíteurs* bij de behandeling van kerkelijke aanklagten en vonnissen.

(2) Eene *interpretatie* van Art. 17 van het Reglement, zie in de *Hand. der Synode*, 1818, bl. 41, en bij v. d. Tuuk, I. 426-427; — eene andere in de *Hand. der Synode*, 1818, bl. 41, 74-76. — Daarom vroeg de Synode confidentieel aan de Provinciale Kerk-Besturen zoodanige aanmerkingen op dit Reglement, als waartoe de ondervinding hen bij het gebruik daarvan geleid had; *Hand. der Synode*, 1821, bl. 97. Deze kwamen in, nevens een Koninklijk Besluit, betreffende dit Reglement; zie ald. 1822, bl. 47, waarop een Rapport werd uitgebragt (ald. bl. 108 volg.), dat hoogst belangrijk is om den geest van het gerevideerde Reglement en der kerkelijke behandeling van aanklagten en geschillen te leeren kennen. Dien ten gevolge werden voorloopige beginselen en bepalingen voor een gerevideerd Reglement vastgesteld bij de Synode; ald. 1822, bl. 124-127; en eene Commissie benoemd ter ontwerping van een Reglement (bl. 127), hetwelk, ter synodale tafel gebragt, in 1823 (ald. 1823, bl. 37), aldaar overwogen (bl. 53, 54), en gearresteerd zijnde (bl. 115), ter sanctie werd aangeboden. Toen dezelve echter, wegens geopperde bezwaren, uitbleef (*Hand. der Synode*, 1824, bl. 17), gaf zulks aanleiding tot een Adres aan

Dit *gerevideerde Reglement* onderscheidt zich van het voorgaande, door meerdere bestemdheid in de bepaling, zoowel der voorwerpen van kerkelijk toezigt, als der bestraffingsmiddelen. Maar inzonderheid deelde de Synode geheel in het verlangen des Konings, dat als *beginsel* hierbij, meer nog dan in het voorgaande Reglement, werd ontwikkeld, »dat de werkzaamheden »der kerkelijke Besturen geenszins met regterlijke func»tiën moeten worden gelijk gesteld, maar veeleer be»schouwd uit het oogpunt van een zedelijk en gods»dienstig toevoorzigt, hetwelk, op eene vaderlijke wijze, »zoo veel mogelijk met vermijding van kosten, en, »zonder den toon en de houding van burgerlijke regters »en regtbanken aan te nemen, moet worden uitge»oefend (1)." Dit beginsel werd als *grondslag* voor het nieuwe Reglement aangenomen.

Daarom heette dit Reglement ook alleen *Reglement van kerkelijk opzigt en tucht.* Men verwijderde zich verder en verder van het hierarchische denkbeeld of

Z. M. (bl. 18-22), waarna in 1825 over voorgeslagen veranderingen gedelibereerd, en eene nieuwe Redactie gearresteerd werd (ald. 1825, bl. 17, 18, 23-26,) welke de Koninklijke sanctie ontving, bij besluit d. d. 28 Sept. 1825, n. 109. Zie v. d. Tuuk, *Handb.*, III. 202, en het Regl. ald. bl. 204 volg. *Comp.* bl. 335 volg.

(1) *Hand. der Synode*, 1822, bl. 109. »Men begreep daar echter, dat men den middenweg behoorde te bewandelen, welke »ligt tusschen twee uitersten; van welke het een alles tracht te »bepalen, en alzoo aan de handelingen van kerkelijke Collegien »een regterlijken vorm geeft; terwijl het andere, het denkbeeld »van vaderlijk opzigt overdrijvende, alle handelingen dier Colle»gien zonder rigtsnoer laat, onzeker en onvast maakt, en te ge»lijker tijd eene wijde deur opent voor allerlei willekeur; ald. bl. 110, verg. met bl. 125.

dat eener gezagvoerende heerschappij, doch hield vast aan het Bijbelsche beginsel, dat het Christendom alle ergernis weert en de Broederen zedelijk bestuurt. Daarom moesten de Leden van kerkelijke Besturen in zoodanige zaken meer als Vaders, dan als Regters, worden beschouwd (1). Hierdoor trachtte men de strekking van het Evangelie in de Christelijke Kerk uit te drukken.

Zoodanig is de *geest* der bepalingen op de hedendaagsche uitoefening der kerkelijke tucht in onze Hervormde Kerk.

§ 60.

Wijze van uitoefening der kerkelijke tucht in het algemeen.

In dezen geest bezielt onze Vaderlandsche Kerk, door *kerkelijke tucht*, de behoorlijke zedelijke waakzaamheid over de Hervormde Gemeenteleden, en derzelver Voorgangers, zoowel in derzelver bijzonder gedrag, als ambtsbetrekking. Daaronder zijn de kerkelijke aanklagten en geschillen stilzwijgend begrepen, gelijk een regtgeaard vader in zijn gezin aanklagten zoekt te beoordeelen en geschillen te vereffenen, en dwalenden teregt te brengen, door vermaning en straf. Dezelve is dus geene kerkelijke regtspleging en regtsoefening, door regterlijke Ambtenaren uit te

(1) Dit is uitdrukkelijk voorgeschreven in Art. 6 van het gerevideerde Reglement.

oefenen; geene manier van procederen voor kerkelijke regtbanken, gelijk men pleeg te spreken.

Deze *tucht* is ter handhaving *opgedragen* aan de kerkelijke Besturen, ieder voor derzelver ressort; t. w. aan de Kerkeraden, de Klassikale Besturen, de Provinciale Kerkbesturen en de Synode. — Dezelve doen uitspraak op geschillen en aanklagten, en onthouden zich zorgvuldig van alles, wat tot burgerlijk bestuur en regtspleging behoort (1).

Deze *tucht bedoelt* de handhaving van de Godsdienst, bijzonder der Hervormde leer, der zuiverheid van zeden, en der opvolging van kerkelijke wetten en reglementen. — Vooral echter heeft zij te letten op de ambtsverrigtingen en den wandel dergenen, wier leer en gedrag, als van kerkelijke Ambtenaren, in de Gemeenten een meer regtstreekschen invloed uitoefenen. — Ter bereiking van dit hoofddoel strekt dan ook, dat kerkelijke Besturen alle pogingen aanwenden, ten einde bestaande geschillen op eene minnelijke wijze uit den weg te ruimen en twistenden te bevredigen (2).

De *omvang* en *kring*, waartoe zich deze tucht bepaalt, is mede aangewezen. Dezelve gaat niet slechts over zoodanige wanbedrijven, welke de burgerlijke overheid straft, maar ook over allerlei ander erger-

(1) *Reglem. van kerkel. opzigt en tucht*, Art. 1, 4, bij v. d. Tuuk, t. a. p., *Handb.*, III. 204. *Comp.* bl. 335.

(2) Art. 2, 5.

lijk wangedrag. Bijzonder strafbaar is alles, wat de goede orde in de Kerk kan verstoren, alsmede vergrijpingen van opzienders der Gemeente in hunne ambtsbediening, nalatigheid in hun gewigtig dienstwerk, misbruik van magt en knevelarij. — Daarenboven moet er *onderscheid* gemaakt worden tusschen enkele misstappen en doorgaande onzedelijkheid of hebbelijke verkeerdheden. In allen gevalle komen verzwarende of verzachtende omstandigheden, hardnekkigheid in het ontkennen of tegenspreken, of ootmoedigheid in het belijden, en onderwerping bij bestraffingen, bijzonder in aanmerking (1).

De kerkelijke wet heeft mede den gang geregeld voor *kerkelijke aanklagten*, zonder denzelven te angstig te bepalen. Bij dit vaderlijk opzigt toch moet hier en daar aan de omstandigheden en de wijsheid der beoordeelaren iets worden overgelaten.

Regt tot het doen van aanklagten, wegens ergerlijke gedragingen van kerkelijke Ambtenaren, is aan ieder Lid der Gemeente verzekerd. Doch niet alleen regt, maar ook *verpligting tot aangifte* rust op de Leden van kerkelijke Vergaderingen, om ter kennis derzelver te brengen zoodanige, ten deze bij hen bekende, zich verspreidende, geruchten, welke, indien dezelve gegrond mogten bevonden worden, voor hunne Vergadering in de eerste plaats zouden moeten beoordeeld worden, zonder dat zij daardoor het regt ver-

(1) Art. 7.

liezen, om als Leden der Vergadering daarover te oordeelen. — Bij deze aangiften wordt beoordeeld, of er redenen bestaan tot onderzoek van zoodanig bezwaar, hetzij ter bestraffing van den schuldigen, hetzij ter handhaving van de eer des onschuldigen (1). Doch er bestaat bij de kerkelijke tucht geen eischer, even min als eene regtbank van cassatie. Hierin mede verschilt zij van de burgerlijke regtspleging.

Had men vroeger in de kerkelijke wetgeving, in navolging der burgerlijke regtspleging, de geheele manier van procederen voor kerkelijke regtbanken en vierscharen geregeld, thans heeft men, ten einde door den vorm op den geest der handeling te werken, de *wijze van behandeling van aanklagten en geschillen, voor kerkelijke Vergaderingen*, geregeld.

Ten *grondslag en rigtsnoer* daarbij *zijn* de *kerkelijke wetten en reglementen gelegd*, waarnaar elk zich moet gedragen, zoowel de kerkelijke Vergaderingen, als die bij dezelve zijne belangen wil behartigen; vooral ook ten einde geene andere, regterlijke, of burgerlijke, regtspleging hierbij in aanmerking kome (2).

Dien overeenkomstig mag niemand, de praktijk bij eenig Hof van Justitie of Regtbank uitoefenende, noch ook Solliciteur, als *zaakgelastigde* voor kerkelijke Vergaderingen worden toegelaten, of bij dezelve eenige

(1) Art. 8. Over de incompetent-verklaring eener Vergadering ter beslegting, zie *Hand. der Synode*, 1831, bl. 32, 87.

(2) Art. 9.

stukken aangenomen worden, welke door burgerlijke Praktizijns, als zoodanig, onderteekend zijn. Integendeel is ieder verpligt zijn ingeleverd stuk zelf te onderteekenen (1). Dit was noodzakelijk ter vermijding van den regtsvorm bij diciplinaire behandeling.

Na gedaan onderzoek gaat men over tot *behandeling der aanklagten*, welke, overeenkomstig het doel van kerkelijk opzigt, moet worden ingerigt. — Daartoe moet ieder zich ten zorgvuldigste onthouden van alle beleedigende, hatelijke of onbehoorlijke uitdrukkingen; gelijk mede van alles, wat geacht kan worden te strijden met de achting, aan eene kerkelijke Vergadering verschuldigd (2).

Waar in kerkelijke Vergaderingen ter onderzoek eener zaak *Commissiën* worden benoemd (gelijk zulks veelal geschiedt), moeten deze schriftelijk verslag doen. Dit Rapport moet, nevens eene duidelijke opgave en ontwikkeling der zaak, de bewijzen vóór en tegen in derzelver gewigt voorstellen, zonder de gevoelens der Commissie, wegens de eindelijke beslissing der zaak, daarbij eenigzins uit te drukken. — Zoodanige Rapporten dienen ter voorlichting der Vergadering, en worden niet gerekend onder de stukken, welke aan den beklaagden ter hand gesteld, of, in geval van beroep, aan eene hoogere Kerkvergadering moeten ingezonden worden (3).

(1) Art. 10.
(2) Art. 13.
(3) Art. 11.

Kerkelijke Bedienden worden gebezigd tot het *bezorgen van stukken*, of het *ontbieden van personen*. Zij zijn verantwoordelijk en strafbaar voor nalatigheid of ontrouw in deze verrigtingen (1).

Bij de *behandeling* zelve *der aanklagten voor kerkelijke Vergaderingen* moeten in alle gevallen twee derde van de Leden der Vergadering tegenwoordig zijn; waar dit getal ontbreekt, zullen de Secundi worden opgeroepen (2). — Geene Leden oordeelen over zaken, in welke zij zelven, of personen, die hun in de drie eerste graden van bloedverwantschap of zwagerschap bestaan, betrokken zijn (3), noch in zaken, omtrent welke zij reeds, als Leden eener mindere Vergadering, uitspraak gedaan hebben (4). — Ook kunnen *getuigen* onder eedzweren, of naar ieders godsdienstige gezindheid, onder belofte, tot ondubbelzinnig en opregt waarheid spreken, worden opgeroe-

---

(1) Art. 12.

(2) Art. 14, 18.

(3) Zij verlaten alsdan de Vergadering. Zie *Hand. der Synode*, 1833, bl. 77, 78; vergel. met de vroegere *Resolutie der Synode ter explicatie van Art.* 17 *des Regl.* (1816), 7 Julij 1818, naar aanleiding eener Ministerieele Dispositie; zie *Hand. der Synode*, 1818, bl. 39, 40, bij v. D. Tuuk, *Handb.*, I. 426, 427. *Comp.* bl. 321. Deze wijziging is opgenomen in het latere Reglement, Art. 18.

(4) Art. 18. Zie een *Voorstel* daarover in de *Hand. der Synode*, 1818, bl. 40, het Rapport daarover ald., bl. 73-75, en het *Synodaal Besluit*, bl. 76; opgenomen in het latere Reglement; vergel. verder *Hand. der Synode*, 1834, bl. 109; — 1835, bl. 48, 49.

pen (1). — *Schriftelijk* zal het *bezwaar ter kennis van den*, als *bezwaarden*, voor de Vergadering geroepenen gebragt worden (2). Wie, na twee maal, na een tijdsverloop van ten minste veertien dagen, opgeroepen te zijn, niet verschijnt, noch wettelijke redenen voor zijne afwezigheid inbrengt, zal over het ingebragte bezwaar, naar bevinding, worden geoordeeld. Alleen *bij volstrekte meerderheid* der tegenwoordig zijnde Leden, wordt over alle zoodanige zaken *besloten*. Waar de *stemmen staken*, wordt de afdoening der zaak, zoo die uitstel lijdt, tot eene volgende bijeenkomst verschoven. Zoo niet, zoowel als bij eene herhaalde staking, wordt een der Secundi, of bij den Kerkeraad een van de laatst afgetreden Leden deszelven, of een van de Notabele Leden der Gemeente, opgeroepen (3).

Ook de *uitspraken* van kerkelijke Vergaderingen moeten niet als vonnissen worden aangemerkt; maar toch kortelijk de gronden bevatten, waarop dezelve rusten, en de artikelen, op welke dezelve steunen.

De uitspraken omtrent kerkelijke tucht bij Klassikale of Provinciale Kerk-Besturen worden *ter kennis gebragt* van de in rang volgende hoogere Vergadering (4).

---

(1) Art. 19.

(2) Art. 20. Over het verband van dit Artikel met het hooren van den bezwaarden, zie *Hand. der Synode*, 1832, bl. 41, 42.

(3) Art. 14, 15.

(4) Art. 16.

De vastgestelde *tijdsbepalingen* zijn verbindend en lijden geene verlenging, dan om gewigtige redenen in bijzondere gevallen (1). Ieder Lid eener kerkelijke Vergadering heeft de vrijheid, doch kortelijk en zonder opgaaf van redenen, te doen *aanteekenen*, dat hij niet met de uitspraak heeft ingestemd (2).

De onvermijdelijke *kosten*, welker berekening door de Vergadering moet zijn goedgekeurd (3), zijn volgens grondbeginselen geregeld (4). — Doch de Le-

---

(1) Art. 17.

(2) Art. 24.

(3) Zie *Rapport der Commissie*, b. a. in de *Hand. der Synode*, 1822, bl. 117.

(4) Zie de *Synod. Resolutie omtrent het berekenen der kosten van kerkelijke procedures*, 9 Julij 1817. (*Hand. der Synode*, 1817, bl. 62, 64, en v. D. Tuuk, *Handb.*, I. 429. *Comp.* bl. 322) waarbij werd aangeschreven, »*dat in de berekening der onkosten* »*alle menagement moet worden gebruikt, en uit dien hoofde* »*toegezien, dat zoo weinige onkosten, als mogelijk is, berekend* »*worden, aan niemand kopijën worden opgedrongen, en het ta-* »*rief, dat bij de kerkelijke Collegiën gevolgd wordt, steeds blij-* »*ve beneden het tarief der burgerlijke Regtbanken in de re-* »*spective Ressorten.*"

Belangrijk is de *Synodale Circulaire omtrent de berekening der kosten van geschillen en aanklagten in de onderscheidene Vergaderingen van kerkelijk Bestuur*, 20 Julij 1820. Zij bouwt op den grondslag, »*dat kerkelijke Vergaderingen, onderzoek of uit-* »*spraak doende omtrent geschillen of aanklagten in kerkelijke* »*zaken, zich belast vinden met een gedeelte van die herderlijke* »*zorg, welke aan haar, ingevolge de kerkelijke Reglementen,* »*overeenkomstig de oorspronkelijke inrigting der Christelijke Kerk,* »*is aanbevolen; — waarom zij voor dezelve niet op bezoldiging* »*behooren te rekenen, maar eene regtmatige aanspraak hebben*

den der Vergadering hebben alleen aanspraak op vergoeding der kosten, welke zij, uit hoofde van dit gedeelte van hun ambtswerk, onvermijdelijk zullen *moeten* maken (1). Eveneens zijn de geldelijke gevolgen bij schorsing en ontzetting der Predikanten van hunne dienst, zoowel als bij opheffing der schorsing, afzonderlijk geregeld (2).

Ter vermindering van deze kosten heeft ook de Staat getoond te willen zorgen, dat de kerkelijke ligchamen in de uitvoering der maatregelen van het Reglement van kerkelijk opzigt en tucht niet worden verhinderd door het doen van uitschotten, wegens

---

»*op vergoeding van kosten, welke zij, uit hoofde van dit ge-*
»*deelte van hunne ambtsverrigting, hebben moeten maken.*

»*Overeenkomstig dit beginsel behooren dan ook kerkelijke Vergaderingen en derzelver gedelegeerde Commissiën alles te vermijden, waardoor de uitoefening van haar ambt meer naar de gewone burgerlijke regtsgedingen gelijken zouden, dan de bestaande Reglementen volstrekt mogten vereischen.*" — Hierna volgen verscheidene opgaven van berekening der kosten, die door allen dienen te worden gedaan, welke in zoodanige betrekking zijn. Men vindt ze bij v. D. TUUK, *Handb.*, II. 22, 28. *Comp.* bl. 323-328, en de aanleidingen tot dit besluit in de *Hand. der Synode*, 1819, bl. 101, 116, 129-140, alwaar het Rapport *op het Concept-Reglement over berekening en invordering dier kosten;* en het besluit ald. 1820, bl. 30, 78, 107, 123, volgens hetwelk deze Aanschrijving-Circulaire te beschouwen is als een Tarief voor zoodanige kosten.

(1) Art. 25. Verg. hierbij *Synod. Rapport*, b. a., in de *Hand. der Synode*, 1822, bl. 117 volg.

(2) Art. 22. Over het *behoorlijk* en *wettig* defroyement voor de dienst in de plaats van een gesuspendeerden Predikant, zie *Hand. der Synode*, 1832, bl. 24, 124.

zegel- en registratieregten der daartoe betrekkelijke stukken; weshalve de Koning besloot *vrijdom* te verleenen *omtrent zegel- en registratieregten van kerkelijke processtukken of uitspraken* (1); gelijk ook aan Kerkgenootschappen het regt van *gratis procederen* verleend is (2).

Zoodanig is de *algemeene gang* der behandeling van kerkelijke zaken. Deze voorschriften gelden, als regel, voor alle kerkelijke Vergaderingen. Doch elke derzelver heeft tevens haar *eigen ressort*, zoowel onmiddelijk, als bij beroep; welk onderwerp wij bijzonder moeten beschouwen.

§ 61.

Uitoefening van kerkelijke tucht door den Kerkeraad.

Als algemeene regel voor den omvang der Kerkelijke Besturen in de uitoefening der kerkelijke tucht is bepaald, dat alle Leden en Kerkelijken bij die Vergadering behooren, aan welke zij ondergeschikt zijn. — Men heeft de uitoefening dier tucht in het latere Reglement (1826), meer dan vroeger, vereenvoudigd.

---

(1) Verg. boven, bl. 252. *Koninkl. Besluit omtrent de zegels en registratie van kerkelijke processtukken*, 14 October 1819, n. 69, bij v. d. Tuuk, *Handb.*, I. 430. *Comp.* bl. 323.

(2) *Koninkl. Besluit omtrent het gratis procederen van de Kerkgenootschappen*, 21 Maart 1821, n. 16; — verg. met de twee Bijlagen, bij v. d. Tuuk, *Handb.*, II. 61 volg. *Comp.* bl. 328 volg.

Dien ten gevolge wordt de *kerkelijke tucht door den Kerkeraad* uitgeoefend omtrent Leden der Gemeenten, Catechiseermeesters en Catechiseermeesteressen, Krankbezoekers, Oefeninghouders, en zoodanige kerkelijke Bedienden, die eene kerkelijke aanstelling ontvangen hebben (1).

Bij ingebragte of aan den Kerkeraad *aangegevene bezwaren* oordeelt dezelve, of er redenen bestaan eene Commissie te benoemen, om deswege onderzoek te doen, en van hare bevinding aan den Kerkeraad te berigten. — Meent zij, na gehoord berigt der Commissie, zich verder met de zaak te moeten inlaten, zoo wordt de beklaagde op vraagpunten gehoord, en, in geval van bekentenis, naar bevind van zaken, vermaand of bestraft. — Ontkent hij dezelve, zoo kan hij vorderen, dat die bezwaren met de aangevoerde gronden hem binnen veertien dagen schriftelijk worden ter hand gesteld. Na deze kennisgeving wordt hem wederom een tijd van veertien dagen, ter zijner verdediging, toegestaan. Hij vermag alsdan de bewijzen, die hij noodig mogt oordeelen, inbrengen, en opgave doen der getuigen, welke hij vermeent, dat ter zijner ontlasting moeten gehoord worden. — Blijkt nu, na die verdediging, de schuld of onschuld, zoo wordt onverwijld uitspraak gedaan; doch oordeelt de Vergadering alsdan nog een nader onderzoek noodig, zoo zal hetzelve, zoodra mogelijk, door het inwinnen van verklaringen en het hooren van getuigen of van

(1) Art. 26.

den bezwaarden, plaats hebben. In allen gevalle wordt de afdoening van zaken, zoo veel mogelijk, bespoedigd, en kan het Klassikaal Bestuur daartoe des noods den Kerkeraad verpligten (1).

De *Kerkeraad bedient zich* ter uitoefening dier tucht *van vierderlei bestraffingsmiddelen;* — van eene, naar de omstandigheden ingerigte, bestraffing door een' Predikant, in naam des Kerkeraads, in het bijzonder te doen; — van eene zoodanige bestraffing door eene Commissie van den Kerkeraad; — van de ontzetting van het gebruik des Avondmaals, voor een' bepaalden tijd; — en eindelijk van dezelfde ontzetting voor een' onbepaalden tijd. — Doch de twee laatste bestraffingsmiddelen worden niet aangewend, voor dat een der anderen vruchteloos is gebezigd. Alleen maken openbare zware misdrijven hierop eene uitzondering. — Beide hebben ten gevolge de schorsing of het genis van zoodanige regten en voordeelen, als aan het Lidmaatschap of de bediening verbonden zijn. Echter zal ten opzigte van de alimentatie der behoeftigen met matiging gehandeld worden (2).

Ook de *onbepaalde ontzegging van het* gebruik des

(1) Art. 29, 30, 32, 33, 34, 36, 37.

(2) Art. 27. »Alleen een der twee eerste bestraffingsmiddelen »zullen gebezigd worden, wanneer iemand, ook in geval van zware »misdrijven, schuld belijdt, en, met betuiging van leedwezen, beter»schap belooft, tenzij de aard der zaak, ter wering van de gege»vene ergernis, eene zwaardere bestraffing mogt vorderen." Art. 31 en 7.

25*

H. Avondmaals zal, op voldoende bewijzen van beterschap, worden *ingetrokken* (1).

De *uitspraak* wordt in geschrift gesteld, in de Handelingen geboekt, den bezwaarden kennelijk gemaakt, en hem, dit verlangende, een afschrift daarvan ter hand gesteld (2).

§ 62.

Uitoefening van kerkelijke tucht door Klassikale en Provinciale Kerk-Besturen.

Ook deze tweederlei Besturen handhaven, elk in deszelfs betrekking, het groote zedelijke doel des Christendoms, en de orde en rust der Christelijke Gemeente. Zij handelen hierin niet als Regters, maar als Vaders en Opzieners. Alleen bij plegtiger handeling neemt derzelver onderzoek, vooral de uitspraak, een' plegtiger toon en vorm aan. Want daardoor alleen wordt de achtbaarheid bewaard.

Tweeledig wordt deze kerkelijke tucht uitgeoefend door de Klassikale en Provinciale Kerk-Besturen, *zoowel* regtstreeks in zaken van kerkelijke tucht, *als* bij kerkelijke geschillen.

---

(1) Art. 28. Over de redenen, waarom daartoe niet, gelijk vroeger, aanvrage van den gecensureerden vereischt wordt, zie het Rapport der Commissie, in de *Hand. der Synode*, 1822, bl. 119.

(2) Art. 35. Bijzondere *bepalingen* zijn in het opzigt over de Gemeenten aan de Kerkeraden voorgeschreven omtrent het aannemen der aanzoeken van hen, die wenschen van de gevestigde Kerk zich af te scheiden (*separatisten*). Zie *Hand. der Syn.*, 1836, bl. 118.

1. In het algemeen is aan de *Klassikale Besturen de tucht opgedragen, bij* ingebragte *bezwaren tegen* de leer, de ambtsbediening en den wandel der *Predikanten, Emeriti-Predikanten, Kandidaten tot de H. dienst* (welke beide laatsten behooren onder het Klassikaal Bestuur, waar zij hunne woonplaats hebben), *Ouderlingen* en *Diakenen* (1).

Daarentegen worden bezwaren, ingebragt ten einde eene afzetting in te roepen, beoordeeld door de *Provinciale Kerk-Besturen.* — Bij dezelve brengen ook de Klassikale Besturen bezwaren in, welke zij van dien aard oordeelen, dat dezelve eene afzetting zouden behooren ten gevolge te hebben (2).

Bijna gelijkelijk, als bij den Kerkeraad, is de *handelwijze* van beide Kerk-Besturen *in het onderzoek en beoordeelen der ingebragte bezwaren.* — Waar die zijn ingebragt, benoemen dezelve eene Commissie van drie Leden, om deswegens onderzoek te doen (3). Deze

---

(1) Art. 26, 47. Zie de *Synodale Resolutie ter explicatie van Art.* 85, 88 *van het Alg. Reglement,* omtrent de judicature over Diakenen, 11 Julij 1818, in de *Hand. der Synode,* 1818, bl. 80, nevens het Rapport, daarover uitgebragt, ald. bl. 76-80, en bij v. D. TUUK, *Handb.*, I. 428. *Comp.* 321. Van hier is dezelve opgenomen in het latere Reglement. — »Beschuldigingen tegen de »leer van een Predikant zullen niet kunnen aangenomen worden, »tenzij dezelve gestaafd worden door duidelijke bewijzen, dat hij »de leer, welke, volgens Gods heilig Woord, in de aangenomene »Formulieren van Eenigheid der Hervormde Kerk vervat is, openlijk heeft wedersproken of bestreden." Zie Art. 57.

(2) Art. 75.

(3) Over het benoemen eener Commissie, hetzij in eene buiten-

wordt ingelicht door de haar ter hand gestelde stukken, of door de bescheiden, welke zij op de beste wijze heeft kunnen inwinnen. Genoegzaam ingelicht omtrent het ingebragte bezwaar, moet zij den bezwaarden hooren (1), zijne bekentenis of verantwoording in geschrift stellen, en dezelve, vergezeld van alle tot de zaak betrekkelijke stukken, nevens een behoorlijk Verslag, zoo spoedig mogelijk, bij den Praeses van het Bestuur inleveren, om in de eerstkomende Vergadering gebragt te worden. Tot de inzending van dit Verslag kan het Bestuur, tijdens de benoeming, een' bepaalden tijd vaststellen.

In geval van bekentenis zal de bezwaarde het regt hebben, binnen acht dagen, na zijn verhoor voor de Commissie, schriftelijk bij dezelve in te brengen zoodanige ophelderingen, bijvoegsels en veranderingen, als hij nader ter zijner verschooning of verantwoording zal noodig achten. Op dezelve zal de Commissie, bij haar berigt, en de Vergadering, bij de uitspraak, behoorlijk moeten acht slaan. — Wordt dit alles voldoende gekeurd, zoo doet de Vergadering uitspraak. Doch *blijft de bezwaarde* het tegen hem ingebragte geheel of in eenig wezenlijk punt *ontkennen*, zoo zal de Commissie, na het hooren der getuigen, alle ingekomen stukken in zijne handen stellen, om zich binnen vier weken daarop te verantwoorden, met opgave der getuigen, die hij zou wenschen, dat ter zijner verdediging gehoord werden. — Bij gebreke van

---

gewone Vergadering, hetzij door Praeses en Secretaris. Zie *Hand. der Synode*, 1829, bl. 34, 120.

(1) Zie *Hand. der Synode*, 1832, bl. 41.

dit antwoord op den bepaalden tijd, doet de Commissie op de eerstvolgende Vergadering verslag, en de Vergadering daarop uitspraak. In geval van antwoord zal de Commissie, zulks noodig oordeelende, den beklaagden, den klager en de getuigen wederom kunnen hooren, het nader verhoor met al de stukken en bijlagen weder in handen van den beklaagden stellen, om daarop, binnen veertien dagen, weder zijn belang in te brengen (1). — In alle gevallen doet, na den bepaalden tijd, de Commissie verslag en het Bestuur *uitspraak* (2). Doch dit laatste is mede bevoegd, zulks noodig oordeelende, den klager, of de getuigen, voor zich te ontbieden; gelijk ook klager en beklaagde het regt hebben te verlangen, dat de een of ander op bepaaldelijk opgegeven vraagpunten gehoord worden (3).

Zeer *verschillende* zijn de *bestraffingsmiddelen*, van welke de kerkelijke Besturen kunnen gebruik maken: te weten, *omtrent Ouderlingen en Diakenen*, schorsing in de dienst — en ontzetting van dezelve; — omtrent *Kandidaten*, schorsing in de predikdienst, — onberoepelijk verklaring voor bepaalden tijd, — vervolgens voor onbepaalden tijd, — en eindelijk geheele intrekking der acte van toelating tot de Predikdienst; — omtrent *Predikanten*, schorsing voor een' onbepaalden tijd, zonder verlies van traktement, anders dan het defroyement der dienstdoende Predikanten, — dergelijke schorsing met geheel of gedeeltelijk verlies van

(1) Art. 49, 50, 52, 53.
(2) Art. 49, 52, 54, 55.
(3) Art. 56.

traktement, — schorsing voor een' onbepaalden tijd, met of zonder verlies van traktement, — en eindelijk geheele afzetting (1).

De Provinciale Kerk-Besturen, die bezwaren beoordeelen, strekkende ten einde eene afzetting in te roepen, behouden het regt, om daarbij ook eene der andere bestraffingsmiddelen, behalve de afzetting, te gebruiken (2).

Predikanten en Kandidaten eenmaal, *wegens zedelijk wangedrag, afgezet* zijnde, kunnen nooit weder als zoodanig aangenomen worden (3). — Doch de vroegere *straf-* of *boetpredikatiën* zijn geheel *afgeschaft* (4).

---

(1) Art. 58. Over een ander strafmiddel, t. w. *de afzetting van standplaats of gemeente*, zie *Hand. der Synode*, 1835, bl. 47, 96, verg. met den Voorslag eener Synodale Commissie, *Hand. der Synode*, 1822, bl. 114, en het daarop genomen Besluit, ald. bl. 125. Wie om zedelijk wangedrag in zijne bediening geschorst is, of van dezelve ontzet, moet tevens geacht worden van het gebruik des H. Avondmaals ontzet te wezen, doch deze laatstgenoemde ontzetting zal, op voldoende blijken van berouw en beterschap, worden opgeheven; zie Art. 59. Een Voorstel om die censuur omtrent Predikanten verbindend te verklaren, is door de Synode verworpen. Zie *Hand. der Synode*, 1834, bl. 48, 109; verg. met de *Hand.*, 1822, bl. 120.

(2) Art. 75.

(3) *Alg. Reglem.*, Art. 47.

(4) Zie de aanleiding tot deze bepaling, *Hand. der Synode*, 1821, bl. 10, 11; het Rapport der Commissie, ald. bl. 45-47, en het Besluit der Synode, bl. 47, 48; de *Synodale Resolutie tot afschaffing van Boet- en Strafpreeken*, komt voor bij v. D. TUUK, *Handb.*, II. 83. *Comp.* 331.

2. Daarenboven wordt, zoowel bij Klassikale Besturen, als bij Provinciale Kerk-Besturen, *beslist* in *kerkelijke geschillen.* — Voor de Klassikale Besturen komen geschillen in of tusschen Kerkeraden, of tusschen dezelve en Leden der Gemeente ontstaan (1), alsmede bezwaren tegen een beroepen Predikant, hetzij bij de kerkelijke afkondiging, hetzij vóór zijne bevestiging ingebragt. Deze laatste behooren bij dat Klassikaal Bestuur, waaronder de woonplaats van den beroepenen behoort (2); — en voor de Provinciale Kerk-Besturen komen geschillen, in welke een of meer Klassikale Besturen, of derzelver Leden, als zoodanig, betrokken zijn (3).

Waar de *beslissing dier Besturen* wordt ingeroepen, vervoegt men zich schriftelijk bij den Praeses des Bestuurs. Deze stelt de ontvangen bezwaren in handen van den bezwaarden, om binnen vier weken na ontvangst daarop te berigten; gelijk wederkeerig zijn berigt in handen van den klager gesteld wordt, om, mede binnen vier weken, zijn belang daarop in te brengen; waarna wederom dit berigt, met al de Bijlagen, aan den beklaagden terugkomt, die binnen veertien dagen daarop antwoordt. — Blijft na den bepaalden tijd het berigt uit, zoo beslist het Bestuur, zonder hetzelve af te wachten. Doch komt hetzelve in, alsdan kan het Bestuur, op grond dier geschriften,

(1) Art. 60.
(2) Art. 68; verg. *Hand. der Synode*, 1832, bl. 120.
(3) Art. 77.

tot eene uitspraak besluiten, of vooraf het verslag eener daartoe benoemde Commissie hooren (1).

Zoodanig is in het algemeen de wijze van handelen bij allerlei geschillen, vooral daar, waar minnelijke tusschenkomst geene minnelijke schikking kan daarstellen (2). Doch in *geschillen omtrent beroepingen en kerkelijke approbatiën van* gedane *beroepingen*, welke niet dadelijk door de Klassikale Besturen bij monde kunnen worden afgedaan, bekorten dezelve de tijdsbepalingen zooveel mogelijk, en zijn zij geregtigd, zoodra zij zich daartoe in staat bevinden, uitspraak te doen, onverminderd de regten van collatie en agreatie (3).

§ 63.

Uitoefening van kerkelijke tucht door de Synode.

In het hoogste ressort wordt de kerkelijke *tucht* uitgeoefend *bij de Synode.* Deze gevallen zijn echter zeldzamer. Om wijze redenen is de wijs van handeling daarbij minder naauwkeurig bepaald, en is alleen het noodzakelijke vastgesteld.

Bij de Synode worden alleen *zaken* behandeld, in welke een of meer Provinciale Kerkbesturen, derzelver Leden, of Leden der Synode, als zoodanig, betrokken zijn.

Als *algemeene bepaling op de inzending van aanklag-*

(1) Art. 61-63, 65, 64.
(2) Art. 66.
(3) Art. 67.

ten of bezwaren bij de Synode is verordend, dat de klager, ten minste vier weken voor het openen der Synodale Vergadering, aan dengenen, over wien hij zich bezwaart, moet kennis geven van zijn voornemen tot beklag, met opgave der redenen en gronden. Daarop zullen zoowel de klager, als de beklaagde, wederzijds, bij een ontwikkeld geschrift, hunne belangen kunnen inbrengen, mits hetzelve voor de opening der Synodale Vergadering aan den Secretaris der Synode inzendende.

De *behandeling dier aanklagten of bezwaren* is deze. De Synode zelve benoemt in de eerste Vergadering voor elke, bij dezelve ingebragte, zaak eene Commissie, om de ingekomen stukken te onderzoeken, als ook om des noods de getuigen te hooren, en daarvan schriftelijk verslag te doen; waarna de Synode uitspraak doet (1).

Door alle deze bepalingen is gezorgd, opdat in de Hervormde Kerk wederkeerig en orde gehandhaafd worde, en vaderlijke vermaning plaats hebbe.

§ 64.

Behandeling van zaken der kerkelijke tucht bij beroep (appèl).

Gedachtig aan de feilbaarheid van menschelijke oordeelvellingen en de mogelijkheid van verkeerde inzigten en bedoelingen, als anderzins, eischt eene goede

(1) Art. 84-88.

tucht (*discipline*), zoowel als de regtspleging, dat men zich van de uitspraak van een minder Collegie op een hooger beroepen kan. — Ook in de Hervormde Kerk, die den regtsvorm mijdt, eischt de geregelde gang van zaken, evenzeer als de billijkheid, dat elke uitspraak van eene kerkelijke Vergadering aan het oordeel eener hoogere Vergadering kunne worden onderworpen, indien de belanghebbenden zulks wenschen, zonder dat hiertoe noodzakelijkheid bestaat.

Het *beginsel van beroep* is dan ook algemeen *vastgesteld bij onze kerkelijke wet.* — Van alle zaken bij uitspraak van een kerkelijk Collegie beslist, valt appèl aan het in rang volgende hoogere Collegie, doch ter tweeder instantie beslist zijnde, wordt geen nieuw appèl toegestaan (1). Eveneens is oorspronkelijk hetzelfde regt van beroep toegestaan aan kerkelijke Collegiën, omtrent de besluiten van een hooger Collegie en meer bijzonder bepaald: »een minder Kerk-Bestuur, »vermeenende door besluiten van een hooger bezwaard

---

(1) *Alg. Reglem.*, Art. 7. De gedane Voorstellen om in sommige gevallen eene derde instantie toe te laten, zijn door de Synode verworpen, als in strijd met Art. 7 van het *Alg. Reglement*, en tevens als nutteloos en leidende tot vertraging, eveneens als een ander om revisie en cassatie van kerkelijke uitspraken bij de Synode; zie *Hand. der Synode*, 1822, bl. 121, 125. Daar deze bepalingen meer disciplinair, dan justitieel zijn, laat zulks zich geredelijk verklaren. — Er schijnen echter gevallen te kunnen voorkomen, waarin dit geenszins nutteloos kan geacht worden; verg. *Hand. der Synode*, 1834, bl. 110-118, alwaar over het regt verstand van Art. 6 en 7 van het *Alg. Reglem.*, in toepassing op de latere bepalingen, bl. 116.

»te zijn, heeft het regt zich deswegens bij nog hooger »bestuur te beklagen, onder gehoudenheid nochtans »van aan de ontvangen bevelen inmiddels te gehoor-»zamen, tenzij de zaak bij de eindelijke uitspraak niet »weder in haar geheel zoude kunnen gebragt worden; »in welk geval echter daaromtrent onmiddellijk aan »het Ministeriëel Departement zal worden kennis ge-»geven (1)."

Op *deze beide grondbeginselen rusten al* de nadere *bepalingen omtrent beroep* in zaken van kerkelijk opzigt en tucht, in het Reglement zelve ontwikkeld. — Dien ten gevolge kan *geen* zoodanig *beroep bij den Kerkeraad* vergund worden, alzoo deze de eerste kerkelijke Vergadering is, die uitspraak doet, en er dus geen minder Collegie bestaat, dat zich bij denzelven in beroep vervoegen kan; — maar *beroep* der uitspraken van Kerkeraden valt bij *Klassikale Besturen;* van deze bij *Provinciale Kerk-Besturen;* van deze bij *de Synode;* van de Synode bij eene *Synode van herziening.*

§ 65.

Beroep bij Klassikale en Provinciale Kerk-Besturen.

1. Van elke uitspraak door den Kerkeraad gedaan valt *beroep bij het Klassikaal Bestuur*, vooral dus van censuur en de daaraan verbonden gevolgen van schorsing en verlies van regten (2).

---

(1) *Regl. op kerkel. tucht*, Art. 6.

(2) Art. 38; verg. Art. 27.

De *gang des beroeps* is aldus geregeld. Wie van deze bevoegdheid wenscht gebruik te maken, moet binnen veertien dagen, na dat de uitspraak ter zijner kennis is gebragt, van zijn voornemen kennis geven aan den Voorzitter des Kerkeraads, bij een geschrift, op hetwelk de dag der indiening moet worden aangeteekend, met verzoek van kopij der uitspraak, zoo hij die niet reeds ontvangen heeft. Deze moet hem binnen eene week worden ter hand gesteld. — Alsdan moet hij binnen veertien dagen na deze kennisgeving, of na het bekomen van de kopij der uitspraak, zijn beroep bij het Klassikaal Bestuur vervolgen; anderzins is hij van zijn regt daartoe verstoken.

Tot het beroep wordt *vereischt*, dat hij bij den Praeses van het Klassikaal Bestuur een geschrift indiene, behelzende de redenen van zijn bezwaar, en alles, wat hij vermeent, tot zijn voordeel te kunnen strekken, met bijgevoegde kopij der uitspraak. De Praeses, dit berigt ontvangen hebbende, zendt hetzelve aan den Kerkeraad, om binnen veertien dagen daarop te berigten. De Kerkeraad voegt bij dit berigt alle ter zake dienende stukken. — Ten spoedigste worden daarna door den Praeses deze stukken rondgezonden bij de Leden van het Klassikaal Bestuur, ten einde die in staat gesteld worden daarover op de eerstvolgende Vergadering te oordeelen. — Mogt intusschen het Klassikaal Bestuur over punten van aanbelang nadere opheldering verlangen, zoo zal hetzelve die, of van den Kerkeraad, of van den bezwaarden, binnen een' vastgestelden tijd kunnen vorderen. Daarna doet

het Klassikaal Bestuur uitspraak, hetzij ter verandering, hetzij ter bevestiging van de uitspraak des Kerkeraads. Het bezorgt tevens afschriften van die uitspraak aan den Kerkeraad en aan hem, wien de zaak betreft (1).

2. Bijna gelijken gang houdt de wijze van handelen in zaken, welke, bij *beroep* van eene uitspraak der Klassikale Besturen, gebragt worden *voor de Provinciale Kerk-Besturen.*

Bij de *aangifte van dit beroep* moet de appellant, insgelijks binnen veertien dagen, van zijn voornemen tot beroep kennis geven aan den Praeses van het Klassikaal Bestuur en aan dengenen, die bij hetzelve tegen hem mogt gehandeld hebben. Hij kan daarbij een afschrift vorderen der uitspraak, in geval hij die niet mogt ontvangen hebben. — Veertien dagen later, of na het ontvangen der uitspraak, moet hij bij den President van het Provinciaal Kerk-Bestuur een geschrift inleveren, inhoudende den loop der zaak, de redenen van zijn bezwaar, en het verzoek, dat zijn beroep moge worden aangenomen, zonder meer, doch met bijvoeging van een afschrift der uitspraak (2).

Over de *ontvangbaarheid in beroep* oordeelt eerst de President, daarna de Vergadering. Meent echter de eerstgenoemde, dat uithoofde der tijdsbepaling, of

(1) Art. 38-46.
(2) Art. 69, 70.

omdat de zaak reeds bij beroep beslist werd, dezelve niet meer voor hooger beroep vatbaar is, zoo zal hij echter het aanzoek daartoe niet afwijzen, maar het oordeel daarover aan het Provinciaal Bestuur overlaten, hetwelk de zaak, alzoo bevindende, het verzoek zal afwijzen (1).

Wordt het *beroep aangenomen*, zoo is de Scriba van het Klassikaal Bestuur verpligt aan de belanghebbenden, op hun verzoek en ten hunnen koste, zoo spoedig mogelijk, afschrift te geven van alle stukken. — Vervolgens wordt het beroep onderzocht, beoordeeld en uitgewezen op dezelfde wijs, als bij het Klassikaal Bestuur plaats heeft (2).

Hangende het appèl blijft een kerkelijk Ambtenaar, door een Klassikaal Bestuur geschorst, zijn dienstwerk waarnemen, tenzij het Klassikaal Bestuur om gewigtige redenen het tegendeel besloten had (3).

§ 66.

Beroep bij de Synode en de Synode van herziening.

Ook van de uitspraken, onmiddellijk door de Provinciale Kerk-Besturen gedaan, valt *beroep bij de Synode.* — Volgens dezelfde grondbeginselen, als boven zijn ontwikkeld, is ook de loop van zoodanig appèl geregeld. — Wie zich toch door eene uitspraak

(1) Art. 71.
(2) Art. 72, 73.
(3) Art. 74.

van eenig Provinciaal Kerk-Bestuur, van welke, volgens het Reglement, hooger beroep kan plaats hebben, bezwaard acht, en zich daartoe op de Synode wenscht te beroepen, zal, binnen vier weken, van zijn voornemen kennis geven aan den President van het Provinciaal Kerk-Bestuur, bij geschrifte, en gelijktijdig daarvan wettig berigt doen toekomen aan dengenen, die bij het Provinciaal Kerk-Bestuur tegen hem mogt gehandeld hebben. — Hij zal insgelijks, vier weken na het ontvangen der uitspraak van het Provinciaal Kerk-Bestuur, bij den Secretaris van de Synode een verzoekschrift moeten inzenden, om tot het beroep te worden toegelaten, met bijvoeging van hetgeen hij voor zijne zaak dienstig mogt oordeelen. De Secretaris der Synode stelt hetzelve, nevens de stukken daartoe betrekkelijk, ter hand aan den President der Synode, zoodra die zal benoemd zijn. — Ook het Provinciaal Kerk-Bestuur zendt in dat geval al de stukken, tot de zaak behoorende, of gewettigde afschriften van dezelve, zoodra mogelijk, in bij den Secretaris der Synode, ten einde alles aan de Synode worde voorgedragen. — Even zoo staat het den belanghebbenden vrij, hunne belangen wederzijds aan de Synode voor te dragen bij een, de zaak ontwikkelend, geschrift. Al deze stukken moeten vóór de zamenkomst der Synode bij haren Secretaris worden ingezonden.

De Synode oordeelt, of het verzoek om beroep moet worden toegelaten. — Daartoe kan zij deze zaak tot voorloopig onderzoek in Commissie stellen.

Is *de zaak in beroep toegelaten*, zoo wordt eene Commissie benoemd. Deze brengt schriftelijk verslag uit. Hetzelve in de Synode gehoord zijnde, besluit zij op al de ingekomene stukken ter bevestiging of verandering der gedane uitspraak (1).

Gewoonlijk wordt alsdan dezelfde Commissie weder verzocht de *uitspraak der Synode*, met aanvoering van gronden, op te maken, welke daarop eene Concept-uitspraak inbrengt, die in de Vergadering beoordeeld en gearresteerd wordt (2).

Daar nu de Synode de hoogste Vergadering is der Hervormde Kerk in Nederland, zou, volgens den gewonen loop van zaken, van hare uitspraken geen beroep vallen kunnen op eene hoogere Vergadering, die niet bestaat. Hierin echter heeft de kerkelijke wetgeving voorzien, ten einde orde in de Kerk plaats hebbe, en ingevolge het algemeene grondbeginsel (3). Zij heeft daartoe eene *Synode van herziening* verordend.

Te weten: indien iemand van eene zaak, over welke alleen door de Synode is uitspraak gedaan, herziening verlangt, kan hij daartoe eene nieuwe Synodale Vergadering vragen, anders dan de vorige zamengesteld, en van dit zijn verlangen, binnen twee maanden, kennis geven aan den Secretaris der Synode.

---

(1) Art. 79-83.

(2) Zie de *Hand. der Synode*, alwaar vele zoodanige Rapporten en Uitspraken voorkomen.

(3) *Alg. Reglem.*, Art. 7.

Wijl echter zoodanig eene buitengewoon vergaderde Synode kostbaar is, en niet ten koste der kerkelijke kas, alzoo de Kerk bij dezelve geen belang heeft, kan plaats hebben, moet hij, die zoodanige Vergadering verlangt, voor de vermoedelijke onkosten instaan en dezelve verzekeren. Daarom moet hij, ter hoeding derzelver, onder den Quaestor der Synode verzekeren eene som van *f* 1200 (1).

Deze *voorwaarden* zijn bezwarend; maar zulks is noodzakelijk, opdat niet willekeurig of noodeloos zoodanige Vergaderingen worden bijeengeroepen, zonder gewigtige omstandigheden. — Daarenboven komen zoodanige zaken, waarbij eene Synode van herziening gevraagd wordt, hoogst zeldzaam voor, wijl over het algemeen de kerkelijke tucht door de Synode meest belangrijk wordt uitgeoefend, niet in zaken, die onmiddellijk in de Synode behooren, maar wel bij beroep. Intusschen behoort de gelegenheid daartoe aanwezig te zijn. — Tot nu toe echter is er van dezelve nog nimmer gebruik gemaakt.

De Koning alleen *roept zulk eene Synode van herziening bijeen.* — Daartoe moet *het verzoek* om dezelve, met overgelegd bewijs dier verzekerde som, worden gedaan aan het Ministeriëel Departement, om door

(1) Het bewijs van de verzekering dier som onder den Quaestor moet door dezen worden overgelegd, eer eene Synode van herziening wordt bijeengeroepen. Deze som wordt of aangevuld, of gedeeltelijk terug gegeven, indien de onkosten minder of meerder mogten beloopen; zie Art. 89, 90.

hetzelve van den Koning te verkrijgen, dat zulk eene Synode worde bijeengeroepen.

Ook de finale *benoeming der Leden* geschiedt door den Koning uit daartoe kerkelijk aangewezen personen. — Deze Synode is zamengesteld uit elf Leden, namelijk den Secretaris van de Synode; *vier* Leden der laatstgehouden Synodale Vergadering, onder welke twee van degenen, die met de uitspraak der Synode hebben ingestemd, en twee van hen, die van de gedane uitspraak in gevoelen verschilden, indien er zoodanigen zijn; en eindelijk uit zes Secundi van die Synodale Leden, welke niet ter Vergadering van herziening worden opgeroepen. — Tot benoeming dezer Leden, en van derzelver President, wordt door het Ministerieël Departement een voorstel aan den Koning gedaan, alsmede ter bepaling van den tijd der bijeenkomst.

Is dezelve vergaderd, zoo handelt zij op dezelfde wijze, als bij de Synode gevolgd wordt, en wordt *onderzoek en uitspraak* op dezelfde wijs geregeld (1).

§ 67.

Zedelijk doel der kerkelijke tucht.

Al deze kerkelijke handelingen strekken dus ter handhaving en waarborging van het kerkelijke leven der Hervormden in Nederland. Ware het Christendom alleen aanwezig in enkele kleinere Gemeenten;

(1) Art. 91-93.

bezielde een geest alle de Leden van dit Genootschap, en had hetzelve niet altijd te strijden gehad met dwalingen, ondeugd en zedeloosheid, zoo behoefde de Kerk zoodanige bepalingen niet vast te stellen. Maar sints de eerste uitbreiding des Christendoms, niet slechts onder enkele personen en familiën, maar onder Volken en in Staten, heeft men behoefte gevoeld aan naauwkeurige bepalingen omtrent de kerkelijke tucht. Daar echter het Koningrijk der hemelen op aarde gevestigd is onder menschen, moeten de vormen, die hare instelling op aarde heeft aangenomen, en welker bepaling de Goddelijke Stichter van het Christendom aan de menschen, naar derzelver verschillende behoeften in verschillende eeuwen en landen, heeft overgelaten (1), aan die behoeften beantwoorden; ofschoon dezelve steeds in overeenstemming zijn moeten met de *grondbeginselen* van dat Godsrijk. Doch hier deed verschil van menschelijke inzigten en beginselen verschil ontstaan in de toepassing der verhevene zedelijke bedoeling van aardsche vormen en instellingen. Immers hoe meer men het Genootschap als eene burgerlijke Maatschappij inrigtte, des te meer week men af van den geest des Christendoms; hoe strenger men het zedelijke hoofddoel van hetzelve, als een ideäal van eene zedelijke en geestelijke vereeniging, als eene hoogere vereeniging van heiligen en geheiligden, zich voor den geest stelde, des te hoogere eischen deed men, soms overdreven, aan het leven der Christenen.

(1) Uitvoeriger hebben wij dit punt ontwikkeld in de: *Oratio de Hominum Gentiumque varietate in Histor. Eccl. Christian. observanda*, *obvia in Annal. Acad. Rheno-Traj.*, 1823-1824.

Tusschen deze beide uitersten trachtte men in onze dagen te gaan, bij de inrigting der kerkelijke tucht, onder een Christendom, dat in uitgebreider kring door geheele Volken beleden wordt, opdat het kerkelijke leven aan de handhaving en bewaring van het groote hoofddoel des Christendoms beantwoorde. Daaraan tracht ook *onze* kerkelijke wetgeving te beantwoorden. — Aldus wordt de *handhaving der kerkelijke tucht,* door verzekerende maatregelen, *een der belangrijkste deelen van het hedendaagsche Kerkregt,* wijl hierdoor *regtstreeks* het geestelijke leven der Christenen wordt bevorderd, verhoogd en veredeld, en de Kerk, ook door hare instellingen, bevorderlijk wordt aan de in werking brenging van de Grondwet des Christendoms: »*weest volmaakt, gelijk uw Vader in den hemel volmaakt is.*"

BESLUIT.

Aan het einde van dezen arbeid genaderd, overzien wij nogmaals met een' zamenvattenden blik het geheele veld der wetenschap, wier behandeling wij ondernamen.

Overzigt.

Stond in het *eerste deel* van dit Handboek het beeld der Hervormde Kerk in Nederland in hare hedendaagsche gedaante voor ons (1); het *tweede deel* leidde ons het kerkelijke leven in de Kerk of het Genootschap zelve binnen; d. i. het toonde, hoe men in de vervulling van kerkelijke pligten en werkzaamheden, volgens onze kerkelijke voorschriften, moet verkeeren. — Wij ontmoeteden daar al de kerkelijke *personen*, elk in zijne betrekking, werkzaam in de Kerk, van den Student in de Godgeleerdheid af, die in voorbereiding verkeert voor het kerkelijke leven, tot aan den Emeritus-Predikant, die aan de grenzen van hetzelve staat (2). Zal echter door dezen worden voorzien in de behoeften van de Eerdienst

(1) D. I, bl. 260.
(2) Afd. I.

en van het Genootschap, zoo zijn daartoe kerkelijke *geldmiddelen*, gebouwen, goederen, vooral Kerken en Pastorijën noodig. Bovenal ontsluit zich Christelijke milddadigheid in het kerkelijke leven, door de zorg, zoowel voor de behoeftigen der Gemeenten, als voor noodlijdende Kerken en Personen, met name voor binnenlandsche noodlijdende Kerken, en voor de Weduwen en Weezen van Predikanten, behoorlijk te behartigen en door voorschriften te regelen. Hierdoor in staat gesteld, bezigt de Kerk, behalve den Bijbel, vele andere kerkelijke *boeken* en schriften tot leiding van de eerdienst, tot uitdrukking harer belijdenis, tot regeling van de belangen van het Genootschap en tot bevordering van ware Godsvrucht en deugd (1).

Waar kerkelijke personen van deze kerkelijke zaken, in verschillende mate, gebruik maken, daar is echter derzelver *kerkelijk leven* alleen in zooverre door de kerkelijke wetgeving geregeld, als zulks noodzakelijk scheen ter bewaring van orde en rust in de Kerk. Verder kon men, of aan bestaande gewoonte en kerkelijk gebruik, of aan het Protestantsche beginsel eener gematigde vrijheid in het uitwendige, veel overlaten. Daartoe zagen wij in hoever de kerkelijke voorschriften de Godsdienstoefeningen, de uitoefening van de eerdienst, het Godsdienstig onderwijs, veelzijdig en duurzaam gegeven, regelde; hoe en waar de Kerk toezigt houdt over het kerkelijke leven, over Leeraars en Leden der kerkelijke Besturen, en

(1) Afd. II.

der Gemeenten en over de handhaving aller kerkelijke bepalingen. — Dit kerkelijke leven eindigt in de handhaving der kerkelijke tucht, opdat de kerkelijke wetgeving wake, dat, wat is ingesteld, worde bevestigd, en dat de zedelijke werking van het Christendom duurzaam worde aangekweekt (1). Waar het Kerkregt uit dit *praktisch oogpunt* beschouwd, beoefend en opgevolgd wordt, daar wordt het Christendom zelf, ook door deszelfs uitwendige instellingen, een zuurdeeg, dat allengs de geheele wereld doorzuurt.

Belang van het Kerkregt.

Staat het Kerkregt aldus in *verband met den zedelijken invloed* van het Christendom; is aan deszelfs werkelijke (reële) inhoud als *toetsteen* aangewezen het ideäle Christendom; niet hoedanig dit ontstaan is in de denkbeelden der menschen, maar zooverre het in het denkbeeld en de uitspraken van den Goddelijken Stichter van het Christendom aanwezig was; het hoedt zich echter, dat het als *maatstaf* zou aannemen de oorspronkelijke instelling der Apostolische Gemeenten, maar veeleer den hedendaagschen toestand en de behoeften der Kerk. — Doch daarenboven heeft dezelfde wetenschap ook *geschiedkundig belang*, want in hare schetsen moeten wij den uitwendigen toestand der Nederlandsche Hervormde Kerk leeren kennen, althans wat hare inrigting en instellingen betreft. Hier echter is het de taak der Geschiedenis aan te toonen, in hoe verre zij daaraan beantwoordt.

---

(1) Afd. III.

Is door dit Kerkregt een nieuw Genootschap gesticht?

Maar ik mag mij, aan het slot dezer behandeling van het Kerkregt, niet ontslagen rekenen van een oog te slaan op bedenkingen, die den inhoud van deze beide deelen van het Nederlandsche Kerkregt betreffen, en daarmede in strijd zijn. Om den geest en den inhoud onzer kerkelijke wetgeving en van ons Hervormd Kerkgenootschap, gelijk wij die ontwikkelden, regt te doorgronden, is het noodig, ook deze te beoordeelen.

Ik bedoel bedenkingen, die in de jongste dagen hier en daar geopperd zijn door hen, die, zich van dit bestaande Kerkgenootschap afscheidende, of die scheiding begunstigende, de grondslagen onzer bestaande kerkelijke wetgeving bestreden, en onze Kerk wilden ondermijnen.

Dit Kerkregt behandelt onze nieuwe of hedendaagsche kerkelijke wetgeving. — *Men heeft dan gevraagd, of* niet *door dezelve een nieuw Kerkgenootschap gesticht*, en het, in 1815 bestaande, Hervormde Kerkgenootschap *facto* ontbonden *is?* — Dit beweren komt mij ondubbelzinnig voor in strijd met den aard onzer wetgeving en van ons Kerkgenootschap, zoowel als met de historische waarheid.

Het was *nimmer de bedoeling* van hen, die in 1816 en later aan den opbouw dier wetgeving hebben gearbeid, een bestaand Kerkgenootschap te ontbinden, en een ander te vormen. — Noch de Kerk, noch de Staat gaven hiertoe eenigen wenk. De Syno-

de, die in 1816 bijeenkwam, was niet dwaas genoeg te meenen, dat aan haar iets anders was opgedragen, dan de regeling van het *bestaande* Kerkgenootschap naar de behoeften der tijden. Daartoe strekten al hare werkzaamheden. Daarom werden alle vroegere bepalingen, die niet in strijd waren met de nieuw verordende, als *voortdurend* aangehouden (1). Ook de Staat verklaarde in 1816 uitdrukkelijk, dat het gold »de regeling, niet van den Hervormden Godsdienst, »maar van het Bestuur, en dus der *uitwendige* belan»gen van de Hervormde Kerk (2)." Er bestond derhalve alstoen geenerlei bedoeling het bestaande Kerkgenootschap te ontbinden, of een ander te stichten; waar die bedoeling ontbreekt, daar wordt een bestaand Genootschap niet opgeheven, en geen nieuw opgerigt.

Maar is dan welligt, wat niet bedoeld werd, gebeurd? is welligt *daadwerkelijk* (*facto*) *een ander Kerkgenootschap opgerigt?* — Het laat zich duidelijk aanzien, dat deze bedenking grootendeels strekt, om een, door den Staat erkend, Kerkgenootschap te ondermijnen, en een ander op *eigener gezag* te vestigen, door hetzelve eensklaps te stellen in het bezit van, ten behoeve eenes bestaanden Genootschaps, erkende regten, goederen, eigendommen en bescherming.

Tegen de zoodanigen geldt geene redenering; maar aan hen, die deze bedenking ter goeder trouw hebben

(1) Zie boven, *Kerkregt*, I. 25.

(2) *Antwoord van den Comm.-Gener. aan de Klasse van Amsterdam*, bij v. d. Tuuk, *Handb.*, II. 145, 146. *Comp.* bl. 23.

geopperd, zij het mij vergund te vragen: wat dan in 1816 veranderd is? — Het Kerkgenootschap zelf? Wij ontkennen het stellig; want elke daadzaak voor dit gevoelen ontbreekt. Alleen de *uitwendige* vorm van het Genootschap en het Kerk-Bestuur is veranderd. En zou dan waarlijk aan dezen het bestaan van een *Kerkgenootschap*, al of niet, verbonden zijn? zou dit afhankelijk zijn van den *uitwendigen* vorm alleen, of van het Bestuur? Bestaat dan daarin het wezen van een godsdienstig Genootschap? Neen! in hetzelve geldt het hoogere belangen. — Ik heb hoogere gedachten van een godsdienstig Genootschap, dan dat deszelfs bestaan zou afhangen van uitwendige vormen alleen, van Kerk-Bestuur en Kerkorde. Tot deszelfs wezen behoort de leer, die daar beleden wordt, de zedelijke strekking van die vereeniging, de zedelijke, geestelijke, verbindtenis van hen, die dat Genootschap vormen. Dat bestaan hangt af van den aard, de natuur en het *inwendige* wezen van hetzelve, hetwelk een hulpmiddel zijn moet voor het geestelijke leven van den mensch. Zoodanig is de aard van een *godsdienstig* Genootschap, welks inwendige zijde men niet voorbijzie, waar men over ontbinding en oplossing spreekt. Daardoor inzonderheid onderscheidt zich eene Protestantsche, eene Hervormde, Kerk. En echter wordt dit hooger oogpunt, *dat alleen voldoende is om deze bedenking te wederleggen*, welligt te veel voorbij gezien, waar men een kerkelijk Genootschap, alleen uit een maatschappelijk karakter, alleen uit regtsvormen en uitwendige instellingen, beoordeelt.

Of ziet men het verhevener karakter van een godsdienstig Genootschap zoodanig voorbij, dat men meenen zou, dat die uitwendige vorm beslist, (en die meening ligt bij dit gevoelen ten grondslag, al erkent men dit niet), dan geraakt men alras met zich zelven in strijd. — Immers dan zij het mij vergund te vragen: of werkelijk, vóór 1816, wel immer zulk eene Hervormde Kerk in Nederland bestaan heeft? Uit dit gevoelen toch zou dan tevens moeten volgen, dat eveneens de verschillende Kerkorden der zestiende en zeventiende eeuw, die elkander opvolgden, en telkens (getuige de inhoud) niet als aanvullingen van vroegere Kerkorden, maar als stellige regelingen der Kerken, soms *met verschillende*, daarin heerschende, *beginselen*, optraden, ook steeds nieuwe Kerkgenootschappen gesticht hebben en de vroeger bestaande ontbonden? Men denke hierbij aan den arbeid der Synoden van Embden (1571), van Dord (1574, 1578), van Middelburg (1581), van 's Hage (1586); aan de Utrechtsche Kerkorde (1612) en de Haagsche Artikelen (1591), en vooral aan zoo vele latere Provinciale Kerkorden. — Zou dan ook door de Kerkorde van Dord (1619), indien zij algemeen ware ingevoerd geworden, een nieuw Kerkgenootschap gesticht zijn? — Voorzeker de Dordsche Vaderen zouden wraak geroepen hebben over zoodanige meening!

Daarenboven, indien men dan meenen mogt, dat de invoering eener Kerkorde zou kunnen beslissen voor de vestiging of ontbinding van een Genootschap, dan vragen wij evenzeer met vertrouwen, of zoodanige

Hervormde Kerk, waarvan men spreekt, wel ooit werkelijk, gedurende de 16de en 17de eeuw, in Nederland bestaan heeft? Of er dan niet veeleer in Holland, Overijssel, Utrecht, Groningen, Drenthe, enz., waar men achtereenvolgend of gewijzigde, of geheel verschillende, Kerkorden invoerde, zoo vele afzonderlijke Hervormde Kerkgenootschappen bestaan hebben? — Zulks toch moet gereedelijk volgen, indien de grondslag, waarop een gevoelen, als het onderhavige, rust, waarheid behelst. Wil men zich zelf gelijk blijven, men moet zulks toegeven. — Doch waartoe meer? de Separatisten zelven zijn van een ander beginsel uitgegaan, toen zij verklaarden zich af te scheiden niet van het Hervormde *Kerkgenootschap*, maar van het Hervormde *Kerkbestuur*. Zij erkenden dus, dat *naar hunne meening* Kerkbestuur niet beslist voor het Genootschap.

Maar *men geeft voor, dat het meer dan Kerkvorm en Kerkbestuur geldt;* dat men het Genootschap ontbonden heeft, *omdat men de banden heeft losgemaakt*, die hetzelve en de leer verzekerden, en wel door verandering van een Formulier van onderteekening. — Deze bedenking schijnt gewigtig, en toch is zij, naar ons inzien, van allen grond ontbloot. — Indien toch het losmaken van zoodanige banden, als welke men hier bedoelt, zou kunnen geacht worden een Genootschap te ontbinden, dan gaat hiermede tevens gepaard, dat het aanknoopen dier banden een nieuw Genootschap gevestigd heeft; d. i. dat die Hervormde Kerk in 1619 gesticht is, en dat dezelve onderschei-

den was en verschilde van die, welke reeds sedert 1566 of 1568 bestond. De Dordsche Synode heeft toch die banden gelegd. — Waarlijk dit gevoelen is aan te groote bezwaren onderhevig, dan dat de voorstanders van dergelijke meening hetzelve zouden willen omhelzen. Gelijk men dus niet wil aannemen (hetgeen tegen alle historische waarheid inloopt), dat in 1619 een nieuw Kerkgenootschap, onderscheiden van de Hervormde Kerk, die sedert eene halve eeuw in ons Vaderland bestond, gesticht is, kan men met veel minder grond volhouden, dat in 1816 een nieuw Genootschap gesticht is.

Met veel minder grond, zeg ik. — Immers *de banden zijn niet losgemaakt.* Men heeft geenszins, gelijk men deed op de Dordsche Synode, eenige *uitspraak* gedaan over leerstukken, zoo min als over formulieren van eenigheid. Want onkunde alleen kan formulieren van eenigheid met formulieren van liturgie verwarren (1). — De *handhaving toch der Hervormde Leer* is voortdurend opgedragen aan alle Kerkbesturen (2). Men heeft de in de Nederlandsche Hervormde Kerk aangenomene Formulieren van Eenigheid blijven erkennen en daardoor gewaarborgd, in dien geest, waarin de gematigde Protestant die mag aannemen, gelijk ik meen boven te hebben aangewezen (3).

Maar *men heeft* dan toch *het Dordsche Formulier van onderteekening afgeschaft,* en een nieuw inge-

(1) Zie boven, *Kerkregt*, II. § 16 en 20.

(2) *Algem. Reglem.*, Art. 9.

(3) Zie boven, *Kerkregt*, II., bl. 131 volg.

voerd. — Men heeft het gedaan, en teregt. Maar dit onderteekenings-Formulier (dat men wederom niet verwarre met de eigenlijke Formulieren van Eenigheid) was slechts een tijdelijk voorschrift. Het stond in geen onmiddellijk verband met het *bestaan* der Hervormde Kerk. Immers hetzelve heeft niet gegolden van het begin onzer Hervormde Kerk. Het is eerst later, wegens opgekomen twisten, vastgesteld. — Het nieuwe Reglement wijzigde dit in zoover, als de veranderde toestand onzer Kerk zulks vorderde, zonder daarbij, of de Hervormde Leer, of ook de aangenomene Formulieren van eenigheid prijs te geven. Wij hebben dit boven trachten aan te toonen (2).

Daarenboven, was het bestaan onzer Hervormde Kerk verbonden aan de voortdurende kracht van dit Onderteekenings-Formulier, dan moest hieruit evenzeer volgen, dat die Hervormde Kerk niet aanwezig geweest is, waar dit Formulier niet gold. — En hoe dan de Hervormde Kerk in Friesland, die dit Formulier, even min als de *Canones Dordraceni*, aannam? Behoorde de Friesche Kerk niet tot de Hervormde Kerk van Nederland? of heeft zij eene afzonderlijke Kerk gesticht? Zoo neen? dan is het bestaan der Kerk onafhankelijk van dit Formulier; en het staat aan de verschillende deelen dier Kerk hetzelve, al dan niet, aan te nemen; — en bij gevolgtrekking dus ook

(2) t. a. p., bl. 133-138.

af te schaffen. Het grooter deel der Hervormde Kerk had het aangenomen, het kleiner gedeelte niet; zonder dat men daarom ooit aan de Friesche Kerk het regt betwist heeft, om tot de Hervormde Kerk van Nederland te behooren. — Gelijk regt behoudt dan ook de Kerk en behouden de kerkelijke Vergaderingen, om dit Onderteekenings-Formulier, dat aan het bestaan onzer Kerk niet verbonden is, te veranderen.

Dit onderzoek, op historische daadzaken gegrond, komt dus, naar mijn inzien, hierop neer: onze nieuwe kerkelijke wetgeving, ons hedendaagsch Kerkregt, heeft geen nieuw Genootschap gesticht. De Hervormde Kerk, die in 1815 bestond, heeft een' anderen vorm en eene andere wijze van bestuur ontvangen, maar zij zelve bleef aanwezig. Gelijk de Dordsche Synode, zoo men meende, naar de behoefte van die tijden, de bestaande Kerk *inwendig*, zoowel als *uitwendig*, regelde, zoo heeft onze nieuwe kerkelijke wetgeving, zonder over Leerstukken of Formulieren iets te beslissen, de bestaande Hervormde Kerk, naar de behoefte van onzen tijd, alleen *uitwendig* geregeld.

Er zijn andere bedenkingen nog onlangs geopperd tegen den aard van ons Kerkgenootschap, en tegen ons bestaand Kerkregt, als ware hetzelve in strijd met het wezen der Hervormde Kerk. Ik meen derzelver oplossing hier ter plaatse niet te mogen ontwijken. Ik zal openhartig en, zoo ik hoop, bescheidenlijk mijn gevoelen voordragen.

Indien dan al de Gereformeerde Kerk is blijven bestaan, »zij is dan toch (zoo beweert men (1),) als »eene maatschappelijke instelling behandeld in den »Staat en onder den Staat. — Men heeft de Gere»formeerde Kerk *geadministreerd.* Zij is een deel der »Staatsmachine geworden, een Departement van al»gemeen Bestuur. — Er is een Ministerie van Eer»dienst ingesteld, — eene Kerk in den Staat, eene »soort van Kerkstaat gevormd, waarin de Leeraars »bijna als Ambtenaren, de Ledematen, ook als zoo»danig, bijna als onderdanen worden beschouwd, de »Koning — bijna als Regent en Opperhoofd."

Grondige kennis van ons Kerkregt is, dunkt mij, voldoende, om zoodanig beweren te wederleggen. Men verwart daarbij Kerk-Bestuur en Staats-Bestuur in de uitoefening van deszelfs eigene regten over de Kerk. Wij hebben deze takken daarom naauwkeurig trachten te onderscheiden in de II[de] en III[de] Afdeeling van het Eerste Deel, waar *Kerk-Bestuur* van *Staats-Kerkregt* is onderscheiden. — Uit het daar gezegde laat zich, zonder veel moeite, bewijzen, dat de Kerk geen deel der Staatsmachine geworden is. Want ook het Ministerie van Eerdienst behoort, uit den aard onzer kerkelijke wetgeving, geenszins tot ons Kerk-Bestuur. Men vergete dit niet! De Kerk is zelfstandig; heeft hare

(1) Groen van Prinsterer, *de maatregelen tegen de Afgescheidenen aan het Staatsregt getoetst*, Leyd. 1837, bl. 15. Ik bepaal mij hier alleen bij zoodanige bedenkingen, die het Nederlandsche Kerkregt betreffen. Uit andere oogpunten is dit geschrift door anderen beoordeeld.

eigen kerkelijke wetgeving en haar eigen bestuur, onder sanctie van den Koning. Het Ministerie van Eerdienst is geen tak van ons Kerk-Bestuur. Het ligt (getuige het algemeene Reglement) geheel buiten deszelfs kring. Daar heet het: *Het Bestuur der Hervormde Kerk wordt Synodaal, Provinciaal, Klassikaal en Gemeentelijk uitgeoefend* (1). Dit Ministerie is veeleer een tak van het Staats-Bestuur (2), niet, om van wege den Staat de Kerk te bestieren; maar alleen ter uitvoering der regten van den Staat op de Kerk. In zoo ver komt het in betrekking tot de Kerk. Niet verder. Maar dus ook vooral in alles, wat van finantiëelen aard is, en in alles, waartoe de sanctie en de medewerking van den Koning vereischt wordt. Want hier bijzonder ontmoeten Staat en Kerk elkander. — Ik heb dit boven uitvoeriger aangetoond, en blijf dit gevoelen omhelzen, zoo lang het niet door gronden wederlegd is.

Wel bestaat de Kerk in den Staat (3);) en wij wenschen geene Kerk *buiten* den Staat, gelijk in Amerika (4); geene Kerk *naast* of *boven* den Staat, gelijk de Katholieke Kerk; geene Kerk *onder* den Staat, gelijk veelal in Duitschland, en deels ook in onze Republiek bestond; maar wel eene, die *zelfstandig in* den Staat aanwezig is. Zoodanig nu is onze hedendaagsche kerkelijke toestand. — Maar daaruit volgt dan tevens, dat er geen *Kerkstaat* gevormd is,

(1) *Alg. Regl.*, Art. 3, bij v. d. Tuuk, *Handb.*, I. 5. *Comp.* bl. 2.

(2) Zie wat daarover boven is aangevoerd, *Kerkregt*, I. 240 volg.

(3) Zie boven, *Kerkregt*, I. 220 volg., verg. met bl. 34.

(4) Broes, *Kerk en Staat*, IV. I. 195 volg.

zoodat de Leeraars als Ambtenaren, de Leden als onderdanen, beschouwd werden, hoedanig zulks in Duitschland veelal plaats heeft (1). De dwaling ligt daarin, dat men verwart, wat de Kerk en wat de Staat doet, en niet in den geest onzer kerkelijke wetgeving is ingedrongen. — Gelijke verwarring van denkbeelden heerscht waar men (zoo het schijnt) uit ditzelfde beginsel afleidt de benoeming van Hoogleeraren in de Godgeleerdheid door den Staat. Met die benoeming toch heeft het Ministerie van Eerdienst niets te maken; maar dat van Binnenlandsche Zaken. Dezelve is een gevolg van het aanwezen van Theologische Faculteiten aan de Nederlandsche Hoogescholen, die Staatsinrigtingen zijn, en niet onder de Kerk staan. Wilde men dit anders, dan moest de Kerk hare Faculteiten oprigten.

(1) In Duitschland is, in vele landen, vooral de Luthersche Kerk geheel als eene Staatsinrigting geordend. Zoo zijn de Leden der Consistorien of Consistoriaalraden, aldaar Staatsambtenaren. Doch dit onderscheid kenmerkt onze Hervormde Kerk (zie boven, § 45, 46). Ons geheel Kerkregt handhaaft, ook in onzen tijd, in Nederland het voortdurend bestaan van dit kenmerk der Hervormde Kerk. Men verwart dus het Consistoriaal en Episcopaal stelsel van Duitschland met de bestaande betrekking van Staat en Kerk in Nederland, waar men (zie *Groen van Prinsterer*, t. a. p., bl. 39), wat teregt van die Duitsche Protestantsche Kerk gezegd wordt: »*Man hat* »*aus der Landeskirche eine Staatsanstalt zur Aufrechthaltung* »*der Sitten, und aus Geistlichen Staatsdieners machen wollen,*" op onze Vaderlandsche Hervormde Kerk toepast. Een geheel verschillend beginsel ligt daar ten grondslag, en daarop is een geheel ander stelsel van Staatskerkregt gebouwd, als in Nederland. Zie verder boven, D. I, Afd. 3.

Eene andere grief tegen onze kerkelijke inrigting is, dat zij is *georganiseerd* (1), en wel door *politiek gezag*, en dat men hierdoor beschikt heeft over haar *inwendig beheer*. Ja! georganiseerd is zij; wat de uitwendige zijde betreft. Doch dat was zij eveneens in onze Republiek. Getuigen de menigvuldige *Kerkorden*, die zoo vele organisatiën der Kerk aanboden (want het komt hier op de *zaak*, niet op het *woord*, aan); getuigen de Synodale Acten en Resolutiën; de Provinciale en Klassikale Handboekjes; vooral het *kerkelijk Plakaatboek*, waar men als op elke bladzijde ontwaart, hoezeer vroeger onze Kerk was georganiseerd. — En zulks kan niet anders, uit den aard van een Genootschap. — Maar wat er zij van organiseering *door politiek gezag*, zullen wij hier niet herhalen, alzoo wij daarover boven handelden (2).

Maar ik ontken stellig, dat zulks eene »beschik»king was over haar *inwendig* beheer." — Het betrof alleen haar *uitwendig* beheer, of de uitwendige inrigting en het bestuur der Kerk. Wat anders toch verstaat men door inwendig beheer, dan voorschriften omtrent de Examina en toelating tot het Leeraarambt, de beroepingen en vakaturen, godsdienstig onderwijs, kerkvisitatie, kerkelijk opzigt en tucht, enz. enz. Deze werden bij die organisatie niet geregeld. Dit inwendig beheer werd aan de Kerk zelve overgelaten. De Synode en Provinciale Kerk-Besturen moesten die reglementen ontwerpen en daarop besluiten (1), en zij deden dit. — Daarenboven

(1) Groen van Prinsterer, t. a. p., bl. 15, 16, 17.

(2) Zie boven *Kerkregt*, I. 61.

acht ik het, met het beginsel onzer Hedendaagsche Hervormde Kerk in strijd, »dat het beginsel van gelijkheid der Leeraren »zou zijn prijs gegeven." Nog zijn alle Leeraren gelijk. Er bestaat geen voorrang. Alle Predikanten hebben dezelfde regten tot *alle* Collegiën van kerkelijk bestuur. De benoeming van alle Leden gaat uit van de voordragten der Kerkelijken; zelfs de President der Synode kan door de Kerk worden afgewisseld door niet gevolgde herkiezing. Waar kerkelijke Vergaderingen van hun wettig kiesregt gebruik maken, dáár staat de voordragt aan de Kerk.

Maar vooral klaagt men daarover, dat onze Kerk is *gecentraliseerd* en *geconcentreerd* (2). Wij ontkennen het niet. Doch waarin ligt hier het kwaad? Wat leert de ondervinding, ook der Kerk, omtrent de werkzaamheden en het bestuur van talrijke Vergaderingen? De ondervinding van bejaarde Leeraars kan het getuigen, hoe vroeger, bij schijnbare gelijkheid, hier een Commissaris-Politiek de Vergadering leidde naar zijn' wil, wanneer zijn gevoelen, in de eerste plaats gevraagd zijnde, niet zelden bij de groote meerderheid weerklank vond, of hij vóór de Vergadering onbepaald influënceerde op de Kerk; dáár een geoefend kerkelijke (men noemde hem toen: *Costumier*) de Synodale Vergadering zoodanig regelde, dat zelfs de Acten eener Synodale zitting niet zelden

(1) *Alg. Regl.*, Art. 23 volg., verg. Art. 15.

(2) Groen van Prinsterer, t. a. p., bl. 18.

ten papiere gebragt werden, eer de Vergadering gehouden was, alzoo men overtuigd was, dat de deliberatiën, door den bekwamen en geroutineerden Praeses geleid, geen aanstoot lijden zouden. Was dit niet in den aard: *centralisatie*, *concentratie*, al had het dien naam niet? en was deze niet het noodwendig gevolg der toen bestaande democratische inrigting? — Doch, wat vreemder is; hoe kan de geleerde beoefenaar onzer Vaderlandsche Geschiedenis de stelling overnemen, »dat het bijeenroepen eener Algemeene Nationale Sy»node in strijd is met de historische, beproefde en »hooggeschatte inrigting der Kerk (1)." De Geschiedenis getuigt het tegendeel. De bijeenroeping eener Algemeene of Nationale Synode, om de twee of drie jaren, lag in de inrigting onzer Vaderlandsche Kerk. Zij werd begeerd door de Synoden te Embden (1571), te Dord (1578), te Middelburg (1581), te 's Hage (1586), en niet minder door de Dordsche Vaderen (1619). Zij was derzelver eenparige wensch en dus hoog geacht bij de Kerk. — Maar, wat de Kerk wenschte en besloot, werd door den Staat niet toegestaan. Daarom alleen werd zij, gedurende bijna twee eeuwen, nagelaten. In onzen tijd keerde men terug tot die instelling onzer Hervormde Kerk, tot die centralisatie, die de wensch was der Vaderen, schoon gewijzigd in hare inrigting. — Eindelijk, de Synodale Commissie concentreert het Kerk-Bestuur *in deszelfs zelfstandig bestaan* niet, daar zij geene besturende of wetgevende, maar alleen eene adviserende en uitvoerende Commissie

(1) t. a. p.

is, die verantwoording doet aan de Synode, van welke zij goedkeuring vraagt harer handelingen (1).

Slotsom.

De slotsom van het Nederlandsche Kerkregt moge dan deze zijn: dat de Hervormde Kerk van Nederland, die sedert 1566, onder vaak, in verschillende Provinciën, afwisselende vormen bestond, ook nu nog, op nieuws geregeld, bestaat; dat gelijk vroeger, bij het bestaan eener heerschende Kerk, hare wetgeving door Kerk en Staat werd vastgesteld, als nu hare wetgeving in het geheele Koningrijk eenerlei is geregeld door bepaalde kerkelijke Vergaderingen; dat de beoefening van dat Kerkregt, bij naauwkeuriger kennis en grondiger onderzoek, dan tot nu toe bij velen plaats had, in staat is veler bedenkingen te wederleggen; dat wij, ook bij volle overtuiging van het gebrekkige en onvolledige, hetwelk, even als in alle menschelijke instellingen, ook hier heerscht, bij bestaande misbruiken en ingeslopen gebreken, ons veilig mogen verheugen in vele kerkelijke voorregten, aan Protestanten in andere landen onbekend; maar tevens, dat dit zelfde Kerkregt ons leert, vormen en instellingen, wat het uitwendig bestaan en het bestier der Kerk betreft, te wijzigen en te veranderen naar de behoeften der tijden; terwijl dat alles de strekking hebben moet tot opbouwing van de Gemeente des Heeren in ons Vaderland. Zoo eerst wordt eene hoogere geestelijke strekking gegeven aan de stoffelijke voorschriften van het Kerkregt.

(1) Zie boven *Kerkregt*, I. bl. 100 verv.

BIJVOEGSELEN

OP DE BEIDE DEELEN

VAN HET

KERKREGT.

Ná en gedurende den afdruk van deze beide Deelen is een en andere kerkelijke of Staats-bepaling genomen, die, ter wijziging of verandering van hetgeen boven is aangeduid, behoort te worden medegedeeld, opdat, zoo veel mogelijk, volledigheid bevorderd worde. Wij zullen dezelve door aanhaling der bladzijden, waar over deze onderwerpen in een der beide Deelen gehandeld wordt, aanduiden:

EERSTE DEEL.

Bl. 71. *Gemeenteverdeeling, kerkelijke grensscheiding.*

Is de Vaderlandsche Kerk in Gemeenten ingedeeld, er ontstond in de bepaling van den omvang en de grenzen der kerkelijke Gemeenten veelvuldige ongelegenheid, vooral door het hier en daar bestaande verschil met de burgerlijke indeeling der Gemeenten. Daarenboven had de onlangs aangenomene en ingevoerde *kadastrale delimitatie* invloed op de grensschei-

ding der Gemeenten. Zulks vereischte voorziening. — De Synode van 1822 besloot de moeijelijkheid omtrent de grensscheidingen der Gemeenten over te laten aan de Provinciale Kerk-Besturen, ten einde daarover in correspondentie te treden met de Provinciale Collegiën van toezigt, en door dezelve behoorlijke voordragten te doen aan het Ministeriëel Departement en aan den Koning (1). — Onlangs werd door Staatsbepalingen gewaakt, opdat niet verandering in de kadastrale afbakening der Gemeenten dadelijk twijfel zou doen ontstaan, of hierdoor ook de kerkelijke afbakening der Gemeenten veranderd zij. Daarom werd bepaald, »dat »in geen geval aan de kadastrale afbakening eenig »gevolg zal worden gegeven tot verandering van de »grenzen der kerkelijke Gemeenten, dan op bijzondere »daartoe te doene voordragten, welke door de Gou»verneurs der Provinciën ter overweging zullen ge»bragt worden bij de Provinciale Collegiën van Toe»zigt, waarop deze voordragt doen zullen aan het »Ministeriëel Departement, ten einde 's Konings be»slissing te erlangen (2)."

Daar zulks echter tevens in verband stond tot vroegere veranderingen in de burgerlijke grensscheidingen der Gemeenten, regelde de Synode van 1837 dit bewaar *in betrekking tot de Diakenie-administratie.* Zij begreep, dat, daar volgens Synodaal besluit de kadastrale indeeling weinig invloed moest hebben op de kerkelijke indeeling, daaruit volgt, dat de Diake-

(1) *Hand. der Synode*, 1822. bl. 52.

(2) *Koninkl. Besluit houdende bepalingen omtrent de kadastrale delimitatie*, d. d. 17 Dec. 1836, n. 91.

nien, hoewel zij door de burgerlijke wet daartoe niet zouden kunnen gedrongen worden, toch verpligt blijven *naar plaatselijk gebruik*, hetwelk gehandhaafd is bij het Algemeene Reglement (1), voor die armen te zorgen, welke kerkelijk onder hare Gemeente parochiëren, althans tot zoolang, als volgens de Synodale Resolutie (8 Julij 1822), in de grensscheiding der kerkelijke Gemeenten eenige wettige verandering gemaakt mogt worden (2).

Bl. 77. *Bevolking der Hervormde Kerk.*

De telling, gedaan in 1835 leverde het navolgende getal der Hervormde bevolking op:

1,471,375 zielen, en daaronder 505,217 Lidmaten; terwijl onder het voormalig Kerk-Bestuur van Limburg ressorteren 1057 zielen, en daaronder 624 Leden (3).

TWEEDE DEEL.

Afscheiding van de Hervormde Gemeente (Separatismus).

Bl. 8, reg. 19. *Eenmaal als Ledematen opgenomen, blijven zij behooren tot het Hervormde Kerkgenootschap, zoolang zij niet, of zelve het verlaten, en dus duidelijk en vrijwillig verklaren zich daarvan af te scheiden* enz.

Hierbij voege men het volgende:

De geest van afscheiding en scheuring, onlangs in

(1) *Alg. Regl.*, Art. 89.

(2) *Hand. der Synode*, 1837, 6 en 10 Julij.

(3) *Hand. der Synode*, 1836, bl. 8 en 1837.

onze Kerk ontstaan, gaf aanleiding tot kerkelijke bepalingen ten aanzien van de handelwijze, die behoort gevolgd te worden omtrent aanzoeken van dezulken, die van de gevestigde Hervormde Kerk zich willen afscheiden. Te weten: geene aanzoeken ter afscheiding hoegenaamd mogen worden aangenomen, tenzij dezelve *behoorlijk* gerigt zijn aan den Kerkeraad, of deszelfs Voorzitter; de kerkelijke behandeling dier aanzoeken zal niet door een' Predikant, of door een ander Lid des Kerkeraads, op eigen gezag, maar door den Kerkeraad in eene wettige Vergadering moeten plaats hebben, en behoorlijk genoteerd worden. Doch in geen geval zal het schrappen van iemands naam uit de Doop- of Lidmatenboeken worden toegestaan. — Ter verzekering dezer maatregelen zal niemand, die aanzoek doet tot eenige scheiding, beschouwd worden als *werkelijk* gescheiden van het Hervormde Kerkgenootschap, tenzij aan den Kerkeraad ten volle blijke, dat zoodanige persoon, en *vrijwillig*, en *duidelijk* verklaard heeft die afscheiding te begeeren. Is zulk eene vrijwillige en duidelijke verklaring aanwezig, zoo zal de Kerkeraad, alvorens hem als een afgescheidene te beschouwen, zich ernstig beraden, of er, en zoo ja, welke middelen te beproeven zijn, om den zoodanigen teregt te brengen. Echter zal de openbare afkondiging van de namen der Afgescheidenen, noch van de afscheiding zelve, in geen geval mogen plaats hebben. — Overigens is aan de kerkelijke Besturen overgelaten, alle zulke meer bijzondere maatregelen te nemen, als, behoudens deze bepalingen, en in derzelver geest, moeten kunnen strekken, om de

Afscheiding zooveel mogelijk te verhoeden of te verhinderen; alsmede hen, die tot bevordering derzelve de hand leenen, kerkelijk te bestraffen (1).

Bl. 32. *Kandidaten (Toezigt op de).*

Ten einde de vaste woonplaats der Kandidaten in het kerkelijke bekend blijve, zijn de Provinciale Kerk-Besturen verzocht, zoowel het Ministeriëel Departement, als de Klassikale Besturen, waaronder de Kandidaten ressorteren, na de afgelegde Examina kennis te geven van de plaats, waar zij hun verblijf nemen; terwijl de Kandidaten zijn uitgenoodigd om, bij verandering van woonplaats, daarvan kennis te geven aan de Klassikale Besturen, waaronder zij ressorteerden, of vervolgens ressorteren zullen, waarvan deze laatste den Minister opgave doen (2).

Bl. 44. *Collatieregt.*

Op het Collatieregt oefent de kadastrale afbakening geen invloed uit, maar te dezen aanzien worden de landen bij voortduring gerekend te behooren tot dat dorp of kerspel, waaronder dezelve voor de kadastrale delimitatie behoorden (3).

---

(1) *Synod. Besl. omtrent de verzoeken tot afscheiding*, 14 Julij 1836, in de *Hand. der Synode*, 1836, bl. 116, verg. bl. 90.

(2) *Minist. Aanschr. aan de Prov. Kerk-Besturen en Klassikale Besturen over de woonplaats der Kandidaten*, 18 Novemb. 1836, n. 1.

(3) *Koninkl. Besl. omtrent de kadastrale limitatie*, b. a., Art. 5.

Bl. 81. *Predikanten voor de Indische Kerken.*

Reeds was, hetgeen in § 80 omtrent dezelve voorkomt, gedrukt, toen eene nieuwe regeling der Indische Kerken door den Koning werd vastgesteld, waardoor eenigermate als vervallen kan beschouwd worden, wat bl. 80, 81 omtrent den *rang* en de *geldelijke voordeelen*, aan dezelven verbonden, geschreven is. Doch ook dit geldt alleen de Oost-Indische Predikanten.

Terwijl toch de Protestanten in Nederlands Indie voortaan maar één Kerkgenootschap vormen, zijn de geordende Leeraars van dat Protestantsche Kerkgenootschap, naar gelang van omstandigheden, *Predikanten van den eersten, tweeden en derden rang.* — Behoudens nadere beschikking zijn aldaar zeven Predidanten geplaatst van den eersten (1); — zeven van den tweeden (2) en twee van den derden rang (3); dus te zamen 16 Predikanten, behalve de Zendelingen (4).

---

(1) T. w. vier te Batavia, waarvan drie voor de Maleidsche en een voor de Hollandsche taal, (één derzelver wordt steeds genomen uit de Leeraren van het Evangelisch Luthersch Kerkgenootschap in de Nederlanden), — één te Samarang met Souracarta, één te Sourabaija met Sumanap, en één te Amboina.

(2) Een derzelver arbeidt te Samarang met Souracarta; een te Sourabaija met Sumanap, en voorts te Amboina, op Banda, te Ternate met Menada, te Macassar, te Padang, ieder een.

(3) Deze zijn, zonder bepaalde standplaats, tot tijdelijke hulp van vaste Leeraars, of op plaatsen, waar zich geene vaste Leeraars bevinden, of worden bij belangrijke verzamelingen van troepen voor langeren of korteren tijd afgezonden, en dan vooral tot reizen bestemd.

(4) Zoo b. v. blijft de Protestantsche dienst op Timor en Riouw aan de zorg van Zendelingen toevertrouwd.

Aan de Leeraars wordt derzelver bepaalde *stand-plaats* of bestemming aangewezen door het Indisch Bestuur, in overeenstemming met den rang, waarin zij uit Nederland zullen worden uitgezonden.

De *geldelijke voordeelen*, zoowel omtrent de reis naar Java, als bij derzelver aankomst op Java, en derzelver bezoldiging en emolumenten, traktementsverhooging, pensioenen en terugkeer naar het Vaderland, zijn nader geregeld (1).

(1) Ten voorbeelde. *Op de reis naar Java* genieten zij vrij transport en scheepsvoeding voor zich en hun gezin, en een maandelijksch traktement van *f* 150, in te gaan met den dag, waarop het schip, hetwelk hen naar Batavia zal overvoeren, zee zal kiezen, en te eindigen met den dag, waarop zij in Indie zullen ontschepen. Hiervan wordt hun, vóór het vertrek, bij voorschot betaald vier maanden, en, indien zij gehuwd zijn, bovendien twee maanden voor hunne vrouw en eene maand voor ieder kind, hetwelk hen vergezellen zal; alsmede voor de uitrusting eene gratificatie van *f* 1800. — *Bij de aanvaarding van derzelver bediening in Indie*, wordt aan gehuwde Leeraars daarenboven betaald *f* 50 per maand en *f* 10 voor ieder kind, mits voor de zoons niet langer, dan tot den ouderdom van 15 jaren, en voor de dochters van 18 jaren, of derzelver huwelijk. Daarenboven wordt de helft van het traktement en de toelage, gerekend van den dag hunner ontscheping tot dien, waarop zij hun beroep zullen aanvaarden, aan de in de Oost-Indie aankomende nieuwe Leeraren uitbetaald. — Het *gewone Traktement* in Oost-Indie bedraagt, voor Predikanten van den eersten rang ten hoogste *f* 500 per maand, en voor die van den tweeden en derden rang ten hoogste *f* 400, ter nadere regeling van het Indisch Bestuur, in te gaan met den dag, waarop zij hun beroep in Indie zullen aanvaarden. — Daarenboven genieten die van de 1ste en 2de klasse vrije woning, of eene evenredige som tot schadeloosstelling, doch niet hooger, dan *f* 120 te Batavia, *f* 100 te Samarang en Sourabaija, en elders *f* 60 per maand en de verhooging van traktement. — *Na vervulling van eene vijfjarige*

Het *Emeritaat, salvo honore et stipendio,* wordt na gedaan verzoek verleend aan hen, die, 40 jaren dienst in Oost-Indie hebbende, aldaar verkiezen te blijven.

Bl. 126. *Diakenien* (*Toezigt op de*).

Dit *toezigt op de Diakenie-administratiën* is stellig *opgedragen aan de Klassikale Besturen*, en bij eene gemotiveerde aanschrijving nader ontwikkeld (1). — De bepalingen over de *kerkelijke grensscheiding* der Gemeenten, waar dezelve van de burgerlijke grensscheiding en de kadastrale verschilt, zijn hier boven vermeld (2).

dienst, ingegaan met den dag, waarop zij hun beroep in Indie zullen hebben aanvaard, wordt hun eene traktements-verhooging van *f* 150 op Java, en elders van *f* 100 's maands uitbetaald. Gelijke verhooging wordt *na de verstrijking van een tweede vijftal dienstjaren* verleend. — Andere voordeelen zijn aangewezen aan nieuwe in Oost-Indie aankomende Leeraren, als tegemoetkoming in de kosten hunner vestiging aldaar. — Wie, gedurende 10 jaren lang, getrouw aldaar zijn dienst als Christen Leeraar vervuld heeft, zal, zulks verlangende, onder genot van een *pensioen* (hetwelk nader bepaald is) en vrijen *overtogt* voor zich en zijn gezin, *naar het Vaderland* mogen terugkeeren. Op hetzelve wordt bij de reis een voorschot van vier maanden verleend. Dit pensioen kan voor hen, die te voren in Nederland gediend hebben, naar gelang der Europesche dienstjaren, verhoogd worden. Ook kunnen zij hetzelve behouden, indien zij, in het Vaderland op nieuw aan eene Gemeente verbonden, de voordeelen dier standplaats genieten. — Zie *Kon. Besluit*, *houdende nadere bepalingen aangaande de kerkelijke aangelegenheden van de Chr. Gemeenten in de Nederl. Oost-Indische bezittingen*, d. d. 11 Dec. 1835, n. 88; — nevens *Kon. Besl. omtrent de finantieele voordeelen aan dezelve toegestaan*, 5 Oct. 1828, n. 205.

(1) Zie *Hand. der Synode*, 1837, 6 en 10 Julij.

(2) bl. 426, 427.

Bl. 188. *Autographa.*

Ook de *Autographa der nieuwe Psalmberijming* berusten in dezelfde kist, te weten een *Autographum der Psalmen*, in groot folio, met de oorspronkelijke onderteekening der verklaring door de Leden der Commissie, zeer netjes geschreven, alsmede, twee Deelen in 4to, behelzende de gedrukte Psalmberijmingen van *Voet* en *Laus Deo* enz., met al de daarop aangeteekende veranderingen, door de Commissie gemaakt.

Daarenboven berust op het *Rijks Archief* in 's Hage, het *verbaal van het gebesoigneerde ter gelegenheid van de verbetering der Rijm-Psalmen*, in 1773, van wege de *Commissarissen-Politiek* dier Commissie.

Autographa der Dordsche Synode.

Ter gelegenheid van de gevonden Post-Acten der Dordsche Synode (zie bl. 185) zijn al de voornoemde schriften dier Synode behoorlijk ingebonden en in eene kist bewaard, in 18 Deelen geteekend A tot S, waarbij een nieuw Register met het authentieke. Dit bleek mij onlangs bij bezigtiging van de kisten in de Kloosterkerk in 's Hage, waartoe door den Secretaris der Synode mij gedienstig de gelegenheid werd gegeven, na den afdruk van het boven aangeteekende, bl. 185. Ik was toen insgelijks in de gelegenheid te zien, dat de Post-Acten nimmer zijn verloren geraakt, maar dat dezelve altijd achter de Acten geschreven geweest waren, gelijk t. a. p. door den Hoogleeraar *Heringa* is opgegeven.

REGISTER

OP DE BEIDE DEELEN.

VERBETERINGEN EN DRUKFOUTEN.

DEEL I.

Bl. 24.	reg. 8.	gerevideerd in 1826 *uit te schrappen.*			
» 32.	» 5. v. b.	*staat:*	eenwige	*lees:*	eenige
» 39.	» 10, »	»	Kerkgenootschap	»	Kerkgenootschap in Nederland.
» 76.	» 11. v. o.	»	mede	»	later.
» 101.	» 4. »	»	die weder	»	die weder na twee jaren.
» —	» 3. »	»	Provincie	»	Provinciaal Kerkbestuur.
» 139.	» 8. »	»	Kerk	»	Kerken.
» 250.	» 1. v. b.	»	1 Dec.	»	31 Dec.

DEEL II.

Bl. 3.	reg. 7. v. o.	*staat:*	Leken	*lees:*	Leeken.
» 85.	» 3. v. b.	»	onderwijs en	»	onderwijs aan kinderen en.
» 100.	» 6. v. o.	»	opgekogt	»	opgekocht.
» 104.	» 3. v. b.	»	doortzette	»	doorzette
» 112.	» 12 en 13.	»	Walsche	»	Waalsche.
» 196.	» 3. v. b.	»	bezigten	»	berigten.
» 259.	» 13. v. o.	»	opzigt	»	toezigt
» 261.	» 12. »	»		»	de Eerdienst veelal terug achter de Leerdienst.
» 283, 285, 287,	bov.	»	Sacramenten	»	Doopsbediening.
» 316.	» 9. v. o.	»	des huwelijkszaken	»	der huwelijkszaken.
» 320.	» 12. v. b.	»	der Echt,	»	van den Echt.
» 380.	» 6. »	»	diciplinair	»	disciplinair.

